COLECȚIA
DESTINE ȘI PASIUNI

INGE și WALTER JENS

DOAMNA THOMAS MANN

Viața Katharinei Pringsheim

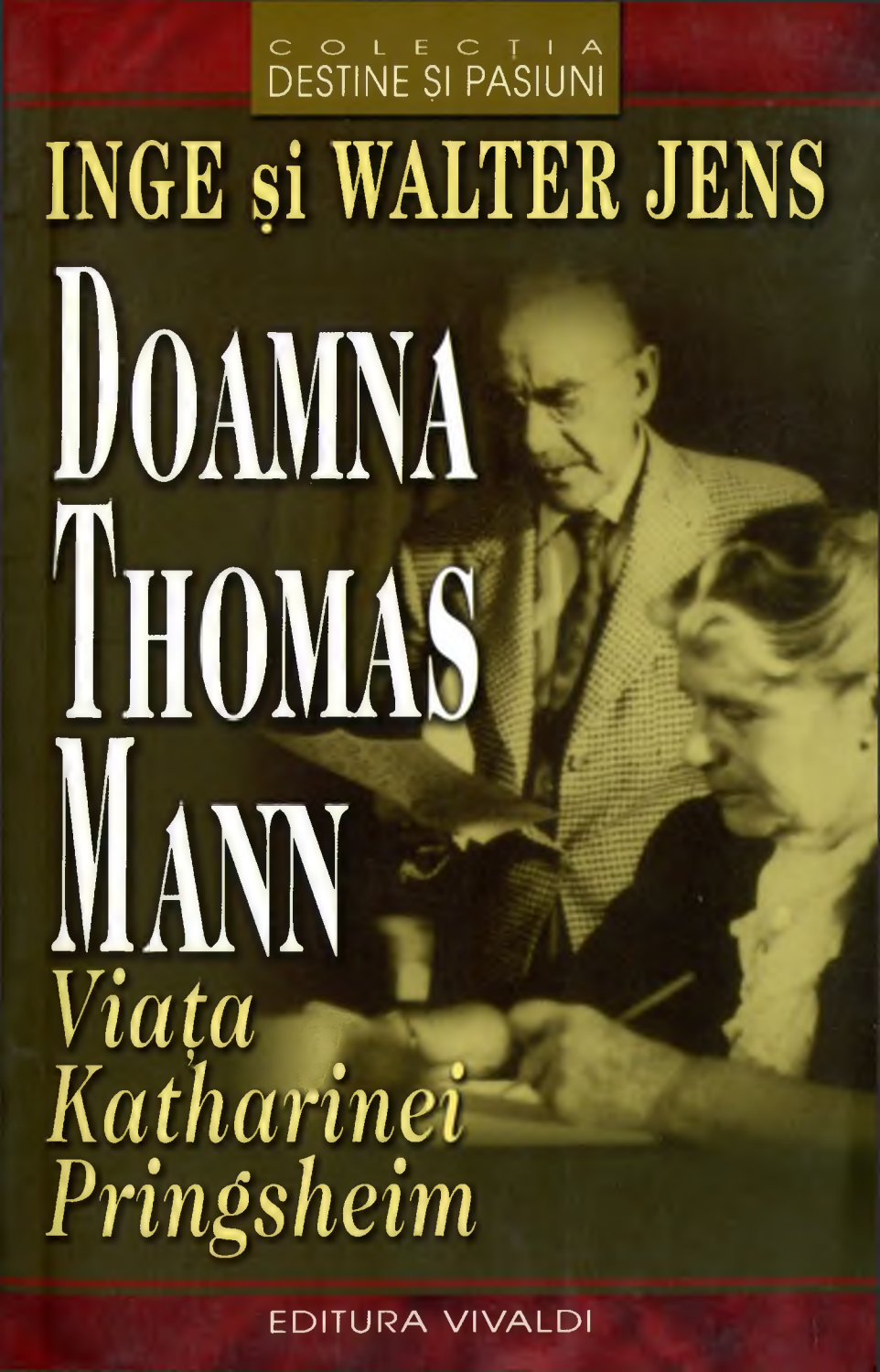

EDITURA VIVALDI

INGE și WALTER JENS

DOAMNA THOMAS MANN

Viața Katharinei Pringsheim

Adresa editurii:
Str. Polonă nr. 92,
Bl. 17 A+B, Ap. 1, Sector 1,
București
Tel. și fax: 210.88.97
email: editvivaldi@xnet.ro
site: www.edituravivaldi.ro

IMPRIMERIA

ARTA GRAFICA

Calea Şerban Vodă 133, S.4, Cod 040205, BUCUREŞTI
Tel.: +40 21.306.61.00 Fax: +40 21.306.61.01
E-mail: comercial@artagrafica.ro
web site: www.artagrafica.ro

Inge și Walter Jens

DOAMNA THOMAS MANN

Viaţa Katharinei Pringsheim

În românește de:
SANDA MUNTEANU

Editura VIVALDI
București, 2006

Coperta: DUMITRU POPESCU

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
JENS, INGE
Doamna Thomas Mann - viața Katharinei Pringsheim / Inge și Walter Jens ; trad.: Sanda Munteanu. - București : Vivaldi, 2006
Bibliogr.
Index.
ISBN (10) 973-9473-78-4 ; ISBN (13) 978-973-9473-78-1

I. Jens, Walter
II. Munteanu, Sanda (trad.)

929 Pringsheim,K.

FRAU THOMAS MANN
Das Leben der Katharina Pringsheim
by Inge und Walter Jens
Originally published under the title FRAU THOMAS MANN
Copyright © 2003 Rowohlt Verlag, Reinbek bei Hamburg

Toate drepturile asupra acestei versiuni
aparțin Editurii Vivaldi.

Pentru Lotte Klemperer

Cuvânt înainte

Cine a fost doamna Thomas Mann? Cine a fost Katharina Pringsheim? Răspunsul la această întrebare pare simplu: Katia, cine altcineva? Katia, care este la fel de bine cunoscută ca Heinrich sau Golo, ca Erika sau Klaus. Una din figurile care populează imperiul Vrăjitorului, cea mai apropiată prietenă a sa, „K.", care în jurnalul lui Thomas Mann apare ca mamă a copiilor săi, ca însoțitoare și sfetnic, dar și ca manager al unei existențe pe cât de încununate de succes pe atât de vulnerabile.

Katia, soție și mamă – creionată ocazional de soț și de copii în eseuri, cuvântări și scrisori omagiale, în toate aspectele ei contradictorii. „Era o personalitate bine conturată și naivă"[1], spune Golo, superioară soțului ei „printr-o inteligență logico-juridică"[2], dar uneori colerică: „moștenise impulsivitatea tatălui ei."[3]

Katia, această figură de referință, această ființă privită din exterior: cine era ea cu adevărat? „Anexa" Vrăjitorului, care nu putea lucra fără soția sa? Desigur. Dar Katia Mann însemna mai mult decât atât: era nucleul unei *amazing family** și prietenă a celor ce necesitau consolare. Nimeni nu intuia atât de bine ca ea starea de spirit a soțului ei, devotamentul și onestitatea unui artist cu înclinații androgine; nimeni nu cunoștea atât de perfect ca și

* Familie uimitoare (în engl.) (n. tr.)

Katharina, născută Pringsheim, codexul diplomației de a cărui strictă respectare depindea binele lui *pater familias;* deoarece învățase încă din copilărie, de la mama ei, că austeritatea și liberalismul, disciplina și pasiunea sunt compatibile una cu alta... în cazul unui om inteligent – o trăsătură definitorie și pentru Katia Mann. (Vrăjitorul se înfuria de câte ori ajungea într-o situație în care soția dovedea că îi este superioară intelectual).

De unde știm toate acestea? Din scrisorile Katiei, din sutele de documente, rămase până acum necunoscute, pe care se structurează biografia noastră. Aceste documente blocate până în prezent în arhive aruncă lumină asupra vieții Katiei, văzute din perspectivă proprie. Scrisori către cei doi copii „mai mari", Erika și Klaus; scrisori către prietena din Princeton, Molly Shenstone; scrisori către fratele geamăn, Klaus, numit „Kaleschlein" – mijlocitorul căsătoriei și confidentul anilor târzii; scrisori către prietenii din lumea întreagă; și, în fine, scrisori – din păcate, doar puține la număr – către Thomas Mann. La acestea se adaugă scrisori de-ale mamei ei, Hedwig Pringsheim, scrise în perioada de glorie a salonului din Arcisstraße din orașul München, apoi în anii persecuțiilor și ai emigrării – în ultima clipă – în Elveția.

Mama, fratele, prietena – Katia Mann a acordat, în decursul vieții ei, o importanță egală femeilor și bărbaților: firește, bărbaților sensibili care nu urmau în mod autoritar *the way of men*,* ci se ațineau în zona limitrofă, ca soțul și fratele geamăn. În corespondența ei găsim într-un singur caz afecțiune plină de pasiune – și anume când i se adresează *intimei* Molly Shenstone (eticheta îi aparține mamei).

* Felul de a fi al bărbaților (în engl.) (n. tr.)

Plină de emfază ca prietenă, rezonabilă ca fiică, în perfectă armonie cu fratele geamăn și devotată dar nu lipsită de simț critic față de soț – Katia Mann apare în numeroase ipostaze. Datorită și triadei, adesea citate de ea, de *mamă, căpetenie a finanțelor* și *epistolografă* scrisorile o înfățișează ca femeie pe cât de lucidă pe atât de spontană. În mediul ei se punea mare preț pe atitudinea cordială, oaspeții erau bine-veniți – „având în vedere că sunt atât de familiantă" – dar se mai înregistrau și deficite.

Prin urmare, o femeie interesantă – și o viață interesantă, obositoare, „prea adânc înrădăcinată în concret", după cum se plânge mereu în scrisori, dar și privilegiată, independentă din punct de vedere material și marcată de contactele cu personalități ilustre ale epocii.

Să mai subliniem că scrisorile sunt scrise foarte citeț, *manu propria* [cu mână proprie], după cum specifică latinista Katharina Pringsheim, iar la bătrânețe chiar dactilografiate – uneori în manieră proprie, de exemplu doar cu litere mici, fiindcă își scrântise o mână (agitată și mereu pripită, doamna Thomas Mann cădea de multe ori). Stilul scrisorilor este foarte variat, fiind adaptat de fiecare dată destinatarului, dar rămâne totdeauna impregnat de autoironie și umor.

Și acum am terminat cu preliminariile. Are cuvântul doamna Thomas Mann, alias Katharina Pringsheim, alias doamna Katia Thomas Mann – după cum scria uneori mama ei pe plic. Sperăm că datorită abundenței materialului încă neexploatat, publicat aici în premieră, cititorul va avea parte de acea bucurie a unei redescoperiri la care autorii nu s-au așteptat atunci când s-au apucat de lucrare.

Dedicăm această carte Lottei Klemperer de care Katia s-a simțit foarte atașată la bătrânețe. „Cu Lotte", îi scrie doamna Thomas Mann fratelui ei geamăn, în martie 1966, „am relații de *foarte* strânsă prietenie".

Tübingen, 12 octombrie 2002

Inge și Walter Jens

Capitolul 1

În casa Pringsheim

„Eu, Katia Pringsheim[1], vă înaintez pe baza următoarelor date, cererea de a fi admisă la examenul de maturitate de la gimnaziul umanist, care va avea loc în vara anului 1901. Odată cu această cerere rog respectuos să fiu repartizată în vederea susținerii examenului, dacă se poate, la Wilhelmsgymnasium din München, deoarece fratele meu geamăn, Klaus, va da examenul la aceeași instituție.

M-am născut la 24 iulie 1883 la Feldafing, ca fiică a profesorului dr. Alfred Pringsheim de la Universitatea Regală și a soției sale Hedwig, născută Dohm și sunt de religie protestantă. În anii 1889-1892 am fost inițiată în toate disciplinele școlii elementare, împreună cu fratele meu geamăn, Klaus, de către profesorii Bengelmann și Schülein de la a treia școală protestantă. Începând cu anul 1892, când fratele meu a frecventat gimnaziul, mi s-au predat, întru totul paralel cu el, toate disciplinele din programa gimnaziului umanist. [...]

Rog să binevoiți a-mi comunica răspunsul la această cerere la adresa din Arcisstraße 12.

Cu tot respectul,
Katia Pringsheim

Sunt de acord cu prezenta cerere.

Prof. Dr. Alfred Pringsheim

München, 26.03.1901"

Cererea a fost rezolvată favorabil, iar Katharina Pringsheim, care nu împlinise încă optsprezece ani, a primit „prin înalta decizie ministerială No. 5652 din 22 aprilie 1901" aprobarea de a se prezenta la examen – împreună cu alți doi petenți ale căror nume ne sunt cunoscute: Siegwart, conte de Eulenburg și Hertefeld, precum și Babette Steininger din Bavaria Inferioară, fiica unui hangiu[2]. Așa cum solicitase, Katia s-a prezentat la examen la *Wilhelmsgymnasium,* pe care îl frecventau și frații ei. Calificarea: „cu rezultat foarte bun [...] autorizată să se înscrie la o instituție de învățământ superior". Ceilalți doi candidați, domnul aristocrat și fiica hangiului (conform altor surse era fiica unui factor poștal), nu trecuseră examenul, după cum arată documentele școlare.

În schimb, Katharina Pringsheim era bine pregătită pentru studiu. Părinții ei își putuseră permite să-i ofere fiicei lor, ani de zile, ore particulare, cu profesori de gimnaziu renumiți și competenți, la cele opt discipline din program: greacă, latină, franceză, germană, istorie, matematică, fizică și religie. Nu știm dacă ea însăși era conștientă de acest privilegiu și nici dacă bacalaureata încununată de succes s-a întrebat vreodată din ce cauză a eșuat colega ei de sex feminin, provenită dintr-un mediu în care fetele dornice de învățătură nu beneficiau de principiul călăuzitor al sistemului educativ din casa Pringsheim: și anume asigurarea egalității de șanse pentru fete și băieți, așa cum preconiza bunica Hedwig Dohm, o militantă pentru drepturile femeilor.

Diploma de bacalaureat a fetei inteligente, de familie bună și înstărită, era remarcabilă: „Judecând după lucrările scrise[3], nivelul cunoștințelor ei este, în genere, foarte îmbucurător", consideră profesorii, având o singură rezervă: „Lucrarea scrisă la germană a scos în evidență puncte de vedere corecte, denotă însă nesiguranță atât în fundamentarea concretă cât și în mânuirea limbii." – Lucrarea scrisă la germană[4]: din păcate nu știm care din cele trei „teme"[5] oferite „gimnaziilor umaniste regale din Bavaria" a fost tratată de bacalaureată. Alegerea trebuia făcută între: „1. Contribuția Bavariei la marile cuceriri ale secolului trecut. (Comisia de examen poate decide tratarea acestei teme în formă de cuvântare). 2. Determinați efectul contrastului într-una din dramele citite la școală (Comisia de examinare indică drama). 3. «Limba are o întreită funcție: lumină, sabie și medicament»". Dacă forma de cuvântare nu era obligatorie, am putea să ne imaginăm – ținând seama de nota primită și de aprecierea generală – că fata alesese tema istorică.

În afară de aceasta merită amintit că diploma de bacalaureat evidențiază o caracteristică ce poate fi urmărită de cititor în documentele mai târzii, mai ales în scrisorile femeii care a accentuat în decursul întregii ei vieți că nu face parte din tagma scriitorilor, recurgând mai degrabă la acele abilități și preferințe subliniate de comisia de examen încă din 1901: mânuirea limbilor străine. „Traducerea[6] din greacă în germană [dovedește] o înțelegere corectă. Și la examenul oral a tradus și interpretat cu multă iscusință pasajele din autorii indicați."

Prin urmare nu este de mirare că notele, mai ales la aceste discipline, erau excepționale:

la religie . . . . . bine

la limba germană . . . . . .suficient
la limba latină . . . . . .foarte bine
la limba greacă . . . . . foarte bine
la limba franceză . . . . . foarte bine
la matematică și fizică . . . . . bine
la istorie . . . . . bine

Doamna Thomas Mann va avea de foarte multe ori ocazia să-și valorifice aceste cunoștințe solicitate Katharinei Pringsheim de către părinții ei.

Tatăl, Alfred Pringsheim, născut în 1850 la Ohlau/Silezia, studiase matematica la Berlin și Heidelberg, își luase în 1877 docența la München și preda la universitatea de acolo, din 1886, ca profesor extraordinar, iar din 1901 ca profesor ordinar, și anume: „diferite ramuri ale analizei, teoriei funcțiilor, algebrei și teoriei numerelor". (Așa figurează în autobiografia sa[7].) „Se bucură de vază în ierarhia savanților", aprecia unul din colegii săi în 1930, cu ocazia celei de a 80-a aniversări; „mulți dintre cei mai importanți matematicieni germani sunt elevii săi". Dar, continuă autorul acestei *laudatio,* sfera de interese a lui Pringsheim nu se limitează doar la matematică: „Wagnerian din prima clipă, el s-a împrietenit din tinerețe cu Richard Wagner, a realizat primele transcrieri pentru pian ale *Inelului* – pentru uzul său personal – și s-a dus în această vară la Bayreuth cu aceeași plăcere ca atunci, în urmă cu 54 de ani. Tot el și-a împodobit locuința cu obiecte de artă, alcătuindu-și colecția de faianțe, renumită în lumea întreagă, cu aceeași acribie cu care era obișnuit să rezolve problemele de matematică. Dacă apărea, chiar și după luni de zile, cea mai vagă îndoială în ceea ce privește autenticitatea unei piese, aceasta era

eliminată fără milă. Casa sa a fost multă vreme unul din centrele vieții de societate din München, un loc de întâlnire a celor cu nume de rezonanță; la aceasta a contribuit și amabilitatea, înțelepciunea și frumusețea soției sale – o personalitate la fel de interesantă ca el însuși."[8]

Cea căreia i se atribuiau epitetele de „frumoasă", „înțeleaptă" și – cel puțin în linii generale – „amabilă", și anume doamna Hedwig, era fiica născută în 1855 a scriitorului Ernst Dohm – redactor la revista KLADDERADATSCH – și a militantei feministe Hedwig Dohm, născută Schleh. Alfred Pringsheim o cunoscuse pe viitoarea lui soție pe la mijlocul anilor '70 ai secolului al 19-lea, când ea făcea parte din renumitul ansamblu al Teatrului de Curte de la Meiningen. Dar ar fi fost posibil să se fi întâlnit și mai înainte, și anume sub semnul dragostei comune pentru muzica lui Richard Wagner care îi definea atât pe membrii familiei Dohm cât și pe tânărul matematician. Întocmai ca tatăl lui Hedwig Dohm, Alfred Pringsheim se număra și el printre primii promotori ai festivalului de la Bayreuth dându-și obolul, încă din 1872, la punerea pietrei fundamentale în vederea construirii teatrului festivalului. Ernst Dohm era președinte al *Uniunii Wagner* din Berlin fiind considerat – întocmai ca Alfred Pringsheim – drept campion împătimit al muzicianului Richard Wagner, pe atunci încă atât de controversat. Datorită acestui fapt, fiica sa care își făcea debutul la Meiningen – după cum relatează ea însăși, în 1930, într-un foileton publicat în VOSSISCHE ZEITUNG – obținu în vara anului 1876 o invitație în casa Wahnfried*: „Cercul familial făcea o

* Vilă construită de Richard Wagner la Bayreuth pentru el și familia sa. (n. tr.)

impresie [...] pașnică, plăcută. Richard Wagner vorbea într-un autentic dialect saxon, povestind numeroase anecdote hazlii. Doamna Cosima, întru totul *grande dame*,* prezida cu grație și aplomb. [...] Seratele de la *Wahnfried* erau deosebit de interesante și strălucite; găseai aici tot ce este bun și frumos și costisitor. [...] Îmi amintesc de una din serate când Franz Liszt, tată și socru al familiei, a cântat minunat la pian."[9]

La asemenea serate participase ani de zile și „micuțul dr. Alfred Pringsheim", deoarece „maestrul se împrietenise realmente cu tânărul adorator – dându-i acces și la toate repetițiile – în măsura în care o permitea diferența de vârstă și de realizări". Dar această relație intimă se destrămase în împrejurări dramatice cu scurt timp înainte ca Hedwig Dohm-Pringsheim să fi ajuns la Bayreuth. Când un critic berlinez susținu – la o oră foarte înaintată și într-o societate foarte ilustră întrunită într-o berărie – că Bayreuth-ul este o „curată șarlatanie" și că el se angaja „să ademenească, cu ajutorul a doar câtorva valsuri de Strauss, toată gașca să coboare de pe colina festivalului", tânărul și uneori cam impulsivul adept al lui Wagner se simțise obligat să apere cu ajutorul unei halbe de bere onoarea renumitului său prieten. Ecoul acestui incident în presa internațională – dacă e să dăm crezare povestirii viitoarei soții a admiratorului prea înfocat – după relatarea: „Pe străzile din Bayreuth a curs deja sânge", determinase casa *Wahnfried,* atât de îngrijorată de faima ei, să întrerupă brusc și odată pentru totdeauna „relațiile cu [...] cel mai fidel dintre fideli".

Iată din ce cauză Alfred Pringsheim își văzu pentru prima dată viitoarea soție de-abia puțin mai târziu, pe

* Aristocrată (în franc.) (n. tr.)

scena teatrului, ca membră a acelei trupe de teatru din Meiningen, devenită cunoscută în ultimele decenii ale secolului al 19-lea mai ales prin spectacolele din repertoriul clasic, cu care întreprindea turnee prin întreaga Europă sub conducerea personală a ducelui Georg al II-lea. Se spune că proaspătul docent universitar o văzuse pe tânăra actriță în rolul Julietei, alături de Romeo interpretat de Josef Kainz. Dar acesta este – conform conținutului unui foileton intitulat *Wie ich nach Meiningen kam* (Cum am ajuns la Meiningen) și publicat de Hedwig Dohm-Pringsheim în 1930 – doar un zvon binevoitor. Realitatea a fost mult mai prozaică. Este adevărat că Hedwig Dohm a interpretat rolul Julietei – în a doua iarnă petrecută la Meiningen, deci în stagiunea 1876/77 – dar nu alături de Kainz ci de „pe vremea aceea idolatrizatul Emmerich Robert“[10], și se pare că nu cu un succes atât de mare cum umblase vorba. În scena balconului se poticnise: „Nu l-am mai auzit pe sufleor și am avut o singură dorință, să mor.“ Regizorul Cronegk „era în spatele culiselor de unde mi-a șuierat un «Proasto!», ceea ce nu a fost de natură să îmi diminueze dorința de a muri; dar când și-a dat seama de disperarea mea a înaintat cât a putut mai mult și mi-a suflat atât de tare replica uitată încât am înțeles-o – și asta m-a salvat.“

Nici despărțirea de Meiningen nu a fost chiar atât de plină de romantism cum și-o imaginează unii cronicari. După un an și jumătate de carieră actoricească plină de speranță, un conflict cu „protagonista și prim-amoreza“, indispensabilă și „cu adevărat talentată [...]“, o obligă pe debutantă să ajungă la convingerea că nu mai putea rămâne la acest teatru. „În felul acesta mi-am înaintat demisia – cu inima grea și asentimentul părinților mei –

iar aceasta a fost acceptată. În realitate, nu aveam însă intenţia să renunţ definitiv la actorie: dacă nu aş fi înlocuit, pe nepusă masă, scena de importanţă capitală a teatrului cu sfânta căsătorie. M-am măritat."

Dar înainte de a face acest pas, tânăra actriţă avusese, în afară de câteva rateuri prezentate în foiletonul ei cu mult umor şi autoironie, şi câteva „succese frumuşele". În orice caz, i se oferise un contract pe trei ani cu salariu crescând: „1500, 2500 şi 3500 mărci pe an, iar cu ocazia turneelor de două ori mai mult" – deşi, după propria mărturisire, se comporta încă pe scenă ca „un copil neajutorat", care „[...] nu ştie ce să facă cu membrele ei"; de exemplu, în rolul Luizei* încerca, în prima scenă de dragoste, să-l ţină cu atâta teamă „la distanţă", „întinzând ambele braţe înainte", pe amorezul impetuos Ferdinand, încât regizorul ducal „aflat la parterul sălii" a trebuit să impulsioneze acţiunea cu îndemnul: „Mai aproape, mai aproape, domnişoară Dohm – doar e iubitul dumitale".

O fată tânără, dintr-o aşa-numită „familie bună", la teatru! Cum de era posibil aşa ceva? Hedwig Pringsheim recunoaşte că nu se gândise niciodată la o carieră actoricească, deşi avusese din copilărie „o adevărată pasiune pentru recitarea celor mai lungi poezii", revărsându-şi „patosul declamator asupra tuturor, indiferent de sex şi vârstă."[11] Dar cariera de actriţă era inimaginabilă pentru fiica unei familii ce se bucura de vază în societate, chiar şi în cazul unei ambianţe în care – ca în casa Dohm – puteai întâlni într-o mixtură neconvenţională elemente burgheze, boeme şi uşor socialiste. De-abia vizita unei actriţe prezentate de directorul muzical de la Meiningen,

* Din drama lui Schiller *Intrigă şi amor* (n. tr.)

Hans von Bülow, determină cotitura decisivă, transpusă în realitate în urma intervenției ducelui Georg – pe care Ernst Dohm îl cunoștea – și a „soției sale legale, chiar dacă de rang inferior", și anume fosta actriță Ellen Franz: „Tatăl meu cunoștea din experiență foarte personală mediul mai libertin al teatrelor, așa încât ideea de a-și trimite copilul preferat în această cloacă vicioasă îl umplea de groază. Dar, pe de altă parte, era un om care nu putea niciodată spune *nu;* prin urmare, când ducele îl trimise la noi, la scurt timp după aceea, pe regizorul său Ludwig Cronegk în persoană, ca să ducă tratative, soarta mea era pecetluită. Mi s-a dat rolul Luizei din *Intrigă și amor,* cu dispoziția să-l învăț pe dinafară, dar nu cumva să-l studiez împreună cu cineva; și așa s-a și întâmplat". După ce achiziționase o cutie cu farduri și își completase cu modestie garderoba – atât cea proprie cât și costumele destinate scenei, care pe vremea aceea cădeau în sarcina actriței – Hedwig Dohm plecă, la 1 ianuarie 1875, „la Meiningen, spre marea aventură"... „însoțită de tată, de urările anxioase ale mamei și de invidia disimulată a celor trei surori mai mici".

De-abia împlinise nouăsprezece ani, fiind „o fată nubilă, total lipsită de experiență și până atunci foarte ocrotită", pe care tatăl o încredința familiei unui director de gimnaziu înainte de a-și lua rămasbun „cu ochii înlăcrimați"; de acum înainte trebuia să facă față realităților vieții. „Până în momentul acela frecventasem foarte rar teatrul, nu aveam nici o experiență, doar tinerețea și aspectul exterior drăgălaș, o voce frumoasă, joasă, multă inteligență și o naturalețe plină de candoare".

Probabil că tocmai grație îmbinării acestor însușiri debutanta trezi nu numai bunăvoința ducelui ci și atenția

tânărului matematician Alfred Pringsheim, care puse brusc capăt carierei ei actoricești: „Iată-mă acum cu tot «talentul» meu, pe care nu-l mai puteam valorifica. Nu mai aveam posibilitatea nici măcar să-mi descarc furia declamatorie. Soțul meu era din acest punct de vedere destul de lipsit de simț artistic, așa încât o găsea pur și simplu oribilă; iar după ce ajunseseră mai măricei, fiii mei îmi dădeau câte un ghiont ori de câte ori harul se pogora asupra mea și îmi scăpa câte o reminiscență din *Cocorii lui Ibicus, Chezășia* și *Cassandra*.* Dar deoarece am avut totdeauna oroare de ghionturi, gura mea plină de cânturi amuți odată cu trecerea timpului. Cu toate acestea, nu aș dori ca din tezaurul inepuizabil al amintirilor mele să lipsească episodul sejurului de la Meiningen."

Iată însemnările aceleia care știe, desigur, cel mai bine cum s-au petrecut lucrurile; și nu avem nici un motiv să ne îndoim de sinceritatea autocritico-umoristică a autoarei. Cert este că logodna lui Alfred Pringsheim cu Hedwig Dohm are loc în ultima zi a anului 1877, iar nunta în octombrie 1878.

Perechea se instalează la München, într-o locuință reprezentativă de la începutul lui Arcisstraße, pe care o părăsește de-abia în 1889 când, la câțiva pași de vechiul domiciliu, este terminat acel renumit palat în stil renascentist, descris de atunci de nenumărate ori în memorii, scrisori, documente literare și tratate științifice. La 15 august 1933 impozanta clădire a fost naționalizată în schimbul unei despăgubiri de 700.000 de mărci, apoi demolată pentru a face loc unui palat destinat partidului. Dar în acel moment copiii pentru care fusese

* Balade de Fr. Schiller (n. tr.)

necesară înălțarea unui domiciliu propriu – pe lângă dorința de a asigura un acoperiș adecvat colecțiilor de obiecte de artă, în continuă creștere – erau deja de mult oameni adulți, iar casa copiilor de odinioară devenise casa nepoților.

Alfred și Hedwig Pringsheim au între 1879 și 1883 cinci copii, patru băieți: Erik, Peter, Heinz și – ultimul, născut la 24 iulie 1883 – Klaus, cu sora geamănă Katharina Hedwig. În însemnările ținute de Hedwig Pringsheim la zi, de la nașterea primului copil până în 1898, și în care urmărea evoluția fiecăruia, fetița este numită la început Käte sau Kati, iar mai târziu, începând cu vârsta de zece ani, Katia. Fratele Heinz[12] îi atribuie această schimbare de nume guvernantei franțuzoaice de atunci a copiilor, Mme Griselle, care trăise mulți ani în Rusia introducând și în familia Pringsheim prescurtarea „Katiu", uzuală acolo. „Katia" este grafia utilizată, începând cu anii nouăzeci, de fată însăși, în scrisori, mai târziu și în aproape toate înscrisurile oficiale, de exemplu în cererea de a i se aproba prezentarea la examenul de maturitate.

Și autobiografia alcătuită din interviuri, *Meine ungeschriebenen Memoiren** (Memoriile mele nescrise), o nominalizează ca autoare pe *Katia* Mann. Reiese din aceste amintiri că nașterea celui de-al patrulea (și al neașteptatului al cincilea) copil a surprins-o pe Hedwig Pringsheim în casa de vacanță din Feldafing: „Nu era nimeni acolo în afară de o țărancă și nu exista nici telefon. [După ce se născuse primul copil, un băiat,] ea exclamă: «Dumnezeule, mai vine unul!». Iar acesta am fost eu."[13]

* Edit. S. Fischer G.m.b.h., Frankfurt am Main 1974 (n. tr.)

Deci: după patru băieți o fată. Se pare însă că în primul deceniu al vieții micuța Kati își considerase apartenența la sexul feminin, în mod consecvent, o eroare a naturii: „Kati spune[14] [...] că la naștere s-a comis o greșeală crezând că eu sunt fată; dar eu sunt băiat“[14], consemna mama în noiembrie 1888 în jurnalul în care, cu un an înainte, notase, resemnată, cu ocazia Ajunului Crăciunului: „... prostuța asta de fată, refractară față de tot ce ține de sexul ei“[15], își schimbase imediat „drăgălașul serviciu pentru păpuși cu pistolul lui Peter“. Și aceasta deși în perioada premergătoare Crăciunului fiica lui Hedwig Dohm luptase din răsputeri să le scoată din cap copiilor „prostia“ cu soldații – dar fără nici un succes, după cum notează cam descumpănită: „Totul este în zadar, din toate minunățiile le plac doar cele trei cartoane cu soldați a câte 75 pfenigi, pe care îi decupează cu pasiune și cu care se joacă cu adevărat.“

Kinderbüchlein (Cărțulia copiilor) a lui Hedwig Pringsheim este din păcate unica sursă care ne permite să facem afirmații plauzibile nu numai în legătură cu evoluția copiilor ci și cu ambianța în care se dezvoltau. În afară de aceasta, este unul din cele mai vechi documente păstrate despre aptitudinile scriitoricești originale ale cronicarei, pe care – ca să facem o observație anticipativă – le-a moștenit de la părinți și i le-a transmis mai departe fiicei ei Katia. Remarcile consemnate în cărțulie sunt demne de încredere; sinteza evoluției gemenilor după prima jumătate de an a vieții lor convinge prin precizie și conciziune: „Käte este grăsuță și mai liniștită, Klaus pare mai inteligent și mai puțin durduliu“.[16] Peste patru luni impresia s-a schimbat: „Käte este mai dezvoltată decât Klaus, [...] Klaus este mai prietenos.“ Iar

peste încă o jumătate de an cei doi micuți nu mai pot pretinde să ocupe un loc privilegiat în cercul fraților. Acesta îi revine – dacă ne ghidăm după frecvența și minuțiozitatea însemnărilor – celui mai mare dintre frați, Erik, în comparație cu care ceilalți copii sunt, după spusele mamei, „mai puțin importanți“[17], deși „Heinz și Käte sunt neobișnuit de dezvoltați pentru vârsta lor. [...] Käte repetă deja tot ce i se spune și se și manifestă independent. În același timp este cea mai veselă și neastâmpărată făptură și arată foarte drăgălaș. Are 8 dinți, Klaus 6, în rest însă Klaus este rămas în urma ei și găsește încă mult mai puține formule pentru a-și circumscrie stările sufletești.“

Pretențiile față de mobilitatea mentală a copiilor, față de capacitatea lor de asimilare și, în primul rând, de aptitudinea de a-și exprima prin cuvinte sentimentele erau foarte mari. „Demne de contabilizat“ – ca să folosim o expresie a lui Thomas Mann – păreau mai ales progresele spirituale care sunt sesizate cu mult duh (Klaus arată „de parcă ar fi un desen de Busch“[18]), cu un remarcabil talent de a face caracterizări pregnant-sintetice („Kati este ahtiată după podoabe, ordonată, curățică și cochetă: o mică femeiușcă“[19]) și fără nici o pruderie („Fay*, din spate arăți ca un urangutan privit din față, la fel de păros“[20], îi spune Katia, la vârsta de paisprezece ani, tatălui ei).

În pofida ortografiei foarte arbitrare – pe care Hedwig Pringsheim și-o menținu până la adânci bătrânețe în mod consecvent și, se pare, necorectată de nimeni – *Kinderbüchlein* ne oferă o imagine sugestivă a ambianței unei mari burghezii cu coloratură artistică în

* Copiii îl numeau pe tatăl lor Fay (scris și Fey) (n. tr)

care au crescut odraslele acestei familii în multe privinţe deosebite: „În camera copiilor“ – notă din martie 1882, gemenii nu s-au născut încă, Erik, cel mai în vârstă, are trei ani, Peter doi, Heinz probabil că abia învaţă să umble – „se află câte o fotografie a tuturor muzicienilor importanţi. Erik [...] cunoaşte toate lucrările lui Wagner şi le enumeră fără să omită nici una.“[21] În decembrie 1885 – gemenii au împlinit între timp doi ani – copiii se joacă „jocul lor preferat“, şi anume corul din *Bărbierul din Bagdad.* Numere favorite sunt *Geniul universal* şi *Bakbab, chiorul.* Peste o săptămână mama notează că Erik, care începuse cu câteva zile înainte lecţiile cu învăţătorul Bengelmann, a căutat în libret pasajul despre care îi povestiseră părinţii cu ocazia prezentării *Inelului* lui Wagner; şi anume: „în urma faptului că Siegfried îi taie armura, Brünhild îşi pierde natura divină devenind o femeie obişnuită.“[22] Reacţia lui Erik: „Ştii ceva, mămico, au făcut o prostie. [...] Ar fi trebuit să fixeze pe arborele lui Brünhild o placă: rugăm nu tăiaţi nimic.“

Se pare că pentru Alfred şi Hedwig Pringsheim era un lucru firesc să permită participarea copiilor la tot ce reprezenta o componentă principală a vieţii lor. Dar nu găsim în nici o împrejurare ambiţii de culturalizare forţată, nici măcar atunci când este vorba de o acţiune mai ieşită din comun. „La Kaulbach“ – se specifică în relatarea din 8 iulie 1888 – „la Kaulbach, care îi pictează ca *pierot,* copiii au fost foarte degajaţi. Kati a spus: «Nu-i aşa că ne face în costume fiindcă aşa vrei tu, căci *tu* comanzi fotografiile, prin urmare *trebuie* să facă aşa cum îţi place ţie.»“[23]

Oare mama şi-a dat seama cât de ilustrative sunt aceste aprecieri, inventariate fără comentariu, pentru

stilul de viață al casei și atitudinea socială a copiilor? În același an în care Kaulbach (și anume nepotul, Friedrich August, și nu Wilhelm care murise deja) a pictat tabloul, devenit celebru, cu cele cinci odrasle Pringsheim în costume de *pierot* identice, mama notează că fiica ei, care nu împlinise încă cinci ani, scosese de sub masa de toaletă o sforicică declarând: „Am vrut doar să văd dacă Emil mătură și aici, jos; nu-i așa că Emil nu face niciodată curățenie și aici?" În parte mirată, în parte cu admirație mama adaugă: „Vechiul tertip al gospodinelor experimentate."[24] Oare de unde învățase Katia așa ceva?

Dar și mai interesante decât reflectările directe ale unui comportament specific mediului respectiv sunt relatările ce ne arată modul în care copiii încep, în același timp, să devină conștienți de situația lor privilegiată și să tragă concluziile de rigoare. „Trebuie [...] să-i mulțumești țăranului dacă îți dă bună ziua", îi lămurește Katia, la vârsta de șapte ani, pe frații ei, „nu poți fi mai puțin *poli** decât un țăran lipsit de educație, căci tatăl său trebuie să iasă la câmp din zorii zilei, pe când noi suntem educați."[25]

Copiii erau într-adevăr „educați"; dar nu dresați sau îndopați cu cunoștințe. Li se ofereau diferite posibilități și aveau libertatea de a alege. Mama începu să-i învețe pe copii limba franceză încă din perioada preșcolară. În felul acesta, urmărind convoiul funerar al regelui Ludwig, cel mai mare dintre frați – care se pare că era versat și în probleme dinastice – își exprimă, față de bona angajată atunci în familie, într-o franceză distanțată, scepticismul referitor la urmașul regelui: „Madame, nous avons de nouveau un fou".[26]** Nu este de mirare că

* Politicos, civilizat, manierat (în franc.) (n. tr.)

** Doamnă, avem iar un nebun (în franc.) (n. tr.)

ceilalți frați mai mici se străduiau să-l imite și că micuța Kati (în vârstă de cinci ani) traduse în timpul unei vacanțe petrecute la Kreuth „foarte fidel cuvântul francez *garçon*“[27], intitulându-i pe toți ospătarii „Buben“.*

Arta transpunerii verbale rămase timp de ani și decenii întregi forța Katharinei Pringsheim, al cărei stil se caracteriza mereu printr-o directitudine precisă și sugestivă: „Copiii se întreabă din ce cauză cuvântul *der* Mensch are un sens pozitiv, iar *das* Mensch** este un cuvânt de ocară. Katia: «Știu deja; când spui *das* Mensch ești transformat în obiect.»“[28] Nici o îndoială, definiția este atât inteligentă cât și originală pentru o fetiță de unsprezece ani. Oare mama vorbea altfel?

Probabil că nu. Bucuria cu care Hedwig Pringsheim consemna, cu rigurozitate și în același timp cu mândrie, observațiile pline de duh ale fiicei ei inteligente ne dovedește că femeile din casa Pringsheim se asemănau. De exemplu, o notă din ianuarie 1898 ne arată cât de mult o amuzau pe mamă încercările *sui generis* ale Katiei de a traduce: „Copiii sunt de părere că rochia mea este foarte decoltată“, citim la un moment dat. „Katia: «Na, har Domnului nu până la organele genitale [Schamteile].» Consternare generală. O întreb ce vrea să spună. «Păi, am citit la Homer că [eroul] a înaintat în apă doar până când aceasta i-a ajuns la organele genitale [Schamteile]. În dicționar am găsit cuvântul, dar Röckl [profesorul de greacă] a tradus în timpul orei: până când

---

* În l. franceză *garçon* înseamnă *băiat,* dar și *chelner, ospătar.*
În l. germană *Bub* înseamnă *băiat,* dar și *mișel, ticălos, nemernic* (n. tr.)

** În germană *der Mensch* (subst. masculin) înseamnă *om,* iar *das Mensch* (subst. neutru) *târfă, femeie ușoară.* (n. tr.)

aceasta i-a ajuns la piept – deci am crezut că *Schamteile* înseamnă *piept.*» În ziua următoare ne povesti că în text fusese iar vorba despre sfârcuri, pulpe și buric, dar că ea traduce acum totul cu *piept.*"[29]

Nu este de mirare că și frații „se amuzau copios", împreună cu mama lor, pe seama extravaganțelor lingvistice ale Katiei, permițându-i să participe, încă din copilărie, la exercițiile lor de limbă franceză și latină. În genere, se pare că atitudinea fraților față de unica lor surioară – independent de străduințele Katiei de a nu fi considerată fetiță – era marcată de o profundă admirație. „Băieții o adoră pe Kati", notează mama în mai 1885. „Îi sărută picioarele și se ceartă pentru onoarea de a o primi dimineața în pat."[30] Nu se specifică nicăieri că pe Kati ar fi importunat-o aceste manifestări de atenție și omagii sau altele de mai târziu. Le accepta, după cum spunea, ca pe un lucru firesc.

Citind adnotările mamei – și ținând mai ales seama de perioada când au fost făcute – ne frapează în primul rând liberalismul și naturalețea care caracterizau atât relația dintre părinți și copii, cât și pe cea dintre sexe. Părea un lucru de la sine înțeles ca cei mici să urce în patul părinților și să pună pe față întrebări care să le satisfacă anumite curiozități. „Erik [în vârstă de șase ani] mi-a spus după ce se suise în patul meu: «Mămico, din goliciunea ta nu-ți cunosc decât fața, aș vrea să văd toată goliciunea ta.»"[31] Iar când tatăl care se întreținea în camera sa cu fiica lui voi să închidă ușa, deoarece în camera alăturată băieții se pregăteau de culcare, fetița de nouă ani protestă cu fermitate: în fond trebuia și ea să „cunoască viața".[32] Părinții erau atrași și în discuțiile legate de întrebarea: „De unde vin copiii mici?" – „Nici

unul nu crede în barză", notează mama în 1889, de ziua de naștere a lui Peter. „Kati este de părere că aceștia [copiii] cad dintr-o gaură din cer", în timp ce Peter susținea că știe „foarte bine": „Tu ne *lepezi,* așa cum vacile leapădă viței!" Dar avea încă, totuși, și el întrebări nerezolvate pe care mama le nota cu conștiinciozitate: „Dacă aș ști unde o să ajungem."[33]

Că „și oamenii necăsătoriți pot avea copii"[34] părea să fie un lucru arhicunoscut. Cel mai mare dintre băieți, care studiase de-a fir în păr almanahul tatălui său, susținu în timpul discuției că citise negru pe alb „că la München se nasc în afara căsătoriei, în fiecare an, cam 1000 de copii"; și, în fond, se știe că și Emilie are un copil. Peste câțiva ani Kati, în vârstă de nouă ani, dispunea de atâtea cunoștințe încât reușea să încadreze acest fenomen într-un complex explicativ cam dubios, dar totuși original: „În antichitate copiii nu erau iubiți; acum știu din ce cauză femeile ocupau în antichitate o poziție atât de nedemnă: fiindcă ele fac copiii."

Nici situații mai delicate nu erau tabuizate. Se pare că și copiii aflaseră ceea ce la München știa toată lumea, și anume că Alfred Pringsheim era „cam flușturatic"[35] în relațiile cu femeile (cel puțin așa se exprimase Erik, la vârsta de doisprezece ani, față de mama sa). Întrebat ce înțelege prin asta băiatul răspunsese: „Ei bine, fuge în fiecare zi după alta, azi după Hannchen, mâine după Milka [...] este corect așa ceva?" Când mama ripostă că fiecare om are dreptul să procedeze „după cum îi face plăcere" Klaus (în vârstă de 8 ani) șopti îngrozit și „cu lacrimi în ochi": „Fay este un alt doilea Frankfurter!" – „Am izbucnit în hohote de râs", adaugă Hedwig Pringsheim în paranteză. „Cu o zi înainte povestisem

despre un tip mărunțel, scârbos, extrem de înfigăreț, numit Frankfurter, care le molestează pe doamne la teatru."

Notele care urmează ne arată că ceea ce ar putea părea o compromitere a tatălui în fața copiilor nu este decât o discuție cotidiană; constatăm că aprecierile copiilor îi erau comunicate capului familiei chiar dacă se făceau în absența sa, și că el participa nu arareori la asemenea discuții: „Ne așezasem în jurul mesei, la ceai", consemnează mama în decembrie 1891; „spun că Alfred, care nu a venit încă, ia probabil ceaiul la Milka. Kati: «Fay prea îi face curte lui Milkatz; poate vrea să o ia în căsătorie, pentru un an, până are un copil; după care va reveni la noi și se va făli cu copilul, de parcă acesta ar fi mai inteligent decât noi cinci; dar în acest caz o alungăm pe Milka împreună cu copilul.» – Îi povestesc totul lui Alfred care o întreabă pe Kati cum face el curte. «Da», spune Kati, «mergi mereu la ea la ceai, îi oferi brațul, o aplauzi la teatru, o faci pe Frankfurter și îi dăruiești bilete pentru concert pe care nici măcar nu le acceptă. Ești ca un văduv care caută altă femeie»".[36]

Milka era cântăreața Milka Ternina, iubită a lui Alfred Pringsheim de-a lungul multor ani, dar în același timp o prietenă a casei; copiii discută la un moment dat dacă nu s-ar cuveni să-i ofere flori, atunci când a reapărut pe scenă după o boală îndelungată, și pledează pentru o cunună de lauri. Dar Katia, dotată din copilărie cu un instinct foarte sigur pentru ceea ce ar putea fi incompatibil, manifestă rezerve: Și ce se va întâmpla „dacă nu o merită?"[37] În realitate, nu problema dacă doamna Ternina a primit sau nu a primit buchetul face acest

episod interesant, ci atitudinea soției legale și a copiilor ei față de prietena tatălui. Din documentele păstrate reiese că Milka Ternina era un oaspete regulat și firesc la renumitul ceai duminical dat de amfitrioană, care menținu relațiile de prietenie chiar și după ce capul familiei își pierduse deja interesul pentru ea. „Am continuat până în ultima clipă corespondența amicală cu ea, în timp ce Fay, așa cum fac bărbații, se distanțase după încetarea raporturilor erotice", citim într-o scrisoare tristă, expediată în 1941 din Zürich, în care Hedwig Pringsheim o informează pe fiica ei despre moartea cântăreței.[38]

Fără îndoială că datorită reacției umane și pline de superioritate a mamei față de anumite constelații precare – chiar și din cercul familiei – Katia a învățat din copilărie cum pot fi depășite unele situații delicate fără a-și prejudicia imaginea: o calitate care probabil că i-a fost de mare folos mai târziu, în atitudinea față de capriciile soțului ei cu înclinații androgine și față de modul de viață uneori destul de bizar al propriilor copii.

Și, într-adevăr, atmosfera din palatul Pringsheim era foarte liberală, concepțiile înțelepte, de largă respirație, fiind dominante nu numai la masa la care se lua ceaiul. Copiii participau în mod firesc la animația seratelor, la lumea teatrului; resturile rămase de la marile sindrofii erau consumate cu plăcere de către prietenii juniorilor, nefiind lăsate doar slujitorilor – într-o casă în care idiomul bavarez stăpânit la perfecție de Katia, mai ales oral, era cultivat în aceeași măsură ca greaca și latina, ca să nu mai vorbim despre propriile creații lingvistice: specialitatea casei.

Când copiii ajungeau în situația de a rectifica jargonul familiei în urma contactului cu un alt mediu social, de-

numirile oficiale trezeau acasă totdeauna multă ilaritate: „Imaginează-ți, scoica pentru pipi este numită pisoar“[39] – aceasta este cea mai importantă noutate din relatarea celor doi băieți mijlocii după prima zi petrecută la o școală publică.

Prin umare, se discută toate cu cărțile pe față? Ei bine, cel puțin într-un punct familia manifestă multe rezerve, și anume discrepanța dintre originea evreiască și apartenența la religia protestantă rămâne multă vreme un tabu. „Copiii“, notează Hedwig Pringsheim în 1888 în jurnalul ei, „continuă să nu aibă habar de originea lor.“[40]

Da, copiii nu au știut multă vreme că sunt evrei – și încă „de rasă pură“, nu corciturі (în sensul definiției național-socialiste). Era deci momentul suprem să fie lămuriți – dar cum? Primele tentative îi lăsară reci pe copii: „Un evreu este același lucru ca un creștin, doar religia este puțin altfel“[41], îi ripostase Erik mamei sale. Cu toate acestea îi comunică, se pare, surorii că „tata este evreu“.[42] Și, de fapt, pe de o parte un tată care la rubrica „religie“ din dosarul personal de la universitate trecuse „mozaică“[43] (așa încât aserțiunea „fără religie“ făcută de Julia Mann față de Heinrich în ajunul căsătoriei fiului ei Thomas este mai degrabă un eufemism), iar pe de altă parte creștinii botezați care se ambalau ocazional făcând observații condescendente la adresa colegilor ce beneficiau de ore speciale de religie („din cauza celor trei indivizi un examen separat!“)[44]. Dacă ne ghidăm după adnotările mamei, ale cărei tentative de „lămurire“ rămâneseră probabil la nivelul teoriei, copiii manifestau adeseori o morală foarte echivocă, în consens naiv cu inscripțiile antisemite ale epocii: „Klaus spune că evreii înclină spre hoție; dacă vrei să intri în a

lor *Synagogue de Juifs** trebuie să plătești o taxă, dar dacă *ei* vor să vină în biserica noastră nu plătesc nimic."[45]

Noi și *ei:* convertiții și neconvertiții – prăpastia rămâne deschisă, chiar și pentru copiii din familii evreiești, fiind ceva firesc. „Îi văd pe Heinz și Klaus" – consemnează Hedwig Pringsheim la Berchtesgaden în 1892 – „păruindu-se cu locatarul din casa noastră, în vârstă de doisprezece ani, aud cu consternare cum îl ocărăsc pe blondul teuton cu cuvintele «jidan» și «jidan prost». Îi cert îngrozitor. Heinz plângând: «dar l-am întrebat mai înainte dacă o consideră o jignire»".[46]

Încurcături și confuzii peste tot. Katia întreabă: Este posibil ca tata să fie evreu iar mama nu? Nu, tatăl nu era evreu: „«căci în acest caz și Mütz ar trebui să fie evreică și eu de asemenea, dar eu știu foarte bine că nu sunt evreică»".[47]

Evreu și creștin – o discuție fără sfârșit dusă între cele două fronturi; dar mai degrabă la maniera ludică și academică înainte de a deveni, peste o jumătate de secol, adică sub semnul ideologiei rasiste național-socialiste, o alternativă brutală: „Viață sau moarte". În discuțiile purtate de copii rămâne deocamdată deschisă întrebarea dacă toate numele terminate în *-heimer* indică o origine străină și dacă este suficient să ai „un nas lung și coroiat și o bărbie ascuțită"[48] pentru a putea fi identificat ca evreu.

Ei bine, în casa Pringsheim, fiica lui Hedwig Dohm (de altfel și ea evreică, deși botezată și crescută în spirit strict protestant) lupta pentru toleranță și respectarea drepturilor universale ale omului. La vârsta de șapte ani

* Sinagogă (casă de rugăciune) a evreilor (în franc.) (n. tr.)

Katia știa deja foarte bine: „Mütz spune că nu este voie să-i deteşti pe evrei".[49] Dar ea însăşi – şi acest lucru îl ştia de asemenea foarte bine – întocmai ca fraţii ei (gemenii chiar „în urlete groaznice"[50]) fuseseră botezaţi în iulie 1885 („de către un predicator tânăr delicios"). „Gândul nu te duce deloc la evreime când eşti în societatea acestor oameni; nu sesizezi decât cultura"[51], îşi justifica Thomas Mann, în februarie 1904, faţă de fratele său Heinrich, relaţiile cu familia Pringsheim, descriind în acelaşi timp şi atitudinea demnă a familiei al cărei palat din Arcisstraße – situat la doar câţiva paşi de fostul domiciliu şi în care se mutase în 1891 – devenise în perioada regenţei unul din centrele vieţii spirituale şi artistice din München; cu camere pentru copii[52] „exemplar amenajate", în care prietenii puteau ajunge direct, urcând scările din spate şi fără a mai trece prin încăperile şi sălile somptuoase de jos.

Deci mare larghețe și în această privință. Pictorul Hermann Ebers, un coleg de clasă al lui Heinz şi Peter, ale cărui tablouri îi vor da peste câteva decenii lui Thomas Mann primul impuls de a scrie povestirile despre Joseph, a descris în memoriile sale atât încăperile cât şi ambianţa în care se desfăşura viaţa familiei: „În afară de dormitorul spaţios al celor patru băieţi şi de cel destinat Katiei şi bonei ei mai exista o cameră de zi mare, cu dulapuri şi rafturi pline cu cele mai minunate jucării, iar mai încolo, spre spate şi cu deschidere spre grădină, o cameră de studiu cu etajere cu cărţi, câte un birou-pupitru pentru fiecare copil şi un pian la care să exerseze cei doi băieţi mai mici ce moşteniseră talentul muzical al tatălui lor. [...] În această încăpere luminoasă şi primitoare sau în camera de zi şi de joacă am petrecut, în anii în care am

frecventat gimnaziul – dar chiar și mai târziu – multe ore rămase în amintirea mea ca cele mai incitante, vesele și fecunde pe plan spiritual din toată tinerețea. Doar la ora gustării de după-amiază coboram în sufrageria mare unde era pusă masa lungă, pentru ceai. Aceasta era prezidată de amfitrioana pe cât de înțeleaptă pe atât de fermecătoare, dotată cu o grație fizică și spirituală inegalabilă. Nu am văzut încă niciodată «o amfitrioană» celebrând cu atâta dezinvoltură plină de amabilitate ceremonia turnării ceaiului și a servirii prăjiturilor cum o făcea doamna Hedwig Pringsheim. [...] Faptul că găsea pentru fiecare din numeroșii oaspeți care se înfiinţau aici în după-amiezele duminicale [...] câteva cuvinte personale, în parte amicale în parte spirituale [...], îi făcea și pe musafirii mai puțin binecuvântați cu bunuri lumești să nu se simtă apăsați de luxul debordant din casă."

Citind o asemenea descriere pe cine nu-l duce gândul la relatările despre ceaiurile luate în casa Thomas Mann? Chiar dacă momentul se desfășura – corespunzător timpului – într-o ambianță mai puțin luxoasă, este incontestabil că doamna Katia Mann învățase multe de la mama ei *și* în ceea ce privește ceremonia respectivă; oricum, îi semăna foarte mult mamei – deși rămâne sub semnul întrebării dacă s-a putut compara vreodată cu frumusețea ei. „Ah, la nivelul mamei tale nu te vei ridica niciodată"[54], îi spunea Paula Pringsheim nepoatei adolescente, care își va aminti și la bătrânețe de acest verdict, deși între timp dobândise suficient aplomb pentru a ne asigura în mod convingător că se „împăcase și cu această situație".

Atmosfera din casa Pringsheim era marcată nu numai de șarmul plin de spirit al amfitrioanei ci (ca să-l

citãm iar pe Hermann Ebers) cel puțin în măsură egală și de „inteligența tăioasă“[55] a amfitrionului care – ceva mai mărunțel decît soția sa – era numit în scrisorile ei intime „micuțul foarte dulce“[56]. Lui Alfred Pringsheim îi plăcea să își condimenteze conversația cu „observații hazlii, uneori chiar glumețe“[57], în timp ce fuma, nervos, țigară de la țigară. Timpul liber și-l petrecea de obicei la pian, fiind în același timp „colecționar de obiecte de artă în stil mare“ – un hobby pentru care îl calificau nu numai „[...] o intuiție neobișnuită în aprecierea calității obiectelor ci și mijloacele materiale de care dispunea ca fiu al unuia dintre cei mai străluciți întreprinzători din Berlinul anilor șaptezeci.“ Palatul construit pe la finele secolului de părinții săi, Rudolf și Paula Pringsheim, în Wilhelmstraße fusese modelul vilei din Arcisstraße, care – dacă dăm crezare relatărilor contemporane – nu se putea totuși compara cu clădirea somptuoasă din Berlin.

Probabil însă că Alfred Pringsheim nici nu avea ambiția de a-și imita părinții. În calitatea lui de expert în materie de artă, dotat cu un simț infailibil al stilului, știa că ceea ce se potrivește la Berlin ar trezi mai degrabă nedumerire la München; iată de ce îl cultiva mai puțin pe Anton von Werner și mai mult pe Lenbach – care le portretiză de repetate ori pe doamnele din casă – sau pe Hans Thoma de la care comandă friza „ce se întindea ca un brâu de-a lungul pereților sălii mari de dans și de concerte“; conform interpretării lui Hermann Ebers înfățișa „adevărate tărâmuri ale fericirii“, un „peisaj paradiziac în care oameni fericiți, îmbrăcați în veșminte atemporale sau în pielea goală, se mișcau printre animalele ce pășteau sub pomii înfloriți sau încărcați de roade.“ Încăperea oricum mare se deschidea, cu aju-

torul unei uși glisante, spre camera de zi alăturată devenind o sală somptuoasă în care, cu ocazia sindrofiilor, se întâlneau, în perfectă armonie, cele mai diferite cercuri ale societății müncheneze.

În timp ce Hans Thoma își monta friza, la 3 iunie 1891, micuța Kati se așezase – după spusele mamei – pe o treaptă privind cu admirație. „Nu pictează domnul Thoma mai bine decât domnul Lenbach?“[58], o întrebă pe mama ei. „Ce este mai greu, să pictezi din cap sau să pictezi altfel?“ După care continuă, ca o adevărată mică müncheneză: „Dar domnul Thoma este bavarez?“ Nu? „Păcat, ar fi fost o onoare pentru Bavaria!“

Katharina Pringsheim se dezvolta, ocrotită de toți, într-o ambianță de firească intimitate cu cei mai importanți artiști ai timpului, într-un mediu marcat de profesori și creatori de artă, de aristocrați și o burghezie înstărită, în mijlocul unei familii care le oferea copiilor toți stimulii imaginabili – de la instruire muzicală și frecventarea regulată a concertelor și spectacolelor de teatru până la călătorii de documentare și recreere, de la ore de înot și sport, gimnastică la aparate, ciclism și tenis până la cursurile obligatorii de dans. „Doamna Pringsheim organizase pentru copiii ei lecții de dans la care am fost și eu invitat – spune același cronicar Hermann Ebers.[59] Ele aveau loc într-o sală de biliard spațioasă de la subsolul casei, în care puteai coborî, pe o scară îngustă, direct din sufragerie. Cursurile erau conduse de maestrul de balet Fenzel de la Teatrul Curții. [...] În afară de cei cinci copii Pringsheim mai participau câteva fete – unele chiar drăgălașe – de zece până la cincisprezece ani și câțiva băieți. Prin urmare eram cu toții copii, puțin timizi unul față de celălalt, îmbrăcați în haine de gală și timo-

rați și de adulții care coborau mereu din sufrageria unde luau ceaiul, ca să ne privească." În orice caz, fiica amfitrionilor dădea dovadă de un „antitalent total pentru dans", fiind „puțin greoaie în mișcări", lipsită de grație. Era totuși atrăgătoare datorită „absenței cochetăriei" – o impresie accentuată de „fața ei inteligentă, expresivă, încadrată de un păr de culoare închisă."

Această constatare este confirmată de o observație a fratelui Heinz: Katia nu realizase mare lucru ca dansatoare, deși, „cu înfățișarea ei delicată, cu ochii expresivi și trăsăturile regulate ale feței", nu dusese niciodată lipsă de dansatori, nici la sindrofiile din casa familială și nici la balurile din Casa Artiștilor, frecventate cu regularitate; unii dintre acești cavaleri se înfiinţaseră apoi chiar ca petitori. Dar sora nu manifestase deloc dorința de a părăsi, de dragul unui bărbat străin, „casa părintească și mai ales pe mama adorată."[60]

De ce să o fi făcut? Ocrotită de părinți și frați, tratată de la egal la egal cu băieții, ba chiar depășindu-i de multe ori prin forță și iscusință, o „strengăriță" printre „strengari"[61] (după cum spunea fratele), Katia Pringsheim nu avea nici un motiv să-și dorească alt gen de viață. În afară de aceasta, spiritul ei de observație precoce care intuia esența lucrurilor, îi arătase de mult că nici căsnicia nu este lipsită de probleme. La vârsta de cinci ani fetița îi declarase deja cu fermitate mamei: „Nu vreau să mă mărit; un bărbat poate părea extrem de cumsecade și când colo îți dai seama de-abia după căsătorie că este un om rău; iată de ce mai bine nu mă mărit deloc și rămân la mămica mea."[62]

Bărbații erau indispensabili – fetița de cinci ani înțelesese și acest lucru – doar dacă vrei să ai copii. La pro-

punerea mamei ca fiica ei să se mărite cu ea, Katia răspunse: „Asta nu merge, fetele nu se pot căsători una cu alta, căci dacă au copii aceştia nu au tătic."[63] Deci căsătoria era necesară fiindcă numai ea dădea posibilitatea de a avea copii. Scrisorile Katiei Mann de după căsătorie confirmă punctul de vedere al copilei de cinci ani.

La optsprezece ani fata avea însă alte griji şi planuri. La bacalaureat trecuse de faza lucrărilor scrise, probabil li se comunicase gemenilor că nu aveau motive de îngrijorare. „Gemenii stau bine", îi scria Hedwig Pringsheim prietenului ei, publicistul Maximilian Harden. „Luni are loc proba orală, la care Klaus speră că nu va trebui să se prezinte."[64] În schimb Katia trebuia să se prezinte şi „la oral", deşi diploma de bacalaureat arată că îi era superioară fratelui geamăn ale cărui note se situau cu un punct sub cele ale surorii; şi deşi corpul profesoral apreciase rezultatele fratelui ca „întru totul satisfăcătoare"[65], atrăgea totuşi atenţia asupra faptului că asiduitatea arătată de candidat „în anii petrecuţi în instituţie nu fusese nici constantă nici aprofundată", chiar dacă se admitea că „manifestase interes faţă de disciplinele care îl atrăgeau mai mult".

Că celor două sexe li s-ar fi aplicat şi în practică un tratament egal poate fi pus la îndoială dacă ţinem seama de relatările din presă referitor la serbarea de sfârşit de an a absolvenţilor de la *Wilhelmsgymnasium.* De exemplu: un articol din ALLGEMEINE ZEITUNG din München subliniază că datorită grijii acordate de rector şi corpul profesoral procesului de predare „toţi absolvenţii acestei serii, în număr de 51, au trecut examenele dificile".[66] În plus, „prestaţiile în domeniul muzical şi

vocal“ le-au conferit elevilor și profesorilor „un certificat de excelență“, dovedind că în școlile de elită din München „arta este cultivată în aceeași măsură“ ca „studiile care deschid drumul spre ocuparea unor posturi foarte onorabile în viața de stat și socială“. În schimb articolul nu pomenea cu nici un cuvânt că acele exigențe foarte stricte fuseseră îndeplinite și de o fată.

Cu toate acestea, opinia publică din München era preocupată de instituirea unui sistem de învățământ care să pregătească și femeile în vederea admiterii la universitate. „Gimnaziasta cu bacalaureat“, rezumă același ziar ALLGEMEINE ZEITUNG în perioada examenelor, „devine încetul cu încetul și în Bavaria un personaj consacrat“; întocmai ca în anii precedenți, „două domnișoare“ au fost „admise și în anul acesta să se prezinte la examenul de absolvire din Bavaria“[67] – fiica unui profesor și fiica unui factor poștal: Katharina Pringsheim și Babette Steininger, care nu sunt însă nominalizate. În schimb articolul ne permite să respingem zvonul răspândit cu tenacitate că prima femeie bacalaureată din München ar fi fost Katia Mann. „Cauza principală“ care ar fi împiedicat până acum apariția și în sudul Germaniei a unui „număr considerabil“ de fete doritoare să studieze – află cititorul – este „lipsa unei instituții de învățământ corespunzătoare“, astfel încât „domnișoarele care doresc să se dedice studiului trebuie să recurgă la lecții particulare individuale“. „Mulțumită sprijinului acordat de sponsori cu vază, cât mai ales «Uniunii pentru întemeierea unui gimnaziu de fete»“ există însă, de un an, și la München, întocmai ca în alte orașe germane, „o instituție particulară gimnazială pentru domnișoare“ în care, „în cadrul unor cursuri

de trei ani, tinerele domnișoare absolvente ale unei școli secundare pot fi pregătite în vederea bacalaureatului de la gimnaziu", în baza unor prelegeri ținute „de profesori pentru toate disciplinele". Cursurile au fost inaugurate, la începutul acestui an școlar, cu patru eleve, fiind frecventate în prezent de opt tinere.

Această posibilitate era tardivă pentru Katharina Pringsheim. Din păcate, din documentele păstrate nu reiese dacă ea a luat cunoștință despre discuțiile duse pe marginea premiselor egalității de șanse a celor două sexe și nici dacă a regretat că nu a avut ocazia să se pregătească pentru bacalaureat împreună cu alte fete. În orice caz, este puțin plauzibil. „Mă simțeam [...] foarte bine și veselă în pielea mea [...] împreună cu frații, cu clubul de tenis și toate celelalte"[68], conchidea doamna Thomas Mann referindu-se la perioada de după bacalaureat, la viața și preocupările ei de atunci. Despre eventuale prietene nu se vorbește deloc, frații și posibilitățile de deconectare fizică și spirituală oferite de familie și societate o satisfăceau pe deplin pe tânăra domnișoară.

Capitolul 2

Anii de studiu și nunta

Ce face, în toamna anului 1901, o fată dintr-o familie care aparține marii burghezii, după ce a trecut cu succes examenul de bacalaureat, dar nu manifestă interes nici pentru căsătorie nici pentru modificarea stilului ei de viață? Ei bine, face ceea ce părinții au hotărât de mult, urmând traiectoria spre care s-a îndreptat și până acum procesul ei de instruire: se apucă de studiu.

Tatăl pledase pentru „științele naturii" – fiica îi îndeplinește dorința și, după propriile declarații, frecventează „cursurile de fizică experimentală la Röntgen și cele de matematică la tatăl meu: calculul infinitesimal, integral și diferențial precum și teoria funcțiilor."[1] Nu știm ce scop urmărea cu străduințele ei și nici dacă se întrebase vreodată la ce îi va folosi acest studiu. În orice caz, în timpul studiilor universitare nu se gândise la o carieră anumită. În privirea retrospectivă asupra vieții ei doamna Thomas Mann susținea „și acum" că nu avusese o vocație specială pentru aceste discipline: Nu „găseam deloc că sunt deosebit de talentată"[2] și „nici nu aș fi ajuns prea departe în acest domeniu. Era în joc mai degrabă afecțiunea filială." Alfred Pringsheim – spune Peter de Mendelssohn în biografia lui Thomas Mann – visase să o vadă într-o bună de zi pe fiica sa „obținând titlul de

doctor“[3]... o dorință pe care o lua, se pare, în serios – spre deosebire de viitorul său ginere care, dacă ne ghidăm după omagiul adus Gabrielei Reuter, nu vedea într-un asemenea gest decât o marotă a „femeilor militante ale epocii moderne“ care își imaginează că „în acest fel au atins culmile modernității.“[4]

Se pare însă că bunica, Hedwig Dohm, sperase cu și mai multă ardoare în finalizarea onorabilă a studiilor; „Little Grandma“, cum o numea Thomas Mann mai târziu („Urmiemchen“ pentru nepoți și strănepoți) stipulase încă din 1874, în scrierea *Die wissenschaftliche Emanzipation der Frau* (Emanciparea științifică a femeii), șanse egale și pentru fete în vederea dezvoltării și aplicării raționale a cunoștințelor obținute.

Tributară tradiției liberale de stânga a unui Ludwig Bamberger[5] (de care o lega o caldă prietenie) în mai mare măsură decât fiica ei [Katia] crescută în casă bogată, Hedwig Pringsheim subliniază, într-un foileton publicat după moartea lui Hedwig Dohm, meritele mamei ei: „Celui ce o cunoștea doar din scrierile polemice și se aștepta la o femeie masculinizată nu-i venea să-și creadă ochilor când o vedea pe făptura micuță, frumoasă, drăgălașă și timidă. Dar un Dumnezeu o înzestrase cu darul de a spune cât de mult suferise* și de câte toate voia să le scutească în viitor pe semenele de același sex cu ea.“ Fusese luată în derâdere din cauza revendicărilor ei deoarece „momentul propice [...] încă nu sosise.“ „Că între timp a sosit este însă în mare parte și meritul ei. Au fost atinse obiectivele pentru care fusese batjocorită și jignită, și

* Aluzie la un vers din finalul dramei *Torquato Tasso* de Goethe (n. tr.)

anume mult mai repede decât s-ar fi putut spera. Astfel că [ea] a mai apucat, înainte de a muri, înființarea gimnaziilor de fete, accesul acestora la studiile universitare, la profesii din domeniul economiei și al științelor exacte, ba chiar și dreptul activ și pasiv la vot pentru femei. Când am întrebat-o: «Mamă, nu te bucuri?» și-a scuturat cu amărăciune capul bătrân, frumos și drag spunând: «Prea târziu, prea târziu.» În schimb a aclamat încă în stare de deplină luciditate faptul că, dacă nu fiicele ei, cel puțin nepoatele au avut parte de noile libertăți: șase dintre ele au studiat, trei și-au luat doctoratul, toate sunt ancorate în viața profesională."[6]

Firește că, în realitate, Katharina Pringsheim făcea parte doar parțial din această categorie. Totuși, profită și ea de libertățile cucerite de „Little Grandma" pentru femei. La 31 octombrie 1901 înaintă „Rectoratului Universității Regale Ludwig-Maximilian" din München, „în baza certificatului de absolvire anexat", o „cerere de a fi admisă ca auditoare"[7], în care ruga să i se permită să frecventeze în semestrul de iarnă 1901/1902 următoarele prelegeri:

1. Fizică experimentală la consilierul profesor dr. Röntgen.
2. Istoria artei la docentul universitar dr. Weese.
3. Despre seriile infinite etc. la profesor dr. Pringsheim.

În încheiere ruga ca răspunsul la această cerere să îi fie comunicat la adresa din Arcisstraße 12. Răspunsul Universității sosi – fericite vremuri! – deja peste 48 de ore: „Urmare cererii dvs. din 31 ale lunii trecute vi se permite – sub rezerva obținerii asentimentului profesorilor resp. docenților nominalizați, pe care dvs. trebuie

să îi contactați – să frecventați ca auditor prelegerile despre 1... 2... 3...“[8] Răspunsul nu este redactat de un secretar oarecare ci poartă semnătura personală a Magnificenței Sale, renumitul Lujo Brentano.

Universitatea din München număra pe atunci 26 „studente de sex feminin admise pe baza aprobării supreme [...]“[9]; una dintre ele era Katia Pringsheim care își începu cariera academică făcându-le tuturor o surpriză. Din tabelele de prezență ale participanților, păstrate în arhiva Universității Ludwig-Maximilian, reiese că, în loc să se înscrie la prelegerile tatălui ei, novicea a frecventat un „curs pentru începători la limba rusă“ – și anume la Karl Krumbacher, renumitul bizantinolog.

Familiarizarea cu grafia chirilică la începutul unei cariere academice orientate chipurile spre științele naturii? „Mi-ar fi plăcut dintotdeauna să studiez limba rusă, dar nu am niciodată timp pentru îndeletniciri din sferele superioare sau măcar mijlocii“[10], se plângea mama unor copii deja adulți într-o scrisoare adresată, la 11 iulie 1948, fiului mai mare. Ei bine, pe vremea aceea, adică în urmă cu aproape o jumătate de secol, studenta nu ducea lipsă de timp; că a interesat-o într-adevăr învățarea acestei limbi o confirmă și fiica Monika amintindu-și de dicționarele respective de pe noptiera mamei. Prin urmare: de ce nu și-a continuat Katharina Pringsheim studiile? Oare o orientare spre filologie era mai puțin bine văzută în familie? Puțin probabil. Fratele Heinz studiase la început arheologia după care se reorientase spre muzicologie. Să interpretăm oftatul de la finele *Memoriilor nescrise* („Nu am putut face niciodată în viață ceea ce aș fi dorit să fac“) așa cum l-a formulat autoarea într-o scrisoare adresată, la 16 iulie 1961, fratelui ei

geamăn? Citim acolo: „N-am făcut de-a lungul întregii mele vieți ceea ce aș fi vrut să fac [...] și probabil că situația nu se va schimba până la sfârșitul zilelor mele."

Întrebările rămân fără răspuns. Cert este doar – iar confirmarea o găsim în tabelele de prezență păstrate integral – că studenta Katia Pringsheim frecventase în primele patru semestre și cursuri de cultură generală, „străine de specialitatea ei".[11] Am amintit deja cursul de istoria artei din iarna 1901/1902. În vara anului 1902 a urmat – pe lângă fizica experimentală II (tot la Röntgen) – „Introducerea în filozofie" la Theodor Lipps; în iarna 1902/1903: „Exerciții practice" cu Röntgen, un curs despre „Raze catodice" și unul despre „Chimie anorganică", dar și un curs ținut de arheologul Adolf Furtwängler despre „Probleme litigioase în estetica modernă". Studenta își permite și în semestrul al patrulea o escapadă în domeniul artelor frumoase frecventând – pe lângă lucrările practice de fizică, sub conducerea consilierului Röntgen – și cursurile docentului dr. Voll despre „Pictură veche și nouă".

Se pare că de-abia începând cu semestrul al cincilea Katia Pingsheim s-a dedicat exclusiv studiilor de matematică și fizică. În programul din iarna 1903/1904 figurează lucrări practice – doar la Röntgen 40 de ore pe săptămână plus un colocviu de două ore – precum și geometrie analitică și mecanică la un profesor Voss, în plus o prelegere de două ore despre calculul variațiilor: o dovadă concludentă că tânăra studentă își lua în serios studiile dedicându-le foarte mult timp. Tabelul de prezență din semestrul următor, vara 1904, confirmă această impresie: iarăși geometrie analitică și mecanică, de data aceasta combinate cu exerciții prac-

tice la ambele discipline; pe lângă ele o introducere în fizica teoretică și un curs despre „Bazele geometriei".

Ce rost avea atenția atât de susținută acordată unei științe pentru care simți că nu ai vocație? „Poate că mi-aș fi încheiat studiile și m-aș fi prezentat și la examene"[12], citim în „Memoriile nescrise". Tabelele de prezență dovedesc că autoarea nu renunțase la această intenție nici cu puțin timp înainte de nuntă. În schimb, ultimul document care ne-o arată pe Katia Pringsheim ca studentă înmatriculată în semestrul al șaptelea[13] pune sub semnul întrebării această ipoteză. Provine din semestrul de iarnă 1904/1905 – deci din perioada logodnei și a căsătoriei iminente – și consemnează doar prezența (nouă ore pe săptămână) la două cursuri ținute de tatăl ei. Voia oare – știind că își va întrerupe studiile înainte de a le fi încheiat – să-i facă bucuria de a o vedea pe propria sa fiică la cursuri?

Cert este că studenta Katia Pringsheim nu s-a dedicat exclusiv științei ci s-a bucurat, alături de frații ei, de tot ce îi oferea ambianța.

De exemplu, „numeroșii musafiri"[14] din casa părintească, marile serate la care puteai însă întâlni – în conformitate cu preferințele amfitrionului – mai puțin literați cât oameni de știință, artiști plastici și muzicieni. Dar strălucirea unor nume ilustre ca Richard Strauss, Max von Schillings, Friedrich August von Kaulbach, Lenbach sau Franz von Stuck precum și seria de oaspeți străini interesanți trezeau atenție oferind subiecte de discuție în societatea münchenează.

Apoi mai erau spectacolele de operă și teatru, concertele, acțiunile de binefacere, spectacolele date de studenții lui Reinhardt de care chiar și bătrâna doamnă

Thomas Mann își amintea cu multă plăcere. Astfel, povestea despre „reprezentația gratuită a piesei *Intrigă și amor* la care avuseseră acces toți studenții înmatriculați“[15] și la care asistase și ea împreună cu cei patru frați: „A fost un spectacol încântător – Höflich a interpretat rolul Louisei –, iar entuziasmul publicului era nemaipomenit.“ Katia Pringsheim nu mergea nicăieri singură: „Pe vremea aceea o fată tânără nu avea voie să iasă singură în oraș.“[16] Cel puțin unul dintre frați se oferea totdeauna să-și însoțească sora. Tatăl își putea permite să subvenționeze viața muzicală și teatrală a orașului München finanțând cinci abonamente. Tânărul Thomas Mann urmărea de la balcon – scrutând, curios, cu un binoclu, publicul de jos – intrarea familiei, în special pe fata băiețoasă cu părul de culoare închisă, tuns paj, care îl fascina tot mai mult când o vedea.

Dar studenta nu observase interesul arătat de tânăr. Era obișnuită cu privirile pline de admirație, nu se sinchisea de ele – așa cum nu se sinchisea nici de strădaniile mai serioase depuse de unii colegi ca să intre în grațiile ei. Domnii erau mai degrabă inoportuni, de asemenea – după cum spunea mai târziu – „foarte tineri și lipsiți de importanță“[17]. Își amintea însă de cel puțin doi admiratori din mediul academic, pe care i-ar fi agreat se pare și tatăl ei. Unul era viitorul specialist în fiziologia plantelor, Ernst Georg Pringsheim, cu doi ani mai mare decât fata care purta același nume și cu care se și înrudea de departe (bunicii lor erau veri). Identitatea pretendentului evocat în mod amănunțit în *Memorii* poate fi dedusă dintr-o scrisoare din 19 ianuarie 1940, în care Hedwig Pringsheim îi comunică, din Zürich, fiicei din Princeton că își anunțase vizita la ei

„prezumtivul tău cumnat, prof. Hans Pringsheim (fratele fostului tău petitor Ernst)".[18]

Celălalt adorator – cel puțin așa se zvonea – ar fi fost Oskar Perron, studentul și apoi urmașul lui Alfred Pringsheim, care în 1902 își luase doctoratul la Lindemann, la München, iar în 1906 docența tot acolo. Dar la acea dată Katia Mann era deja căsătorită, așa încât nu este sigur că „profesorul" amintit de ea în *Memorii* era cu adevărat Perron: În Arhiva Thomas Mann din Zürich se găsește doar o scrisoare adresată de Oskar Perron văduvei, după moartea lui Thomas Mann. În această scrisoare făcea referire – pentru a-și legitima condoleanțele – la semestrul petrecut în aceeași sală de curs a universității din München: „Permiteți-mi ca [...] în calitate de vechi cunoscut de pe băncile facultății să vă exprim [...] cele mai sincere condoleanțe."

Rămâne deci sub semnul întrebării dacă manifestarea de violență postulată de unii cercetători a avut cu adevărat loc: cică „într-o izbucnire temperamentală" studenta ar fi „spart recipiente din laboratorul lui Röntgen fiindcă voia să se mărite cu Oskar Perron"[20] – de dragul căruia studiase matematica și fizica. Poate că acest zvon își are punctul de plecare în ghinionul pe care Katia Pringsheim l-a avut în laboratorul lui Röntgen[21] – după cum relatează în *Memorii* – când a scăpat, din greșeală, din mâini un aparat costisitor care s-a spart.

Ultimul din seria curtezanilor cu intenții serioase, amintiți de Katia Mann, era însuși temutul critic literar Alfred Kerr, care o văzuse pe fată la Bansin, unde familia Pringsheim și-a petrecut ani în șir vacanța de vară și

unde erau trimiși și gemenii, însoțiți de personalul de rigoare, în perioadele când cei trei băieți mai mari întreprindeau împreună cu părinții ture cu bicicletele. Încercările foarte insistente de apropiere ale lui Kerr sunt confirmate de o scrisoare din 4 decembrie 1902 în care Hedwig Pringsheim îl întreabă pe prietenul Maximilian Harden: „Ce spuneți despre faptul că A. Kerr i-a înmânat lui Klaus al meu, cu cuvinte pline de căldură, cărticica sa despre Sudermann? Bate șaua Klaus ca să priceapă iapa Katia. V-ar plăcea să-l vedeți pe Kerr ca ginere al meu?"[22] – Deoarece părerea lui Harden despre Kerr le era probabil bine cunoscută (acest domn este o „maimuță"[23]), atitudinea părinților Pringsheim față de pețitor nu necesită nici un comentariu. Se știe că respingerea avansurilor lui Kerr a lăsat urme în literatură. În orice caz, familia Mann/Pringsheim era convinsă că recenzia negativă la adresa dramei lui Thomas Mann *Fiorenza,* precum și satira lui Kerr *Thomas Bodenbruch,* sunt rezultatul insuccesului la Katia.

Oricum ar fi fost – indiferența manifestată de fata atât de curtată față de menestrelii ei ne arată că, în timpul studenției, Katharina Pringsheim nu prea avea chef să se lege pe viață de un bărbat. Ce a determinat-o, prin urmare, să-și schimbe punctul de vedere?

Întrebarea nu poate fi lichidată definitiv cu un: „Uite așa a fost să fie". Dispunem însă de date care ne permit să reconstituim, cel puțin cu aproximație, evenimentele din anul 1904.

A apărut un tânăr care era pe cale de a se integra în seria celebrităților notorii ale orașului – un scriitor, autorul mai multor nuvele publicate de Samuel Fischer, precum și al unui roman extrem de elogiat, *Budden-*

brooks (Casa Buddenbrook), al cărui tiraj creștea de la o săptămână la alta... poate și datorită unor prieteni rugați insistent de autor să publice recenzii encomiastice.

Thomas Mann – așa se numea poetul promițător – se dovedi a fi un maestru al procedeelor ingenioase atât când era vorba despre promovarea propriilor opere cât și când era în joc strategia menită să rezolve „problema vitală majoră"[24] – o strategie pe care începu să o elaboreze în momentul când Katia Pringsheim intră în raza sa vizuală și pe care o urmări de acum înainte cu o perseverență și tenacitate demne de admirat. (Să-și fi dat oare seama în această perioadă că o avea de ani de zile sub ochi pe fată? Pe acel tablou cu copiii în costume de *pierot,* pictat de Kaulbach, a cărui reproducere foarte răspândită era prinsă cu pioneze deasupra pupitrului său pe vremea când era elev la Lübeck?)

Adio, Schwabing! Gata cu libertinajul! – hotărî tânărul strateg care, în ciuda străduințelor, nu se simțise niciodată la largul său în societatea boemă; se va lepăda deci de „băiatul bun"[25], reprezentat de pictorul Paul Ehrenberg; în schimb se va lansa în societatea selectă, va accepta normele de conduită impuse de aceasta: căsătorie, ordine, seriozitate, demnitate. După cum arată, cu minuțiozitate și multe citate, Peter de Mendelssohn, Klaus Harpprecht și Hermann Kurzke în biografiile lui Thomas Mann alcătuite de ei, în anii dintre 1903 și 1905 s-a produs o cotitură decisivă: recursul la rolul prințului, cu ajutorul căruia încercase încă din copilărie să-și învăluie izolarea în aura excelenței și a insolitului. Tovarășii (masculini) ai zilelor temerare îi vor face loc prințesei. Apusese perioada confuziilor chinuitoare cu Paul Ehrenberg, însoțite de „o fericire indescriptibilă și

pură [...]"[26], dar și de reverii sentimentale, versuri proaste și refuz rece. În loc de toate acestea: o reorientare – cu viteză crescândă și fără a se mai uita la dreapta sau la stânga, „cu o bravură de-a dreptul nechibzuită"[27], după cum spunea Katia mai târziu.

Katharina Pringsheim, prinsă în plasa unui geniu care își regăsise echilibrul și care – conform formulării dintr-o scrisoare către fratele Heinrich – manifesta o „incredibilă putere de inițiativă"[28]. După privirile admirative de la distanță urmă – regizată cu multă grijă – o întâlnire în salonul familiei Bernstein, unde, spre deosebire de casa Pringsheim, literatura se bucura de un statut de egalitate cu muzica. Elsa Bernstein era o scriitoare cunoscută care sub pseudonimul Ernst Rosmer – o dovadă a admirației pentru Ibsen – scria drame publicate de S. Fischer și jucate la multe teatre chiar și în anii douăzeci. Engelbert Humperdinck adaptase drama *Die Königskinder* (Copiii de rege) creând libretul operei sale cu același nume. Soțul Elsei, Max Bernstein, trecea drept una din cele mai interesante personalități din viața culturală münchenеză: era un penalist foarte căutat în procese răsunătoare (Eulenburg versus Maximilian Harden, afacerea Lenbach), autor de comedii, precum și critic de artă și mai ales cronicar teatral; recenziile sale – în special aceea a dramei *Nora* de Ibsen – prefigurau o imagine despre femeie care ar fi bucurat-o pe Hedwig Dohm: „Esența dramei este mutilată [...] dacă se escamotează lupta dusă de Ibsen pentru a-i garanta o independență sănătoasă a gândirii, a vieții, a ființei umane [...] nu numai acestei femei, adică Norei, ci oricărei femei, oricărui om."[29]

Salonul familiei Bernstein își menținu importanța pentru viața culturală din München – după cum arată și jur-

nalul lui Thomas Mann din anii 1918-1921 – până în anii douăzeci (Max Bernstein moare în 1925). Câți oaspeți iluștri! Câte evenimente, ce discuții fascinante! „Ceai, veselie, muzică și dans."[30] Se întâlnesc aici familiile Walter, Pfitzner, Gulbransson; văduve cu nume de rezonanță discută despre „situația din lume și despre bolșevism"[31], Max Weber, considerat un orator „bun, abil și plin de viață"[32], îl combate pe Spengler, iar fiica, Eva Bernstein, își celebrează căsătoria cu Klaus, al treilea fiu al lui Gerhart Hauptmann.

Da, „orașul München strălucea"[33] – în perioada republicii la fel ca în cea imperială... în orice caz, în marile saloane. În unul din acestea – și anume după moartea amfitrionului – tânărul poet Ernst Penzoldt își făcu în 1928 debutul în prezența unei societăți selecte: „Soții Thomas Mann, bătrânii Pringsheim, profesorul Oncken cu doamna, [...], Ponten, Klabund și mulți alții" urcară treptele „scării circulare caracteristice" a vilei în stil maximilian din Briennerstraße, după cum scrie Penzoldt într-o „cozerie" intitulată *Frau Elsa* (Doamna Elsa). Sus era „plasată o măsuță" la care, așezat „sub o boltă deasă de bobițel", novicele citea din lucrările sale în fața „unei săli pline de regi".[34]

Dar să ne întoarcem la anul 1904. Să rămânem la familia Bernstein și să reținem că prima întâlnire dintre Katia Pringsheim și Thomas Mann nu a avut loc în Arcisstraße ci în Briennerstraße. Tânărul scriitor s-a lansat în primele tentative de cucerire stând pe un teren sigur: ca invitatul a doi cunoscători și amatori de literatură. Patronajul lui Max și Elsa Bernstein îi conferea acel aplomb de care avea nevoie în casa profesorului regal de matematică pentru a se putea prezenta într-o lumină corespunzătoare.

Probabil însă că pasul făcut de la familia Bernstein la familia Pringsheim nu a fost chiar atât de mare. Ambianța fascinantă a burgheziei evreiești cultivate era aceeași; stăpâneau cu toții arta reprezentării căreia autorul romanului *Buddenbrooks* i se adaptă rapid – fără efort, după cum se va dovedi în curând; îi era oarecum înnăscută. „Am intrat în cercul familiei Bernstein, a familiei Pringsheim" – citim într-o scrisoare adresată în februarie 1904 fratelui Heinrich. „Familia Pringsheim este o revelație care mă satisface pe deplin, o grădină zoologică dotată cu o cultură autentică. Tatăl, profesor universitar cu tabacheră din aur, mama o frumusețe ca din Lenbach. [...]. Într-o zi mă aflam în salonul în stil renascentist italian, cu goblenuri, tablouri de Lenbach, ancadramentul ușii din *giallo antico,* și am primit o invitație la balul casei. [...]. În sala de dans o friză deosebit de frumoasă făcută de Hans Thoma. La masă am stat lângă doamna consilier juridic Bernstein (Ernst Rosmer). După cele 18 ediții m-am aflat pentru prima dată în înalta societate trebuind să reprezint în cea mai obositoare manieră. [...]. Cred că am făcut față în mod onorabil. În fond dispun de un oarecare talent princiar de reprezentare, dacă sunt odihnit."[35]

Când era vorba de „probleme vitale", Thomas Mann nu știa ce-i oboseala. Își urmărea cu tenacitate scopul. Mai întâi își găsi complici în casa părintească a Katiei: mama, mare amatoare de literatură și fratele geamăn, Klaus; tatăl rămase deocamdată pe planul al doilea. Despre ce ar fi putut acesta discuta – în maniera sarcastico-precisă practicată de el – cu poetul care manifesta rigiditatea tipică germanului din nord, nu prea știa multe despre artele plastice și chiar nimic despre

matematică? Har Domnului, exista măcar *o* trăsătură comună: tatăl și ginerele (virtual) „aveau [...] aceeași admirație pătimașă pentru Richard Wagner“[36]. Așa încât Thomas Mann spera că și Alfred Pringsheim își va da în cele din urmă consimțământul.

Și l-a dat într-adevăr, fiind chiar dispus să-i amenajeze tinerei perechi o locuință și promițând să completeze încasările ginerelui cu o sumă lunară fixă și să garanteze o zestre în comparație cu care sumele plătite de familia Buddenbrook lui Grünlich și Permaneder păreau cam modeste. „Lucrurile stau [...] pentru moment atât de bine încât nici nu ar putea sta mai bine“[37] – iată un bilanț promițător comunicat în martie 1904 fratelui Heinrich.

De fapt: tânărul domn din Lübeck – care în urma celor optsprezece ediții ale romanului *Buddenbrooks* și a succesului nuvelei *Tonio Kröger* avansase la rangul de personaj urmărit cu priviri pline de curiozitate în urbea München – se integrase foarte bine în „noul rol de om renumit“[38]; nu mai avea nici un motiv să se teamă că nu îi va plăcea familiei Pringsheim. Dar și lui îi plăcea familia Pringsheim, în primul rând – nici nu ne miră – fratele geamăn al Katiei, Klaus, „un tânăr extrem de plăcut, îngrijit, instruit, amabil, cu maniere care amintesc de Germania de nord.“[39]

Opera, faima, admirația care îl înconjura, în plus simpatia mamei și a fratelui – lucrurile stăteau cât se poate de bine pentru tânărul amorez: „Dacă mă gândesc practic, am [...] impresia că aș fi bine-venit în familie. Sunt creștin, de familie bună, am merite care se bucură de apreciere tocmai în cercul unor asemenea oameni.“[40]

Mai rămânea și personajul principal, adică tocmai Katia. Oare ea îl iubea pe petitor – „micuța evreică“[41], fa-

ta cu „ochii negri ca tăciunele“[42], părul de culoare închisă și fața drăgălașă și palidă, care apare mereu în opera lui Thomas Mann: întruchipată în personajele Charlotte Schiller, Imma Spoelmann, Rachel, Marie Godeau?

Se pare că îl găsea, în orice caz, interesant pe tânărul venit de departe. Stăteau de vorbă, descopereau pasiuni comune, în primul rând ciclismul. *El* întreprinsese ture prin sate încă din perioada Ehrenberg, *ei* îi plăcea să străbată străzile din München, singură sau escortată de frați și de prieteni, călcând pe urmele mamei care practicase de timpuriu acest sport, descriind într-unul din eseurile ei încântătoare – publicat în VOSSISCHE ZEITUNG – modul cum se desfășura examenul, încă obligatoriu pe vremea aceea: „Am fost una din primele femei din München care mergea cu bicicleta. Pe atunci, adică la finele anilor optzeci, nu era deloc o afacere atât de simplă. A trebuit să mă prezint la poliție, cu un asentiment scris al soțului și stăpânului meu, a trebuit să indic vârsta și confesiunea [precum și] numele, starea socială și confesiunea părinților și deoarece toate erau în ordine mi s-a permis să mă prezint, la o dată anumită, la examenul oficial, care a avut într-adevăr loc la momentul indicat, pe un teren spațios din afara orașului și a inclus tot felul de curbe și șicane perfide. Am încălecat pe bicicletă cu inima cât un purice, am luat examenul, m-am văzut asmuțită asupra semenilor mei și, foarte mândră, am parcurs primul drum prin oraș însoțită de băiatul meu în vârstă de paisprezece ani.“[43]

Să manifești aplomb și curaj față de funcționarii publici: iată o atitudine ce o caracteriza și pe Katia – după cum arată renumita scenă din tramvai – impunându-i în

mod deosebit viitorului ei soț. „Dimineața și după-amiaza mergeam [...] totdeauna cu tramvaiul la facultate, iar Thomas Mann mergea cu același tramvai", le dicta bătrâna Katia celor ce o intervievau; „trebuia să cobor la intersecția dintre Schellingstraße și Türkenstraße. [...]. Chiar când am vrut să cobor a venit controlorul și mi-a spus: Biletul dumneavoastră, vă rog!

I-am răspuns: Cobor aici.

Vreau să văd biletul dumneavoastră!

Dar v-am spus că aici cobor. L-am aruncat deja tocmai fiindcă vreau să cobor.

Să văd biletul –, repet: prezentați biletul!

Dar lăsați-mă odată în pace! am țipat sărind mânioasă din tramvai.

Iar el a țipat după mine: Cară-te cât mai repede, scorpio!

Soțul meu a fost atât de încântat încât și-a spus: De mult am vrut să o cunosc, acum *trebuie* să fac cunoștință cu ea."[44]

Dacă un funcționar public mai competent ar fi fost martor la această scenă, povestea ar fi putut avea urmări pentru domnișoara Pringsheim. „Săritul pe și de pe scările tramvaiului" preocupa de ani mulți opinia publică din München. ALLGEMEINE ZEITUNG abordase subiectul încă din iunie 1901 sub titlul *Eine brennende Frage* (O problemă arzătoare), întrebându-se din ce cauză „publicul" practică în continuare acest „obicei periculos", „în ciuda dispozițiilor poliției" și nu se lasă descurajat „nici de numeroasele accidentări". I se prezentau cititorului, cu toate detaliile tehnice, propunerile pentru construirea unui nou tip de platformă care să facă săritul imposibil – firește, fără nici un succes. Căci deși proble-

ma fusese discutată ani de zile în rubricile presei locale, iar consilierii municipali se ocupaseră de repetate ori și în mod amănunțit de această temă, este clar că în timpul studenției Katiei Pringsheim situația rămăsese încă neschimbată.

Dar se pare că studenta din Arcisstraße nu era doar o pasageră sportivă a tramvaielor ci și o ciclistă strălucită, plină de aplomb. Chiar dacă prea tânără pentru a *cutreiera lumea pe bicicletă*[46] (până în Norvegia) împreună cu părinții și cei trei frați mai mari, avea un antrenament atât de solid în urma excursiilor familiale în împrejurimile orașului încât putea fără efort să-i scape pe sub mână curtezanului ei, călare pe o „bicicletă americană rapidă, marca Cleveland“[47]. Tânărul perdant va literaturiza mai târziu această scenă transpunând-o „de pe bicicleta ordinară pe cal“ și înălțându-se pe sine însuși la rolul „Alteței sale regale“ Klaus Heinrich, care încearcă să o cucerească pe prințesa americană Imma Spoelmann. Firește că, în realitate, „prințul“ de pe Trave a pus la bătaie nu atât calități sportive cât talentul său scriitoricesc înnăscut pentru a apărea într-o lumină favorabilă în fața adoratei sale. Și anume scria „scrisori minunat de frumoase“ care – după cum era de așteptat – „făceau impresie“[48] asupra destinatarei; Katia Mann recunoaște chiar și la bătrânețe: „să scrie se pricepea“.

Într-adevăr, la așa ceva se pricepea. În această privință nu era câtuși de puțin un „hipersensibilos“, după cum îl caracteriza, chiar și cu ani mai târziu, soacra sa adresându-i-se tinerei ei prietene Dagny Langen-Sautreau (soțul Katiei este un adevărat „hipersensibilos“[49], citim într-o scrisoare din martie 1907); dimpotrivă, își mobiliza toate resursele de care dispunea. Știind

foarte bine că succesul le este rezervat doar oamenilor puternici și conștienți de valoarea lor îi declară femeii curtate că el, pretendentul, este cu totul îndreptățit „prin origine și valoare proprie“[50] să-și pună speranțele în cucerirea ei: „Să nu uitați [...] niciodată că nu veți face nicidecum un pas în jos, că nu-mi veți face nicidecum o favoare dacă într-o bună zi veți accepta în fața lumii întregi mâna pe care vi-o întind acum atât de rugător.“ Cu altă ocazie își disimula calitățile încercând să o tachineze cu cuvinte glumețe: cică era gelos pe preocupările științifice ale fetei, simțind o „bucurie diabolică“[51] ori de câte ori tratatele de fizică erau puțin neglijate. Este incontestabil: scrisorile poetico-princiare ne arată cât de inteligent proceda acest maestru într-ale seducției care călca pe urmele lui Kierkegaard, recurgând ba la poza clasică, ba la cea romantică, visătoare: „Câteodată – dar trebuie să fie liniște și întuneric – vă văd [...] cu atâta claritate și plasticitate vizionar-detaliată cum nu v-ar putea înfățișa nici cel mai grozav tablou; mă cuprinde spaima de bucurie. [...] Văd [...] șalul argintiu de pe umerii dumneavoastră, vă văd părul negru, paloarea sidefie a obrazului [...], nici nu pot spune cât de desăvârșit și minunat vă văd în toate amănuntele!“[52]

Dar indiferent cât de perfecte – când cizelate, când rigide, apoi iar seducător de sincere – ar fi fost scrisorile și toposul literar, Katia Pringsheim continua să ezite. Săptămânile treceau; a fost consultat chiar și un psihiatru. Acesta vorbi despre „anxietatea de a lua decizii“[53] ca un simptom tipic în situații de acest gen și recomandă prudență. Căci dacă amorezul furtunos nu va proceda cu mai mult tact și diplomație nu se va alege nimic de

logodnă, după cum i-a arătat experiența de până acum.

Timpul trecea, iar Thomas Mann își punea în joc toată gama de aptitudini poetice pentru a o convinge pe nehotărâtă: „Fiți afirmarea mea [...], desăvârșirea mea, mântuitoarea mea – soția mea!“[54] Pe la mijlocul lui septembrie 1904 recurse la argumentul său cel mai puternic: „Știți din ce cauză ne potrivim atât de bine? Fiindcă [...] sunteți, în felul dumneavoastră, ceva ieșit din comun – fiindcă sunteți o *prințesă* în sensul pe care îl dau *eu* cuvântului. Iar eu, care m-am considerat totdeauna [...] un fel de prinț, mi-am găsit cu siguranță în dumneavoastră soția și tovarășa predestinată.“[55]

Oare Katia Mann a crezut vreodată în realizarea acestei viziuni despre „perechea aleasă“? Oare bănuia cel puțin că, în practică, egalitatea în rang nu are ce căuta în imaginea despre lume a unui scriitor, a cărui schemă de viață se bazează – în ciuda căutării iubirii și a încrederii – pe nevoia de distanțare nesuportând în adâncul adâncurilor decât dăruire și admirație, nu însă un adevărat parteneriat? Probabil că nici una nici alta. Decizia luată ar fi putut fi influențată mai degrabă de fascinația exercitată de felul de a fi insolit, total diferit, care îl deosebea pe Thomas Mann de ceilalți petitori. De asemenea, Katia Mann moștenise înțelepciunea mamei ei precum și capacitatea de a-și aprecia la justa valoare propriile aptitudini și de a pune în cumpănă diferitele dorințe. Concepția ei despre viață nu era marcată de visul unei cariere științifice ci – după cum o confirmă scrisori de mai târziu – de dorința de a avea o familie. Iar această dorință putea fi realizată mai ușor cu tânărul poet ca *pater familias* decât cu unul din ceilalți curtezani; poate și fiindcă fratele geamăn Klaus, de care sora a

fost în decursul întregii vieți foarte apropiată, încercă – după propriile spuse – „cu insistență să o convingă să-și depășească îndoielile și reticențele".[56] Chiar dacă în *Memorii* Katia Mann contestă acest lucru, în corespondența târzie a gemenilor există – în afară de mărturisirea fratelui – mai multe indicii din care reiese că Klaus Pringsheim a fost nu numai susținătorul acestei legături ci probabil chiar inițiatorul ei. Scrisoarea citată deja, scrisă de Katia în 16 iulie 1961 – deci la șase ani după moartea lui Thomas Mann – conține o paranteză memorabilă în această privință: „Dacă ar fi după mine", citim aici ca răspuns la o invitație să-i facă o vizită în Japonia, „aș zbura pe loc la tine, dar n-am făcut în toată viața mea ceea ce aș fi vrut să fac (ce bine că [tu] ai pus la cale căsătoria mea) și probabil că așa se va întâmpla și în continuare, până la sfârșitul zilelor mele."[57] Katharina Pringsheim era, cel puțin retrospectiv, convinsă că fratele o ajutase în mare măsură să facă un pas pe care și-l dorea dar pe care – indiferent din ce motive – nu avea curajul să îl facă, adică să accepte cererea în căsătorie, mult dorită de Thomas Mann.

Un lucru este cert: perioada de petire nu a fost ușoară pentru nici unul din cei doi. Tinerei prințese îi venea greu să-și părăsească nu numai palatul atât de familiar ci și garda cavalerilor frățești din jurul ei, așa încât îi spusese – după propriile declarații – nu o dată bărbatului care nu îi era, în mod evident, indiferent: „dar nu ne cunoaștem încă suficient de bine".[58] Chiar dacă ezitările ei îl aduceau uneori la disperare pe Thomas Mann, acesta știa foarte bine că nu își va putea niciodată dezvălui gândurile cele mai intime – nici măcar femeii atât de curtate: „Nu iubesc ceea ce este identic

cu mine, sau mă înțelege“[59] – iată conținutul unei note provenind din anul 1904 sau 1905. Și totuși, și-o dorea pe această fată ca soție – pe *ea* și *numai* pe ea: „Trebuie să-ți păstrezi în permanență verticalitatea ca om“[60], este concluzia la care ajunge prințul epuizat adresându-i-se fratelui său; „întreaga «fericire» constă adeseori doar din a strânge din dinți“.

În octombrie 1904 se ajunsese, în fine, la o hotărâre definitivă. Cu toate acestea – dacă ne luăm după scrisorile adresate lui Heinrich – „marele stres psihic“ părea să continue pentru Thomas Mann. „Logodna – zău n-aș putea spune că este o plăcere [...], străduințele obositoare de a mă integra în noua familie, de a mă adapta (în măsura în care este posibil). Obligații mondene, sute de oameni noi, trebuie să te arăți, să te comporți adecvat. [...]. Iar printre toate acestea, în fiecare zi, momentele ineficiente și enervante de extaz care fac parte din perioada absurdă de logodnă.“[61] Chiar dacă facem abstracție de doza de cinism depoetizant combinat cu aroganță (o concesie făcută destinatarului), tonalitatea scrisorii rămâne concludentă pentru starea de spirit a unui bărbat care își atinsese, ce-i drept, scopul, și o cucerise pe femeia râvnită, dar nu se putea încă identifica nicidecum cu noul său statut de „om angajat“.

În schimb, despre starea sufletească a Katiei nu aflăm nimic. Știm doar că cei doi logodnici au plecat împreună cu Hedwig Pringsheim la Berlin pentru a fi „*cvasi* prezentați“[62] rudelor de acolo, adică familiilor Pringsheim și Rosenberg (bancherul Hermann Rosenberg era căsătorit cu una din surorile lui Hedwig Pringsheim), precum și, firește, lui Hedwig Dohm, care locuia la fiica ei, în apartamentul de la mansarda casei impunătoare. Mama

profită de seria de conferințe ale ginerelui ei pentru a-și prezenta noul membru de familie – un scriitor apreciat, foarte citit – și pe tânăra logodnică, „soția care îi stă alături". La familia Rosenberg, în casa din Tiergartenstraße, s-a dat o masă, fiind prezent și Maximilian Harden, iar bătrânul Rudolf Pringsheim, bunicul Katiei, îi împlini lui „Tommy" dorința de a avea un cronometru bun dăruindu-i „un ceas de aur marca Glashütte"[63] (valorând cam „700 de mărci"[64], după cum spune Julia Mann cu un amestec de mândrie și dispreț); cel astfel cadorisit plecă la începutul lui decembrie la Lübeck, unde avea programată o seară de lectură din opera sa, în timp ce Katia și mama ei rămaseră la Berlin.

În rest cunoaștem puține amănunte despre această perioadă, de care Thomas Mann profită pentru a-și scrie, la Polling, drama *Fiorenza,* deoarece – după cum i se plângea Julia Mann fiului ei cel mai mare – familia Pringsheim „nu își dă în suficientă măsură seama că Thomas trebuie să lucreze."[65] Între timp familia din München se străduia să aranjeze noua locuință din Franz-Joseph-Straße, sperând să o finiseze până la sfârșitul lui ianuarie 1905. După aprecierea Juliei Mann, ea era frumoasă și spațioasă, „cu două toalete, [...], biroul lui Tommy – foarte mare, alături camera Katiei, apoi sufrageria, apoi două dormitoare, mobile lăcuite în alb. [...]. În toate camerele lustre electrice circulare; foarte drăguțe sunt cele mici, din domitor: frunziș verde cu boabe roșii de care sunt atârnate becurile electrice." Dar oare nu este totul puțin apăsător? „Nu te simți stăpân în casa ta dacă aproape nimic nu a fost achiziționat de tine, din banii tăi." Tatăl instalase chiar și un telefon. Probabil pentru a putea „întreba în fiecare dimineață cum se simte fiica sa."[66]

Situația devenea presantă: sosise momentul ca familia să se gândească la nuntă. La începutul lui ianuarie 1905, după un dineu în casa Pringsheim, mama o pofti pe Julia Mann în „budoarul princiar“[67] pentru a discuta cu ea despre programul festivităților, a căror desfășurare fusese însă de mult decisă – după cum i se plânge Julia Mann fiului mai mare – și anume: fără căsătorie religioasă, nici măcar o ceremonie corespunzătoare! Asta chiar că era prea de tot! Tommy trebuie *să intervină,* spune mama revoltată, și să spună: «Insist să aibă loc căsătoria religioasă»“... „Sunt de părere că dacă familia Pringsheim este protestantă, ar trebui să dovedească acest lucru într-un moment de răscruce din viața Katiei; dar partea cea mai gravă este că *nici mireasa* nu dorește căsătoria religioasă, în înțelegere cu tatăl ei care nu are nici o religie.“[68] Toate angoasele și resentimentele unei femei, care nu mai avea de mult posibilitatea să-și respecte standardul de viață tradițional, ieșeau încă o dată la iveală în scrisoare: „Ah, Heinrich, în realitate nu am fost niciodată de acord cu această alegere; deși, când sunt acolo, Katia îmi arată multă căldură, oare pentru oamenii hipermoderni nu mai este la modă să trimită o felicitare de Anul Nou – nici măcar viitoarei mame-soacre? Sau cel puțin să răspundă la felicitările trimise de mama-soacră [...]...?! – Am impresia că este o *sfidare* – scuză-mă că sunt atât de pesimistă – dar *dacă* Tommy ar fi iar liber (N.B.: *și* în sufletul său!) crede-mă că mi-ar cădea o piatră de pe inimă. [...]. Banii mulți te fac rece și exigent, te îndârjesc și ajungi să pretinzi considerație din partea altora, deși tu însuți nu o ai față de alții.“[69]

A fost, în mod evident, necesară intervenția energică a fiicei, Julia Löhr; aceasta nu putea fi suspectată de

vederi progresiste dar, fiind căsătorită de mulți ani la München, deci mai familiarizată cu liberalismul bavarez decât mama ei, detensionă situația: „Lula [...] este convinsă de dragostea Katiei pentru Tommy“[70], citim la sfârșitul scrisorii – o picătură de balsam care nu era însă suficientă ca să atenueze îndoielile și angoasele de principiu: „Există destule alte fete drăguțe și mai puțin răsfățate care l-ar fi putut iubi cu tot devotamentul, având grijă de el!“

Oare tânăra mireasă își dădea seama de dubiile care o măcinau pe mama-soacră? Se pare că se apropiase de ea naivă și încrezătoare: „În relațiile *personale* Katia este prietenoasă și drăguță cu mine, mă bucură acest lucru“[71], citim după doar trei zile într-o scrisoare care ne dovedește că – în ciuda unor divergențe de păreri – întreaga familie Pringsheim se străduia să manifeste o atitudine prevenitoare și plină de solicitudine: „Și frații au fost deunăzi deosebit de modești și politicoși – cel mai mic, Klaus, fratele geamăn al Katiei, compozitor, mi-a trimis liedurile sale care, după părerea mea, îl îndreptățesc să facă în viitor carieră.“

Amabilitatea familiei miresei îi dădu Juliei Mann posibilitatea să-și corecteze, fără comentarii, aprecierile inițiale: „Băiatul [se referă la Klaus Pringsheim] are deabia vârsta de 21 de ani, este extrem de frumușel, el și Katia sunt cei mai drăgălași, iar mama este de-a dreptul frumoasă. Tatăl [este] foarte delicat [...], împroașcă sarcasme cu mare promptitudine. Doamna profesor [se referă la Hedwig Pringsheim] susține însă că în sinea lui este foarte blajin.“[72]

În felul acesta ceremonia căsătoriei se desfășură, în pofida dramelor anterioare, într-o atmosferă conciliantă

și armonioasă, chiar dacă totul era „complet altfel“[73] și nu se apelase nici la pastor, nici la biserică. Darurile Juliei Mann – „din argintăria veche a familiei Mann: 12 furculițe, 12 linguri, 6 linguriță de desert, 6 linguriță pentru ceai, 6 cuțitașe, 6 furculițe mici“[74], completate cu câteva piese noi, confecționate „după design propriu, în stil empire“ – se bucurară de mare succes, iar „tava masivă“ cu serviciul pentru cafea, încântător și apetisant, dăruită de Heinrich și Carla, care nu participaseră la festivitate în pofida insistențelor tinerei perechi și a părinților, a fost admirată așa cum se cuvine. Mama consemna mai degrabă recunoscătoare decât intrigată că, spre marea ei bucurie, își avusese „băiatul“ numai pentru ea „în ultima seară și în dimineața următoare“, deoarece Katia dăduse un „ceai în onoarea prietenelor“, iar seara și-o petrecuseră și cei din Arcisstraße doar între ei. Înainte de aceasta Julia Mann avusese însă ocazia să-i dăruiască nurorii ei și „o batistă frumoasă de mireasă, din dantelă și brodată cu monograma KATIA“.[75]

În ziua nunții mama își ajută fiul („până el se duse la ofițerul stării civile, [iar] în prealabil la frizer“[76]) să-și „împacheteze lucrurile pe care le lua cu sine și pe cele care rămâneau acolo“, îi făcu rost de un buchețel de flori de mirt și apoi îl lăsă să plece. Când se întoarse – „ca om căsătorit!“ – familia Mann „îmbrăcă hainele de gală“; mama: „pe cea mov, de la nunta Löhr, vopsită acum în negru și cu un croi *foarte* simplu“. Își recâștigase aplombul: „Totul îmi era indiferent [...], oricum, arătam foarte bine.“

Oaspeții se adunaseră între timp în casa din Arcisstraße; în afară de părinții și frații miresei, erau

prezenți nașa Katiei, doamna Schäuffelen, împreună cu soțul, „o mătușă de-a mamei, sosită în ultima clipă", precum și prietenul lui Thomas Mann, Grautoff, și o prietenă a Katiei; dintre frații Mann venise doar Julia cu soțul ei Joseph Löhr. Se așezară cu toții la masă – „15 persoane, masa minunat împodobită"[77], în sufrageria cea mică; masa din sufrageria mare era ocupată de „cele mai frumoase flori și de numeroasele cadouri de nuntă". Mireasa purta, spre satisfacția mamei-soacre, „o toaletă din Crêpe-de-Chine albă, garnisită cu dantelă, și [pe cap] o cunună de mirt".[78] La văl renunțase: o mireasă cu văl te duce cu gândul la un animal de jertfă, spunea Katia, Julia Mann se împăcă și cu asta; în mod evident, o impresionase ambianța festivă. Și își dădea poate seama că nu era singura care suferea din cauza despărțirii: „Îmi aveam, firește, locul alături de profesor, a cărui bună dispoziție încercam să o susțin, deși nici eu însămi nu eram prea voioasă; el o ținea pe cât posibil pe Katia de mână. La dreapta mea ședea fratele geamăn [...] pe care despărțirea de Katia îl afecta, desigur, foarte mult." După care o năpădiră încă o dată vechile angoase – cel puțin, pentru câteva momente: „*Despărțirea* este de fapt iluzorie, deoarece Katia va locui și de acum înainte la München și va putea merge de câte ori dorește la ei, iar ei la ea; sunt de asemenea *convinsă* că va rămâne mereu aceeași și se va simți în continuare fiica lor aparținându-le *în totalitate* – în schimb, i-o va lua în nume de rău lui Tommy dacă la un moment dat îi va fi și lui dor de mamă și frați."[79]

Dar Katiei Mann nu i-ar fi trecut niciodată prin minte să-i ia soțului în nume de rău relațiile cu mama și frații sau să îl înstrăineze de mama lui! Cu atât mai puțin cu

cât se pare că Thomas Mann nici nu i-a prea dat ocazia să fie geloasă.

Ceremonia nunții se desfășură până la sfârșit într-o atmosferă de perfectă armonie deși – mai ales din partea mamelor – nu fără melancolie. Prietenul familiei, Schäuffelen, ținu un discurs „cordial și drăgălaș“[80], tânărul soț închină în cinstea părinților și a bunicilor recurgând la numele cu care aceștia erau alintați în familie: „Mumme, Pumme, Miemchen, Fink și Fey“[81] (ceea ce ne face să credem că fuseseră prezenți – chiar dacă Julia Mann nu-i amintise – atât părinții tatălui miresei cât și Hedwig Dohm), iar tatăl Pringsheim se scuză față de vecina sa de la masă că nu ia cuvântul. Nu era omul vorbelor mari, o ruga deci „să-i subînțeleagă urările cele mai sincere și să ridice, împreună cu el, paharul“[82] în sănătatea tinerilor. Curând după aceea tânăra pereche plecă: „La ora 6 avea tren spre Augsburg, unde urma să înnopteze la hotelul «3 Mohren» pentru a pleca a doua zi, pe viscol, la Zürich.“[83] Alfred Pringsheim le rezervase o cameră la hotelul *Baur au Lac.*

Rămăseseră în urmă două mame îndurerate, căci nu numai Julia Mann își făcea griji din cauza fericirii fiului – nici lui Hedwig Pringsheim care, spre deosebire de soțul ei, privise totdeauna cu ochi buni cererea în căsătorie a literatului, nu îi venea ușor să accepte ideea că „fiica și prietena sa“ îi va aparține de acum înainte în primul rând altuia. „Am pierdut mult și sunt foarte amărâtă“, i se plânge, la patru zile după nuntă, vechiului prieten Maximilian Harden. „Imaginați-vă că fiica dumneavoastră, Maxa, ar pleca împreună cu un bărbat pe care înainte cu un an nici nu îl cunoștea și ar fi acum singură de tot, cu el, la [hotelul] *Baur au Lac* din Zürich de unde

v-ar scrie scrisori nostalgice și pline de dor. Camera goală, încărcată de reminiscențele micuței și drăgălașei ei locatare, păstrează încă mirosul ei și de-a dreptul strigă după ea – da, da, dragul meu Harden, mă opresc tot mereu în încăpere, cu un nod în gât, știind că ceea ce a fost nu va mai fi niciodată. Camera de fată a Katiei este o imagine vie a golului și a harababurii generale, a haosului din inima mea. Cică ar trebui să devin un om mai liber? Ah, Doamne, mă tem că voi fi tot mai legată. Dacă micuța mea nu va fi fericită – și am impresia că are tot atât de puțin talent pentru fericire ca mama ei – acest lucru va împovăra în mod serios bietul meu suflet; și cine se poate simți liber dacă de sufletul său atârnă greutăți de plumb?!"[84]

Rămâne sub semnul întrebării dacă Hedwig Pringsheim își transfera propria nostalgie în scrisorile primite de la tânăra soție, sau dacă aceasta – cunoscând durerea mamei – accentua că și pe ea o doare despărțirea de casa părintească; sau – cine știe – poate că incertitudinile pe care i le rezerva viitorul o făceau uneori pe Katia să devină melancolică. În orice caz, Hedwig Pringsheim putea fi liniștită, după cum o dovedesc scrisorile și notițele ei. Nu trebuia să se despartă de fiica sa – Julia Mann anticipase foarte corect – adică, mai bine zis, *încă* nu. Katharina Pringsheim rămase timp de douăzeci și opt de ani în apropierea familiei, consiliată și ocrotită de mama ei *și* după ce devenise doamna Thomas Mann. Familiile se vedeau aproape zilnic. Hedwig Pringsheim nu dădu nici o clipă urmare recomandării lui Hedwig Dohm, și anume ca mamele și soacrele să nu se amestece în viața de zi cu zi a copiilor proaspăt căsătoriți. Cuvântul ei rămase hotărâtor în

multe probleme importante ale vieții cotidiene – indiferent dacă era vorba despre angajarea unei servitoare corespunzătoare sau de consultarea unui medic de încredere. De-abia național-socialiștii distruseră comunitatea de vederi care te ducea uneori cu gândul la o simbioză. Pe la mijlocul lui februarie 1933, soții Mann care întreprindeau o călătorie nu se mai întoarseră la München; familia Pringsheim reuși să scape – grație unei șanse colosale – de-abia în 1939, cu adevărat în ceasul al doisprezecelea.

Dar cu douăzeci și opt de ani înainte de marea cotitură din Germania, adică în februarie 1905, nimeni nu putea prevedea această evoluție. Grijile și temerile tuturor se îndreptau doar spre viitorul apropiat. Iar ceea ce se întâmplase nu era deloc un lucru neobișnuit: o fată tânără dintr-o familie înstărită se hotărâse – încurajată de mamă și de fratele geamăn – să se mărite cu un scriitor care o pețise cu toate mijloacele artei, atingându-și, în sfârșit, scopul în urma unei „perioade absurde de logodnă", după cum îi scrisese fratelui său.

Capitolul 3

O familie din marea burghezie

Călătoria de nuntă se desfășura în concordanță cu rangul tinerei perechi. Hotelul din Zürich, *Baur au Lac,* făcea parte dintre acele instituții mari și confortabile pe care Thomas Mann le va aprecia în tot restul vieții; ținută în smoching, chelneri în livrea, un hol somptuos din care puteai privi du-te-vino-ul musafirilor, conversație în salon, liftboy în uniformă, izul de oameni bogați și răsfățați din rândurile cărora făcea parte și tânăra pereche grație generozității tatălui – toate acestea aveau totdeauna un efect tonic asupra romancierului. Ne îndoim că repercusiunile asupra stării de spirit a tinerei sale soții erau aceleași. Declarațiile de mai târziu ne arată că luxul și statutul de excepție, plin de rigurozitate, îi produceau Katiei mai degrabă disconfort decât fericire.

În plus: în luna februarie orașul Zürich nu pare să fi oferit atracții deosebite, în ciuda hotelului elegant și a unei excursii la Lucerna; scrisorile nostalgice ale tinerei soții, obișnuite de acasă să fie înconjurată de o viață trepidantă, nu pot deci să fie doar o invenție a mamei. Cu toate acestea, izolarea îi dădea prilejul să se adapteze noii existențe. O cercetare filologică minuțioasă a descoperit în agenda soțului adresele unor medici care erau specializați probabil nu numai în afecțiunile gas-

trice de natură nervoasă, ci și în zonele mai discrete. În momentul căsătoriei Thomas Mann nu prea avea experiență cu femeile – în ciuda unei întâlniri nebuloase cu o englezoaică, Mary Smith, la Florența. Oare mai târziu ajunsese mai versat? După nașterea fiicei sale, Erika, spera că fata îi va mijloci un „contact mai apropiat cu «celălalt» sex", despre care nu știa „încă mai nimic, deși era căsătorit"[1]. Dar oare Katia se așteptase la altceva? În orice caz: exact la nouă luni după luna de miere, adică în noiembrie 1905, se născu primul copil. Poate că o ginecoloagă din Zürich o consiliase pe înțeles pe tânăra soție, ceea ce probabil că făcuseră și doi psihiatri sau hipnotizatorul, dr. med. Ringier, în cazul partenerului ei.

Sejurul de la Zürich dură paisprezece zile[2] – se pare că, după părerea ambilor soți, era suficient pentru o călătorie de nuntă. Thomas Mann se simțea atras de masa de scris; pentru el nu a existat în decursul întregii vieți o vacanță fără activitate scriitoricească – nici la mare, nici la munte; dar și Katiei îi era dor de München. Se simțea din două puncte de vedere străină: fără părinți și frați, cu un bărbat cu care nu se obișnuise încă, și, în plus, într-un oraș care va deveni patria ei de-abia peste câteva decenii (va trăi aici mai mult de treizeci de ani și va și muri aici)... toate acestea aruncau o umbră asupra fericirii.

Astfel că se întoarseră acasă, la ceea ce le era familiar. Locuința din Franz-Joseph-Straße fusese pusă la punct, fiind gata să întâmpine tânăra pereche. În timp ce, instalat la biroul său, soțul se străduia să înlăture – cu ajutorul corespondenței și al transfigurării poetice – scrupulele trezite de dilema dacă nu cumva, căsătorindu-se, își trădase vocația artistică, tânăra soție încer-

ca să facă față noilor obligații private și mondene: de exemplu, ca membră a Grupului sponsorilor Spitalului de copii *Gisela* din München. „Doamna Thomas Mann“[3] – după cum consemnează actele – își va fi spus probabil părerea în comitetul de femei al Grupului în probleme care vizau interesele acestei clinici bine cunoscute amatorilor de literatură sub numele de „Dorotheen-Kinderkrankenhaus“ care (în romanul lui Thomas Mann *Alteță regală*), după o vizită făcută de prințul Klaus Heinrich și domnișoara Imma Spoelmann, beneficiază de o sponsorizare generoasă din partea tatălui milionar.

Scrisorile și documentele mai târzii ne arată mereu că, de la începutul căsniciei. Katia Mann a dat dovadă de un instinct infailibil pentru detalii și împrejurări care îi puteau folosi soțului în activitatea sa literară și că, povestindu-i sugestiv și nuanțat evenimente din cercul ei, îl „aproviziona“ cu episoade valorificate apoi de el în opera la care lucra. Și obiceiul lui Thomas Mann, confirmat în anii de mai târziu, de a-i citi seara Katiei paginile scrise în orele dimineții și de a lua în serios observațiile ei critice pare să fi existat de la bun început.

În ceea ce privește latura gospodărească a vieții conjugale, Hedwig Pringsheim le angajase o bucătăreasă și o subretă și era oricând gata să o ajute pe fiica sa, ușurându-i primii pași spre independență. În fond, distanța dintre Arcisstraße și Franz-Joseph-Straße se parcurgea în câteva minute de mers pe jos. Relațiile dintre casa Pringsheim și casa Mann rămaseră foarte strânse, vizitele de la unii la alții erau la ordinea zilei, toți se aflau într-o ambianță familiară. Dar, cu toate acestea, dintr-un punct de vedere decisiv toate erau altfel: în noiembrie Katia urma să nască primul ei copil.

Se pare că perioada de graviditate a evoluat normal. O dovadă ar fi în primul rând faptul că – spre deosebire de obiceiul tradițional al familiei Pringsheim de a se muta în lunile calde la Bansin/Usedom – soții Mann își petrecură vara la Marea Baltică, în localitatea Zoppot, unde Katia făcea împreună cu soțul ei plimbări „zilnice de două, trei ore fără să dea semne vizibile de oboseală“[4]. Sarcina „pare să o incomodeze mai puțin decât pe majoritatea femeilor. [...]. Este foarte bine dispusă“, îi scrie Thomas Mann Idei Boy-Ed din Lübeck, cerând în același timp înțelegere pentru faptul că nu aleseseră localitatea Travemünde ca să-și petreacă vacanța – după cum fusese vorba inițial: „În starea ei actuală, soția mea simte o jenă firească de a se expune privirilor curioase ale compatrioților mei“. Este clar că aceste inhibiții dispăreau când era vorba despre propriile rude. În orice caz, tânăra pereche își întrerupse la Berlin călătoria de întoarcere – începută mai devreme din cauza izbucnirii unei epidemii de holeră la Danzig – pentru a vizita familia de acolo a Katiei, în primul rând pe bunica Hedwig Dohm.

Cu ocazia acestei vizite tânărul soț făcu o „declarație flagrant de lipsită de maturitate“[5], devenită apoi celebră, și anume își exprimă speranța că primul copil va fi un băiat, deoarece „o fată nu este o treabă serioasă“. Acest „mâle chauvinist“[6]* – cum îi eticheta, cu ani mai târziu, fiica Elisabeth pe oamenii cu asemenea vederi – trebui să dea socoteală „în fața amenințării ochilor mari, cenușii, care mă străpungeau“. „Nu era chiar atât de simplu“[7], spune Thomas Mann rememorând acea vizită. „A trebuit să duc o luptă grea“, căci „Little Grandma nu

* Mascul șovin (în franc.) (n. tr.)

mi-a iertat niciodată complet această gafă verbală. [...]. În ciuda tuturor asigurărilor și a străduințelor de a mă disculpa, în ochii ei am rămas un «blestemat de antifeminist înveterat și Strindberghian»". Ceea ce Hedwig Dohm nu putea – har Domnului! – să știe atunci era că Elisabeth Mann Borgese nu avea această părere numai despre tatăl ei, ci, pe drept cuvânt, și despre mamă. Și Katia se arătase în decursul întregii ei vieți nefericită la nașterea unei fete regăsindu-și liniștea doar după restabilirea parității... ceea ce se va întâmpla de trei ori.

Atunci însă, adică înainte de nașterea primului copil, se știa cu precizie un singur lucru: copilul se va numi Erik sau Erika. Indiferent dacă va fi băiat sau fată, urma să primească numele celui mai mare frate al Katiei care, după ce contractase datorii mari în timpul studenției, fusese expediat în iulie 1905, de tatăl său, peste ocean (un obicei foarte răspândit în cercurile înstărite). O scrisoare adresată de Hedwig Pringsheim lui Maximilian Harden ne dă o imagine despre măsura în care soarta fratelui umbrea viața familiei, deci și perioada de graviditate a Katiei.

„Dragul meu prieten", citim în scrisoarea din iunie 1905, „Ce să vă pot spune? [...]. În cele din urmă Erik va pleca la 9 iulie la Buenos Aires și cine știe cum, dacă și când îl voi mai revedea! Și, după cum știți, era totuși copilul meu, cu toate defectele, slăbiciunile și faptele reprobabile pe care le cunoșteam prea bine. Nesăbuința cu care a acumulat datorii, maniera în care a făcut-o, întreaga sa existență a depășit limitele admisibilului și acum trebuie să plece." Era deja din luna mai clar că nu exista altă soluție. Tatăl, căruia soția îi atestă noblețea sufletească spunând că atitudinea sa fusese „extrem de

elegantă și generoasă", îi „achitase încă o dată toate datoriile", dându-i astfel posibilitatea să revină peste câtva timp, ca om onorabil, într-un post de funcționar public, păstrat pentru el timp de trei ani. Dar îți vine greu să crezi într-o asemenea evoluție pozitivă, deoarece: „Nu este vorba în acest caz de ușurătatea și viața risipitoare obișnuite la un tânăr dintr-o așa-zisă familie înstărită. În cazul lui Erik rădăcinile răului sunt mult mai profunde, felul lui de-a fi nu este cel al unui criminal, ci al unui om nebun în parte – doar în parte –, deci ține de resortul psihiatrului. Pe care, de altfel, l-am și consultat."[8]

Singura consolare pe care o suportase, recunoaște Hedwig Pringsheim mai târziu, fusese solicitudinea tăcută dar permanentă a Katiei. De aceea înclinăm să credem că alegerea numelui era în primul rând un semn de afecțiune față de mamă.

Nașterea – desfășurată acasă, la 9 noiembrie 1905 – a fost, după părerea lui Thomas Mann, o „tortură"[9], a cărei urmărire îl „zguduise profund"[10]. Dar din aceste cuvinte nu trebuie să deducem că tânărul tată ar fi intrat în camera soției în decursul travaliului greu și îndelungat care dură ore chinuitoare. Nici nu i-ar fi trecut prin minte; iar punând cazul că s-ar fi gândit la așa ceva, uzanțele timpului s-ar fi împotrivit materializării unei asemenea intenții. În schimb mama era prezentă pentru a-și încuraja fiica și a-i sprijini pe medic și pe moașă prin solicitudinea ei plină de energie. După câte știm, nu a fost necesară o intervenție chirurgicală, așa încât tatăl a fost în situația să transmită la Lübeck că, după „o zi îngrozitoare" totul este acum „idilic și pașnic", iar imaginea micuței de la pieptul mamei transfigurează toate durerile

facerii. Este „un mister! Un lucru măreț! Aveam o idee despre viață și despre moarte, dar până acum nu am știut ce înseamnă nașterea".[11] La vederea miracolului, patosul și emoția se îmbinau împingând pe planul al doilea chiar și decepția că până la urmă era vorba, totuși, „doar" despre o fată.

„La Tommy și familia totul este în ordine", îi putea scrie, peste trei luni, Hedwig Pringsheim prietenului Harden. „Erika se dezvoltă frumos la pieptul mamei, iar micile diferende cu socrii au fost depășite."[12]

„Micile diferende cu socrii" era o parafrază mai mult decât eufemizantă pentru „afacerea" din jurul nuvelei lui Thomas Mann *Wälsungenblut* (Sânge de Volsung) în care autorul prezintă – la câteva luni după căsătorie – o ambianță și o familie ce se apropie, într-o serie de amănunte, periculos de mult de cele din Arcisstraße. Personajele principale (o pereche de gemeni care – după vizionarea spectacolului cu *Walkiria* în seara dinaintea căsătoriei fetei cu un creștin – au relații incestuoase în palatul părintesc, pe o blană de urs), prezintă „în numeroase trăsături și locuțiuni"[13] asemănări evidente cu gemenii Pringsheim, Klaus și Katia. Editura S. Fischer acceptase cu plăcere publicarea nuvelei (foarte reușite din punct de vedere literar) în caietul următor al revistei NEUE RUNDSCHAU. Corectând șpalturile Thomas Mann fusese totuși cuprins de îndoieli temându-se de posibile răstălmăciri; pentru verificare le citi nuvela cumnatului și mamei-soacre. Nici unul nu ridică obiecții. Klaus Pringsheim declară chiar că se simțise „mai degrabă flatat [...] decât impresionat penibil"[14]. Deabia când o prietenă „intimă" de-a lui Hedwig Pringsheim – informată printr-o „propagandă subversivă" cam

alarmistă – etichetă toată afacerea drept scandaloasă, recomandând insistent să se împiedice neapărat publicarea nuvelei, se ajunse la concluzia că ar fi bine să fie și Alfred Pringsheim pus în temă cu cele întâmplate. „Acesta avu un acces de furie", după cum își amintea Klaus și, în cadrul unei discuții între patru ochi, îi ceru socoteală ginerelui de-abia revenit dintr-un turneu de conferințe; controversa se sfârși cu promisiunea lui Thomas Mann că își va retrage, telegrafic, asentimentul de a publica nuvela. Samuel Fischer refăcu numărul revistei – fără povestirea incriminată. O dovadă frumoasă a încrederii acordate de el competențelor literare ale autorului în vârstă de treizeci de ani, deși, la München, gestul nu a avut darul să adâncească în mod considerabil sentimentele de simpatie ale lui Alfred Pringsheim față de ginerele său. Totuși, profesorul își iubea foarte mult fiica și dispunea de suficientă conștiință de sine pentru a clasa tot litigiul după eliminarea corpului delict. Hedwig Pringsheim îi scrise lui Maximilian Harden că „în ultimele opt zile nu s-a mai auzit nimic despre «Wälsungenblut»"[15]. Firește că zvonurile își „croiesc încet dar sigur drum spre cercurile largi ale opiniei publice", însă: „Noi am pus definitiv punct întregii afaceri."

Această „afacere" era deci lichidată, în schimb alte divergențe de păreri care vizau, ce-i drept, mai puțin casa Pringsheim cât opinii de-ale ginerelui Thomas, țină încă ani de zile familia în stare de tensiune. „Tommy, soțiorul Katiei, continuă să comită o gafă după alta trecându-și timpul cu jigniri și retractări"[16], se plângea Hedwig Pringsheim curând după ce scandalul cu nuvela *Wälsungenblut* se potolise. Punctul de plecare al

acestor lamentări erau polemicile – urmărite cu interes în casa socrilor și sintetizate, în cele din urmă, de Thomas Mann într-o formă literară, în lucrarea *Bilse und ich* (Bilse și cu mine) – care se duceau pe marginea întrebării: în ce măsură are scriitorul dreptul să portretizeze persoane încă în viață? Să fi insistat Katia ca soțul să îl consulte și pe tatăl ei? Cert este că, în cazul disputei provocate de invectivele ostentative ale lui Theodor Lessing, înțelegem din notițele lui Hedwig Pringsheim că Thomas Mann recurgea uneori cu plăcere la ajutorul socrului său.

„15.5.1910: Tommy și familia, care au rămas toată ziua, până seara; era prezent și Bernstein [prietenul jurist, căruia i se trimisese pamfletul lui Lessing ca să-și dea avizul]. Au analizat afacerea Lessing."

„16.5.1910: Familia lui Tommy la masă, Katia și copiii au rămas la ceaiul luat în grădină. Discuțiile din jurul lui Lessing au avut drept rezultat scrisoarea scurtă dar clară pe care i-a scris-o Alfred." [Alfred Pringsheim îl recomandase odinioară pe matematicianul Lessing unei catedre universitare din Hanovra].

„17.5.1910: Scrisoare de la Lessing cu «rugămintea» să intervin *eu* ca mijlocitoare. După cină Tommy cu familia ca să discute «cazul». Tommy hotărăște să-i trimită lui Lessing o retractare cu condiția ca acesta să «distrugă complet» broșura, conform promisiunii."

Și așa mai departe, timp de săptămâni în șir: „Obsesia Lessing îl îmbolnăvește de-a dreptul pe Tommy, iar Katia este, și ea, foarte stresată."[17]

Demn de admirat interesul cu care Katia a urmărit polemicile literare ale soțului ei – de altfel, de fiecare dată și mereu „foarte stresată"! Cu toate că în sfera ei

de activitate avea destule probleme și îndatoriri! Exact la un an după Erika se născuse Klaus, iar peste doi ani jumătate urmase cealaltă pereche: Golo în martie 1909 și Monika în iunie 1910. Despre nașterea lui Golo știm doar că a fost „foarte grea și chinuitoare"... „Era cât pe-aci să se recurgă la forceps, deoarece inima copilului de-abia mai bătea", îi comunica tatăl copilului, Thomas Mann, lui Heinrich, fratele său. Și numele fusese ales imediat după naștere: „Se va numi Angelus, Gottfried, Thomas"[18].

Copilul își datora numele mai puțin obișnuit tenacității surorii sale Erika, deja în vârstă de trei ani jumătate; aceasta era convinsă că mama ei îi „cumpărase" frățiorul ca „substitut" pentru copilul Angelus din satul Tölz, spre care se îndreptase o vară întreagă dragostea și grija ei plină de pasiune. „Dragii mei părinți! Nu au avut inima să mă dezamăgească, pe scurt, nenorocirea s-a întâmplat."[19] În orice caz, așa explica Erika Mann mai târziu situația, povestind cum Angelus s-a transformat mai întâi în Gelus și în cele din urmă în Golo, iar acestuia i se alăturase peste un an, în iunie 1910, Monika – o fetiță, ce-i drept, dar bine-venită fiindcă restabilea paritatea.

Această a patra naștere decurse, se pare, normal cu excepția unui scurt puseu febril în ziua a treia. În agenda lui Hedwig Pringsheim – s-au păstrat micile calendare din anii 1910-1916 (precum și cel din 1939) – găsim însemnări detaliate din care reiese că termenul nașterii fusese depășit și că medicul se gândea să provoace în mod artificial durerile facerii. Motiv suficient pentru a-i expedia pe cei trei copii mai mari împreună cu „bona" lor în Arcisstraße și a-i caza acolo. „Am avut mult

de lucru cu instalarea copiilor“[20], notează bunica. Dar după aceea se pare că totul a mers foarte repede:

„7.6.1910: La ora 7 telefon că nașterea a început la Katia deja de la ora 3; la 7,30 că a sosit o fetiță. M-am îmbrăcat în grabă, am plecat la ei cu bicicleta; acolo am găsit deja toate în perfectă ordine, [doamna] Kökenberg și dr. Faltin foarte mulțumiți, Katia palidă dar fericită, «Monika» în greutate de aproape 4 kilograme și nu deosebit de urâtă. Tommy este de părere că de data aceasta fusese «cu totul altceva», grație lui Faltin. Dar deoarece cei doi domni apăruseră de-abia pe la ora 7, când durerile mari trecuseră deja aproape complet, le-a fost foarte ușor. Au luat apoi împreună ceaiul, iar eu m-am dus la ora de gimnastică unde cei de acolo nu mai crezuseră că se va naște copilul.“[21]

De data aceasta totul părea să fie în regulă – un motiv de ușurare pentru familia a cărei viață fusese în ultimele luni din nou umbrită de destinul celui mai mare dintre băieții Pringsheim. La începutul anului 1909 sosise din America de Sud vestea morții sale. Cică un accident, dar în curând se contură certitudinea – cel puțin pentru mamă – că se întâmplase ceva mult mai grav. Erik nu murise într-un accident și nici nu se otrăvise – după cum susținea un zvon – ci fusese otrăvit de femeia cu care se căsătorise cu puțin timp înainte în Argentina și care îl înlăturase de dragul altui iubit. Cu ajutorul unor oameni de încredere părinții aduseră cadavrul la Berlin și cerură o autopsie – fără ca femeia care își însoțise soțul decedat și făcuse o vizită la München, ca văduvă îndoliată, să fi aflat ceva. Dar autopsia nu arăta „nimic ce să fi contrazis depozițiile soției“. „Nu voi afla niciodată cum și de ce a murit Erik“,

îi scrie Hedwig Pringsheim prietenului Harden. „Dar, oricum ar fi, știu că femeia asta este ucigașa lui.“[22] Știa însă și că „bietul Erik s-a prăpădit [în ultimă instanță] din cauza lui însuși, din cauza vulnerabilității sale în fața vieții“[23], și tocmai aceasta o apăsa cel mai tare.

În ciuda evenimentelor tragice care rămaseră încă multă vreme prezente în conștiința familiei – nepoții pomenesc la unison, în amintirile lor, amenințarea difuză și sumbră venită din partea unei povești inventate *in usum Delphini** despre un accident de călărie al unchiului necunoscut – viața mergea mai departe. În timp ce Thomas Mann se odihnea câteva săptămâni în sanatoriul *Bircher* din Zürich pentru a-și reveni după efortul de a fi terminat noul roman *Königliche Hoheit* (Alteță regală), la München obligația de a face față cerințelor copiilor le ajuta pe femei să treacă peste perioada cea mai grea. Vilegiatura de la Tölz contribui și ea la aceasta; cei mici se dezvoltau frumos, iar cei mari erau pe cale să-și găsească un paradis. Decizia de a-și construi acolo o reședință de vară se dovedi a fi înțeleaptă și foarte inspirată.

Tölz – o casă la țară, pentru lunile lungi de vară: nu un fel de Rodaun, cum era reședința estivală a mult admiratului Hofmannsthal, amintind în schimb în oarecare măsură de proprietatea de la Hiddensee a lui Gerhart Hauptmann, al doilea model al lui Thomas Mann; cu grădina sa de cinci pogoane, terenul de tenis și șopronul pentru unelte era poate chiar mai reprezentativă: „Zece camere și două camere pentru personalul de serviciu, baie, spălătorie și numeroase încăperi adi-

* În avantajul (sau folosul) Delfinului (moștenitorul prezumtiv al tronului era numit în Franța *Delfin*) (în lat.) (n. tr.).

acente, balcoane și o verandă mare, închisă", este situată într-un loc „liniștit, lipsit de praf", cu vedere asupra „munților și văii râului Isar; pădurea și stabilimentul băilor sunt în imediată apropiere".[24] Construită în toamna anului 1908, cu câteva luni înainte de nașterea lui Golo, casa din Tölz va deveni pentru familie un locaș al fericirii lipsite de orice griji, „De câte ori mă gândesc la «copilărie»" – citim în autobiografia timpurie a lui Klaus Mann *Kind dieser Zeit* (Copil al acestei epoci) – „gândul îmi zboară imediat la «Tölz»".[25] Un imn de laudă căruia i se alătură și ceilalți trei copiii: „În noianul trecutului" – citim în amintirile Monikăi *Vergangenes und Gegenwärtiges* (Trecute și prezente) – „viețuiește neatinsă de nimic casa solidă și elegantă cu încăperile sale lambrisate, acoperite cu covoare; eleșteul mlăștinos de culoare brun-aurie, tufișurile de zmeură de la liziera pădurii în care noi copiii ne întreceam să culegem zilnic zmeură, îmbrăcați în hăinuțe țărănești de culoare albastră și însoțiți de mama care, cu cosițele ei negre înfășurate în jurul capului, și în rochia lungă, albă, de pânză, împodobită cu broderie bulgărească, arăta ca o țărăncuță exotică frumoasă."[26]

Nu se știe precis din ce cauză Katia și Thomas Mann scoaseră deja în iulie 1914, deci după doar șase veri, la vânzare paradisul din Tölz al copiilor, dând la „mica publicitate" din NEUE RUNDSCHAU următorul anunț, tipărit cu litere mari: „Casă modernă la țară. Vila lui Thomas Mann din Bad Tölz", după care urma descrierea amănunțită citată mai sus. Probabil avea legătură cu construirea vilei din Herzogpark pe care hotărâseră în noiembrie 1912 să o înceapă. Spre bucuria copiilor, în ajunul izbucnirii războiului nu apăru nici un amator de a

o cumpăra, așa încât familia se bucură de acest refugiu încă trei ani, înainte de a o vinde, în august 1917, în beneficiul împrumuturilor de război – într-adevăr, un final foarte puțin glorios al visurilor poetice ale copiilor.

Cu toate acestea, pentru cititorii care pornesc pe urmele Katiei Mann, idila rustică rămâne și acum la fel de sugestivă ca înainte cu o sută de ani: lecțiile de înot din iazul cu plante agățătoare – excursiile – stropitul, cu furtunul, al grădinii... totul pare nemijlocit și apropiat datorită relatărilor copiilor sau interviului luat de un jurnalist maghiar care vizitase familia în august 1913. Într-o vilă așezată sus, la liziera pădurii, „unde de-abia dacă pot fi zăriți oameni, locuiește Thomas Mann, cel mai important romancier al Germaniei în ziua de astăzi. Lui îi aparțin casa și grădina mare de flori, înconjurată de un gard; de acolo poți privi în jos, spre vale și spre localitate, iar de pe terasa mare zărești conturul albăstrui al Alpilor Bavarezi. Auzind zgomotul motocicletei, patru copii veseli aleargă la portița grădinii. Blonzi, cu ochii albaștri, îmbrăcați în hăinuțe verzi cu găitane roșii. «Suntem copiii lui Thomas Mann»".[27] Erau probabil obișnuiți să preia *ei* ceremonialul salutului de bun-venit, căci amfitrioana, „o femeie slăbuță, frumușică, micuță, cu ochii vioi", apăru – ca în cele mai multe cazuri – să-i salute pe musafiri de-abia când sosise ora ceaiului.

„Vedeți, asta este viața pe care o ducem în timpul verii", îi spuse Thomas Mann oaspetelui maghiar care părea să-i placă – așa, priceput la vorbă cum era. În orice caz, amfitrionul stătu de povești mai mult ca de obicei, în maniera unui *major domus*;* după grădină, vizitatorului i se arătă și casa: „șapte camere mari, aran-

* Majordom, intendent al unui palat regal sau princiar (în lat.) (n. tr.)

jate elegant și foarte confortabil, cu lucrări plastice, tablouri, covoare persane". Din camera de lucru, „o panoramă superbă" oferită de trei ferestre; un telefon și cărți: un exemplar de lux, numerotat, al nuvelei *Tod in Venedig* (Moarte la Veneția) alături de ediția de lux a lui Frederic al II-lea, „cu ilustrații de Adolph Menzel", și *Iliada* lui Homer.

Stăpâna casei se retrăsese iarăși de mult; Thomas Mann îi povesti musafirului său că face adeseori, împreună cu ea, plimbări prin grădină și pădure, împărtășindu-i „toate proiectele"; ea este „prima căreia îi citește lucrările sale". La plecarea oaspetelui soția își făcu iar apariția și se înființă dintr-o dată și copiii. „Întreaga familie mă însoțește până la portița grădinii, cei patru strengari îmi urează drum-bun, iar scriitorul și soția mă roagă să nu ocolesc nici noua lor locuință din München, vizita mea le va face oricând mare bucurie."

Da, familia Mann era într-adevăr foarte ospitalieră – toți vizitatorii accentuau acest fapt. Mai ales prietenii casei erau totdeauna bine văzuți – chiar și de copii. „Îi iubeam pe cei mai mulți prieteni de-ai părinților, aduceau cadouri și povești senzaționale"[28], scrie Klaus Mann în *Kind dieser Zeit,* amintindu-i mai ales pe Bruno Frank și Hans Reisiger. „Bruno Frank sosea încărcat de jucării minunate", făcându-și apoi apariția dimineața, pe la orele 11, cu o alură „fantastico-regală", îmbrăcat într-un „halat de baie luxos", mult admirat de copii. După-amiaza, în timp ce părinții făceau „cură de odihnă" în șezlonguri (și acesta un binecuvântat obicei la Tölz), Frank recita poezii: „Alegea lucrări consacrate, eclatante, ca «Blestemul bardului» sau «Ucenicul vrăjitor». Noi eram topiți de extaz și uimire auzind cum trece de la

o voce tunătoare la un susur mângâietor." În ceea ce îl privește pe celălalt prieten, Hans Reisiger, care – conform amintirilor lui Klaus – apăruse de fiecare dată la Tölz „în pantaloni albi de tenis și cu o față foarte bronzată", el le impunea copiilor datorită zvonului că ar fi un schior excelent. Pentru cei mici „era o onoare cu totul deosebită să se întreacă la alergări cu un sportiv adevărat și să meargă cu el la înot."[28]

Dacă e să dăm crezare poveștilor copiilor și dacă ținem seama și de relatările lui Golo Mann – făcute din perspectiva mamei sale care, întocmai ca Hedwig Pringsheim, ținea o contabilitate riguroasă despre copilăria primilor ei patru copii (din păcate însemnările s-au pierdut deși ultimii doi copii recurg în memoriile lor la ele) – suntem înclinați să acceptăm aserțiunea sa că primii zece ani ai căsniciei mamei au fost cei mai fericiți. Temerea lui Thomas Mann că legătura matrimonială ar putea submina evoluția sa artistică se dovedise a fi neîntemeiată, producția literară nu fusese afectată. Chiar dimpotrivă, nu ducea lipsă de solicitări și manifestări de interes; tirajul cărților sale era în creștere, luase naștere un nou roman, *Königliche Hoheit.* O nouă nuvelă, *Der Tod in Venedig* – rezultatul unei călătorii, făcute în mai 1911, împreună cu Katia și fratele Heinrich, la Brioni și pe plaja Lido din Veneția – era aproape finisată fiind deja solicitată pentru a fi publicată într-o revistă înainte de a apărea în format de carte. Tânăra soție savura faima crescândă a soțului ei, însoțindu-l – de câte ori îi permiteau copiii și gospodăria – în călătoriile sale, printre altele și la Frankfurt, la spectacolul cu drama *Fiorenza.*

Duceau viața „unei familii burgheze așezate"[29]; dorința Katiei de a avea copii se împlinise. În ciuda

agitațiilor ocazionale cauzate de lipsa de disciplină a odraslelor și – dacă e să o credem pe mamă – a conflictelor eterne cu servitoarele, Katia avea preocupări multiple dând impresia că este „mulțumită" și „fericită". „Cred că maternitatea este domeniul ei propriu", îi scrisese Hedwig Pringsheim încă din martie 1907 unei prietene.[30]

Avea totuși și unele rezerve: patru copii în cinci ani „cred că este cam mult pentru femeia aceasta micuță și fragilă."[31] Îngrijorarea nu era lipsită de temei, după cum se va dovedi în curând. O nouă sarcină, la exact un an după nașterea Monikăi, se soldă cu un avort:

„25.3.1911: Telefon de la Tommy, Katia este bolnavă. Am luat imediat mașina și m-am dus la ei; am găsit-o la pat, cu frisoane și temperatură de 40°. Înlocuitorul doctorului Faltin care sosi în curând constată simptomele unui avort spontan în luna a 2-a, dar ne asigură că starea nu este îngrijorătoare. Am dat totuși telefon acasă, m-am instalat acolo și am rămas peste noapte la Katia."

„26.3.1911. Noapte total nedormită, agitată, din cauza durerilor și a febrei."

Medicul părea să nu fi renunțat încă la speranța de a salva copilul; îi sfătui deci să aștepte deocamdată ca să vadă cum evoluează situația. Mama „angajă" și „instală" o infirmieră și preluă obligația de a supraveghea menajul fiicei ei. Ginerele și copiii urmau să ia mesele în Arcisstraße, iar „măsuța cu daruri" pentru ziua de naștere a lui Golo, din 27 martie, este aranjată în camera bolnavei. Peste patru zile, „după ce începu hemoragia"[32], chiar și doctorul Faltin consideră că este cazul să întrerupă sarcina:

„1.4.1911. Am fost la Katia; slăbită după ce *Kreuzwendedich* a fost definitiv îndepărtat în urma intervenției reușite a dr. Faltin."

Rămâne neelucidat cuvântul *Kreuzwendedich,* o expresie cifrată pentru „foetus"; Hedwig Pringsheim l-a întrebuințat încă o dată, peste doi ani, în timpul unei vizite la Berlin, unde a fost înștiințată că „trebuise efectuată o mică «intervenție» pentru îndepărtarea lui *«Kreuzwendedich II»;* aceasta decursese bine, iar Katia se găsește în stare bună la Casa Diaconițelor."[33]

Episodul avusese loc în anul 1913, la scurt timp după revenirea Katiei de la sanatoriul din Davos unde petrecuse nouă luni; ecoul acestei șederi îl găsim în romanul lui Thomas Mann *Der Zauberberg* (Muntele magic), pătrunzând astfel în istoria literaturii. Probabil că medicii nu voiau ca o nouă sarcină să pericliteze rezultatul benefic al curei.

În aprilie 1911 Katia Mann nu depășise încă total urmările avortului. O călătorie de refacere a soților la Veneția trebui scurtată din cauza izbucnirii unei epidemii de holeră și nici vara petrecută la Tölz nu aduse convalescența dorită, în ciuda atmosferei armonioase de acolo. Începând cu luna august 1911, în agenda lui Hedwig Pringsheim se înmulțesc notele despre infecții bronhiale contractate de fiica ei, ba chiar despre „leziuni pulmonare" care se dovedesc rezistente la terapia aplicată de medicul familiei: „Katia se simte foarte rău, seara are mereu febră".[34]

Thomas Mann îl consultă pe consilierul aulic May – o somitate care cu unsprezece ani înainte îi eliberase un certificat medical ce atesta că este inapt pentru serviciul militar. În cazul Katiei nu constată „nimic la plămâni"[35],

recomandând însă totuși o cură la munte; proiectul prinse contur în aceeași zi, la „ceaiul familial". Se nimerea foarte bine: Alfred și Hedwig Pringsheim aveau oricum în program o călătorie la Sils Maria. Plecară deci cu toții la 2 septembrie – „cu toții" însemnând Hedwig Pringsheim cu fiica și fiul Peter; Alfred urma să vină peste zece zile. Thomas Mann cu cei patru copii și personalul de serviciu rămâneau deocamdată la Tölz.

Pe cât de plăcută și amuzantă ar fi fost societatea din cabana de la Sils Maria – se întâlniră acolo cu familia Liebermann, cu familia Bondi și multe alte cunoștințe – din punctul de vedere al sănătății sejurul nu a avut un rezultat pozitiv. Febra persistă iar pacienta îl consultă, la o zi după întoarcere, pe consilierul Friedrich von Müller, unul din cei mai apreciați interniști ai timpului și director al Clinicii medicale universitare. Dar nici acesta nu reuși să depisteze cauza stărilor subfebrile continue; prin urmare doamna Thomas Mann plecă la Tölz, la familia ei.

Consilierul Müller pare să fi fost în lunile următoare medicul consultant preferat, deși nu reuși nici el să pună un diagnostic convingător. Astfel încât Hedwig Pringsheim luă – din nou! – inițiativa și culese informații despre sanatoriile din Arosa. Dar înainte de a ajunge la o hotărâre definitivă, consultă și un medic nou, pe dr. Bork, „care susține că există fără nici un dubiu o induratie apicală la baza unui plămân, recomandând o seroterapie"[36]; mama rămase cu „impresia că [medicul] este o «personalitate»... are ceva din preotul Kneipp", și pare în orice caz serios.

Acest doctor Bork propuse pentru seroterapie un sanatoriu din localitatea apropiată Ebenhausen; după

câteva zile și încă o consultare a „rezonabilului" consilier aulic May care nu avea nimic de obiectat împotriva terapiei propuse, mama și Katia căutară o cameră potrivită la sanatoriu, luară acolo dejunul ca să vadă cu ce fel de oameni aveau de-a face „la masa comună, cu 15 pacienți"[37], ajunseră la concluzia că „societatea nu este deosebit de interesantă", dar se declarară totuși de acord.

Peste câteva zile Katia se mută la Ebenhausen, unde putea fi vizitată, fără probleme, de mamă și copii. În afară de aceasta se deplasa și ea cu regularitate în oraș, pentru ca dr. Bork să-i administreze injecțiile care – cel puțin la început – păreau să aibă efectul scontat. Dar recidiva urmă în curând. Întorcându-se dintr-o călătorie la rudele din Berlin mama își găsi fiica „slăbită de bronșită"[38], într-o stare proastă, chiar îngrijorătoare. Ea suspectă imediat că seroterapia cauzase recrudescența bolii și – în ciuda asigurărilor repetate ale doctorului Bork că nu ar exista motive de îngrijorare – programă un consult la von Müller după care propuse o cură la Davos, împotriva căreia nici consilierul aulic nu ridică obiecții.

În ziua următoare – la 7 martie 1912 – îi informă pe împricinați, adică pe fiică și pe ginere, de planurile ei: „Am discutat cu Katia și Tommy despre Davos, încă nu am primit un răspuns."

Peste trei zile, însă, hotărârea era luată. Începură pregătirile, se făcură bagajele. „La 11 martie, orele 10: plecarea la Davos, cu Katia; Tommy și Heinz ne-au condus [la gară]."

Așa citim în agenda mamei și nu avem nici un motiv să ne îndoim de notițele ei. Chiar dacă ținem seama de

adoptarea ipostazei de „prietenă" plină de solicitudine (căci așa se denumește Hedwig Pringsheim adeseori în scrisori) și admitem că grija purtată fiicei atenua poate tristețea cauzată de pierderea fiului... ingerințele autoritare ale lui Hedwig Pringsheim în problemele familiei Mann rămân tot atât de surprinzătoare ca faptul că fiica – și nu arareori și ginerele – se supuneau aproape de fiecare dată directivelor ei. Mai mult chiar: se pare că fiica recurgea la ajutorul mamei fiindcă fără sfaturile ei continue nu reușea să facă față noului său rol. Nașterea la intervale scurte a celor patru copii, înmulțirea consecutivă rapidă a obligațiilor gospodărești – după nașterea Monikăi, devenise necesară mutarea într-o locuință mai mare –, asigurarea unor condiții de lucru adecvate pentru soțul care trebuia să-și hrănească familia din munca sa, în pofida subvențiilor primite de la tata-socru – toate acestea urma să fie îndeplinite pas cu pas, pe baza unei activități susținute, de zi cu zi. În plus, se impunea să întrețină cât de cât și o viață mondenă, care nu intenționa, ce-i drept, să rivalizeze cu stilul de viață al socrilor, dar urmărea totuși să perpetueze reputația de ambianță cultivată, rafinată din punct de vedere cultural.

Mama și fiica s-au întâlnit ani în șir aproape zilnic – din prima zi a căsătoriei Katiei până prin al doilea an al războiului – iar dacă întrevederea personală nu era posibilă, vorbeau la telefon sau își scriau. (Din păcate, din această corespondență nu a supraviețuit nimic exilului și războiului.)

După câte știm legătura strânsă dintre mamă și fiică nu s-a repercutat negativ asupra căsniciei Katiei – în pofida maximelor lui *little Grandma,* care susținuse cu tărie că femeia trebuie să revendice șansa de a avea

acces la cultură și pentru ca, în calitate de mamă sau soacră, să nu cedeze ispitei de a-și compensa propria nerealizare prin imixtiunea în viața familială a fiicei sau a nurorii. Hedwig Pringsheim nu „s-a amestecat" ci, dimpotrivă, oferindu-i o umbrelă de protecție, i-a asigurat fiicei nepregătite pentru activitatea de gospodină șanse de dezvoltare care să-i permită să-și aleagă ea personal, în funcție de propriile nevoi și posibilități, momentul când se va simți în stare „să-și ia zborul". Presupunem că în felul acesta a văzut lucrurile și Thomas Mann care a profitat nu rareori de facilitățile oferite de casa socrilor. Dacă avea treburi în oraș în perioada în care familia sa se afla la Tölz, era firesc să se bucure de ospitalitatea familiei Pringsheim; când Katia se îmbolnăvea, Thomas Mann dădea imediat telefon în Arcisstrase iar mama lua în mâinile ei frâiele gospodăriei rămase fără stăpână; dacă trebuia căutată o locuință potrivită, Hedwig Pringsheim îșI însoțea fiica ajutând-o să ia o decizie.

Probabil că așa s-au petrecut lucrurile și în martie 1912, când s-a pus problema tratării afecțiunii pulmonare a Katiei. Thomas Mann cu greu ar fi avut ingeniozitatea și energia – cu atât mai puțin timpul – de a întreprinde cele necesare pentru redresarea sănătății Katiei.

Har Domnului, în acea zi de 11 martie, când mama și fiica au început preparativele pentru a pleca de pe șes la „cei de sus", nimeni nu bănuia că în decursul următoarelor douăzeci și șase de luni tânăra soție, care între timp ajunsese la vârsta de aproape treizeci de ani, va fi obligată încă de trei ori să-și părăsească familia. Conform datelor consemnate de doctorul Christian Virchow, între martie 1912 și mai 1914 Katia s-a aflat, în

total, aproape un an în sanatorii (după Davos a urmat, în noiembrie, Meran și peste o jumătate de an Arosa), iar în acest tabel sinoptic nici nu am mai inclus călătoria cu părinții la Sils Maria și tratamentul de la Ebenhausen.

Rememorând, în amintirile ei, curele din regiunile alpine Katia Mann nu excludea nici posibilitatea ca „toată povestea“[40] „să fi trecut de la sine“ dacă părinții nu i-ar fi pus la dispoziție sumele de bani necesare unei șederi la sanatoriu. Dar așa era pe atunci „moda“: „Dacă dispuneai de mijloace materiale, erai trimis la Davos sau la Arosa.“ În perioada când făcea această afirmație Katia cunoștea deja diagnosticul pus retrospectiv, în 1970, de doctorul Christian Virchow pe baza vechilor radiografii din anul 1912: pe radiografiile încă foarte clare „nu se putea găsi nici la cea mai atentă examinare ceva ce să indice o tuberculoză manifestă“[41]. – Dar bătrâna doamnă nu voia nici să admită un „diagnostic greșit“ – care ar fi însemnat că romanul *Muntele magic* fusese construit, în părțile lui esențiale, pe o eroare medicală – prin urmare îi scrise medicului: „Chiar complet sănătoasă nu am fost; treceam de la o bronșită gravă la alta, aveam în permanență stări febrile și slăbeam în greutate. Friedrich Müller mi-a recomandat cu insistență cura de la Davos, la fel și profesorul Romberg [peste un an] care m-a trimis la Arosa. Câtva timp după aceea toate au mers bine, dar în urma nașterii, la interval scurt, a ultimilor doi copii, pe care i-am alăptat eu, întocmai ca pe cei patru mai mari, am contractat o bronhopneumonie cu febră foarte mare și am fost trimisă încă o dată la Arosa.“[42]

Dar să ne întoarcem la martie 1912. Despărțirea celor doi soți fusese „moderat de melancolică“[43], în

schimb călătoria foarte bună, în ciuda vremii proaste. În conformitate cu însemnările minuțioase ale lui Hedwig Pringsheim, dificultățile începură în dimineața următoare, când mama și fiica nu găsiră solicitudinea așteptată la sanatoriul *Turban* care le fusese recomandat. Li se spuse că șeful clinicii lipsește din localitate o perioadă mai lungă și că în clinica sa „nu există nici un loc liber", încă săptămâni întregi, „în afară de o cămăruță mizerabilă și nesănătoasă pe care ne-o pot pune la dispoziție din milă."[44] Deci, mai departe, la următoarea adresă! „[Ne-am dus] la *Waldsanatorium Jessen,* care era minunat dar nici acolo nici un loc liber înainte de 2-3 săptămâni". Situația începea să devină critică. O vizită făcută unei vechi cunoștințe din München – mai familiarizată cu uzanțele din Davos decât proaspăt sositele de la șes – deschise noi perspective. *Turban* nu era în nici un caz recomandabil; în schimb un contact cu Jessen ar avea „eventual" șanse să fie productiv; un telefon direct, ocolind ierarhia de la sanatoriu, ar putea fi mai degrabă încununat de succes.

„Consilierul aulic" – sub această denumire se va regăsi profesorul Jessen, mai târziu, în romanul *Muntele magic* – se declară, într-adevăr, dispus să vină în ziua următoare la hotel pentru o consultație și să o trateze pe pacientă acolo, până în clipa în care la sanatoriu se va elibera o cameră adecvată:

„13.3.1912 [...] Vizita prof. Jessen, un domn extrem de plăcut și simpatic care diagnostică «tuberculoză încarcerată» în ganglion și plămân – cazul nu este grav dar de durată, iar vindecarea va necesita cam 6 luni. După lunch m-am dus la hotelul *Splendid,* am închiriat camere pentru Katia și mine, apoi înapoi la *Rhätia,* am

făcut bagajele, i-am expediat lui Alfred o telegramă ca să-l anunț că șederea mea aici se va mai prelungi, ne-am mutat cu Katia, cu o sanie, în celălalt hotel, unde am culcat-o de îndată în noul pat."[45]

Jessen își dădu verdictul în ziua următoare: „Vizita profesorului, care ia în serios starea Katiei considerând că va fi necesar să stea 4 săptămâni la pat. Apoi îl întreb pe Alfred dacă nu ar fi cazul să rămân deocamdată aici."

Așa s-a și întâmplat. Mama rămase, iar profesorul se arătă, deja după câteva zile, mulțumit de starea pacientei, interzicându-i însă „categoric"[46] să părăsească patul. Nu obiectă în schimb nimic împotriva vizitelor. Primul vizitator este Alfred Pringsheim. Mama vorbește în însemnările ei despre o viață familială armonioasă, mai întâi la hotelul *Splendid,* apoi în sanatoriul lui Jessen în care pacienta se mută la 22 martie, adică la paisprezece zile după sosirea celor două doamne – pe un viscol puternic dar, firește, „într-o sanie închisă". Primire scurtă făcută de medici și sora șefă, doamna V. Thämling."[47] Pentru Katia urmează apoi viața cotidiană din sanatoriu, despre care îi relatează soțului ei în scrisori zilnice, foarte sugestive. Făcând o reconstituire minuțioasă, Christian Virchow a încercat să compare datele și metodele practicate la Davos în tratamentul tuberculozei în anii dinaintea primului război – deci tocmai experiențele prin care a trecut Katia Mann (și, după cum vom vedea, și mama ei) pe muntele magic – cu episoadele corespunzătoare din roman, refăcând, în felul acesta, cel puțin parțial, conținutul scrisorilor pierdute.[48]

Însemnările lui Hedwig Pringsheim nu îi erau cunoscute. Păcat! Ftiziologul ar fi găsit acolo date suplimenta-

re. Astfel, la 24 martie jurnalul consemnează rezultatul unei noi examinări care confirmă diagnosticul inițial: „Tuberculi în ambii lobi pulmonari, mic focar învechit, caz ușor, probabil se va vindeca în 6 luni" – o constatare care le permise părinților să se întoarcă în orașul de la șes, după o despărțire „tandră – emoționantă – resemnată".

Peste două luni, Thomas Mann o luă din loc ca să își viziteze soția și să își facă o imagine despre existența dusă în acea izolare în care ritmul vieții zilnice se deosebea radical de cel al vieții de la șes, iar „timpul" își avea legile sale proprii. Katia era deja suficient de „restabilită" ca să își poată însoți soțul în plimbările sale – în orice caz, de-abia după ce se aclimatizase și el și depășise un mic puseu febril din primele zile, fără ca medicii să fi reușit să-l convingă de pericolul unei tuberculoze. Peste trei săptămâni se întoarse acasă, le dădu socrilor raportul despre starea de sănătate a fiicei lor. („Vești care nu mă satisfac în întregime"[49], notează Hedwig Pringsheim) după care plecă mai departe, la Tölz, unde supravegherea gospodăriei fusese preluată între timp de mama sa, Julia, pentru ca fiul să-și poată finisa, în liniște, nuvela *Moarte la Veneția*. Prietenii invitați din când în când în micul birou pentru a urmări lectura paginilor scrise deja trebuia să compenseze, de bine de rău, absența vocii critice a amfitrioanei.

În iulie, când Hedwig Pringsheim plecă încă o dată – împreună cu fiul ei Klaus – la Davos pentru a nu lăsa să treacă ziua de naștere a gemenilor fără festivitățile familiale de rigoare, informațiile primite nu erau cu mult mai îmbucurătoare. Avem însă îndoieli că mama le acorda medicilor o încredere nelimitată. În orice caz, o

scrisoare adresată lui Maximilian Harden ne arată că nu era lipsită de o doză mare de scepticism:

„Iată-mă deci aici, într-o rochie veche a Katiei", citim în scrisoare, „de jos se aud acordurile melodiilor lui Wagner încropite de Klaus la pian; pe balconul învecinat din stânga grecoaica frumușică, bolnavă de plămâni, ia ore de italiană, iar pe balconul din dreapta tușește consilierul guvernamental din Kassel. Seara stăm de povești cu drăgălașa domnișoară din Hamburg, care a avut hemoptizie, și cu domnișoara din Köln, cea cu pieptul mare; cu toții fac glume pe marginea bolii îngrozitoare. Domnișoara cu pneumotorax îl face să fluiere și povestește că medicul i-a recomandat să se angajeze pe post de orchestră (!) în perioada în care îl «poartă»; și câtva timp uiți complet că te afli într-o clădire și într-o vale a celor condamnați la moarte.

Sunt de 10 zile aici ca să o văd pe Katia, iar Klaus își petrece și el vacanța la sanatoriu, în parte ca să o distreze pe Katia, în parte ca să se întremeze căci avusese neapărat nevoie de această odihnă. Firește că au vrut să-l convingă și pe el – așa ca pe oricine altcineva care este atât de imprudent să se supună aici, la Davos, unei examinări medicale – că are o tuberculoză pulmonară; dar, har Domnului, radiografia a arătat în curând eroarea așa că a trebuit, *contre coeur*,* să-l declare sănătos. Pe Katia am găsit-o într-o stare mult mai bună [...], bronzată și arătând bine, mai împlinită și bine dispusă. Și diagnosticul este ameliorat, chiar dacă, din păcate, nu se poate vorbi încă de o «dezintoxicare» totală. Totuși va putea pleca acasă pe la finele lui septembrie. Oare vindecată? Sunt cam sceptică. În genere,

* În silă (în franc.) (n. tr.)

îmi am rezervele mele față de Davos, unde [cei de aici] îl imobilizează cu scoabe din fier pe orice om care a ajuns în ghearele lor. La grecoaica frumușică din camera învecinată a venit în vizită sora ei: o fată înfloritoare, solidă, de-abia își luase bacalaureatul, are vârsta de 20 de ani, acasă circulă 8 ore pe zi, joacă tenis, face canotaj, înoată, nu a avut niciodată «febră» – pe scurt: o sănătate de fier. Deoarece a venit pentru câteva săptămâni a fost supusă ieri unui examen medical; firește: tuberculoză incipientă. Repaus la pat, fără tenis, fără plimbări, își ia temperatura de 8 ori pe zi! Ei bine, cine nu se îmbolnăvește din cauza acestui regim de viață trebuie că dispune de o rezistență uriașă. Fata asta frumoasă, solidă, plină de viață este acum posomorâtă și sumbră, stă cu privirile ațintite în gol, iar sora bolnavă a ajuns să fie de-a dreptul disperată.

Între noi fie vorba, dragă prietene: sunt de părere că Davosul este o cacealma. Bineînțeles că nu poate fi decât foarte sănătos și benefic să petreci zilnic șase ore afară, în cel mai bun aer, culcat într-un șezlong, să iei 5 mese pe zi, să bei mult lapte, să nu ai nici o bătaie de cap, nici servitoare, să te bucuri de liniște deplină. Nu este nevoie ca un medic înțelept să coboare din cer ca să-ți spună așa ceva. Sunt convinsă că în cazul în care Katia ar petrece 5 luni în casa de la Tölz, fără Tommy, fără cei 4 strengari și fără creaturile astea infecte care sunt servitoarele ar avea aceleași rezultate ca aici. Dar exact așa ceva nu este posibil. La sfârșitul lui septembrie vrea neapărat să plece și nu i-o pot lua în nume de rău. Aș putea scrie cele mai minunate reportaje despre șederea mea la sanatoriu, dar nu vreau să mă amestec în meseria ginerelui meu Tommy, care a petrecut, și el, patru săptămâni aici și care, să spunem

așa, vede peste tot doar materie primă, «subiecte». Profesorul Jessen va avea în viitor ocazia să rămână cu gura căscată de uluire!"[50]

Cât de precisă și plină de umor este prezentarea ambianței! Putem deduce foarte bine din descrierile lui Hedwig Pringsheim cam care a fost conținutul relatărilor fiicei ei în legătură cu Davos; autorul recunoscător [Thomas Mann] le-a montat apoi în *Muntele magic,* adăugând propriile impresii despre mediul respectiv și pe cele transmise probabil de Katia vizitatorului. Sosirea lui Hans Castorp corespunde sosirii lui Thomas Mann la Davos. Katia îl reprezintă pe Joachim Ziemssen: „Hai, vino, ieși afară, nu te jena!"[51] Și în continuare: vizitatoarea sănătoasă tun din Grecia are mulți frați și surori în roman – *Tous les deux*[52]* înseamnă: ferice de cel care fuge de acolo înainte de a fi prea târziu, de exemplu James Tienappel. Dar în primul rând: domnișoara care seamănă cu o orchestră reușind să concerteze în mod atât de variat reapare, perfect metamorfozată, în personajul Hermine Kleefeld: „O fată înaltă, tânără, îmbrăcată într-un pulover verde [...] trecu foarte aproape de Hans Castorp, atingându-l cât pe-aci cu brațul. Și fluiera... Ei nu, era nebunie curată! Îi fluiera, dar nu din buze pe care nici măcar nu și le țuguiase, dimpotrivă, și le ținea strânse. Fluiera din ea însăși în timp ce îl privea, [...] un fluierat extrem de neplăcut, aspru, șuierător și totuși cavernos."[53] Nou-venitul este îngrozit și trebuie redresat cu ajutorul unei explicații din domeniul chirurgiei. Nici vorbă de fluierat din burtă: „Asta" – îl lămurește vărul – „a fost Hermine Kleefeld, fluieră din pneumotorax."[54]

* Amândoi (în franc.) (n. tr.)

Hedwig Pringsheim și gemenii se vor fi amuzat probabil imaginându-și „uluirea" profesorului Jessen când își va întâlni *alter ego*-ul din roman – de asemenea și a celor ce cunoșteau mediul din Davos. Dar probabil că și autorul a fost încântat de spiritul de observație al mamei și fiicei, care îi ușura extrem de mult procesul de metamorfozare poetică a impresiilor în micile portrete, atât de măiestre, din roman.

Lectura scrisorii lui Hedwig Pringsheim către Maximilian Harden ne demonstrează cu certitudine cel puțin un lucru: dacă am cunoaște și conținutul scrisorilor scrise de Katia Mann din diferitele sanatorii, am citi cu de două ori mai multă plăcere *Muntele magic* – nu în ultimul rând cu un sentiment de recunoștință profundă față de o „colportoare" care știa precis ce fel de impresii (pe cât posibil macabre) îl fascinează pe soțul ei și care ar merita o cunună de lauri și în calitatea ei de muză inspiratoare și de informatoare, nu numai în cea de educatoare și prietenă a copiilor, de șefă a gospodăriei sau manageră împovărată cu toate calculele, socotelile și obligațiile de secretară a familiei Mann. Katia Mann, copilul genuin al mamei ei, reprezenta mult mai mult decât atât.

Să fi fost cu adevărat vindecată la 25 septembrie 1912 când coborî, în fine, de pe muntele magic jos, la șes, plecând imediat mai departe, la Tölz și revenind deabia peste trei săptămâni la München, împreună cu familia? „Tommy și familia au descins astăzi la München, Katia după o absență de exact nouă luni. Deoarece în acest timp poți face un copil, sper că te poți și însănătoși"[55], îi scrie Hedwig Pringsheim prietenului Harden. „În orice caz, s-a îngrășat și arată bine."

Da, dar această stare nu a durat multă vreme: „Katia destul de bine, deşi destul de nerezonabilă“[56], citim peste câtva timp, iar în noiembrie: „Am fost la Katia care este răcită şi la pat.“[57] Greu de stabilit în ce măsură această vulnerabilitate se datora schimbării climei, unei predispoziţii structurale sau unei suprasolicitări ale cărei efecte se arătaseră deja peste câteva luni. Cert este doar că până la izbucnirea primului război mondial Katia Mann a fost expediată încă de două ori, „fără drept de apel“, de către medicii din München, şi anume la 15 noiembrie 1913 la Meran („ceea ce i-a dus la disperare atât pe ea cât şi pe Tommy care tocmai revenise de la Stuttgart“[58]) iar la 3 ianuarie a anului următor la Arosa. De la Meran se întorsese la Crăciun – se pare că din propria ei dorinţă şi nu spre încântarea profesorului Romberg care o trata atunci. Hedwig Pringsheim pregăti la 21 decembrie camerele de oaspeţi din Arcisstraße. La ora două fără un sfert sosi „Tommy cu cei patru copii, bona, subreta şi [câinele] Motz.“[59] Şi de-abia după ce „hărmălaia“ se potolise iar copiii erau „instalaţi“ la bunică, se duseră la gară să o ia pe Katia. În 23 câteva târguieli de Crăciun, apoi – ca de obicei în zile comemorative – o vizită la cimitir „pentru a-i duce flori lui Erik“, precum şi o consultaţie la Romberg, care insistă ca tratamentul început la Meran să fie continuat la Davos.

Nu ştim din ce cauză în loc de Davos a fost preferată Arosa. În orice caz, la 3 ianuarie 1913 urmă o nouă despărţire: „La ora 10 plecarea Katiei la Arosa, am condus-o cu toţii, foarte trişti, la gară; zăpadă mare.“[60]

Peste două zile familia Mann se mută în casa nouă din Herzogpark. Dacă nu am dispune de datele exacte

consemnate de mamă ni s-ar părea de necrezut ca o familie, care ținea atât de mult la sărbătorirea anumitor evenimente, să o lase pe stăpâna casei să plece cu două zile înainte de mutare. Este greu să ne imaginăm că doamna Katia Mann s-ar fi supus acestei decizii fără să aibă motive pertinente. Fusese amânată data instalării în noua locuință sau medicul se temea că mutarea ar fi însemnat un efort prea mare – o obiecție acceptată cu toată convingerea și de mamă. Ce spunea Thomas Mann?

Nu ne sunt la îndemână documente care ar putea să dea răspuns la aceste întrebări. Singurul lucru pe care îl știm este că ideea de a-și construi o casă în cartierul „Herzogpark", situat în apropiere și foarte căutat în ultima vreme în scopuri urbanistice, fusese pusă pe tapet din primăvara anului 1911, adică la scurt timp după mutarea familiei în Mauerkircherstraße; în noiembrie 1911 Katia, Hedwig Pringsheim și micuța Erika trecuseră în revistă diferitele terenuri, iar la un ceai luat în februarie 1912 în Arcisstraße fuseseră discutate, „cu toată seriozitatea"[62], planuri concrete de construcție. În lunile următoare cei doi copii „mai mari" dădeau bucuros o fugă de pe Mauerkircherstraße, aflată la o depărtare de doar câteva minute, până în Herzogpark ca să vadă cum se înălța încetul cu încetul noua casă. Cel mai mare fiu al familiei Hallgarten, care locuia deja acolo, își amintește că într-o zi „o fată cu ochii negri, sprintenă, cu o privire puțin șăgalnică"[63], și un băiat „blond, cam visător și cu un nas ușor coroiat, întocmai ca sora sa", apăruseră prezentându-se ca fiind copiii noilor vecini, goliseră cu mare viteză o farfurie cu prăjituri și apoi o tuliseră iar – emisarii acelei hoarde sălbatice care mai

târziu îi va ține în șah pe vecini și pe trecători cu tot felul de idei năstrușnice.

La 12 mai 1914 – data este consemnată de Hedwig Pringsheim – se mută, în fine, în noul domiciliu și *mater familias.* La ora 5 familia se înființă la gară ca să o primească pe mamă care, „bronzată ca un indian, coborî din compartiment pe jumătate râzând, pe jumătate plângând de fericire", iar mai târziu „se instală ca musafir în propria casă nouă – agitată, fericită [și] zăpăcită", participând la supeul pregătit pentru întâmpinarea ei. Într-adevăr, casa *ei,* proprietatea fusese intabulată pe numele ei.

Dar nu i se acordă un răgaz suficient ca să poată lua în stăpânire noua ambianță, deoarece pentru lunile de vară se mutară iarăși cu toții la Tölz, în ciuda noului palat din oraș. Învățătorul Burkhardt de la școala din sat fusese angajat pentru cei doi copii mai mari care ajunseseră între timp la vârsta școlară: „un tânăr foarte plăcut și delicat, cu o față de băiețaș și o voce care se dădea încă ușor peste cap"[64]. Thomas Mann continua să lucreze la *Muntele magic,* iar în cinstea zilei de naștere a Katiei, din 24 iulie, le citi mamei-soacre și soției un „capitol foarte bun și eficient" din roman, „cu care ocazie Katia leșină aproape de râs – de amuzament și slăbiciune."[65]

Izbucnirea războiului la câteva zile după aceea îi luă se pare prin surprindere și pe membrii familiei Mann. Nu că ar fi fost foarte încrezători în evoluția politică sau că ar fi exclus total catastrofa numită „război" – dar, în ultimă instanță, credeau totuși că nu se va întâmpla nimic: „Vor împinge lucrurile până la ultima limită și apoi vor cădea totuși cumva de acord."[66] La 1 august – copiii

se pregăteau tocmai să-i distreze pe părinți cu reprezentația, pusă la punct până în cele mai mici amănunte, a unei drame *Pandora* construite de ei înșiși – totul se dădu peste cap: „Părinții erau pe terasă împăturind păturile în care se înveleau în timpul repausului de după-amiază. Tatăl meu își îndreptă privirile spre munți în spatele cărora prinseseră contur niște nori. Apoi spuse: «Acum ar putea apărea pe cer și o sabie însângerată»".[67]

Descrierea acestei scene este aproape identică în însemnările celor patru copii. Dar în timp ce Erika Mann dă glas unor sentimente înălțătoare excluzând de la bun început orice posibilitate de a stoca mărfuri, ceilalți copii relatează despre acțiuni interesante și neobișnuite ale mamei lor. Ea îi „telefonă doamnei Holzmeier comandând pentru zilele următoare ouă și unt"[68]; Golo Mann povestește chiar că s-au dus toți cinci cu o căruță „în sat", ca să cumpere „nu mai puțin de 10 kilograme de făină".[69] În afară de propriile memorii, există numeroase relatări din anii următori, care o descriu cu admirație pe Katia Mann cum se întorcea adeseori, seara, obosită și epuizată, din „incursiunile" făcute pe bicicletă – și încărcată cu sacoșe mari – în împrejurimile München-ului.

În momentul în care apăruse obligația de a asigura aprovizionarea familiei, stăpâna casei dezvoltă aptitudini nebănuite. Copiii atestă marele ei talent de a doza în așa fel restricțiile încât la început le resimțeau de-a dreptul ca variație – până când, spre sfârșitul războiului, începu adevărata perioadă de foamete, căci piața nu mai oferea decât „veverițe, corbi și vrăbii"[70]: „Purtam îmbrăcăminte din pânză de iută și încălțăminte cu talpă de lemn"[71], ca și copiii de la sate, sau umblam desculți

până toamna târziu și „ne răfuiam, ca niște pescărușI, pentru o bucată de pâine".

În orice caz, Katia nu se mai putea gândi să se mențină – în ciuda eforturilor mari, duse uneori până la extenuare. De parcă rezistența stăpânei casei ar fi crescut odată cu grijile care o asaltau. Și ajutorul părinților era solicitat mai rar. Pentru prima dată în viață Katia Pringsheim părea să se fi desprins cu adevărat de mama ei care era, și ea, atât de solicitată de obligațiile față de propria gospodărie încât grija de a organiza viața familială a fiicei ei trecu pe planul al doilea. Hedwig Pringsheim urmărea în parte cu admirație, în parte cu uimire curajul și perseverența de care dădea dovadă Katia Mann în momentul în care era în joc aprovizionarea cu alimente sau combustibil a familiei ei. Când rezerva de cărbune din Poschingerstraße se termină și nici puținele sobițe nu mai puteau fi încălzite, ea luă taurul de coarne, adică se duse direct la furnizor unde „individul acela scârbos" zăcea în pat „bolnav și despuiat"[72] și o rugă să se „așeze puțin pe marginea patului ca să stea de povești". Iar ea „se execută"!

„În timpul războiului mama, până atunci atât de răsfățată, deveni un fel de eroină", scria Golo Mann resuscitând acea perioadă; „avea două misiuni grele: să-l protejeze pe soțul nervos, care lucra din greu, să-l alimenteze cât mai bine, dar să nu-i lipsească nici pe ceilalți, adică pe cei patru copii și pe cele trei «fete» [...] de strictul necesar."[73]

În al doilea an de război rezistența Katiei care împlinise deja treizeci și doi de ani este supusă, pe neașteptate, unei grele încercări. În primăvara și vara anului 1915 o apendicită acută cuprinse pe rând, ca un

fel de epidemie, pe toți membri familiei cu excepția tatălui. Începutul îl făcu Golo căruia „cu ocazia celei de-a șasea zile de naștere medicii se văzură deodată obligați să-i taie burtica deoarece în câteva ore se formase o apendicită purulentă, care trebuia operată de urgență".[74] „Totul a decurs bine", le comunică Hedwig Pringsheim, în continuare, celor de la Berlin, „dar ora pe care am petrecut-o, împreună cu Katia, în fața sălii de operație a fost cumplită". Va fi însă și mai rău! La finele lui mai pacostea îl lovi pe Klaus și începu „lupta cu moartea, pentru salvarea băiețelului iubit, fiul de 8 ani al Katiei, care devenise, în decurs de câteva ore, dintr-un copil înfloritor, frumos și încântător un candidat la moarte, palid și lipsit de vlagă. Apendicită, perforație, operație, peritonită purulentă, operația repetată de două ori – nu am fost cruțați de nici o spaimă. Aș putea spune că de-abia de ieri am început să sperăm că va rămâne în viață. Dacă nu survine nici o complicație."[75] Dar mult temuta complicație surveni. Și iarăși: „Grijă, teamă, speranță și deziluzie",[76] și iarăși speranță și deznădejde: „pentru ca să pot descrie toate acestea ar trebui să am pana ginerelui Tommy care va reda cu siguranță într-o bună zi acest episod".

Situația părea disperată: „După ce cu o săptămână în urmă și al treilea copil al Katiei [Erika] în decurs de 10 săptămâni a fost supus duminică dimineața operației de apendicită, spre seara aceleiași zile trebui să se intervină pentru a patra oară operându-l pe bietul martir [Klaus] care zace deja de 6 săptămâni în stare foarte gravă în clinică, la secția chirurgicală, cu două canule în draga lui de burtică și un anus contra naturii. Această operație a fost cea mai cruntă, căci părea inutilă; bietul

băiețaș, până joi fusese dat pierdut – un muribund. Și deodată, ca prin miracol, organele sale au înviat; căci se pare că resursele vitalității încă nedegradate ale copiilor sunt inepuizabile; de două zile merge spre bine iar astăzi putem spune că este salvat".[77] Operația „bietei Erika în vârstă de nouă ani" nu a fost, „nici ea, o plăcere", dar a trecut aproape neluată în seamă din cauza îngrijorării pricinuite de frățiorul care se zbătea în ghearele morții. „Biata mea Katia", conchide în final Hedwig Pringsheim, „deși atât de plăpândă, a avut o prestație supraomenească, de care numai o mamă este în stare; de cinci săptămâni trăiește în clinică și a rezistat uimitor de bine."

Versiunea lui Klaus Mann și a altora că a frecționat cu apă de colonie trupul fiului considerat deja pierdut de către medici activând în felul acesta organele care nu mai funcționau și salvând viața copilului nu este confirmată de relatarea lui Hedwig Pringsheim. Nici Golo și nici Monika nu fac referire la așa ceva în amintirile lor.

Dar cu toate acestea, gestul ar fi fost în concordanță cu modul de a reacționa al Katiei Mann. Când viața soțului și a copiilor se afla în pericol era gata să facă orice. Căci nu accepta ideea morții – nici în lupta dusă pentru salvarea muribundului Klaus și nici, peste treizeci și unu de ani, în *Billing's Hospital* din Chicago, când lui Thomas Mann i s-a extirpat acea tumoare malignă despre a cărei existență nu a aflat niciodată.

Într-adevăr, doamnele Pringsheim erau femei înțelepte, curajoase și nu se sinchiseau de privirile chiorâșe ale altora. Probabil că Thomas Mann nu a fost foarte încântat când, în anul 1917, soacra sa i-a dăruit de Crăciun nepotului Klaus exact romanul pacifist al Ber-

thei von Suttner *Die Waffen nieder* (Jos armele), și anume exemplarul dat odinioară de străbunica Hedwig Dohm nepotului ei Erik; căci Hedwig Pringsheim împărtășea angajamentul antimilitarist al mamei ei – spre deosebire de fiică și ginere. „Cum să ai dispoziția sufletească de a petrece chiar și numai o oră [lângă pomul de Crăciun]?“ îi scrie lui Maximilian Harden. „Când am citit deunăzi că azi am recucerit cu uriașe sacrificii omenești capul Hartmannsweil, după ce ieri îl pierdusem cu sacrificii tot atât de uriașe, am resimțit iar întreaga demență a acestui măcel care nu mai ia sfârșit, înfiorându-mă din nou. În fond, fiecare om ucis este fiul unei mame. Și fiii câtor mame au fost măcelăriți fără nici un sens la Gallipoli și sunt măcelăriți în continuare?“[78]

La Katia Mann căutăm în zadar asemenea declarații empatice; deosebirile dintre mamă și fiica ei care susținea politica germană agresivă sunt foarte profunde: „Katia spune batjocoritor: nu citesc comunicatele statului major rusesc, căci toate sunt mincinoase. Eu însă mă întreb: Oare numai acestea sunt mincinoase? Cine îți garantează că acolo se minte mai mult decât... în altă parte? În asemenea momente ne înverșunăm amândouă și ne despărțim jignite în străfundul inimii. Când aud așa ceva de la oameni tineri și neexperimentați (căci Katia *asta* este, [deși] inteligentă, cu o judecată clară, mai cultivată decât mine) – [...] amuțesc și mă simt mâhnită. [...]. Spune-mi, [Harden], de ce dai peste tot de atâta minciună, șarlatanie, răutate și ură? În schimb Katia spune: doar la noi găsim spiritul adevărului.“[79]

Este greu să reconstituim astăzi care erau pe atunci convingerile Katiei Mann și de ce parte se situa politic.

Se pare că, afectiv, aproba mai degrabă atitudinea națională și conservatoare a soțului decât angajamentul pacifist al mamei. Ea, care va ajunge de-abia în era nazismului lui Hitler să se situeze pe o poziție tranșantă, avea deocamdată alte griji. Era iar gravidă – o constatare care, chiar dacă o bucura, nu îi producea doar fericire, din cauza dificultăților serioase de aprovizionare către sfârșitul războiului. Dar de data aceasta totul se desfășură normal, nașterea din 24 aprilie 1918, la clinicile universitare – singura care nu avusese loc acasă – decurse fără nici o complicație, iar tatăl îi înălță din prima zi (un fapt neobișnuit) imnuri noului-născut, „copilașului", a cărui apariție o cântă în hexametri nu totdeauna impecabili: „Paisprezece ani au trecut de când pe fată am luat-o / În căsătorie; în șapte au venit primii patru; / Trecut-au alți șapte și numărul nostru părea rotunjit. [...] Și când toate lăuntric astfel erau aranjate / Ai germinat tu și mi-ai fost născută, viață scumpă; / Copiliță dragă! Și cât de diferită era dispoziția mea acum / Pregătită pentru asemenea întâmpinare în varii privințe! / Imagini și semne ale unei aventuri! / Îmi fuseseră ceilalți; de-abia tu, iubita mea, / Rod al iubirii virile de bună-credință ai fost / Al unei îndelungate comunități la rău și la bine."[80]

Katia era contrariată de lipsa de decență a unor asemenea versuri și de „exhibarea strictei intimități"[81] fără nici o distanțare ironică. În schimb Thomas Mann nu cunoștea asemenea scrupule: „Acest element foarte intim este [...] în același timp cel mai general și omenesc."[81] Dar Katia se împotrivi; pusă în fața alternativei între simțul ei critic și o atmosferă familială destinsă, se decise pentru disconfort: „Încordare între Katia și mine

din cauza radierii celor două versuri fără de care pasajul este foarte slab iar impresia generală pierde foarte mult în esența ei, după părerea mea. – Dispoziție foarte proastă toată ziua."[82] Dar autorul nu se lăsă influențat și scrise mai departe: „Când tu [...] luminii i-ai aparținut, spre care / De mult deja tindeai, cu lovituri ce le ascultam; / Când pentru prima dată povara ușoară în brațe temătoare / Simțit-am și cu mută încântare văzut-am lumina cerului / În ochiu-ți răsfrântă; apoi – cu câtă grijă / La al mamei tale piept te-am depus: afecțiune / Mi-a invadat deodată inima, binecuvântată iubire."[83]

Adevărul este că Thomas Mann nu era omul entuziasmului debordant. Trebuia să se înfrâneze dacă voia să se mențină la nivelul obișnuit. Doar copiii săi preferați, adică fiica cea mai mare și cea mai mică l-au luat uneori de pe picioare de-a lungul timpului.

Copilașul – purtat pe palme și înconjurat de dragoste: așa apare Elisabeth în filele jurnalului lui Thomas Mann; fiecare pas, cât de mărunțel, este urmărit cu minuțiozitate și recunoștință. Elisabeth rămâne ani în șir nucleul casei pentru Thomas Mann. Din jurnal reiese că evoluția copilului este resimțită ca o pendulare între fericire diafană și suferință aproape insuportabilă: „Urechea copiliței a fost bandajată. [...]. S-a aruncat pe jos și a țipat de mi-a sfâșiat inima."[84] În schimb mama privea situația cu ochi mai realiști: știa mai bine cum se exteriorizează senzațiile copiilor. „K. crede că [micuța] nu poate avea dureri prea mari, deoarece la câteva minute după aceea râde iarăși; durerile atroce ar trebui să o epuizeze". Dar asemenea explicații nu-l puteau convinge pe tatăl care suferea empatic alături de copil. Văzând „făptura mică, nevinovată și lipsită de înțelegere

care zăcea cu capul bandajat" se trezeau în el sentimente de culpă confruntându-l cu toate angoasele și actele de cruzime ale vieții: „Sunetele nearticulate, imploratoare și tânguitoare pe care le scoate denotă o suferință profundă și le suport foarte greu. Aducând pe lume copii creezi suferință *și* în afara ta, suferință obiectivă pe care nu o simți și tu, dar pe care o vezi simțită de altul, așa încât te simți vinovat de ea."

Copilul preferat – ultimul după dorința tatălui! Dar se pare că și această ultimă pereche trebuia să fie completă. La un an după Elisabeth se născu Michael – în urma unei sarcini umbrite de multe semne de întrebare și care stătuse de la bun început sub auspicii dramatice. „Katia a fost la Faltin din cauza stării ei. El neagă, în ciuda indiciilor. Misterios."[85] Scepticismul medicilor care continuau să „nege" în ciuda convingerii mamei, nu era de natură să-i facă viața mai ușoară Katiei care în aceste ultime luni de război ducea, oricum, o existență istovitoare din punct de vedere fizic și psihic. Își dorea copilul. „Ar fi aproape mai îngrijorător dacă *ea* s-ar înșela [și nu medicii]"[86], nota Thomas Mann în jurnal. Iar când, la finele lui septembrie, nici măcar un „certificat medical scris despre necesitatea întreruperii sarcinii"[87] nu reuși să înlăture „aversiunea fizico-morală"[88] a Katiei față de o asemenea intervenție, soțul îi respectă dorința: „Între 5 și 6 [copii] nu este o diferență mare. [...]. În afară de sănătatea Katiei nu am nimic de obiectat, doar că momentul «Lisa» (ea fiind într-un anumit sens *primul* meu copil) este demonetizat, prejudiciat în felul acesta."[89]

Katia nu născu la clinică – probabil din cauza împrejurărilor. La München se dezlănțuise revoluția. „În jur,

haos!“ Nu știa nimeni dacă va putea părăsi casa la momentul oportun. Deci se luară toate măsurile în vederea unei nașteri la domiciliu – poate că soluția nu fusese cea mai fericită după cum va arăta evoluția evenimentului care a avut loc în a doua zi de Paști, luni, la 21 aprilie 1919. La început totul părea să meargă normal. La ora 6 dimineața tatăl înțelesese din pașii care se auzeau la etajul de sus „că începuse nașterea“[90], dar știind că prezența sa este inutilă, se culcase înapoi. La ora 7, când se sculă, toți credeau că peste o oră copilul va fi născut. Dar după aceea travaliul stagnă și „lipsa totală a contracțiilor puternice, de deschidere“ făcea necesară o intervenție cu forcepsul, pentru care însă doctorul Ammann părea să nu fie pregătit în nici un fel. În orice caz, un asistent trebui rugat să aducă instrumentele necesare, o acțiune care – har Domnului! – nu a fost împiedicată de turbulențele răzmeriței.

Totuși operația în sine decurse fără complicații. „S-a terminat în scurt timp“[91], după cum notă, ușurat, tatăl, iar Erika putu să anunțe după-amiază nașterea unui băiat sănătos. „Ușurare mare“ peste tot – nu în ultimul rând și din cauza „sexului masculin“ al copilului, care, după aprecierea corectă a tatălui, îi va ridica „fără doar și poate moralul“[92] mamei. În orice caz, însă, în ziua următoare Katia începu să aibă îndoieli că i se spusese adevărul în legătură cu băiatul. De-abia o „inspectare“ a nou-născutului, întreprinsă împreună cu soțul, o liniști iar.

Dar în timp ce fericirea lăuzei de 38 de ani era deplină, Thomas Mann trebui să admită „că nu simte nici de departe pentru băiat tandrețea pe care o simțise din prima clipă pentru Lisa“.[93]

Deocamdată, însă, matematica se impusese – atât în sensul tatălui-socru Alfred cât și în cel al lui Thomas Mann. *Muntele magic* ne arată că poetul acorda importanță puterii simbolice a cifrelor, în schimb se blamă din plin în momentul când, anunțând la Oficiul Stării Civile nașterea lui Michael, nu reuși să indice data nașterii celorlalți copii ai săi, deși „ordinea superioară" fusese respectată în mod convingător odată cu venirea pe lume a ultimului copil. Variind versuri din *Gesang vom Kindchen* (Cântec despre copilaș), ajunse în 1930, în *Lebensabriß* (Autobiografie), la concluzia: „M-am născut și am împlinit vârsta de cincizeci de ani la mijloc de deceniu și tot la mijloc de deceniu, adică la jumătate de an după mijloc, m-am însurat. Simțul meu pentru claritate matematică este satisfăcut, după cum este satisfăcut și de gruparea copiilor care s-au născut și trăiesc ca trei perechi rânduite ca o rimă și o horă – fată, băiat – băiat, fată – fată, băiat."[94] (Hedwig Pringsheim spusese încă în 1912 – cu acea suficiență plină de pregnanță care o caracteriza – că ginerele ei „trăiește numai în subiecte").

Katia Mann ar fi fost dispusă să se abată de la această schemă făcând și alți copii. În scrisorile adresate mai târziu copiilor mai mari deplângea uneori destinul ei de „orba" (orfana, găunoasa, cea lipsită de conținut). Dar dădu totuși ascultare sfatului medicului și dorinței soțului ei: șase copii (dacă punem la socoteală și avorturile, opt sarcini) – era suficient.

Capitolul 4

Doamna Thomas Mann

„Biata Katia! Nu are o clipă de răgaz. Șase copii în casă, problemele pe care le ai în ziua de azi cu – era să spun «servitoarele» – deci, cu personalul casnic, este o adevărată catastrofă."[1]

Ei bine – situația din casa Mann nu era chiar catastrofală, fosta actriță de la Meiningen exagerase puțin scriindu-i lui Maximilian Harden. Familia reușise, în realitate, să-și salveze – cu puține îngrădiri – standardele antebelice *și* după instaurarea republicii, așa încât *și* la începutul anilor douăzeci avea încă trei salariați în casă: o bucătăreasă, o subretă și chiar și o bonă la copii, la care în anii războiului se renunțase. Datorită notorietății literare crescânde a stăpânului casei și, în consecință, a bazei economice stabile acest lucru era posibil. Totuși Hedwig Pringsheim avea dreptate. Apăruseră – cel puțin pentru stăpâna casei – și dificultăți considerabile generate în parte și de „problemele cu servitoarele", dar în primul rând de sănătatea ei și de câteva – eufemistic vorbind – „ciudățenii" de-ale copiilor.

Nașterea consecutivă și în vremuri turbulente a celor doi „mai mici" afectase sănătatea Katiei: reapăruseră vechile suferințe, adică infecțiile gripale și bronhiale, așa încât în 1920 medicii recomandară din nou cu insistență

intercalarea unor pauze de odihnă – cu alte cuvinte a unor sejururi mai îndelungate la sanatoriu. Pacienta era însă de altă părere: nu voia cu nici un preț să lipsească de acasă, asigurându-și soțul într-o scrisoare expediată dintr-un sanatoriu din Allgäu că aceste perioade de odihnă – o dată, primăvara, șase săptămâni la Kohlgrub/Oberammergau și o dată, toamna, două luni la *Stillachhaus* din Oberstdorf – sunt, ce-i drept, benefice pentru sănătate, dar în ultimă instanță total inutile. Ea se supunea totuși, în ciuda remușcărilor pe care le simțea mai ales față de copii, căci îi lăsase – cu inima grea și multe rezerve – la München, în mai/iunie în grija fiicei vecinilor, Gerta Marcks, iar în septembrie/octombrie chiar singuri, doar cu personalul de serviciu. (Se hotărâseră însă să nu schimbe personalul auxiliar în această perioadă, menținând-o și pe bucătăreasa Eva, deși nu făcuse față în mod satisfăcător obligațiilor ei).[2]

Mai ales cei doi copii „mai mari", adică Erika și Klaus, erau motiv de îngrijorare pentru părinți – firește, în primul rând pentru mamă – din cauza rezultatelor proaste la învățătură și a unui comportament neserios. Crescuseră într-un mediu marcat de doi părinți a căror influență se exercita în mod foarte diferit. Tatăl, de obicei invizibil, determina ritmul vieții cotidiene din casă: El „domina în mod pasiv"[3], își amintește fiica Monika. „Ne influența mai puțin prin acțiunile cât prin existența sa. Ca un dirijor care nici nu trebuie să-și agite bagheta, dominând orchestra prin simpla sa prezență." Dar când Thomas Mann își părăsea camera de lucru iar familia reintra în colimatorul său se dovedea a fi un om amuzant la modul cel mai variat, dotat cu un mare talent mimic; dacă era bine dispus știa să fie spumos și plin de

idei spontane care îl determinau să facă uneori ghiduşii comice şi, tocmai de aceea, de neuitat pentru copii: de exemplu, „încâlcea“ cu o mişcare rapidă – „simţeam [...] că îmi umblă uşor în păr“[4] – un suport pentru cuţite în buclele fetelor „în mod artistic şi fără ieşire“. Era un maestru împătimit al improvizaţiei şi al artei scenice, un lector genial – indiferent dacă le citea copiilor basme sau prietenilor fragmente din propriile lucrări.

Mama – „Mielein“, cum o numeau copiii, ca pandant al tatălui numit „Pielein“ – era o prietenă dinamică şi nu rămânea cu nimic în urma Vrăjitorului ca lectoriţă. În realitate, se pricepea la toate: făcea gimnastică, înota, se juca şi ieşea la plimbare cu copiii, învăţa cu ei limba greacă, juca tenis (la Tölz exista în grădină un teren de tenis unde chiar şi *pater familias* punea uneori mâna pe rachetă), supraveghea personalul de serviciu, se ocupa de prieteni şi le descurca pe toate. Era o persoană respectată, dar şi prietenă, ba chiar camaradă, cel puţin pentru „cei doi mari“ care fuseseră din capul locului privilegiaţi, mai apropiaţi de adulţi – având prioritate faţă de „cei mijlocii“, adică Golo şi Moni, din toate punctele de vedere „mai mici“ şi „mai puţin importanţi“ şi fiindu-le superiori ultimilor doi copii –; de cele mai multe ori era admirată dar uneori şi temută.

Erika şi Klaus, ajunşi, amândoi, de timpuriu la precocitate în urma copilăriei petrecute între „Poschi“* şi Arcisstraße, adică între casa părintească „deosebită“ din multe puncte de vedere şi ambianţa palatului bunicilor, îmbibat de cultură, foarte respectat în societate şi în care făceau muzică cei mai cunoscuţi artişti ai ora-

* Denumire dată de familie casei noi din Poschingerstraße (cartierul Herzogpark) (n. tr.)

şului iar bunica le citea din Dickens cu o sugestivitate de neuitat; deci Erika şi Klaus nu duseseră lipsă de nimic, nici de stimuli spirituali şi nici de subsidii materiale – în ciuda războiului şi a unor privaţiuni inerente uneori tuturor. În prima sa autobiografie, *Kind dieser Zeit* (Copil al acestei epoci) Klaus Mann subliniază cât de bine se simţiseră el şi Erika – fără să aibă nevoie de alte stimulente venite din partea colegilor şi a profesorilor.

Dar cu toate acestea: şcoala era şcoală. Întocmai ca odinioară Katharina Pringsheim şi fraţii ei, *şi* Erika – să începem cu cea mai mare – are parte, timp de un an, de lecţii particulare la domiciliu după care este înscrisă, împreună cu fratele ei – iar mai târziu cu copiii de aceeaşi vârstă a vecinilor din Herzogpark – la o şcoală particulară – o instituţie chipurile „severă şi cam rigidă", totuşi „foarte distinsă", adică exclusivistă. Probabil însă că severitatea nu era chiar excesivă: dacă perioada de şcoală din München se suprapunea cu vilegiatura de la Tölz, învăţătorul Burkhardt de la şcoala din sat suplinea lipsa programului şcolar până familia revenea în oraş. Copiii constataseră prin urmare de timpuriu că uneori era, ce-i drept, absolut necesar să satisfaci cerinţele impuse din afară, dar că existau căi şi metode de a le subordona intereselor familiale dacă recurgeai la viclenie şi la o doză considerabilă de energie, ba chiar aroganţă, din partea mamei. În felul acesta, constatară ei, interesele personale puteau fi puse de acord, fără mare efort, cu obligaţiile minimale de respectare a ordinii.

Firește că lucrurile nu puteau merge, pe termen lung, chiar atât de uşor. Şcoala secundară de fete frecventată de Erika după 1916, adică după ce „cei doi mari"

absolviseră institutul Ebermayer, este o instituție publică în care fetele din Herzogpark nu mai erau ele între ele, așa cum nu erau nici băieții din *Wilhelmsgymnasium* frecventat, din 1916, de Klaus – în conformitate cu tradiția din casa Pringsheim.

În timp ce Erika făcea față obligațiilor școlare fără a întâmpina greutăți notabile, Klaus „reușea chiar la limită" să treacă dintr-o clasă într-alta, după cum recunoaște el însuși; uneori, când situația ajungea pe muchie de cuțit, îl mai ajuta „intervenția foarte rafinată"[6] a mamei care se pricepea de minune „să-i prelucreze pe profesori când mergea la școală". Căci era în afara oricărei discuții că cei doi „mai mari" trebuiau să-și ia bacalaureatul, chiar dacă certificatele și aprecierile profesorilor puneau tot mai mult sub semnul întrebării realizarea acestui deziderat; mama recurgea la toate metodele pentru a-i convinge pe copii de această necesitate. Efort zadarnic! Pe cât de mult își admira Klaus mama („Cunoaște fantastic de bine greaca și franceza, și în primul rând matematica. Este foarte inteligentă fără a fi o femeie «intelectuală». Așa ceva face parte din performanțele care numai ei îi reușesc"[7]), pe atât de recalcitrant rămânea nesocotindu-i sfaturile în ceea ce privește școala și susținându-și cu obstinație propriile puncte de vedere: Klaus voia să scrie – să devină renumit, ca tatăl său.

În schimb Erika nu se împotrivea – cel puțin inițial – planurilor mamei conform cărora urma ca, după absolvirea Școlii secundare de fete să treacă la *Luisengymnasium* unde fetele erau pregătite pentru prezentarea la bacalaureat – o instituție de învățământ care exista acum și la München spre deosebire de posibilitățile de

școlarizare existente pentru Katharina Pringsheim la sfârșitul secolului al 19-lea. Se constată, firește, că pregătirea de la Școala secundară de fete fusese insuficientă. În orice caz, în februarie 1920 Katia Mann îi comunică soțului care se repauza la Feldafing, că fusese „iarăși" – deci nu era prima încercare – cu Erika „la gimnaziu", dar și de data aceasta fără succes.

„Bătrânul și anchilozatul de director" se comportase „execrabil, ca într-o comedie". „Nu intraseră în discuție nici eroi ai spiritului și nici bunici consilieri aulici; el insistă doar cu obstinație că [Erika] trebuie să ia încă tot anul școlar lecții particulare, ceea ce este destul de agasant atât din punct de vedere financiar cât și din cel al modului de viață de baroneasă-văduvă."[8]

Nu știm cum a reacționat familia la o asemenea atitudine egalitaristă, refractară privilegiilor, în fața căreia până și cererile energice ale unei doamne Mann – și aluziile ei la consilierul aulic Alfred Pringsheim și la eroul spiritual Thomas Mann – rămăseseră ineficiente. Știm, în schimb, că puțin mai târziu Katia contractă o gripă, rămânând în continuare bolnăvicioasă în ciuda odihnei din mai/iunie, așa încât, toamna, este din nou trimisă la munte, de data aceasta în regiunea Allgäu, supravegherea menajului fiindu-i încredințată în perioada aceasta Erikăi – o fată de 15 ani, energică și chibzuită. Din punctul de vedere al mamei însemna că obligațiile casnice ar fi trebuit să prevaleze asupra celor școlare. Dar cu această ocazie se constată că nici pedagogii de la gimnaziul de fete nu erau dispuși să-i acorde familiei Mann un regim preferențial. În toamna anului 1920 refuzară net să aprobe o reducere de frecvență pentru Erika Mann. Doamnele Pringsheim, cu plângerile lor

repetate – chiar dacă erau adeseori formulate ironic – se văzură nevoite să ajungă la concluzia că vremurile se schimbaseră într-adevăr, în orice caz în ceea ce privește atitudinea față de privilegii.

„Biata Katia!" – repetăm – înțelegea mai bine consecințele acestor acțiuni decât Thomas Mann, căruia îi împărtășea grijile ei stând întinsă în șezlong. „Deci Eri nu merge acum deloc la școală. Găsesc că prorectorul este un măgar patent, nu a vrut să admită nimic; dar în aceste condiții nici nu era nimic de făcut; îmi dau perfect seama [...] [că] frecventarea regulată a școlii este incompatibilă cu activitatea gospodărească. Nu prea îmi convine situația, mi-e frică să nu se degradeze din cauza aceasta, la vârsta ei nu este chiar în ordine așa. Ar fi bine să nu aibă o mamă atât de nevolnică."[9]

„Ar fi bine să nu aibă o mamă atât de nevolnică" – iată cuvintele care sintetizează în esență sentimentul Katiei Mann la începutul anilor douăzeci, marcați de boli și de consecințele acestora, arătând cât de mult suferea fiindcă regia îi scăpase în mare măsură din mână obligând-o la inactivitate. Aceasta nu o împiedica însă să dirijeze de la distanță tot ce se putea, îngrijindu-se prin indicații amănunțite, date fiicei care o înlocuia, ca toate să evolueze așa cum considera *ea* că este corect și necesar.

„Trebuie să o întrebi pe Offi* de adresa marmeladei, pe care nu mi-o mai amintesc precis, și să ceri să i se trimită imediat doamnei dr. Thomas Mann o găleată de 12 kilograme marmeladă de prune (calitatea a III-a, sau preferați marmelada de renglote?) și o găleată de 5 kilograme marmeladă de căpșuni (calitatea a II-a). Ei trimit

* Hedwig Pringsheim (n. tr.)

și socoteala împreună cu un mandat, plata se face *după* livrarea mărfii."[10] – Dar găsim și indicații de cu totul altă natură, mama uitând probabil că îi dădea aceste misiuni unei fete de doar cincisprezece ani: „În ceea ce privește bareta de catifea [pe care Erika urma să o ducă la croitoreasă], crezi că va fi posibil ca Offi să preia transformarea având în vedere că îi aparținuse unchiului Erik?"

Într-adevăr, ciudat! Și nu mai puțin ciudate sunt indicațiile prin care – în plină perioadă a Republicii de la Weimar – mama îi încredința fiicei supravegherea servitoarelor care urmau să fie angajate. După instrucțiuni precise referitor la formalitățile necesare trecerii în evidență și scoaterii din evidență precum și la toate detaliile legate de obținerea cartelelor de alimente, urma catastiful cu obligațiile care îi incumbă „celei noi":

„Să înceapă la ora 7 dimineața: Să-ți facă frizura? Să aducă micul dejun, apă pentru baie. *Cel mai târziu* la ora 8 să deretice dormitorul băieților și camera de joacă, să mănture esplanada și scările de sus, vestibulul de sus, camera copiilor, camera lui Moni și a stimatei domnișoare, baia. Dușumelele se mătură și se șterg apoi cu o cârpă umedă, apoi se șterge praful, iar saltelele și somierele se întorc zilnic de pe o parte pe alta. După părerea mea, ar putea termina cu toate astea, fără nici un efort, până pe la 10 sau 10 și jumătate. Trebuie să mănture și scările și oficiul cu servanta. După care își ia o pauză pentru micul dejun. Apoi spală vesela de la micul dejun și o pune la locul ei, perie de praf hainele și le *pune imediat* înapoi, în dulapuri, iar până la amiază coase sau se face cumva utilă. Vesela de la masa de prânz o spală împreună cu Eva, o șterge, iar apoi iarăși

coase sau calcă, face târguieli etc. *Încălțămintea voastră* să o curețe cu regularitate înainte de cină. Dar și voi trebuie să vă descălțați la timp și să vă schimbați mereu hainele de lână ca să le poată întreține. După cină o ajută iarăși pe Eva la spălatul vaselor. Vinerea trebuie să spele cu regularitate lucrurile copiilor iar lunea să le calce (ștergarele de la bucătărie o dată pe săptămână). Sâmbăta urmează o curățenie *radicală.* Atrage-i de la început atenția să facă cea mai mare economie la lumină și gaz, să închidă cu grijă ușile (mai ales ușa din spate și portița de la grădină) și să aibă grijă de cârpele de spălat pe care trebuie și să le cârpească. – [...]. Salariul ei este de 55 M., al Elisei și al lui Muhme de 60, iar al Evei de 65."[11]

Stăpâna casei este foarte pedantă: „Elise a șters praful? Praful trebuie șters în *toate* camerele, dar numai la lumina zilei. Iar Sophie să facă o curățenie generală înainte de a pleca pentru ca cea nouă să nu-și formeze o impresie proastă."[12] La sfârșit încă o recomandare și o indicație pentru toți frații: „Vă rog să fiți, cu toții, ordonați, mai ales băieții, și să țină, în primul rând, curată vana din baie și chiuvetele."

Un document remarcabil – mai puțin prin enumerarea obligațiilor, care probabil că nu le depășesc pe cele uzuale, ci în primul rând fiindcă ridică întrebarea: în ce fel vor fi marcat conștiința propriei valori a unei fete de 15 ani asemenea indicații care reduc interesul pentru o slujnică exclusiv la aspectul utilității sale? Oare nu era de natură să exacerbeze tendința – oricum existentă deja – spre aroganță și îngâmfare? Cu atât mai mult cu cât este sigur că nici din partea tatălui nu ne putem aștepta la o corectură – după cum arată și notele din jur-

nalul său: „Tratative duse de Katia cu «ajutoare». Intră în discuție soția unui consilier intim din Dresda. Clasa de mijloc pauperizată se arată dispusă, aproape necondiționat, să preia asemenea obligații și pare, într-adevăr, mai utilizabilă decât poporul al cărui simț al dreptății și a cărui omenie nu sunt pe măsura concepțiilor luminate socialiste." (28 iunie 1921). Și anume, cu paisprezece zile în urmă „poporul" își lăsase iarăși baltă stăpânii – indiferent care ar fi fost motivul. „Am rămas iar fără personal de serviciu. Scârbă și ură față de șleahta infamă." (15 iunie 1921).[13]

Cum să nu manifeste copiii – mai ales cei doi mai mari – în ocazii similare aceeași înfumurare dacă părinții aveau această atitudine care firește că nu era trecută sub tăcere nici în timpul discuțiilor purtate la masa familială? Cum să nu considere că ei și ideile lor reprezintă măsura tuturor lucrurilor?

Conștiința de a fi ceva deosebit, ceva excepțional, era foarte dezvoltată mai ales la Klaus și Erika – o pornire întărită și de prietenia cu copiii vecinilor. Grete și Lotte, Ricki și chiar și Gerta care, de fapt, nu se încadra perfect în grupul lor, fiind mai mare, purtau nume celebre, întocmai ca odraslele Mann. Tații lor, adică dirijorul Bruno Walter, savantul Robert Hallgarten (alături de soția sa, Constanze, o pacifistă curajoasă și militantă feministă de recunoaștere internațională), sau istoricul Erich Marcks își construiseră – cam în aceeași perioadă ca familia Mann – vile reprezentative în Herzogpark, dispunând de mijloace materiale suficiente pentru a le asigura membrilor familiei nu numai o existență lipsită de griji, ci și un standard de viață datorită căruia o invitație în aceste case era considerată o distincție, o mare onoare.

Crescuți în medii similare, și după câteva tachinări inițiale – clasate în urma unor telefoane de calmare date de Katia Mann părinților revoltați – copiii acestor familii se reuniseră într-un grup care se putea afirma atât ca ansamblu de teatru cât și ca „bandă" necrescută – ambele ipostaze la un nivel calitativ neobișnuit pentru vârsta protagoniștilor.

Grupul constituit în vederea depunerii unei activități teatrale purta titulatura pretențioasă *Uniunea mimilor amatori germani,* inițiatorii fiind Klaus, Erika și Ricki, protagoniștii primei reprezentații pentru care aleseseră piesa *Die Gouvernante* (Guvernanta) de Körner. Aceasta avu loc în casa Mann dar se prevăzuse ca reprezentațiile să aibă loc alternativ, când într-o casă când într-alta. Urmară spectacole cu *Schneider Fips* (Croitorul Fips) de Kotzebue și *Minna von Barnhelm*.*

Gerta Marcks fusese convinsă să preia regia piesei lui Lessing, în care apăreau mai multe personaje; în rest, rolurile erau jucate de surorile Walter, frații Hallgarten și cei trei copii mai mari din familia Mann.

Rugați să accepte funcția de critici și cronicari, tații proeminenți recenzaseră cu conștiinciozitate – și alternativ – producțiile odraslelor într-un caiet de matematică destinat acestui scop, amintindu-și mai târziu, în memoriile lor, cu multă plăcere de momentele respective. Dacă ne luăm după aceste note, se pare că prestația lui Golo Mann în rolul „doamnei îndoliate"** a reprezentat o culme a artei actoricești, urmată de realizarea surorii Monika în piesa *Bunbury* de Oscar Wilde. Istoricul Wolfgang Hallgarten, fratele mai mare al lui Ricki și pro-

* De G. E. Lessing (n. tr.)

** Din „Minna von Barnhelm" de G.E. Lessing (n. tr.)

tagonist, și el, a descris în amintirile sale atmosfera în care aveau loc aceste spectacole. *Mutatis mutandis** notele pot fi considerate ca relevante și pentru celelalte manifestări din cadrul *Uniunii mimilor:* „Încadrată de muzica pentru instrumente de coarde din *Rosamunda* lui Schubert, cu Rudi Moralt ca dirijor și în prezența «stalului ocupat de regi» la care se adăugaseră și alte figuri renumite din oraș, printre ele marele istoric de artă Heinrich Wölfflin [și doamna Hedwig Pringsheim]"[15], se jucă piesa lui Shakespeare *A douăsprezecea noapte:* „Gerta Marcks era o Olivie demnă și frumoasă, Erika Mann, steaua acestei seri, o Viola fascinant de grațioasă, fratele meu Ricki un studiu de caracter în rolul lui Malvolio iar eu însumi un nebun încununat de succes, ale cărui cântece fuseseră compuse de Bruno Walter special pentru această ocazie. [...]. Deosebit de pregnantă a fost scena cu bădăranii – interpretați de Klaus și Golo Mann [...], [care] vorbea pe atunci încă ușor sâsâit, ceea ce în cazul de față era însă de mare efect."

Da, putem să ne imaginăm entuziasmul cu care cei mai privilegiați dintre privilegiați se întruniseră aici, unde cu ajutorul talentului lor, al ingeniozității, energiei și al unei seducătoare puteri de convingere, transformau cele învățate acasă – în joacă, plini de ambiție și în același timp cu naivitate – în forme proprii, originale. „*Trăiam* doar pentru *Uniunea mimilor*", scria Erika Mann cu câțiva ani mai târziu, în 1928, într-unul din foiletoanele dedicate amintirilor din copilărie, adăugând apoi: „ceea ce nu prea era pe placul părinților noștri."[16]

Cum așa? Oare mama se temea că obligațiile școlare vor fi neglijate? Greu de imaginat, deși nu imposibil. Nu

* Schimbând ceea ce trebuie schimbat (în lat.) (n. tr.)

deținem documente în acest sens, știm însă că proiectele Katiei Mann pentru viitorul copiilor vizau – întocmai ca cele ale soțului ei – profesiuni serioase și nu o carieră actoricească: „Mama lui [adică a lui Klaus] și cu mine", citim în 1923 într-o scrisoare adresată de Thomas Mann directorului școlii din Odenwald, Paul Geheeb, „nu am renunțat la speranța că va absolvi într-un viitor previzibil gimnaziul pentru ca după obținerea unui grad academic – încă indispensabil – să se orienteze spre o profesiune apropiată de înclinațiile sale literare".[17] El, tatăl, se gândește la o editură sau la un post de secretar literar la un teatru.

O asemenea intervenție menită să traseze coordonate pentru viitor se dovedise între timp a fi foarte necesară – în ciuda îndeletnicirilor lăudabile din punctul de vedere al unei burghezii cultivate. Și anume, *Uniunea mimilor* nu era decât *una* din fațetele preocupărilor copiilor din Herzogpark. Câteva dintre odrasle activau nu numai ca actori, ci și ca „bandă" – cu aceeași inventivitate și tot sub conducerea neobosită a Erikăi și a lui Klaus. Se pare că Erika fusese cea mai ingenioasă din clică – teroristă și imitatoare în stil mare, strategă extrem de minuțioasă și dotată cu un dar al improvizației care garanta într-un fel sau altul succesul năzbâtiilor foarte variate. Dacă la început se limitau la absurdități cu caracter burlesc, cum ar fi molestarea unor trecători nevinovați, acțiunile luară în decursul timpului o turnură mai mult sau mai puțin criminală prin trecerea la furturi din prăvălii sau amenințări anonime proferate la telefon. Mințeau și înșelau din plin, copiii Mann fiind în fruntea relelor – chiar dacă mama nu voia să accepte acest lucru – mai ales când era vorba să-și procure mijloacele

de a-și satisface niscaiva dorințe a căror împlinire nu suferea amânare. Erika și Klaus relatează că în acei ani ceruseră – și primiseră – de la părinți o sumă de bani destinată unei excursii în Thüringerwald, dar că o tocaseră după aceea colindând localurile de noapte din Berlin.

Unul dintre prietenii de atunci, W. E. Süßkind, și el membru al *Uniunii mimilor,* interpretând roluri mai mici, a rememorat, în discursul ținut la a 80-a aniversare a gemenilor Pringsheim, o scenă foarte relevantă pentru grijile și disperarea cauzate în acei ani mamei lor mai ales de către cei doi copii mai mari. Süßkind descrie o oră de neuitat pentru el, din anul 1923, când pe Residenzstraße din München i-a ieșit în cale o „Katia Mann tulburată, cu priviri neliniștite"; aceasta, „de obicei atât de sigură și plină de aplomb", i se adresase cu un ton pe jumătate răstit pe jumătate rugător, implorându-l să-i spună „în care local al *Jeunesse Dorée** de pe vremea aceea se împotmoliseră cei doi copii mai mari ai ei"... „Vedeam în fața mea" – își amintea Süßkind – „doar o mamă disperată, ajunsă la capătul puterilor"; în acea clipă înțelesese „că această femeie adeseori atât de ironică și care sfida orice contrazicere admonestându-te fără milă și fiind temută chiar și de prietenii privilegiați ai casei, dar al cărei sentiment familial fusese acum profund vexat, era de fapt stâlpul de susținere a casei ei."[18]

Süßkind avea dreptate: stilul de viață a celor „mari", renitența și insubordonarea lor insultau într-adevăr sentimentul familial al Katiei Mann. Cu toate acestea nu o puteau face să-și piardă încrederea în fondul bun al

* Copii aparținând bugheziei înstărite, copii de bani gata (în franc.) (n. tr.)

„drăcușorilor ei talentați“[19]. Un lucru se impunea însă cu necesitate. Copiii trebuia să plece, să se despartă de clica din Herzogpark, să părăsească și mediul școlar în care nu aflaseră până acum că învățătura este ceva interesant și nu o corvoadă agasantă. Poate că acolo unde educația convențională eșuase – considera mama – o pedagogie reformistă, cu conceptul ei despre procesul de învățare autodeterminat, ar putea în anumite împrejurări să aibă efecte benefice într-un colectiv de elevi dirijat cu tact de profesori mai înțelegători. Poate că având parte de un „sistem de predare mai liberal, pentru elevi talentați, ar reuși“[20] să-și ia acolo examenul de maturitate. Speranțe zadarnice! Nici pedagogilor de la școala din Hochwaldhausen nu le reuși să-i integreze pe frații Mann. În timp ce părinții își făceau încă iluzii că, în pofida dificultăților inițiale și a condițiilor sociale nu chiar ideale, va fi posibilă atât acomodarea cât și însușirea de cunoștințe, surorile Walter erau deja de mult informate că Erika și Klaus nu manifestau, în realitate, nici un interes pentru integrare și succese la învățătură și că cel mai târziu la începutul vacanței de vară vor reveni la München.

Acest comportament o jigni pe Katia mai mult decât toate eșecurile. Adică ea primea scrisori – îi scrie Erikăi – din care reieșea că, în ciuda condițiilor obiectiv nefavorabile, copiilor le place „acceptabil de mult“[21] la Hochwaldhausen, că „în multe privințe este foarte plăcut ș.a.m.d.“[21]. Și, când colo, află acum de la prietene exact contrariul. „Cred că aș fi meritat mai multă încredere și sinceritate din partea ta. Atitudinea mea față de tine a fost totdeauna cât se poate de iubitoare [...] și sperasem că ai renunțat la minciuni și tertipuri față de mine.“

Lipsă de sinceritate în familie: în această privință Katia Mann era intolerantă. O ofensa mai mult decât orice „păcate", mai mult decât cele mai grave acuze fățișe care i se aduceau, căci pe acestea le putea combate cu argumente: „Dacă aveți obiecții serioase și justificate împotriva instituției, firește că nu putem dori să vă lăsăm acolo. Nu sunt un monstru [...] și dacă nu te poți acomoda nicidecum, nu te forțăm să rămâi acolo". Dar, în ciuda liberalismului Katia își menținea deciziile bine chibzuite, fundamentându-le. Admonestările ei dădeau rareori dovadă de încăpățânare, fiind de obicei întru totul obiective, logice și consecvente. Katia își spunea părerea pe față chiar dacă știa că aceasta nu este agreată: „De altfel, am primit între timp o scrisoare lungă, deosebit de rezonabilă și simpatică [de la directorul școlii, Steche]. [...]. Îi face lui Klaus o caracterizare pe care o consider absolut pertinentă deși nu este de natură să mă fericească."[23]

Katia Mann era un om sincer; nu își cruța interlocutorul, dar nu afișa nici intransigență meschină și nici ranchiună jignitoare. „Motivele pentru care v-am expediat de acasă persistă încă", îi scria Erikăi, „și doar dacă vă schimbați *cu adevărat* comportamentul, dacă încetează vizitele făcute pe ascuns la cinematografe și teatre, minciunile de orice fel, brambureala cu surorile Walter [...], doar în acest caz putem vorbi de o conviețuire armonioasă. [...]. Nu trebuie să fii în nici un fel neliniștită [din cauza observațiilor mele]. Iar dacă vei ține cont de cele spuse de mine și dacă îmi vei da ocazia să-mi redobândesc în viitor încrederea în tine, mă voi bucura *foarte* mult."[24] (4 iulie 1924)

Un ton conciliant în prezentarea propriului punct de

vedere, care să le ușureze copiilor reîntoarcerea în casa părintească în ciuda dezastrului: „Cred că ar trebui să mergi iar la gimnaziu", îi scrie mama fiicei ei celei mai mari, adăugând însă cu resemnare: „Cu Aissi* va fi în orice caz puțin mai greu. Dar sper că a învățat totuși ceva. [...]. Doamne, cu cât efort am aranjat totul pentru voi – păcat și de asta."[25]

Katia avea dreptate. În cazul lui Klaus situația devenea tot mai complicată. În timp ce Erika îndeplinea dorința mamei luându-și în 1924 – cu chiu și vai și cu un certificat de absolvire mizerabil – bacalaureatul la *Luisengymnasium* din München, doamna Thomas Mann se duse cu Klaus mai întâi la Salem și, după ce de acolo îl direcționară cu cuvinte politicoase spre școala din Odenwald, se prezentase cu el la Oberhambach: „Aș fi foarte fericită", îi scrise conducerii școlii, „dacă fiul meu – care pentru moment ridică probleme fiind foarte vulnerabil, deși are calități incontestabile – ar găsi în colectivul dumneavoastră un mediu propice și sunt sigură că, dacă aceasta se va întâmpla, veți fi și dumneavoastră mulțumiți de el."[26] Ei bine, directorul școlii, Paul Geheeb – ca pedagog mai degrabă profet decât dascăl – se declară dispus să se ocupe de băiatul dificil. Klaus este scutit de orele reglementare de clasă putându-se deda, zi de zi, reveriilor desprinse de realitatea școlară, lecturii și scrisului. Dar și aceste străduințe rămaseră fără rezultat.

După discuții îndelungate din cauza taxelor școlare – evident, prea mari pentru familia unui scriitor cu mulți copii – totul se sfârși cu un nou scandal. Într-o povestire despre viața din internat tânărul și impertinentul poet îl

* Așa era numit Klaus în familie (n. tr.)

blamase la modul ordinar tocmai pe mentorul său generos, Geheeb; dascălul se apără pe drept cuvânt, iar tatăl, Thomas Mann, trebui să ceară clemență: „Fiul meu a crezut că poate combina, la nivel poetic, impresiile puternice făcute de realitate și ficțiunea, fără a-și da seama de pericolele umane ale unui asemenea procedeu; ceea ce agravează în plus efectul uman [...] sunt mijloacele artistice specific moderne la care încearcă să recurgă; bizareria și răceala caracteristice acestora au conferit prezentării [...] o notă deosebit de respingătoare. Voi discuta [...] foarte serios cu Klaus despre aceasta."[27]

Ocazia se ivi în curând. Klaus se întoarse iar la München și își reocupă camera din Poschingerstraße. Însemna că situația se complicase și mai mult. Părinții își dădeau foarte bine seama că posibilitățile oferite de școală se epuizaseră; poate că o ședere în castelul scriitorului Alexander von Bernus, un prieten al casei care manifesta interes pentru probleme pedagogice, ar reuși să-l readucă pe băiat pe o cale viabilă. Era clar că acasă, în vechiul mediu, și-ar fi reluat în curând viața ușuratică. Iar așa ceva trebuia evitat, dacă nu de altceva din cauza celorlalți frați, îndeosebi a celor „mijlocii", care, deși nu extrem de vulnerabili, dădeau și ei motive de îngrijorare.

Golo, cel mai mare din a doua pereche, suferea din cauză că rămânea în urma „celor mari" pe care îi iubea și admira. Dându-și instinctiv seama că părinții sunt emoțional mai atașați de primii doi copii – un sentiment pe care nici simțul dreptății și străduințele mamei nu reușeau să-l compenseze – Golo era adeseori sumbru și melancolic, când slugarnic și obedient, când ciudat și bizar: un copil cu multe măști.

Întocmai ca fraţii săi, Golo frecventă mai întâi şcoala primară particulară din Mauerkircherstraße, iar în toamna anului 1918 – deci deja la vârsta de 9 ani – ajunse la *Wilhelmsgymnasium.* Acolo se situă – după propriile spuse – „mai degrabă sub medie“[28]. Judecând după scrisorile şi memoriile mamei, era cotat – în ciuda dificultăţilor ocazionale de a trece dintr-o clasă în alta – drept elev neproblematic, manifestând o preferinţă lipsită de echivoc pentru poezia germană şi analiza conexiunilor istorice. Şi la latină şi greacă reuşea să aibă performanţe bune, uneori chiar foarte bune: „Golo scrie de fiecare dată cele mai bune lucrări de control la latină şi evoluează, în genere, bine.“[29]

La vârsta de paisprezece ani se transferă, la propria sa dorinţă, la şcoala din Salem a lui Kurt Hahn, cunoscută printr-un sistem pedagogic reformator. După ce cei doi „mai mari“, care îşi puseseră amprenta pe viaţa familială cotidiană, părăsiseră casa, băiatul mijlociu nu se mai simţea în stare să facă faţă presiunii părinţilor. „Înţelegând acest lucru“[30], mama plecase în decembrie 1922 cu el la lacul Konstanz, în vederea unei prime luări de contact; în pofida impresiei negative lăsate de fratele Klaus aceasta decursese bine, chiar dacă primirea făcută mamei şi fiului nu fusese deosebit de promiţătoare. „Dacă nu ar fi fost vorba de tine, i-aş fi scris [lui Kurt Hahn] o scrisoare: «După o primire atât de puţin prevenitoare, prefer să-mi abandonez planurile iniţiale»“[31], îi spuse Katia fiului ei, dar de dragul lui renunţă totuşi la orice protest. Probabil că nu i-a venit uşor. În timpul iernii sosi şi înştiinţarea că Golo a fost admis la noua şcoală; la Paştile anului 1923 putea începe să o frecventeze. Golo îi rămase recunoscător mamei sale pentru ajutorul acordat.

Moni ridica mai multe probleme. Fata o agasase din copilărie pe mama ei din cauza apatiei și a indolenței, fiind considerată de la bun început – din perspectiva părinților – un element preponderent negativ printre ceilalți frați: „În fața acestui copil mă simt descumpănită, ba chiar dezorientată.“[32] Nu-i de mirare că evoluția situației școlare a Monikăi a fost mai diferită. Conform propriilor relatări, ea frecventă mai întâi, împreună cu alți cinci copii, „o mică școală particulară“[33] din grădina învecinată, care – deși părinții o numeau „școlicică“ – nu avea „băncuțe pentru elevi și nici catedră“, fiind probabil o școală pregătitoare, de unde trece peste un an la „școala primară“ propriu-zisă, o instituție publică, având aproximativ 1000 de elevi, „ziduri cenușii“, „coridoare și scări“, „săli și curți“[34], precum și un pedel care suna clopoțelul. Monika relatează că a fost tot timpul „o elevă strălucită, ba chiar cea mai bună din clasă“[35]. Problemele începuseră de-abia după trecerea la Școala secundară de fete (aceeași instituție frecventată, cu întreruperi, și de Erika). Acolo „nu fusese o elevă bună“ și „la un moment dat“ zburase „din școala oricum detestată“[36].

Ceea ce fiica povestește în amintirile ei ca fapt divers, însemnase la vremea respectivă o supărare în plus pentru mama oricum suprasolicitată – o grijă care deveni și mai stresantă din cauză că familia nu era de acord cu dorința Monikăi de a frecventa și ea, întocmai ca fratele ei, școala din Salem. „Ești supărată fiindcă, împotriva sfatului tău, am trimis-o totuși pe Moni la Salem? Probabil nu s-ar fi cuvenit“[37], citim în octombrie 1924 într-o scrisoare a Katiei către Erika. Dar: chiar dacă Möni făcuse tot felul de năzbâtii la Școala secun-

dară de fete (sunase clopoțelul în pivnița pentru biciclete, în timpul orei de religie: Doamne Dumnezeule! Asta nu era o crimă!), chiar dacă din punct de vedere intelectual nu se ridica la înălțimea surorii ei – Salem rămânea totuși soluția cea mai bună: „Sunt totdeauna de părere că decisiv este *genius loci**, iar dacă acesta este atât de etic și necritic ca la Salem pericolele coeducației nu sunt prea mari. Copila trebuia neapărat să plece de acasă – morocănoasă și puțin plăcută cum este – dar iată că acum s-au mai adăugat și neplăcerile de la școală [...], așa încât rectorul Schmidt m-a sfătuit insistent să o retrag; a declarat cu multă perspicacitate că Moni are uneori ceva servitoresc în nivelul arătat, diferența dintre voi două fiind uimitoare, căci corpul profesoral a fost totdeauna foarte mulțumit de tine."

Sistemul pedagogic aplicat în casa Mann – un fapt ușor de dovedit prin zeci de citate din corespondență – era marcat de o atitudine părtinitoare uneori excesivă: Erika – favorita părinților; Klaus – demn de a fi iubit, talentat, dar vulnerabil; Golo – un izolat și un individualist, dar adeseori amabil și săritor; Monika – naivă și nesimțită, cu un comportament de cele mai multe ori absurd, dar foarte muzicală; Elisabeth-Medi, ocrotită de toți, fiind favorita tatălui. În nuvela *Unordnung und frühes Leid* (Dezordine și suferință timpurie) citim despre Lorchen, copia fidelă a lui Medi: „A fost iubire la prima vedere și pentru totdeauna, un sentiment necunoscut, neașteptat și nesperat care [...] pusese stăpânire pe el și despre care își dădu imediat seama, cu uimire și bucurie, că va dăinui tot restul vieții"... *tot restul vieții,*

* Divinitate locală, duhul tutelar al locului (în lat.). Prin extensie: atmosfera specifică a unui loc. (n. tr.)

întocmai ca rezerva plină de răceală pe care Vrăjitorul o manifestă din prima zi față de Michael, cel mai mic copil al său.

Michael: pentru Thomas Mann un copil încăpățânat, mai degrabă neinteresant, care – întocmai ca Moni – se evidenția doar prin muzicalitatea sa deosebită („progresele lui Bibi sunt remarcabile"), iar mai târziu prin faptul că îl procreă pe Frido, nepotul preferat, dându-i în felul acesta tatălui său [Thomas Mann] ocazia să realizeze pagini strălucite de proză – să ne gândim la descrierea lui „Echo" din romanul *Faustus!* Dar, în genere, atitudinea față de Michael se remarca prin răceală și distanță. Din fericire, copilul avea și o mamă, iar aceasta încerca pe toate căile să compenseze indiferența față de Bibi a tatălui, care în *Unordnung und frühes Leid* schițase un portret nu tocmai măgulitor al băiatului. Pe drept cuvânt, după cum autorul povestirii știa prea bine: „În realitate, el [profesorul Cornelius, eroul povestirii] își dădea seama că alegerea făcută de soția sa era mai generoasă decât a sa și că virilitatea dificilă a lui Beisser [fiul cel mai mic] trage mai greu la cântar decât farmecul echilibrat al copilitei sale. Dar, spunea el, inimii nu îi poți impune nimic."[39]

O maximă foarte comodă. Ar fi totuși greșit să vedem în Thomas Mann doar un tată tributar propriilor sale simpatii, nedrept, irascibil și impulsiv, ale cărui izbucniri de mânie îi înfricoșau pe copii. Știa să fie și cu totul altfel: apropiat și iubitor, plin de solicitudine și vesel. Cel puțin Erika, Klaus, Monika și Elisabeth prezintă în amintirile lor despre casa părintească *și această* fațetă a tatălui lor. Nu, Thomas Mann nu manifesta nepăsare față de copii; era chiar mândru de ei – poate mai mult de toată

ceata decât de fiecare în parte; totalitatea îi întărea conștiința propriei valori. În schimb, în afecțiunea individualizată se constatau deosebiri mari. Când copiii nu erau acasă, simțea mult mai mult lipsa celor „mari" decât a celor „mijlocii" și „mici" – firește, cu excepția favoritei Elisabeth. Dar nici ceilalți nu îi erau chiar atât de indiferenți cum se afirmă de multe ori.

O scenă povestită de Katia Mann lui Klaus și Erikăi ni-l arată și pe Vrăjitor angrenat în viața de familie într-o manieră pe care nu o așteptam neapărat de la el: „Mi s-a părut foarte nostim să-l găsesc [pe tata] duminică după-amiază scriind de zor; mă gândeam la vreo activitate jurnalistică lucrativă, dar nu, le scria celor doi mai mari. Un asemenea Pielein aveți, și el chiar declară de fiecare dată că îi lipsiți foarte mult. De asemenea, astăzi seara i-a hrănit cu mâna lui pe cei doi mici, căci domnișoara Thea avea liber, eu la fel, Moni și Golo decretaseră, fiecare, drepturi exclusive asupra celor mici, și toți patru urlau din răsputeri, așa încât el [tata] a trebuit să restabilească mai întâi liniștea iar apoi să le dea micuților grișul cu lapte, după cum mi-a comunicat, radios, Bibi de îndată ce am sosit acasă."[40]

Firește că asemenea gesturi sporadice de ajutor din partea tatălui nu influențau doza diferită de afecțiune arătată fiecăruia dintre copii. Thomas Mann însuși își aprecia inechitatea cu calmul aceluia care se consideră pe deplin îndreptățit să dea curs liber propriilor înclinații; în realitate, atât lui Michael cât și Monikăi le era foarte bine cunoscută atitudinea – mai așa, sau mai așa – a lui Thomas Mann față de fiecare dintre ei: „Bibi mi-a spus ieri", îi mărturisește în 1928 Katia Erikăi, că «domnul Papale» – doar cei mari și cei mijlocii îl numeau pe tatăl

lor «Vrăjitorul». pentru cei doi mici el era «domnul Papale» – deci că domnul Papale „îi îndeplinește orice dorință lui Medi, dar mie nici una. Mare noroc pentru mine că nu numai domnul Papale este autoritatea decisivă."[41]

În asemenea împrejurări Katiei Mann i-a revenit decenii în șir misiunea de a fi o mijlocitoare, un factor de echilibru, care să împiedice izbucnirea unor conflicte între părinți și copii, între copii și părinți, între Arcisstraße și Poschi. Așa ceva putea să-i reușească doar unei femei care, de dragul armoniei familiale, trecea mereu pe planul al doilea și care, în nuvela *Unordnung und frühes Leid,* apare nu întâmplător ca figură marginală, în timp ce *pater familias* și tinerii sateliți ce gravitează în jurul său evoluează, cu strălucire și faimă, pe primul plan al scenei: „Stăpâna casei [...] a ajuns să fie lipsită de voință, epuizată de greutățile ieșite din comun din gospodărie. Ar trebui să plece la băi, dar nisipurile mișcătoare de sub picioarele ei, harababura generală, o împiedică deocamdată să se gândească la așa ceva."[42]

„Biata Katia?" Nicidecum. În ciuda similitudinilor, cea care servise drept model nu se putea recunoaște decât foarte relativ în personajul lipsit de voință și epuizat. Este adevărat că se simțea și ea excesiv de apăsată de „greutățile ieșite din comun" întâmpinate în gospodărie și cu personalul de serviciu, în primul rând însă din cauza copiilor; dar, spre deosebire de doamna profesor Cornelius din nuvelă, doamna Thomas Mann avusese în prima jumătate a anilor douăzeci posibilitatea să plece la tratament (chiar de mai multe ori). Și deși pleca de fiecare dată contra voinței ei și cu remușcări, numeroasele săptămâni de repaus îi restabileau forțele,

iar în urma orelor lungi de odihnă în șezlong își redobândea echilibrul sufletesc. În 1920, petrecu un sfert de an la altitudine; în 1924, încă o lună jumătate la Clavadel, iar în 1926, două luni la Arosa.

Din lunile de cură la sanatoriu s-au păstrat – un caz fericit! – cincisprezece scrisori de-ale Katiei către Thomas Mann; acestea arată că, îndată după despărțire – cel puțin – Katia simțea nevoia stringentă să-l informeze pe soțul ei în mod amănunțit despre tot ce făcea și să-i împărtășească tot ce îi trecea prin minte. De obicei îi scria scrisori mai lungi cam o dată la trei zile. Formulele de adresare „Dragul meu", „Dragă mielușelule", „Iubită căprioară" (sau „căprior") indică afecțiune și apropiere sufletească, un atașament care odată cu trecerea timpului se adâncea: „Dragă inimă de căprioară", „Iubitule", „Dragul meu drag", „Iubitul meu mielușel". Nu încape nici o îndoială: dacă ne orientăm doar după variantele formulei de adresare este clar că, în ceea ce o privește, Katia simțea lipsa soțului, încercând să stabilească o legătură cu el la nivelul ideilor. De aici dorința de a-și aminti la fiecare ocazie de momente petrecute împreună: „Kohlgrub, 31.6.20: Plimbându-mă pe aceste meleaguri gândul mă duce de multe ori la prima noastră vară de acolo, precum și la numeroasele de mai târziu, de la Tölz, și cât de fericiți eram odinioară. Dar nu trebuie să-ți imaginezi că aici mă simt foarte nefericită; îmi dau toată silința să realizez scopul pentru care am venit."[43]

Prin cuvintele „aceste meleaguri" se referă la prima vară petrecută de tânăra pereche, după căsătorie, la Oberammergau, despre care Hedwig Pringsheim scrisese: „Tinerii mei s-au aranjat aici cât se poate de

idilic și drăgălaș. [...]. Fericirea lor conjugală pare [...] să înflorească din plin, iar Katia dă impresia că este mulțumită. [...]. Micuța Erika este bronzată și roșie ca o cireașă pietroasă."[44]

O serie de scrisori expediate din München ne arată cât de important era pentru Katia Mann să-i amintească soțului, la orice despărțire, de ceea ce îi unea. Îi scria și atunci când el făcea o deplasare de scurtă durată. O zi pe care – spre deosebire de partenerul ei! – nu o uita niciodată era cea de 11 februarie: „Aniversarea căsătoriei noastre am sărbătorit-o, cu tot devotamentul, împreună cu copiii la un punci din vin roșu – eu care sunt atât de bună!"[45] Observația finală, plină de ironie, este tipică pentru autoarea scrisorii, care detesta sentimentalismul. Dacă voia să-i atragă soțului ei atenția că uitase – din nou – de aniversarea căsătoriei lor, i-o spunea pe față și fără perdea; dar nu recurgea la reproșuri, cu atât mai puțin la scene lacrimogene – doar la mici aluzii ironice.

Totuși amintirile nu erau totdeauna fracturate prin intercalarea unor fleacuri. Katia Mann nu se ghida după anumite principii ci scria așa cum simțea: „Am fost cu Offi la *Aida* (datorită familiei Walter). Mi-a plăcut *foarte* mult, firește, mai ales duetul nostru".[46] Vorbea fără să se jeneze și despre momentele penibile legate de o rememorare sinceră – de pildă în ianuarie 1921 când adăugă următorul post-scriptum unei scrisori către Thomas Mann care ținea prelegeri în Elveția: „La Zürich am fost cu ocazia călătoriei noastre de nuntă; nu prea mi-a plăcut"[47], ... spre deosebire de renumita notă din jurnalul soțului ei, datată 19 februarie 1938, în care autorul observa cu ocazia celei de-a 33-a aniversări a căsătoriei că – într-o clipă de „spaimă" și „vertij" – îi

spusese soției sale că nu ar dori ca viața lui să se repete – „momentele penibile“ fuseseră precumpănitoare. „Mă tem că pe Katia a durut-o. Asemenea aprecieri asupra vieții [...] nu își au rostul“.[48]

În schimb, Katia Mann vorbea cu plăcere și fără reticențe despre simțămintele ei. În timpul numeroaselor ore de odihnă în șezlong avusese răgaz să se adâncească în gânduri și să se piardă în speculații care nu o făceau totdeauna fericită. Dar i le împărtășea și partenerului ei, ba chiar îi cerea socoteală explicându-i, în mod amical și în conformitate cu adevărul, ce sentimente trezește în *ea* maniera sa egocentrică de a coresponda: „*Eu* aștept cu multă nerăbdare toate scrisorile de acasă și o citesc pe fiecare de mai multe ori, așa încât îmi însușesc integral conținutul fiecăreia (firește că am suficient timp pentru așa ceva), iar când răspund stabilesc, bineînțeles, o anumită legătură cu scrisoarea primită. O scrisoare citită în grabă poate fi și recitită înainte de a răspunde, deci și în acest caz are loc o oarecare referire la ea. Iar dacă și o asemenea operație răpește prea mult timp, este pur și simplu omisă; în acest caz rămân cu impresia că scrisorile mele, firește, necesare și așteptate fiindcă reprezintă un semn de viață sunt, în conținutul lor, primite cu destulă indiferență – după ce esențialul a fost spus, și anume că mă simt bine – și că din momentul în care ai aflat că aici totul evoluează conform programului, nu te mai preocupă persoana mea și existența mea momentană.“[49] Bineînțeles că nu era „atât de stupidă“ încât să aștepte de la el asigurări repetate că familia îi simte grozav lipsa; în fond, trebuie să fie bucuroasă și liniștită văzând că – cel puțin pentru câtva timp – lucrurile merg „foarte bine“ și în absența ei. Dar

maniera lui de a scrie îi dă uneori impresia că, fără ea, totul merge „la fel de bine sau chiar puțin mai bine“ și tocmai asta o „cutremură“: „Dispun aici de timp suficient ca să mă gândesc la una și la alta, și uneori îmi trece prin minte că poate nu mi-am orientat bine viața și că nu a fost bine să o axez atât de exclusiv pe tine și pe copii.“

Reflexii pline de amărăciune și ușor de înțeles! Susținute poate și de o observație – nu neapărat pozitivă – făcută de medicul curant de la sanatoriu când află că pacienta sa este mamă a șase copii. „Cei șase copii, plus două avorturi par să-l uimească puțin: așa ceva se întâlnește mai mult la păturile sociale inferioare“[50], îi relatează Katia soțului ei. Din păcate, scrisoarea de răspuns a lui Thomas Mann nu a fost păstrată, dar trebuie să presupunem că și-a mobilizat toate resursele scriitoricești pentru a risipi angoasele soției sale și a-i reechilibra conștiința propriei valori. În orice caz, nu există nici un indiciu că doamna Thomas Mann ar fi depus chiar și cele mai vagi eforturi pentru a-și reorienta viața. Am fi tentați să credem că, în ultimă instanță, nici nu a dorit să facă așa ceva; puținele ei scrisori către soț care ne stau la dispoziție ne arată mai degrabă existența unor străduințe de a potența trăsăturile comune decât a unor tentative de a-și face o viață proprie – indiferent ce am înțelege prin aceasta. O dovedesc numeroasele întrebări referitoare la starea copiilor și indicațiile cu ajutorul cărora încerca să îndrume, chiar și de la distanță, mersul vieții de acasă; o dovedesc și relatările extrem de vii și de colorate despre ambianța sanatoriului și tendința de a le pune, în multe detalii, în legătură cu *Muntele magic* la care lucra Thomas Mann – în orice caz în perioada sejururilor ei de la Kohlgrub,

Oberammergau și Oberstdorf: „Am ajuns acasă! Am ajuns acasă! Nu m-aș îndoi nici o clipă că sunt acasă, având în vedere că sanatoriul *Stillach* seamănă ca două picături de apă cu unul de categoria întâi din Davos. [...]. Iată-mă deci în patul alb dintr-o cameră cât se poate de asemănătoare cu cea a lui Hans Castorp, doar că este mai latră, iar aranjamentul interior complet."[51] Sau, cu câteva luni înainte, din Kohlgrub: „Pentru moment [...] pot să-mi instalez șezlongul pe pajiște dar, din păcate, acesta nu seamănă deloc cu cel din sanatoriul internațional, și l-ar fi determinat cu siguranță pe Hans Castorp să coboare iar la șes în ciuda lui madame Chaucha (oare cum se scrie?)".[52]

Katia Mann consemna în scrisori tot ce vedea, tot ce i se întâmpla, tot ce îi atrăgea atenția, străduindu-se să transmită „material și subiecte" care l-ar putea inspira pe soțul ei și dându-și toată silința să fie cât mai sugestivă în descrieri: „[Aici] Domină [...] un ton amical, monden" – citim, peste câtva timp, într-o scrisoare expediată din Oberammergau unde se mutase de la Kohlgrub – „după cină particip și eu cam o jumătate de oră la discuții, ceea ce acoperă necesarul meu de a face conversație. Cu excepția unei fete foarte simpatice din Germania de nord, vezi *numai* evrei, dar nu din categoria celor agreabili. Firește că și cuplul rusesc este evreu, dar mai deosebit; tânărul soț, descendentul unei familii de sioniști evrei ruși, a crescut în Palestina, are ca limbă maternă ebraica, vorbește însă și rusa și franceza, a studiat la Geneva și Paris, dă dovadă de o minte foarte ascuțită având în același timp și predispoziție spre vorbărie – ca rușii – și ține discursuri lungi în limba franceză, foarte amuzante, de cele mai multe ori cu

conținut politic; soția lui, o studentă micuță, rusoaică de origine evreiască, face o impresie liniștită, melancolică deoarece și-a pierdut, din cauza unei septicemii, primul copil, în vârstă de 3 luni. [...]. Este aici și o doamnă Katzenstein, soția puțintică la trup a unui inginer din Düsseldorf, care în anul '17 a fost internată șase luni la Jessen și de la care am mai aflat – în timp ce făceam schimb de amintiri – câte un detaliu util."[53]

Talentul Katiei Mann rezidă, după cum o dovedesc scrisorile, în zugrăvirea împrejurărilor și a personajelor pe care le pune, cu abilitate și umor, în legătură cu interesele destinatarului: „Tânăra doamnă Schilling pare să fi făcut o pasiune pentru mine și se atașează mereu de mine. Este o femeie reușită, dintr-un mediu cultivat (știe ce înseamnă să fie în relații cu soția tatălui), doar prea pusă pe râs și cam flecară. M-a însoțit și astăzi la plimbare povestindu-mi multe din viața ei și mi-a dăruit și un salam. Încearcă să-mi trimiți un exemplar din *Herr und Hund* [Stăpânul și câinele], este singura ta lucrare pe care nu o cunoaște; aș vrea să i-o împrumut sau eventual să i-o dăruiesc cu dedicație – din motive de salam. A sosit și un maior din Germania de nord, la masă stă chiar vizavi de mine; tipul de om searbăd, dar foarte cumsecade și plin de bunăvoință. [...]. Doamna Schilling și-a adus ca lectură și *Betrachtungen** și *Reisebuch eines Philosophen* [Jurnalul de călătorie a unui filozof], ca să vezi cât de cultivată este, și știe foarte bine să facă o deosebire între cultură și civilizație."[54]

Este incontestabil că pentru Katia era o necesitate să-i împărtășească soțului toate trăirile ei, dând dovadă

---

* Este vorba despre eseul *Betrachtungen eines Unpolitischen* (Considerațiile unui apolitic) (n. tr.).

de o intuiție sigură pentru ceea ce l-ar putea interesa (și, după cum se va vedea, de un simț tot atât de infailibil pentru ceea ce ar fi de preferat să *nu* i se relateze); se transpunea în modul lui de a gândi reacționând la tot ce îi împărtășea *el* ei: și anume înregistra toate, le gândea mai departe și nu se sfia nici să dea sfaturi – chiar dacă știa precis că acestora nu li se va da ascultare. Decepționată când Thomas Mann nu reacționa, și el, în mod spontan, amenința că în viitor nu va mai scrie atât de des deoarece era obligată să presupună că „la început [l-a] luat cu asalt“[55] devenind aproape „plictisitoare“... dar continua totuși să-i povestească de toate știind foarte bine cât de mare nevoie avea *el* de relatările ei și cât de mult se bucura de poantele „nostime“ [„üsig“] și caracterizările pline de umor – în ciuda momentelor sporadice de dezinteres (când nu progresa conform așteptărilor în activitatea sa, Thomas Mann devenea irascibil și necomunicativ). (Adjectivul „üsig“, uneori substantivat, fusese derivat – după cum își amintea Klaus Mann – „inițial din «putzig» [= nostim, amuzant, hazliu]“ însemnând, în jargonul familiei, „într-un mod vag și cu o nuanță de tandrețe, tot ce era neajutorat, emoționant, opintit, uimit-nostim, stângaci-simpatic“[56]).

Katia știa că atât mesajele serioase cât și admonestările sunt asimilate mai ușor de către destinatar dacă tonul scrisorii era „üsig“..., iar doamna Thomas Mann se pricepea să scrie în această manieră după cum arată, în primul rând, scrisorile adresate copiilor celor „mari“ – indiferent dacă îi atrăgea Erikăi atenția să nu accepte pentru un timp prea îndelungat doar „roluri mărunte“ la teatre din Berlin, ci să joace mai degrabă „roluri“ adevărate, învățate consecvent pe dinafară, la

teatre din provincie, sau dacă îi recomanda fiului ei Klaus să țină cont de o analiză atât subiectivă cât și umoristică a piesei sale de teatru *Anja und Esther:* „Ambianța mi se pare prea morbidă, mai ales tinerii care ar trebui să fie figuri tipice; ceea ce mă supără cel mai mult este faptul că Erik, figura de contrast, care ar trebui să reprezinte viața și să fie opusă lui Stift – un personaj morbid și desprins de realitate – este fiul cocainoman al unei ingenioase călărețe de circ care nu are habar de viață, interesul ei îndreptându-se doar spre bătutul stepului, localurile de noapte ș.a.m.d. Dar [piesa] promite totuși."[57]

„Dar [piesa] promite totuși" – cotitura conciliantă de la sfârșit nu lipsea niciodată din scrisorile critice adresate copiilor. Mai întâi – cam aceasta este structura tradițională în scrisorile mamei – Klaus și Erika sunt mustrați, mai ales când își ridică în mod cu totul deplasat pretențiile bănești (și încă într-o franceză proastă![58]); apoi urmează formula: „firește că o să fac ceea ce doriți, dar trebuie oare să-mi creați mereu probleme?", iar în cele din urmă concluzia plină de resemnare: „Ce rost au admonestările mele; oricum, voi faceți totul așa cum vreți: cutreierați lumea, deși o activitate susținută, depusă într-un singur loc, ar fi mai rezonabilă și v-ar aduce mai mult succes; vă logodiți (de ex. Klaus) deși sunteți încă niște copii; sau vă căsătoriți (ca Erika) deși un asemenea pas nu este deloc necesar." Apoi: „Ah, E., dragă E.! Te asigur că *eu* nu îmi fac griji inutile, dar *tu* te-ai gândit oare bine la toate?! Știi doar, ți-am spus-o și la München, că a te fi logodit nu reprezintă deloc un motiv să te și căsătorești, și *ar trebui* să chibzuiești încă o dată înainte de a te înfățișa în fața celui de Sus.

Ceea ce probabil nici nu intenționezi deoarece nu ai nevoie de certificat de botez."[59]

Iarăși atenționarea, iarăși trecerea la un ton amical, lejer! Katia Mann nu s-a opus categoric căsătoriei fiicei ei cu geniul juvenil Gustaf Gründgens. Obișnuia să-și susțină părerea cu multe argumente bine cumpănite; dar dacă interlocutorul își menținea punctul de vedere, nu mai insista și nici nu întrerupea dialogul cu el. Se mai adăugau următoarele: tânărul avea deja o faimă – încă dinaintea căsătoriei (despre care Katia nu își făcea nici o iluzie că ar putea fi de durată) – fiind agreat ca ginere *și* fiindcă fusese deja acceptat în „Arcissi"*.

Alfred Pringsheim îl găsea pe viitorul nepot-artist monden cu mult mai simpatic decât pe propriul ginere pedant – chiar dacă acesta repurta atâtea succese – și nu își disimula preferințele. Nu fără justificare, după cum se va dovedi peste câțiva ani, și anume în 1934, când, cu ocazia unui turneu la München, Gustaf Gründgens descinse în Maximiliansplatz, dintr-o limuzină cunoscută în oraș, ca să le facă o vizită celor doi evrei bătrâni pe care alții îi ocoleau deja de mai multă vreme.

Nunta – la 24 iulie, când Katia împlinea 43 de ani – este celebrată, potrivit rangului, la hotelul *Kaiserin Elisabeth* din Feldafing, pe lacul Starnberg. Prietenul casei, Süßkind, toastă în onoarea mamei miresei, care, deși avea acum o atitudine binevoitoare față de căsătoria decisă, își menținea totuși scepticismul: „Cum merge căsnicia? Bine sau doar suportabil? Salutări lui Gustaf în funcție de aceasta."[60]

Da, Mielein agrea alternanța hazlie a stilurilor recurgând când la tonul golănos-nonșalant când la cel

* Palatul din Arcisstraße, în care locuia familia Pringsheim (n.tr.).

extrem de patetic – de obicei atunci când subiectul nu era câtuși de puțin înălțător: de exemplu, o somație de a plăti impozitul, carambolajul mașinii sau (se mai întâmpla și asta) câte un scandal zdravăn în familie. „De revelion am avut parte de un *malentendu** fioros în Arcisstraße. Unchiul Babüschlein [fratele Katiei Mann, fizicianul Peter Pringsheim] și Ofay** au făcut observații lipsite de respect la adresa lui Schopenhauer – Ofay, care l-a detestat toată viața pe Schopenhauer fiindcă acestuia nu-i păsa de matematică și care, neștiind chiar nimic despre Vrăjitor (ceea ce nu este, firește, în ordine), se situa pe pozițiile unei ingenuități dezarmante, în schimb Babüschlein n-ar fi trebuit să se dezlănțuie cu cuvinte atât de dure, de la înălțimea infatuării omului de știință. Vrăjitorul s-a făcut palid și a început să tremure, dar s-a reținut, iar seara a trecut cumva, într-o atmosferă destul de tensionată. Dar după ce am ajuns acasă și-a ieșit din pepeni, susținând că fusese jignit și umilit în mod intenționat, așa cum se procedează cu el de 20 de ani, și s-a pronunțat asupra întregii mele familii cu cuvinte atât de drastice, încât eu care sunt, după cum se știe, o familistă, le-am suportat cu greu; apoi nu a dormit toată noaptea suferind o adevărată prăbușire nervoasă [...], în disproporție totală cu motivul declanșator. În decursul următoarelor două zile s-a mai calmat oarecum, resentimentele pline de furie față de Arcissi persistând însă [...], iar în acestea *trebuie* să văd și un gest de ostilitate față de mine, așa că nu știu ce să fac."[61]

Dar nu-i destul cu atât! La toată supărarea și descumpănirea se mai adaugă un șoc: „Alaltăieri am ieșit cu

---

* Neînțelegere (în franc.) (n. tr.).

** Alfred Pringsheim (n. tr.).

mașina în oraș și nu m-am putut abține să nu admir arta mea dumnezeiască de a conduce, prin Stachus și piața gării, cu o serie de viraje în cele mai înguste străduțe – o performanță unică."[62] Dar, la întoarcere, câteva din „numeroasele pachete așezate în fața banchetei șoferului" alunecaseră până în dreptul cuplajului. Încercând să elibereze locul probabil că, „în mod cu totul inexplicabil", șoferița pierduse controlul asupra volanului și atunci s-a întâmplat: „În aceeași secundă, spre spaima mea indescriptibilă, mașina o ia razna peste trotuar oprindu-se cu botul în zidul unei case. Har Domnului, strada era necirculată așa că nu am lovit pe nimeni, iar paguba nu a fost nici ea chiar atât de mare; a pleznit cauciucul cu un pocnet asurzitor, aripa s-a turtit complet iar axul din față s-a îndoit ș.a.m.d.". Ei bine, asigurările vor plăti reparația – *nu aceasta* este problema cea mare; în schimb, în ceea ce îl privește pe Vrăjitor, starea sa este cu adevărat îngrijorătoare.

Dramatism și tragicomic cuplate la maniera Pringsheim: salutări din Meiningen! Găsim tot mereu în scrisorile Katiei Mann descrieri care ne arată că „epistolografa" – după cum se autointitula – sesiza cu o inegalabilă perspicacitate momentele caracteristice ale unei situații reușind să le redea într-o sinteză poantată – și contracarând nu arareori furia și disperarea cu umor și *understatement*:* „Nerușinatul de Sami [se referă la Samuel Fischer, editorul lui Thomas Mann, pe care Katia – conform propriilor declarații – îl simpatiza în fond], ne-a tras în asemenea hal pe sfoară când a făcut socotelile încât ne paște moartea prin inaniție, deci nici nu poate fi vorba despre achiziționarea unui nou automobil."[63]

* Exprimare temperată, moderată, atenuată (în engl.) (n. tr).

Dar nu numai evenimentele ci și prietenii se trezeau imortalizați cu o pană ascuțită, indiferent dacă era vorba despre „Gerhart al nostru" (adică Gerhart Hauptmann), apreciat pozitiv – pe care portretul făcut în personajul Peeperkorn* îl jignise, din păcate, așa de tare, încât Vrăjitorul se simțise profund afectat: „Găsesc că este foarte trist dacă omul se consideră atât de trădat de către dragul său domn Mann"[64] – sau dacă era vorba despre Hugo von Hofmannsthal, nu totdeauna prea simpatizat: „În ceea ce îl privește pe Hugo, aici [la Salzburg] apare ca un personaj dintr-o comedie, un maître de plaisir care nu tace o clipă și aleargă toată ziua de la unul la altul, în primul rând, firește, de la unul din aristocrații, ambasadorii, atașații, prințesele romance etc., prezenți aici, la altul. Cu adevărat trist și sub demnitatea sa! Și așa cum arată acum, adică mai corpolent și împodobit cu o pereche de ochelari, seamănă perfect cu un avocat evreu."[65] Hofmannsthal, snobul cu alură de om serios, ultraconservator și în declin din punct de vedere artistic, după cum o dovedește ultima sa lucrare, drama *Der Turm* [Turnul] care – în ciuda elogiilor presei – „rămâne o piesă excesiv de greoaie". Ziarul malefic MÜNCHENER NEUESTE NACHRICHTEN „care întreține un cult cu adevărat grețos în jurul persoanei lui Hugo, datorită concepțiilor sale conservatoare, relatând de săptămâni întregi în fiecare zi ceva despre el, a înălțat acum un imn de laudă la adresa dramei, ba chiar și la adresa reprezentației total eșuate (de care, în mod ciudat, până și poetul a fost mulțumit), transformând succesul precar într-o receptare triumfală, ah, Vrăjitorul s-a enervat. De altfel,

* Din *Muntele Magic* (n. tr.).

prezența lui Hugo a fost manipulată politic în stil mare, fiind interpretată ca o înfrățire reacționară, bavarezo-austriacă, îndreptată împotriva Berlinului și a republicii. [...]. Dar deunăzi a fost timp de două ore, singur, la noi, la ceai, fiind, ca persoană, atât de drăguț cum nu l-am văzut de mult."

Deci iarăși combinația obișnuită: invectiva cu final conciliant. Având vederi liberale de stânga și fiind adeptă a Partidului Democrat German, Katia Mann condamnă în corespondența de la sfârșitul erei republicane, cu același radicalism ca soțul ei, fronda naționalistă. Dar în ciuda tonului intransigent al aprecierilor nu a alunecat niciodată în fanatism. În salonul familiei Mann puteai întâlni oameni de factură foarte diferită: pe Hans Pfizner alături de Bruno Walter, pe Emil Preetorius alături de Joseph Ponten, pe cercetătorul literar Berthold Litzmann alături de cumnatul Löhr, Bruno Frank sau Hans Reisiger. Uneori era invitat și Hanns Johst – același Johst care în anul 1925 îi reproșa lui Thomas Mann că își trădase menirea de scriitor de dragul lui Ebert, a compromisului și a practicii politice! Același Hanns Johst care, cu ocazia festivității organizate de familie când amfitrionul împlini cincizeci de ani, stătea la masă alături de Heinrich, iar peste zece ani, adică după venirea lui Hitler la putere, deveni secretar literar șef la Teatrul de Stat din Berlin și îi propuse Reichsführer-ului* SS Heinrich Himmler: „Oare nu l-am putea băga puțin la închisoare pe domnul Thomas Mann din München în locul fiului său? Producția sa spirituală nu ar avea de suferit în urma unei vilegiaturi de toamnă la Dachau."[66]

* Grad superior în SS pe vremea lui Hitler; ar corespunde aproximativ feldmareșalului din armată.

Intenția era să fie luat ca ostatic tatăl în locul fiului Klaus – editorul „celei mai scârboase publicații din emigrație, DIE SAMMLUNG" – și apoi arestat deoarece se presupunea, pe drept cuvânt, că „acest semievreu" [adică Klaus] nu se va întoarce de bunăvoie în Germania.

Har Domnului, Katia nu a văzut niciodată această scrisoare a lui Hanns Johst care începea cu formula „Dragul meu Heinrich Himmler" – deci nu a fost în situația să își amintească de o relatare din anul 1922 a celor doi copii mai mari, în care vorbeau cu entuziasm despre o nouă cunoștință literară „în persoana poetului Hanns Johst"[67]. Este „un om extrem de simpatic, pare plin de temperament, sensibil și are o atitudine foarte corectă față de tata."

Când simpatiza pe cineva, Katia Mann era de bunăcredință și lipsită de orice răutate în pofida infatuării afișate uneori; în realitate, singurul lucru care conta în ochii ei era ca „cel nou" să aibă „o atitudine corectă față de tata". Pentru ea nu exista nimic mai important decât să sporească faima acestuia – la care a contribuit în mod considerabil, rămânând însă în umbra sa. Era secretara lui particulară („Pe scurt [adică stenografiind] consemnez cu o agilitate de maimuță nenumărate scrisorele dictate de el [de Vrăjitor] după care le transcriu la mașina de scris."[68]), apoi mai era și colaboratoarea soțului ei: „[...] trebuie acum să citesc 35 de romane pe care KÖLNISCHE ZEITUNG a avut nerușinarea să le trimită, *necitite,* deoarece domnii nu au timp pentru așa ceva; în schimb cel mai important scriitor al Germaniei are!"[69] Totodată trebuia însă să-și disimuleze contribuția pentru a nu-i diminua faima: „*Blestematul* de concurs. [...]. Astăzi și-a făcut pe neașteptate

apariția Wilhelm Schäfer ca să stea de vorbă cu Pielein și noroc că am asistat și eu ca să pot masca în oarecare măsură faptul că Pielein nu citise nici unul dintre romane."[70] La fel procedă mai târziu când învață să-i imite în asemenea măsură stilul epistolar încât destinatarul scrisorii rămânea convins că maestrul îi răspunsese personal. Și, în fine, ceea ce era mai stringent, problemele legate de fisc: „cel mai scârbos lucru din lume"[71], precum și încasarea onorariilor scadente: „Trebuie [...] să ne trimită banii, altfel [...] murim de sete." În comparație cu asemenea eforturi, șofatul abia dacă mai conta, deși era anevoios și necesitase un timp îndelungat ca să-l învețe: „M-am înscris acum la școala de șoferi și voi începe cursurile în săptămâna viitoare, în fiecare dimineață la ora 8,30 – este cam greu pentru o doamnă mai în vârstă."[72]

Cea mai mare plăcere a Katiei era să-l însoțească pe Thomas Mann în călătorii. După ce geamantanele – de obicei foarte numeroase – erau gata împachetate și bagajul de mână pregătit, după ce copiii fuseseră rugați să fie cuminți iar personalul de serviciu instruit să aibă grijă de toate și să-și drămuiască pe cât posibil cheltuielile, călătoriile însemnau mai degrabă o plăcere decât o corvoadă, în pofida oboselii.

„Știi probabil că ginerele meu se află acum pe culmile gloriei", citim într-o scrisoare a lui Hedwig Pringsheim de la Crăciunul anului 1924: „Are succes după succes. Poziția sa nu numai în literatură ci și în lume este strălucită, iar Katia se bucură din plin de această strălucire. Îl însoțește foarte des în călătoriile sale și participă la toate manifestările omagiale organizate în onoarea sa."[73]

De fapt, Katia savura călătoriile întreprinse cu soțul atât de renumit, ale cărui apariții în public și conferințe ținute „în fața unei asistențe numeroase", „care îl întâmpină cu multă căldură" și „aplauze furtunoase la sfârșit"[74] – după cum îi relatează cu multă mândrie fiicei Erika – erau, într-adevăr, de fiecare dată strălucite și foarte luate în seamă – pe scurt, de neuitat: „S-au întrecut cu toții în laude." Indiferent dacă la Viena sau Budapesta, la Barcelona sau Königsberg – peste tot se făceau pregătiri pentru a-i întâmpina pe oaspeți „cu flori și delegații"[75]: „Prusia Orientală este atât de mândră și fericită să-l aibă în mijlocul ei pe cel mai mare scriitor al Germaniei, încât cu greu putem pleca mai departe." – Dar apoi urma și reversul medaliei pe care îl găsim aproape invariabil în mai toate scrisorile, întocmai ca partea introductivă despre elogii și relațiile cu somități: „Ah, ce bine ar fi fost să mergem la Kampen"[76], sau, după o descriere impresionantă a evenimentelor mondene în compania societății selecte din Salzburg: „În realitate, m-am cam săturat, nu îmi mai găsesc cu adevărat locul în această lume (adică nu mi l-am găsit niciodată)."[77]

În ceea ce privește festivitățile ieșite din comun, contactele cu așa-numitele cercuri elitiste și relațiile cu protipendada, asemenea obligații îi erau Katiei Mann – spre deosebire de Thomas – adeseori antipatice, uneori chiar nesuferite în adâncul sufletului. De îndată ce intrau în discuție situații oficiale începea să se simtă nepotrivit îmbrăcată, prea bătrînă, prea grasă, prea stîngace, pe scurt: neavenită în contextul respectiv, ceea ce nu o împiedica, firește, să analizeze cu un ochi necruțător ambianța în care se găsea: „Seara [...] am fost la [Max] Reinhardt în Leopoldskron. Deși în sine superb, locul nu

mi se pare potrivit pentru omul acesta mărunt din Bratislava. Cât despre societate – mai degrabă neplăcută. Pe Tiemich [!]* trebuie să o etichetez drept rezervată – simplă – afectată."[78]

Într-adevăr, în comparație cu asemenea evenimente Katia prefera de departe vacanța *en famille***: cea de iarnă la Ettal, împreună cu cei mici, iar verile la Forte dei Marmi – până când Riviera italiană îi deveni nesuferită din cauza publicului filistin care se scandalizase de goliciunea fetiței ei Medi, remarcându-se și cu alte ocazii prin aroganță și parvenitism, după cum putem afla din nuvela lui Thomas Mann *Mario und der Zauberer* [Mario și vrăjitorul]. Evenimentele reale care stau la baza acestei povestiri îi sunt comunicate fiicei Erika într-o scrisoare indignată din august 1926: „Un fascist scârbos s-a scandalizat fiindcă Medi și-a dezbrăcat, pe plajă, pentru o clipă, tricoul ca să se spele de nisip în apa mării – biata fetiță nevinovată; individul mi-a făcut mai întâi o scenă dezgustătoare, declarând că este o nerușinare, un abuz la adresa ospitalității, o pângărire a Italiei (!); apoi a chemat poliția și a trebuit să merg la secție, unde am fost anchetată, deci iată-mă oarecum dezonorată. Probabil că va trebui să plătesc doar o mică amendă dar mă simt ca evreii care, la Roma, au scuipat sfânta ostie. [...] Dacă nu ar fi atât de cald și călătoria atât de anevoioasă, am fi plecat de aici."[79]

În cele din urmă nu plecară, dar nici nu mai reveniră vreodată în această localitate. Pe Thomas Mann îl atrăgea mai mult nordul: Kampen de pe insula Sylt. „Marea Nordului oferă o panoramă copleșitoare și, în

* Este vorba despre Helene Thimig (n. tr.)

** În familie (cu familia) (în franc.) (n. tr.)

comparație cu Marea Baltică, este ca aceasta din urmă comparată cu lacul Starnberg. Pielein nu mai vrea [...] să meargă decît la Marea Nordului, care îi prieşte grozav, contrar aşteptărilor."[80] Motiv suficient pentru Katia Mann să accepte de data aceasta şi publicul foarte anost şi mărginit care dădea aici tonul, „fără multă protipendadă, cu copii lipsiţi de farmec, cu capete rotunde, faţă de care ai noştri se evidenţiază printr-o înfăţişare deosebită. Un mare negustor din Berlin cu *zece* copii zămisliţi cu siguranţă fără nici o plăcere – şase dintre ei sunt aici – şi soţia sa uscătivă, cu aspect auster, formează obiectul aversiunii mele speciale: el întreţine toată ziua ceata de copii urâţi cu jocuri gimnastice viguroase, iar seara poartă discuţii de importanţă vitală pentru stat, îmbrăcat în redingotă neagră cu un guler tare şi înalt."[81] Obişnuitul oftat final: „nu ne este chiar uşor" – o variantă a anticlimaxului – face trecerea spre tărâmuri mai simpatice: printre vizitatori se găseşte şi Kilpper de la editură, „un om foarte plăcut, chiar dacă nu deosebit de inteligent". Şi apoi propria „echipă" care soseşte pe rând: Klaus Pringsheim, naşul Bertram („pentru moment, în mod evident, lipsit" de prietenul său Ernst Glöckner), şi Erich Ebermayer care fusese „cooptat în acest cerc" după plecarea tatălui său: „În felul acesta reprezentăm un grup considerabil chiar dacă nu excesiv de mare", din care doar domnul von Wangenheim a fost chemat telegrafic, înainte de termen, la Berlin, „spre regretul unchiului Kläuschen". Moni („care nu poate fi considerată chiar normală") s-a împrietenit cu Ursel Heuser iar Vrăjitorul pare să fie „foarte fericit de prezenţa lui Kläuschen al său": „Ah, da, în ce lume trăim şi cum de am ajuns aici?"[82]

Katia Mann nu era chiar străină de mediul homosexual; problema o însoțise încă din tinerețe, iar afecțiunea fratelui geamăn pentru viitorul ei soț îi influențase, în ultimă instanță, alegerea. Scrisorile lui Hedwig Pringsheim ne arată că iubirea dintre persoane de același sex nu era o temă tabuizată în Arcisstraße; modul neconvențional în care Katia îi va accepta, mai târziu, în casa din Herzogpark pe prietenii și prietenele copiilor ei, precum și nonșalanța cu care va trata legătura dintre Therese Giehse și Erika, respectiv Klaus și numeroșii săi prieteni ne dovedesc că în cercul ei nu conta sexul ci „prezentabilitatea" partenerilor.

Iar acum, la Kampen: fericirea resimțită de Vrăjitor alături de „Klăuschen" – Klaus Heuser – cel în persoana căruia sunt resuscitați toți foștii iubiți. Katia asista la toate pe jumătate emoționată pe jumătate amuzată, ridicînd din umeri și, în fond, ușurată. „Tatăl" se simțea bine – acest lucru îi asigura și ei personal o vacanță reconfortantă. Se pare că Klaus Heuser era pentru toți „un copil plăcut", „dragul de el", cu „nasul său borcănat și buzele groase"[83], maniere impecabile și foarte prietenos. Katia nu avea nimic împotriva invitației adresate de Thomas Mann lui Klaus de a-i vizita la München, bucurându-se împreună cu soțul ei de scrisoarea „nostimă" de mulțumire a băiatului, care sublinia că își savurase din plin concediul. Constata doar că „Vrăjitorul" se abandonase de o manieră „prea suverană"[84] sentimentelor sale; acest lucru o îngrijorase oarecum și era momentul ca întâlnirea să ia sfârșit, cu atât mai mult cu cât vizita lui Kläuschen stârnise la Golo o reacție de melancolie plină de gelozie cu referire la tatăl său.

În schimb pe Thomas Mann îl durea inima, ca de obi-

cei, atunci când trebuia să se despartă de oameni de care îl lega afecțiune, ba chiar dragoste; mai ales când era vorba de tinerii blonzi și frumoși ale căror urme pot fi regăsite timp de decenii în opera sa... până – anticipăm – la despărțirea (la vârsta de șaptezeci și cinci de ani), în anul 1950, la Zürich, de un tânăr chelner din hotelul de pe Dolder. Acesta se numea Franzl și era un „zvelțut" de „origine baiuvarică": „Gândul la «ultima mea iubire» mă copleșește constant, trezind toate substraturile ascunse ale vieții mele. Primul obiect, Armin, a devenit alcoolic după dispariția, cauzată de pubertate, a famercului său și a murit în Africa. Lui i-am dedicat primele poezii. Trăiește mai departe în T.[onio] K[röger], Willri [Timpe] din Muntele Magic, Paul [Ehrenberg] din Faustus. Toate aceste pasiuni au fost cumva imortalizate. Klaus H[euser] care mi-a fost cel mai apropiat a intrat în introducerea eseului despre *Amphitryon.*"[85]

Iubiții sunt amintiți și în opera literară: Franzl, „ultimul" iubit, la aproape douăzeci de ani după despărțirea de Klaus Heuser din Düsseldorf – acest Franzl este transpus, în momente de adâncă zguduire sufletească, în tratatul despre *Michelangelo;* camuflat, ca de atâtea ori, în imnul închinat altuia, de data aceasta marelui sculptor care, întocmai ca Thomas Mann, își trăgea seva creatoare din bisexualitate, din impulsul unei nostalgii universale; iubirea „era cauza primară a creativității sale, geniul său inspirator, motorul, forța propulsatoare înflăcărată a operei sale supravirile, ba chiar aproape supraomenești."[86]

Pornind de la relația dialectică dintre homosexualitate și heterosexualitate se pune aici în scenă o *confessio humana* care în opera lui Thomas Mann își găsește tot

mereu o expresie uneori lucidă, de cele mai multe ori entuziastă, imnică și desprinsă de realitate. Când este în joc pasul ultim, cel propriu-zis, mult iubitele figuri ale fanteziei și obiecte ale gândirii rămân pe dinafară. Cât de pătimașă pare – după întâlnirea de la Kampen – evocarea lui Klaus Heuser: Sărutări! Acel „tu" aparent demascator! Și cât de prozaică este, în schimb, declarația partenerului. Intervievat cu decenii mai târziu de Karl Werner Böhm, Klaus Heuser protestează: Se adresaseră unul altuia doar cu formula „dumneavoastră", iar de dezmierdări nici vorbă, poate o atingere timidă a brațului – nimic mai mult.

Thomas Mann lua dorințele drept realitate când, la opt zile după plecarea din München a lui „Klăuschen", le spuse Erikăi și lui Klaus că pe plaja de la capătul falezei, pe insula Sylt, fusese vorba despre mai mult decât o simplă afecțiune paternă: „Sunt deja bătrân și renumit, de ce să păcătuiți doar voi? *El* a confirmat în scris că aceste două săptămâni fac parte din cea mai frumoasă perioadă a vieții sale și că «s-a reintegrat foarte greu» în viața de zi cu zi. Cred acest lucru [...], căci aici s-a văzut copleșit de divertismente și tot ce poate fi mai bun; un mic punct culminant a fost comemorarea lui Kleist, de la teatru, când, în prezența sa, am dat citire unor pasaje din analiza lui *Amphitryon* pe care am putea spune că le-a influențat și «el». Aventurile tainice și aproape neobservate ale vieții sunt cele mai mari aventuri."[87]

Acest „Pot și eu, copii dragi" să fie oare o confesiune? Nu; mai degrabă un joc apocrif cu turnúri echivoce: „să păcătuiți", „divertismente și tot ce poate fi mai bun", „am putea spune că". Adevăr sau poezie? Nici una nici alta, ci „adevăr poetic", „realitate inefabilă", nefun-

damentată. Și Klaus Heuser, idolul iubit al lui Thomas Mann, a rămas tot „subiect, material literar" trăit, ca să recurgem la formula lui Hedwig Pringsheim – sau, concret: promotor al unor forțe de care Vrăjitorul avea nevoie pentru a fi „el însuși" ca artist, în sfera unei androginii fascinante.

Prin urmare, copiii fuseseră puși în temă într-o manieră de o ciudată complicitate; dar Katia? Katia ce află? Probabil că foarte puțin. Thomas Mann știa că ea este la curent cu duplicitatea sa. Nu fusese necesar să citească, negru pe alb, de-abia în tratatul *Über die Ehe* [Despre căsătorie], scris în 1925, că soțul ei își însușise maxima lui Hegel despre decizia etică de a se căsători care trebuie să preceadă afecțiunea. Știa foarte bine că, din punctul lui de vedere, pasiunea îngemănată cu moartea, și fidelitatea constantă, ca element „etern omenesc"[88], însemnau lucruri cu totul diferite. Pe de o parte libertinajul seducător dar steril, pe de alta întemeierea unei comuniuni bazate pe încredere; pe de o parte euforie dioniziacă, pe de alta etos apolinic. Bântuit de prima ipostază, Thomas Mann se decisese totuși pentru a doua: pentru fidelitate, durată și o activitate cu repercusiuni pe termen lung. În *Brief an den Grafen Keyserling* [Scrisoare către contele Keyserling] citim: „Într-o poezie idilică am conturat personal motivele și esența căsătoriei și a căsniciei: din punct de vedere psihologic nu există nici un dubiu. Ceata de copii pe care tânărul tată, până de curând încă singur, o vede înfiripându-se rapid îi trezește uimirea [...] ca orice altă realitate de care se izbește un visător."[89]

Este greu de imaginat că Thomas Mann ar fi putut *trăi* concret libertinajul (în loc de căsnicie ca „iubire fundamentatoare"); greu de imaginat că, știind despre

ambivalența sa, Katia i-ar fi făcut reproșuri dacă *in verbo** s-ar fi lăsat târât spre radicalisme homofile, iar *in praxi***, în pat și alături de ea, ar fi suferit un eșec. Observația consemnată de Thomas Mann la 17 octombrie 1920 în jurnal nu necesită nici un comentariu: „Recunoștință față de K. fiindcă iubirea ei nu se lasă câtuși de puțin derutată și nici nu este contrariată dacă, în fond, nu-mi trezește dorința și dacă prezența mea în pat, alături de ea, nu mă transpune în situația de a fi în stare să-i ofer plăcere, adică să-i produc suprema satisfacție erotică. Dragostea, calmul și indiferența cu care acceptă situația sunt demne de admirat, deci nu trebuie nici eu să mă las zguduit de aceasta."

Pe cât de excesiv de egocentric ar părea finalul frazei, concluzia corespundea totuși realităților concrete: Katia Mann își trasase ea însăși misiunea de a veghea asupra armoniei sufletești a soțului ei și de a-l ajuta să-și echilibreze dorințele și obsesiile; poate că tocmai asta înțelegea prin iubire conjugală. Cunoștea foarte bine dificultățile întâmpinate de el în căutarea unui echilibru precar și tocmai acest lucru o împiedica să se simtă umilită, supărată sau geloasă.

Viața sub semnul androginiei a luat în opera lui Thomas Mann caracterul unui joc de idei senzual – trăit și imaginat cu multă măiestrie – de exemplu în cazul Klaus Heuser, care îi aduce scriitorului satisfacerea unor beatitudini mai vechi fiind o figură călăuzitoare în jurnalul anilor treizeci și apărându-i celui ce aruncă o privire retrospectivă ca un *Hermes redivivus**** în momentul

---

* Cu vorba, cu spusele (în lat.) (n. tr.)

** În practică (în lat.) (n. tr.)

*** Hermes resuscitat (în lat.) (n. tr.)

despărțirii: „Cel mai frumos și emoționant moment [...] când [la despărțire, la München] am făcut pentru prima dată saltul «în sfera oniricului» iar tâmpla lui s-a lipsit de a mea."[90] – Momentul cel mare: o viziune de vis. „Rămâne o întrebare în sine dacă realitatea m-ar fi găsit *vreodată* apt de așa ceva." *Vreodată* este subliniat – iată concluzia trasă în ultimul deceniu al vieții: resemnată și veridică în același timp. „În stare de semisomn visez că îmi iau adio, cu un sărut, de la Franzl W., ultimul iubit, ca reprezentant al întregii specii adorate."[91]

Sublimare a dorinței fizice prin onestitate și artă: Katia Pringsheim și-a acceptat soțul așa cum era – fără nici o rezervă. Avea oare altă dorință decât să fie cât mai apropiată de cel pentru a cărui faimă și recunoaștere în lumea întreagă lupta fără încetare, știind cât de mare nevoie avea *el* de această recunoaștere? Era și ea implicată – indispensabilă, conștientă de valoarea ei dar în același timp și gata să-și ofere ajutorul, iar acest lucru îi dădea un sentiment de siguranță. Interesul principal se concentra însă asupra lui. Despre ea însăși vorbea doar marginal; ziariștilor care i-au luat un interviu în 1929, cu ocazia decernării premiului Nobel lui Thomas Mann, le vorbi despre copii, subliniind frumusețea și inteligența lor; iar când le relată celor doi „mari" despre dineu, nu *ea* ci sărbătoritul se afla în centrul atenției – sărbătoritul care („energic și bine dispus") ținea câte o alocuțiune în fiecare zi, la amiază și seara, iar cu ocazia banchetului „dăduse, fără doar și poate, din nou, lovitura cea mare"[92]: „Doamne Dumnezeule, ceilalți erau doar reprezentanți ai științelor naturii, ai cunoștințelor de specialitate – *el* însă a vorbit frumos." Dacă în cele din urmă s-a amintit și pe sine însăși, a făcut-o doar pentru a evi-

denția efectul cuvântării *lui:* „O contesă Rosen, o doamnă impozantă cu o cruce de rubine pe toaleta din stofă cenușie, mi-a spus astăzi că, din tot ce a văzut până acum, a impresionat-o cel mai mult expresia feței *mele* în timp ce soțul meu vorbea admirabil despre Germania, atât de pătruns de dragoste de patrie – nu-și putea îndrepta privirile în altă direcție. Ca să vezi câte ți se mai întâmplă."

„Câte ți se mai întâmplă": iarăși relativizarea. Deviza Katiei Mann era să evite un ton prea solemn când venea vorba despre propria ei persoană. În vara anului 1930 îi comunică editorului unei publicații care urma să prezinte portrete ale unor femei de profesiuni diferite că ea personal nu avea ce căuta acolo: „Caracterul existenței mele este strict privat, nu am realizat nimic deosebit în nici un domeniu, deci eu însămi – la fel și opinia publică – ar trebui să resimt ca neavenită apariția persoanei mele într-un context ca acela proiectat de dumneavoastră."[93]

Doamna Thomas Mann își cunoștea limitele; în concepția ei era cât se poate de inadecvat să i se atribuie un loc privilegiat. În schimb, dacă era vorba despre *el,* veghea cu ochi de argus ca nu cumva faima sa să sufere vreun prejudiciu. Astfel, preferă să scurteze vilegiatura de la Hiddensee pentru ca Vrăjitorul să nu fie eclipsat de Gerhart Hauptmann.

Dar chiar și asemenea reacții demonstrează că existența ei nu mai era de mult „privată", fiind marcată de soț și de copii. Misiunea ei: să-i ocrotească pe aceștia, să le asigure un trai bun, să le facă viața cât mai plăcută. Iar această misiune nu părea deloc ușoară; Vrăjitorul era irascibil; uneori se iscau chiar conflicte serioase – de

cele mai multe ori determinate de motive lipsite de importanță: „Am confundat locul de întâlnire în oraș (de altfel, este clar că din vina lui) și ne-am așteptat în zadar unul pe altul timp de o jumătate de oră. Și eu am fost supărată, el însă a făcut un scandal monstru când a venit acasă, și asta în prezența [...] copiilor încremeniți de spaimă, așa încât cred că nu voi mai vorbi niciodată cu el. Trist."[94]

Ei bine, în cele din urmă s-au împăcat: „Firește că vorbesc iarăși cu Vrăjitorul, dar m-a jignit *extraordinar* și probabil că nu o să i-o uit niciodată."[95] Și firește că până la urmă Katia a dat totul uitării. Ce altceva să fi făcut din moment ce voia să-și îndeplinească în continuare, cu devotament, misiunea principală de a-i asigura condiții de muncă optime unui poet sensibil, unui contemporan vulnerabil de a cărui productivitate depindea bunăstarea întregii familii? De aici îngrijorarea ei, când fecunditatea literară stagna, când o lucrare „rentabilă" era prea des întreruptă din cauza unor „afaceri curente": munci ocazionale necesare, prost plătite, uneori chiar *sine pecunia*,* obligații politice sau jurnalistice care nu puteau fi refuzate. De aici și măsurile de prevedere minuțioase când Vrăjitorul se lăsa iar convins să întreprindă o călătorie inutilă. Soțul ei trebuie cruțat în timpul vizitei la Nürnberg și necesită o dietă strictă, îi comunică în mai 1932 Idei Herz: are voie să mănânce doar carne fiartă, cel mai bun ar fi un pilaf de pasăre, precedat de cremă de fulgi de ovăz (preparată fără supă de carne) și eventual un desert ușor (sufleu de lămâie, omletă-sufleu sau o budincă ușoară) iar ca băutură apă minerală."[96]

* Fără bani, pe gratis (în lat.) (n. tr.)

Noroc că nu toate deplasările erau călătorii de serviciu: pentru a ține conferințe sau a participa la ședințe ale Academiei din Berlin, chiar dacă în acest caz se locuia la *Adlon* (un lux pe care Katia îl înregistra cu teamă din cauza prețurilor de la hotelul deținătorilor premiului Nobel); în realitate, familia își putea permite – în particular și destul de frecvent – și călătorii de odihnă. Banii nu lipseau. Soții Mann, scria Hedwig Pringsheim încă în 1924, „sunt [...] cei mai «pecuniari» din întreaga familie."[97] Nu-i de mirare că cei doi plecau, bine echipați, când la Timmendorf și Lübeck, însoțiți de prietenul casei Bertram („Publicul nu este deloc elegant și am luat prea multe toalete cu mine. Sper să am nevoie de ele la Lübeck. Mi s-a părut că este un oraș cu adevărat frumos, dar are o mentalitate surprinzătoare, de mic oraș de provincie."[98]), când în Spania, pe urmele lui Philipp al II-lea, după care petreceau o vacanță la Arosa: „La Davos chiar că *nu putem* merge [...]; cum să ne înfățișăm celor de acolo, de sus?"[99]

Cel mai frumos rămânea sejurul din satul de pescari Nidden, în golful din Kurlanda. Trecuseră vremurile când familia Mann prefera Marea Nordului față de Marea Baltică: „Aici [...] este [...] mai frumos decât la Kampen. Marea Baltică [...] întrece orice Mare a Nordului, dunele de nisip sunt mai arătoase decât cele de la List, golful de aici mai blând și mai proaspăt decât plaja rămasă descoperită după reflux, pădurea și câmpia cu tufe pitice – toate par ieșite din comun și suntem pe punctul de a achiziționa teren ca să ne construim o căsuță deoarece nu credem că am putea găsi un loc mai frumos unde să ne petrecem vara."[100] Premiul Nobel făcuse această dorință realizabilă, iar instalarea

familiei în noua casă de vacanță, în iulie 1930, este triumfală: „Sosirea la Nidden – după ce pe vapor căpitanul și funcționarul vamal lituanian ne făcuseră o primire dumnezeiască – a fost cât se poate de comică, deoarece satul era pustiu, în schimb debarcaderul negru de oameni care mișunau; toți, atât pescarii cât și vizitatorii se înghesuiau unii într-alții, întinzându-și gâturile, cu aparatele de fotografiat gata de atac, pentru a savura spectacolul măreț al descinderii noastre."[101]

Un loc care le amintea de Tölz, de momente de fericire în mediul rustic! Și „străbunii"* porniră la drum ca să-i viziteze pe copii și pe nepoți în noua ambianță de vacanță – un moment emoționant: „O scenă ca din basme când cei doi, atât de mărunței, coborâră, cu adevărat, de pe vapor, după o călătorie atât de lungă. Ne înșiraserăm, șapte oameni, la debarcader. Vrăjitorul se cocoțase pe un stâlp de unde flutura batista, apăruse și un fotograf și a fost o sosire frumoasă."[102]

O idilă care nu va dura mult. „Dacă blestematul de plebiscit va avea astăzi un rezultat pozitiv – și din păcate este foarte probabil că așa va fi – soarta noastră este pecetluită, vom avea un guvern de dreapta."[103] Consecințele pentru politica externă și economie – scrie Katia Mann în august 1931 – sunt imprevizibile în cazul acesta, și, în plus, după părerea ei, ar fi exclus ca Vrăjitorul să poată rămâne în țară „dacă se va instala un ministru de interne sub conducerea lui Frick".

În asemenea împrejurări chiar și Nidden își pierdea farmecul. Nu mai era „locul potrivit" pentru familie, „deoarece nu mai poți sta de vorbă cu oameni rezonabili". Cu toate acestea, poate că n-ar trebui încă să mergem

* Adică Alfred și Hedwig Pringsheim, părinții Katiei (n. tr.)

atât de departe ca Viko, cumnatul: „Măgarul de el“[104] le propusese foarte serios să achiziționeze în Elveția, ca loc de refugiu, o „gospodărie țărănească“ pe care să o administreze el. Oare își imaginează cu adevărat că vor învesti într-o afacere atât de nerentabilă cei „câțiva franci ai noștri“ din care va trebui eventual să trăiască în anii următori, precum și încasările care îi vor reveni Vrăjitorului oricând și oriunde? Zău că este „o idioție“, chiar dacă, în contextul actual, nu poate fi respinsă total ideea de a-și asigura, pentru orice eventualitate, un loc de refugiu – cumpărând o „căsuță în apropiere de Zürich sau ceva asemănător“ –: „Dar, totuși, nu o vom face.“

Nu, Katia Mann nu-și făcea iluzii că intențiile ei nemărturisite de a lua măsuri de prevedere ar fi realizabile. Thomas Mann ar fi considerat, clătinând din cap, că ipoteza de a trebui la un moment dat să părăsească Germania din cauza situației politice este de domeniul fanteziei. Nu-și pusese de curând, la Stockholm, premiul Nobel la picioarele „țării și a poporului“ său – în orice caz, în sens ideal – într-o cuvântare apreciată și de către cercurile de dreapta? – În afară de aceasta, ce s-ar fi ales de „străbuni“? („Cred mereu că nu vom mai rămâne multă vreme [la München]; numai de nu ar fi o lovitură prea grea pentru străbuni“[105], scria Katia Mann încă în anul 1927). În orice caz, un lucru era sigur: de bună voie nu își vor părăsi niciodată părinții.

Ei bine, lucrurile nu ajunseseră încă atât de departe în ciuda atacurilor defăimătoare ale național-socialiștilor în primul rând la adresa Erikăi care se implica pe față și cu curaj pentru stânga republicană.

Firește că doamna Thomas Mann nu și-ar fi permis așa ceva; lăsa asemenea manifestări pe seama

Vrăjitorului. Totuși, când vecina ei din Herzogpark, pacifista Constanze Hallgarten – numită de familia din „Poschi", cu oarecare condescendență, „superdeșteapta"[106] sau „creierașul"[107], iar în jargon familial mai amical „cățelușul"[108] – lansă în 1931, ținând seama de amenințarea crescândă a noului național-socialism, un apel în vederea întemeierii unei *Secții germane a Uniunii Mondiale pentru Pace a mamelor și educatoarelor,* Katia Mann figura, și ea, pe lista cu primele semnatare. Se găsea într-o societate foarte selectă[109]: dr. jur. Anita Augspurg, consilier ministerial dr. Gertrud Bäumer, membră a Reichstag-ului, Vicki Baum, Elsa Bernstein, inspectoarea școlară Emy Backmann, Annette Kolb, prof. Käthe Kollwitz, Gabriele Reuter, prof. univ. dr. Anna Siemsen, dr. Helene Stöcker, prințesa Juliane zu Stolberg-Wernigerode, Käte Stresemann... lista femeilor care se bucurau de vază și renume în viața publică, iscălindu-se cu prenumele și numele lor și adăugând titlul dobândit prin merite proprii, era lungă. Doar două dintre semnatare făceau notă discordantă: după dr. Lilly Hauf, director al Uniunii Letonilor din Berlin, și după dr. Marie Elisabeth Lüders semnau, în ordine alfabetică, „doamna Gerhart Hauptmann" și „doamna Thomas Mann".

O întâmplare? Greu de crezut. În orice caz, semnătura Katiei Mann ne arată că tot ce făcea sau nu făcea, mai bine-zis întreaga ei existență era determinată în măsură tot mai mare – și anume din convingere, cu toată sinceritatea și fără urmă de servilism – de statutul ei de soție a lui Thomas Mann (și mamă a copiilor săi). Pentru ea însăși nu pretindea nici exemplaritate nici importanță, ceea ce nu o împiedica să fie conștientă de

valoarea ei și să-și susțină cu fermitate punctele de vedere atunci când era cazul. Rămânea, de asemenea, o parteneră a soțului ei; doar că repartizarea rolurilor și libertatea de decizie erau prestabilite din capul locului – în conformitate cu uzanțele timpului – așa încât nici nu putea fi vorba despre o adevărată egalitate în drepturi, deși Katia dispunea de putere de decizie în numeroase alte domenii ale vieții.

Dar, cu toate acestea, în momente de cumpănă te puteai baza pe ea. Ilustrativ este faptul că, înainte de a se sinucide, Ricki Hallgarten – prietenul apropiat al celor doi copii mai mari – scrisese pe un bilețel: „Vă rog să o înștiințați pe doamna Thomas Mann."[110]

Indiferent de ce natură ar fi fost încercările cărora a trebuit să le facă față, ea a trecut cu bine peste toate – anii de emigrație o vor dovedi – dar nu a făcut niciodată caz de acest lucru.

Capitolul 5

Exil în Europa

Carnaval la München, în 1933: „Aici nu s-a schimbat nimic, de ani de zile. Același spectacol, acum ca în 1914. Festivitățile sunt desprinse de realitate, șampania curge de parcă nu s-ar fi întâmplat nimic."[1] Dansul pe un vulcan – descris de Erika Mann la 27 ianuarie 1933 în ziarul praghez DEUTSCHE ZEITUNG BOHEMIA. Peste trei zile Hitler ajunge cancelar al Reich-ului; Klaus Mann notează în jurnalul său: „Lucrurile nu merg bine, nu merg bine, nu merg *deloc* bine."[2] Dar la München viața merge mai departe, ca până acum – cel puțin câteva săptămâni. La 1 februarie Erika lansă („în imediata vecinătate a lui Hitler") al doilea program al cabaretului ei *Die Pfeffermühle;* münchenezii sperară zile întregi să se trezească în dimineața următoare ca supuși regali-bavarezi ai prințului moștenitor Rupprecht; iar familia Mann se instală, la 10 februarie, în *auditorium maximum** al Universității Maximilian pentru a asculta cuvântarea ținută de Vrăjitor la invitația Societății Goethe din localitate și intitulată *Leiden und Größe Richard Wagners* [Suferințele și măreția lui Richard Wagner]. Fiul Klaus care stătea alături de Katia și Medi își notă în aceeași seară impresiile în jurnal: „Deosebit de frumoasă; pla-

* Cel mai mare amfiteatru al unei universități (în lat.) (n. tr.)

nuri multiple; cu nuanțe personale. Câteva mari puncte culminante stilistice. [...] Spune totdeauna ceea ce intenționează (un lucru foarte rar). – Sala nu plină de tot, dar public de bună calitate. – După aceea barul *Jahreszeiten,* împreună cu familiile Frank și Vossler, cu Reisi și Ehrenberg; Medi pentru prima dată la bar, foarte nostim."[3] În ziua următoare Katia împachetă – târziu, ca de obicei – ultimele ustensile necesare unui mic turneu de conferințe programate să fie ținute după cea de la München. Bagajele mari pentru vacanța de iarnă pe care familia voia să o petreacă la Arosa fuseseră deja expediate.

[Hans Castorp] „Plecă într-o vizită de trei săptămâni"[4], citim în romanul *Muntele magic.* Tânărul rămase până la urmă șapte ani acolo – în schimb, călătoria celor doi soți care plecau la drum fiindcă Vrăjitorul trebuia să repete la Amsterdam, Bruxelles și Paris conferința despre Wagner avea să dureze de aproape trei ori mai mult: „Au trecut nouăsprezece ani de când am părăsit orașul München", notează Thomas Mann în jurnal în octombrie 1952. „Paisprezece ani în America, iar acum întoarcerea în Elveția «unde [vrem] să petrecem ultimii ani ai vieții». Între timp am devenit oameni bătrâni."[5] De fapt: când Katia Mann își părăsise orașul natal era de aproape cincizeci de ani, când îl revăzu de aproape șaptezeci.

La 28 februarie 1933 este incendiată clădirea Reichstag-ului; Klaus Mann notează în jurnal: „Știrile de la radio: arestarea lui Kisch, Ossietzky, Mühsam etc. Suspendarea unor ziare ș.a.m.d. Ăsta-i începutul."[6] – Klaus va avea dreptate.

Dar lucrurile nu ajunseseră încă atât de departe. Cu toate acestea, călătoria nu debută sub auspicii bune.

Exact la Amsterdam, orașul atât de iubit, conferința nu se bucură de succes: sala era mult prea mare, acustica proastă, în plus „un public uriaș format mai ales din străini obtuzi din punct de vedere spiritual", care „în marea lor majoritate" nu pricepuseră absolut nimic și tușiseră tot timpul.[7] Totuși, îi relatează Katia Erikăi, nu fusese „o catastrofă" – „după primirea plină de căldură urmaseră aplauze finale foarte corecte și întru totul amicale", – păcat însă „de conferința atât de frumoasă din care Vrăjitorul omisese pasaje întregi dând dovadă de o nebănuită prezență de spirit. Mi-a venit să plâng când, în drum spre Bruxelles, a spus, trist și dus pe gânduri: «La München asistența a manifestat atât de *mult* interes, oare aici de ce au deranjat totul cu tusea lor»."'

În schimb la Bruxelles a fost „foarte frumos": „Conferința a avut loc într-o sală plăcută și în prezența unui public simpatic și inteligent, fiind urmărită cu o atenție exemplară și bucurându-se de un succes foarte mare."[8] Și la diplomații capitalei Belgiei atmosfera fusese mult mai plăcută și amicală, dar programul „extrem de obositor" – vizite peste vizite în decursul întregii dimineți, apoi un dejun interminabil și în cele din urmă recepția de la PEN-Club. Tata trebuise să țină chiar și o prelegere în colonia germană „care a fost, de altfel, foarte mișcată și recunoscătoare".

La Bruxelles, Thomas Mann își ținuse conferința despre Wagner în limba franceză; traducerea fusese făcută de Felix Bertaux, căruia Katia Mann îi marcase în prealabil, în jumătatea a doua a manuscrisului uriaș, pasajele considerate mai importante de către soțul ei.

La 18 februarie plecară mai departe, spre Paris, unde Thomas Mann repetă de două ori conferința și unde

întâlniră – după cum le scrie Katia Mann, nu fără mândrie, celor din München – numeroase celebrități, care fuseseră, toate, „extrem de cordiale și respectuoase față de Vrăjitor“[9], apreciindu-l în mod deosebit. Erika să-i comunice și bunicii toate amănuntele.

Această scrisoare scrisă la 24 februarie 1933, imediat după sosirea soților la Arosa, nu pomenește decât în subsidiar despre evenimentele politice. Pornind de la informațiile culese din presa franceză Katia era sigură că, după alegeri, „se va întâmpla *ceva*“. La sfârșitul scrisorii, doar în treacăt și fără nici un comentariu, Katia își înștiințează familia că „Heinerle“* se găsește în afara țării, ceea ce în cazul său este probabil foarte bine. În rest, o așteptau pe fiica Elisabeth care urma să-și petreacă vacanța în zăpadă, împreuna cu părinții.

Nimic nu indică deocamdată că în acest moment Thomas și Katia Mann ar fi intuit, cât de vag, evenimentele care se vor abate asupra lor. O atitudine cu atât mai uimitoare cu cât cel puțin Katia, văzând adeziunea tot mai mare de care se bucura în parlamentele locale ale land-urilor candidatura lui Hitler pentru funcția de președinte al Reich-ului și mai ales după victoria dramatică a partidului național-socialist în iulie 1932, discutase de repetate ori în cercul familiei că ar fi bine să își caute un domiciliu într-o altă țară de limbă germană, în care să se poată refugia în caz că situația de acasă – mai ales cea din München – ar deveni intolerabilă. „Îi spusesem deja cu luni în urmă soțului meu că naziștii vor prelua puterea. [...] Ar fi deci de preferat să părăsim țara. Dar el îmi răspundea de fiecare dată: Nu o să fac așa ceva. O asemenea decizie ar fi un semnal că *eu*

* Heinrich Mann (n. tr.)

cred în victoria cauzei lor. [...] Rămânem aici [...], nu ni se va [...] întâmpla [...] nimic."[10]

Dar acum, după ce Hitler ajunsese într-adevăr la putere, nu se mai vorbea despre toate acestea. Prima scrisoare expediată de Katia din Arosa relatează despre fericirea de a fi aterizat, după atâtea zile extenuante, „cvasi în port" – adică în hotelul familiar din localitatea bine cunoscută. „Asemenea călătorii *sunt* prea obositoare în ciuda numeroaselor momente reușite, și, în realitate, [...] contrare gustului meu, nu, nu, nu, nu."[11]

În orice caz, Arosa este „hiperaglomerată" (nici măcar în acest context nu găsim vreun indiciu că o parte din vizitatori ar putea fi oameni care au părăsit temporar Germania „din cauza atmosferei nefaste de acolo"[12]) și s-a schimbat mult în comparație cu anul 1926; toate sanatoriile pentru boli pulmonare s-au transformat în hoteluri sportive: „Cúrele de odihnă cu ore lungi de repaus în șezlong nu mai sunt practicate de nimeni; erau un apanaj el erei burgheze, iar *Muntele magic* este astăzi deja o carte istorică, deși a contribuit la instaurarea acestei stări de lucruri."[13] Un sejur la altitudine însemna pentru Katia Mann încă și în februarie 1933: reminiscențe din *Muntele magic,* o asociere între adăpost ocrotitor și desprindere de lumea reală.

Se pare că de-abia la începutul lui martie 1933, când și în oaza de refugiu din Elveția începură să sosească, una după alta, veștile funeste despre persecutarea politicienilor și a literaților din opoziție în urma incendierii Reichstag-ului, precum și despre succesul zdrobitor al partidului lui Hitler la alegerile pentru Reichstag, soții Mann se văzură, și ei, confruntați cu consecințele de natură personală ale evoluției politice din Germania.

Thomas Mann recunoscu, la 15 martie, că o „groază morbidă" punea „din când în când" stăpânire pe el în ultimele zece zile (după alegerile pentru Reichstag, din 5 martie) „pe fondul surescitării sistemului nervos și al oboselii". „Poveștile infamante despre asasinate și scandaluri", aduse de Erika din München, relatările despre „maltratările sălbatice ale evreilor"[14], veștile despre „uniformizarea totală a opiniei publice și înăbușirea oricărei voci critice"[15] îl duceau la disperare; stările de panică – mai ales nocturne – iau proporții alarmante paralizând orice putere de decizie: „Descumpănire, tremur nervos, aproape frisoane, și teamă de a-mi pierde puterea de judecată sănătoasă."[16] Concluzia că „o epocă a existenței s-a încheiat" și că de-acum înainte va trebui să-și „întemeieze viața pe noi baze"[17] – rezultatul uneia din numeroasele tentative de consolare întreprinse de Katia pentru a-și redresa soțul în momentele când acesta se refugia iar în patul ei – era pusă mereu sub semnul întrebării. Trecură luni multe până când Thomas Mann se obișnui cu statutul său de emigrant. În schimb pe Katia nu o întreba nimeni ce griji și ce angoase o frământă. Aflând că era imposibil să rămână la Arosa mai mult decât cele trei săptămâni asupra cărora conveniseră inițial, soții Mann se mutară la Lenzerheide, iar peste o săptămână la Montagnola, în apropiere de Hermann Hesse și, în cele din urmă, la Lugano, la *Grand Hotel Villa Castagnola,* unde aveau parte de mai mult confort și de o societate cunoscută. „I-am găsit aici pe dragii noștri bătrâni într-un hotel foarte elegant de tip Baden-Baden, în care Vrăjitorul se simte aproape la fel de bine ca la hotelul băilor din Travemünde. Într-adevăr, este complet transfigurat părând un

convalescent care își revine încet după o boală gravă. Este foarte emoționant."[18]

Că ar fi mai indicat ca Thomas Mann să rămână „afară" până se va vedea cum evoluează lucrurile dăduseră de înțeles avertismente cifrate, lansate printre alții de Hedwig Pringsheim; aceasta îi transmitea fiicei ei că, în conformitate cu sfaturile unor medici competenți, „căprioara"[19] nu ar trebui nicidecum să-și întrerupă tratamentul. Ar fi bine ca și Erika să mai rămână câtva timp la Lugano spre liniștea tatălui ei, mai ales deoarece Katia ar dori probabil să facă o vizită la München în vederea reglementării problemelor gospodărești, iar o asemenea deplasare ar putea fi întreprinsă doar dacă l-ar lăsa pe pacient în mâini bune și cu o îngrijire adecvată, căci după boala grea prin care trecuse avea nevoie de odihnă. Dar peste trei zile Hedwig Pringsheim își revizui sfaturile. Chipurile avusese ocazia „să consult un medic specializat tocmai în bolile de tipul celei care o lovise pe căprioară și avea și o experiență îndelungată." Acesta este de părere „că [...] nu ar fi câtuși de puțin momentul să-l părăsești.

Cazurile de gripă gravă cu meningită, ca cea prin care trecuse el, recidivează de multe ori, iar într-o asemenea eventualitate ar avea neapărat nevoie de tine; dar dacă ai fi plecată, s-ar putea să nu îți fie chiar atât de ușor să te întorci de îndată. El, adică acest medic, avusese tocmai în ultima vreme de-a face cu astfel de situații când soția respectivă nu *putuse* reveni la timp în preajma soțului suferind."[20]

„K. a fost povățuită cu toată seriozitatea [...] prin intermediul mamei ei [...] să nu riște o plecare la München, fiindcă soților li se reține pașaportul pentru a-i forța pe

soți să se întoarcă", citim în jurnalul lui Thomas Mann la data de 28 martie 1933, ceea ce înseamnă că atenționarea fusese înțeleasă fiind acceptată de către cronicar cu o oarecare ușurare. Perspectiva de a fi lipsit chiar acum de soția sa îi provocase de zile întregi o stare de anxietate și spaimă, cu atât mai mult cu cât sosise și de la competentul medic Gottfried Bermann un avertisment cifrat ca nu cumva Katia să plece.

În realitate, este greu să ne imaginăm cum s-ar fi putut reașeza viața lui Thomas Mann în perioada emigrației fără prezența permanentă a soției sale. Pe când el personal discuta cu prietenii și tovarășii de suferință despre consecințele noii situații sau medita, în notele din jurnal, asupra urmărilor fizice și psihice ale marelui șoc provocat de „o existență provizorie și nesigură, marcată de călătorii continue, în timp ce patria era închisă, afișând o atitudine ostilă și perfid de amenințătoare"[21], Katia se străduia să rezolve problemele de stringență imediată, adică să facă rost de camere confortabile la hotel, să transcrie pe curat scrisorile în care Thomas Mann își făcea cunoscută retragerea din președinția „Asociației pentru protecția scriitorilor germani" sau respingea semnarea unei declarații de loialitate față de Adolf Hitler, solicitată de Academia de Artă a Prusiei, din Berlin, pentru a putea fi în continuare membru al ei, apoi să prelungească valabilitatea pașapoartelor care expirau în aprilie, sau să rezolve corespondența zilnică pe care Vrăjitorul i-o dicta la mașina de scris.

De la bun început doamna Thomas Mann nu își făcuse nici un fel de iluzii, obișnuindu-se cu ideea unui viitor incert și organizându-se să facă față tuturor obligațiilor care, oricum, îi reveneau *ei,* deja de multă

vreme: îndatoririle față de fisc, negocierile cu editurile, tranzacțiile legate de avere, proprietatea asupra casei și a terenului, dreptul la succesiune. Toate aceste probleme care din primii ani ai căsniciei o priveau exclusiv pe ea necesitau strategii noi acum, când existența trebuia asigurată în împrejurări vitrege; managera experimentată nu ezită deci nici o clipă ci se apucă de lucru. Erika, Golo, subreta Marie Kurz, Hedwig Pringsheim în primul rând, ba chiar și Ida Herz – tratată în timpuri normale de familia Mann adeseori cu dispreț din cauză că era atât de plictisitoare – toți sunt înhămați la treabă pentru a salva manuscrise, a ridica bani, a ambala materialul documentar din bibliotecă, indispensabil continuării ciclului de romane *Joseph* și, în ultimă instanță, chiar și pentru a expedia piese de mobilier la o adresă convențională din Elveția, cu pretextul că urmează să fie restaurate acolo.

Nu toate acțiunile sunt încununate de succes. Golo reuși să ridice de la bancă doar 60.000 de mărci în numerar, dar suma aceasta o trimise peste granită cu ajutorul unor prieteni francezi, pe când o serie de hârtii de valoare și 40.000 de mărci trebui să fie date pierdute (avocatul Heins încercă în noiembrie 1933 să transfere suma în contul impozitului pe părăsirea Reich-ului, impus de național-socialiști). Cel mai important lucru: datorită în primul rând riscurilor asumate de Erika și conștiinciozității și curajului evreicei Ida Herz manuscrisul cu *Joseph* precum și documentația aferentă sosiră la destinație. „În mai multe pachete cu cărți adresate Dr. Christoph Bernoulli, Basel, Holbeinstr. 69 (firește, fără a aminti numele lui Thomas Mann) sosiră, după cum descrie exact Katia Mann, „în primul rând [cărțile]

acelea care se găseau pe ieșitura biliotecii, sub tabloul lui Lenbach, într-un șir lung, între cele două suporturi (ceea ce este la dreapta suporturilor, *nu* face parte din această categorie); în al doilea rând cărțile [care stăteau] între suporturi, pe măsuța de lângă birou. Și în al treilea rând un album cu ilustrații despre Egipt [aflat] pe teancul dintre dulapul de cărți și ușa sufrageriei."[22]

Reuși însă o altă lovitură – firește, datorită exclusiv unui noroc orb și neghiobiei funcționarilor vamali. Fusese cât pe-aci să fie confiscate tocmai caietele cu jurnalul lui Thomas Mann pe care Golo le scosese, la indicațiile tatălui, – dar fără să le citească – dintr-un seif din Poschingerstraße și le împachetase într-un geamantan împreună cu alte obiecte. Șoferul familiei Mann expediase bagajul conform indicațiilor primite, dar informase apoi poliția politică, iar aceasta ordonase verificarea conținutului geamantanului la punctul de frontieră Lindau[23]. Doar lipsa de competență a comisarului de poliție – pe care îl interesau sumele mari de bani trecute în deconturile editurilor și nu manuscrisele, pur literare după părerea sa – ar putea explica faptul că numai teancul de documente editoriale (și *nu* întregul conținut al geamantanului) a fost retrimis, pentru o verificare suplimentară, poliției politice, care consultă în acest scop Secția Financiară din München-Est. Aceasta era rugată să treacă în revistă documentele iar apoi să le returneze cât mai repede la Lindau pentru ca geamantanul să poată fi expediat imediat destinatarului. – Totul e bine când se sfârșește cu bine! La 19 mai Thomas Mann lua în primire coletul mult așteptat, în greutate de 38 de kilograme.

Nu știm în ce măsură Katia Mann își dăduse seama prin ce pericol trecuseră. Este aproape sigur că *ea* nu a

cunoscut niciodată conținutul jurnalului. Dar observase cu siguranță agitația soțului ei – vecină cu disperarea – și suferea și ea din cauza nervozității și a irascibilității sale. „Vor publica pasaje din el în VÖLKISCHER BEOBACHTER", îl citează Golo pe tatăl său în jurnal, referindu-se la angoasele acestuia din acele zile. „Vor distruge totul, mă vor distruge și pe mine. Viața mea nu se va mai putea desfășura normal."[24] Într-adevăr: dacă funcționarul vamal din Lindau ar fi avut habar de literatură, dacă ar fi început să răsfoiască puțin jurnalul... și dacă Secția Financiară din München-Est nu ar fi fost interesată exclusiv de problemele legate de avere ci ar fi trecut în revistă întregul conținut al geamantanului, probabil că acea integritate morală și socială a lui Thomas Mann, fără de care el nu putea scrie, nu ar fi rămas nepătată. Toate calculele, planurile și acțiunile Katiei vizau, însă, menținerea productivității literare a soțului ei. Din fericire, a fost scutită de grija de a dezvolta strategii noi care să-i fi asigurat condiții de viață și de muncă unui om dezavuat și suspectat de homosexualitate. Oricum, avea destule obligații, chiar și fără o asemenea sarcină – probabil insurmontabilă.

După ce doamna Thomas Mann trebui să renunțe la intenția de a face o scurtă vizită la München, Golo este solicitat să o supravegheze pe sora sa Elisabeth, încă elevă, și să gestioneze tranzacțiile financiare legate de casa din Herzogpark, iar Hedwig Pringsheim este rugată să expedieze la o adresă convențională din Elveția câteva lăzi cu obiecte mai dragi din gospodărie. Aceste indicații erau însoțite de discuțiile interminabile dintre cei doi soți în legătură cu localitatea în care s-ar putea stabili în viitor: Basel, Zürich, Tessin, chiar și Bolzano

(„apropierea de Milano"), sau mica vilă din Veneția a lui Werfel, oferită de Alma Mahler – toate erau puse în cumpănă și respinse apoi din nou, în timp ce veștile sosite din München dădeau ca probabilă „durata mai îndelungată a situației din Germania"[25], iar Katia insista să fie aduși în Elveția și cei doi copii „mai mici". Și „străbunii" erau „rugați" să părăsească Germania și să-și pună la adăpost colecțiile de artă.

La 3 aprilie, Golo o aduse pe Elisabeth la părinți; Michael, elev la un internat din Neubeuren, pe Inn, se găsea oricum în Italia, cu ocazia unei excursii organizate de școală și primi dispoziția să nu se mai întoarcă la internatul său ci, în drum spre casă, să vină la părinți. Monika studia muzica la Florența – era, deci, în siguranță – Erika pregătea la Lenzerheide un nou program al cabaretului *Pfeffermühle* iar Klaus lucra ca redactor și literat la Amsterdam și Paris. Sprijinul principal al mamei în această perioadă era Golo care intenționa să rămână „deocamdată, până la examen", la München[26], dar venise să petreacă sărbătorile Paștilor la Lugano ca să se poată sfătui cu părinții. Luară, împreună, decizia să renunțe la locuința din München „sacrificând o treime din averea din Germania"[27] și să se stabilească la Basel. Cel mai înțelept lucru, îi scria Katia lui Klaus, este să se încadreze strict în limitele legii, „căci dacă iese la iveală vreo ilegalitate [...] ei pot confisca nu numai casa ci și toate încasările editoriale, precum și cota mea de moștenire și zău că ar fi păcat."[28] În Germania viața a devenit imposibilă, orice iluzie că ai putea desfășura în continuare, „fără pericol și netulburat, o activitate normală în această țară" este absurdă, căci „urmărind modul în care acești smintiți haini își pun în aplicare

intențiile, una după alta, este clar că situația va deveni tot mai îngrozitoare iar aerul mai irespirabil."

Astfel că familia Mann hotărî să rămână deocamdată în Elveția și să petreacă vara pe Riviera franceză. Familia Schickele se oferi să-i ajute să găsească o locuință în zona Sanary/Le Lavandou iar pe Thomas Mann îl bucură perspectiva de a-i avea acolo în jurul său și pe cei doi copii mai mari. În vederea călătoriei își vor aduce Buick-ul de la München.

Proiecte luminoase în vremuri întunecate; evenimentele le împinseră în curând pe planul al doilea. La 16 aprilie 1933, adică în duminica Paștilor, Katia află de la o cunoștință despre o demonstrație a „Prietenilor Muzicii" din München, care protestaseră în mod public împotriva – redat textual – „defăimării, în străinătate, a maestrului nostru german" prin conferința lui Thomas Mann despre *Suferințele și măreția lui Richard Wagner.* Bruno Frank aduse peste două zile ediția de Paști a ziarului MÜNCHNER NEUESTE NACHRICHTEN în care era publicat „documentul mârșav".[29] Thomas Mann notează în jurnal: „Șoc puternic, de scârbă și groază, care mi-a marcat ziua".[29] Dar mai notează și următoarele: „Hotărâre definitivă de a nu reveni la München și de a lupta cu fermitate pentru a ne stabili la Basel."[29] După ce o „combinație de Adalin și Phanodorm" o ajutase să petreacă o noapte relativ liniștită, Katia reuși să dactilografieze încă în ziua următoare „riposta corespunzătoare" și să o expedieze spre tipărire publicațiilor FRANKFURTER ZEITUNG, DIE NEUE FREIE PRESSE, D.A.Z. și VOSSISCHE ZEITUNG. Spre satisfacția lui Thomas Mann toate publicară, fără modificări, riposta sa justificativă.

Nu au lipsit nici reacțiile din sfera privată a Germaniei; acestea arată că semnatarii protestului – printre ei vechi prieteni ai familiilor Mann și Pringsheim, de exemplu dirijorul Hans Knappertsbusch, desenatorul Olaf Gulbransson, Hans Pfizner, Richard Strauss – nu se bucuraseră de o aprobare unanimă. „Trebuie să vă spun că atât pe mine cât și pe prietenii mei ne-a supărat mult trista lipsă de solidaritate dintre artiști, care iese la iveală în protestul împotriva soțului dumneavoastră [...]", îi scrie Ernst Penzoldt Katiei Mann. „De-ar fi fost măcar mai bine scris acest protest! Cât de mărunt, jalnic și laș, ba chiar ilariant trebuie să pară privit din perspectiva zeilor! Oameni meschini, oameni meschini – obișnuia să spună tatăl meu în împrejurări similare."[30]

Probabil însă că familia Mann – unde cel puțin Katia așteptase cu oarecare îngrijorare „reacția inimii wagneriene a lui Fay"[31] – a primit cu cea mai mare emoție copia, trimisă de mama-soacră, a unei scrisori adresate de Alfred Pringsheim unui semnatar apropiat lui pe plan profesional (foarte probabil fizicianul Gerlach) în care ia apărarea interpretării lui Wagner făcute de ginerele (nu totdeauna agreat de el): „17.4.22. Prea stimate domnule coleg! Am descoperit cu oarecare uimire, ba aș putea chiar spune cu sincere regrete, semnătura dumneavoastră la capătul pamfletului. [...] Și anume sunt de părerea, poate cam demodată, că cineva care se pretează să contribuie cu propria semnătură la susținerea unui atac atât de infamant, bazat pe câteva *cuvinte* desprinse cu răutate din contextul unei conferințe de 52 de pagini tipărite – cuvinte în parte chiar denaturate – și-a luat probabil oboseala să citească originalul. [...]. Din păcate, însă, cred că pot avea îndoieli justificate că măcar unul singur dintre stimații

domni semnatari ar fi îndeplinit această obligație. [...]. Th. Mann scrie [...]: «Pasiunea pentru opera feerică a lui Wagner m-a însoțit în decursul întregii vieți, din clipa în care am luat primul contact cu ea și am început să o asimilez și să o înțeleg în toată profunzimea ei. Nu voi uita niciodată ce îi datorez – din perspectiva celui care pe de o parte învață, pe de alta se delectează – nu voi uita niciodată orele de fericire singulară petrecute în incinta teatrului, ore de înfiorare și beatitudine a nervilor și a intelectului, de aprofundare a semnificațiilor emoționante și mărețe pe care numai această artă le poate mijloci.» – Cred că cineva care a făcut o asemenea profesiune de credință în public ar trebui să fie și după «renașterea națională a Germaniei» ferit de atacuri atât de grosolane și perfide cum le conține acel manifest. [...]. Dacă, în calitate de reprezentant al științelor exacte, v-ar interesa eventual conținutul integral al conferinței respective, aș fi foarte dispus să vă pun la dispoziție, spre documentare, exemplarul care se află în posesia noastră."[32]

Cei din Lugano aflară de la Hedwig Pringsheim detalii despre campania de defăimare, scrisorile arătând din nou cât de mult participa mama la tot ce era legat de familia Mann: „Medi [...] va trebui să-și smulgă din inimă prima mare iubire căci, după părerea lui Fay [Alfred Pringsheim], tocmai iubitul [este vorba despre dirijorul Hans Knappertsbusch, foarte admirat la acea vreme de Elisabeth] este instigatorul întregii porcării. [...]. Dar ascultă mai departe: la penultimul concert al Academiei soția iubitului l-a acostat pe Fay spunându-i: «Soțul meu vă transmite că este supărat pe Th. M. fiindcă l-a numit pe R.W. un diletant.» Firește că Fay nu a înțeles despre ce este vorba, iar ea i-a explicat că acest cuvânt (adică

diletant) fusese pronunțat cu ocazia conferinței ținute în Olanda – soțul ei primise o relatare a unui ziar olandez și este foarte supărat pe conferențiar. La care Fay [...] răpunse [...] că îl roagă pe soțul ei să-i comunice el personal, la proximul *lunch,* acest lucru celui vizat." Suntem, deci, îndreptățiți, concluzionează Hedwig Pringsheim, „să credem că ar putea exista o legătură între episodul respectiv și acțiunea recentă."[33]

La puține zile după această scrisoare care confirma ceea ce devenise între timp subiect de discuție[34] în cercurile emigranților, Klaus și Erika sosiră la Lugano într-o scurtă vizită. Ambii insistară cu fermitate ca gospodăria din München să fie complet lichidată. Dar Thomas Mann nu se putea nici acum decide să rupă toate legăturile. Revenea tot mereu asupra posibilității de a avea două domicilii, lua în considerare găsirea unei modalități de a i se achita, cu forme legale, la al doilea domiciliu, încasările din Germania, se gândea la ipotecarea casei, la transcrierea ei pe numele copiilor și căuta – stând de vorbă când cu unul când cu altul – căile optime de a transfera oficial în Elveția averea din Germania. Hotărâră să se întâlnească, într-o localitate din apropierea frontierei, cu avocatul Valentin Heins, care le fusese recomandat din Germania, și să aducă la Bregenz mașina din München pentru a pleca imediat după aceea pe Riviera, trecând prin Zürich și Basel, unde Katia voia să caute o locuință corespunzătoare. Klaus și Erika nu găsiseră încă o casă potrivită pe Riviera dar rezervaseră deocamdată camere la un hotel din Le Lavandou. Perspectiva de a-l întâlni pe coasta sudică a Franței nu numai pe fratele Heinrich ci și multe alte cunoștințe, precum și bucuria de a avea parte de mare și

plajă îl încântau pe Thomas Mann care, în această dispoziție relaxată, observă de-abia acum – pentru prima dată de la decizia de a rămâne „în afara granițelor" – cât de surmenată este soția sa și cât de îndreptățite erau temerile că ar putea claca atât fizic cât și psihic.

Dar compasiunea pentru Katia se risipi peste două zile făcând loc unor noi îngrijorări după ce Golo comunică din München că poliția politică confiscase toate trei automobilele: Buick-ul, limuzina și micuțul DKW roșu. Cuprins de „șoc, depresie profundă și oboseală"[35] Thomas Mann se refugie pe divanul său în timp ce Katia, deși epuizată, se așează alături de el încercând cu grijă să-i explice că ar fi foarte important să se obișnuiască încetul cu încetul cu gândul pierderii casei și a averii din Germania, fiindcă și scoaterea din țară a altor obiecte va fi probabil obstrucționată. Ei dispuneau – și fără valorile din Germania – de un capital suficient de mare în Elveția (conform documentelor, aproape 200.000 de franci), pentru a putea duce o viață corespunzătoare rangului lor.

La 29 aprilie – spre marea ușurare a Katiei, Golo își anunțase sosirea în Elveția – cei doi soți plecară din Lugano. Întâlnirea cu avocatul Heins – care reușise, fără nici o dificultate, să treacă peste graniță geamantanul cerut de Katia, cu îmbrăcămintea necesară și câteva obiecte prețioase din Poschingerstraße – se încheie fără perspective concrete. *Pater familias* nu se putea decide pentru nici una din variantele propuse și alese – din nou – „calea de mijloc"[36] a desprinderii lente de Germania, deoarece nu se simțea în stare să facă față stresului cauzat de o ruptură bruscă și lipsită de echivoc. S-ar putea presupune că incertitudinea legată

de soarta geamantanului care conținea jurnalul său influențase în oarecare măsură această strategie a așteptării. Notele din jurnalul Katiei ne arată că ea însăși era de acord cu atitudinea sa, deși din toate scrisorile reieșea că ar fi preferat o despărțire imediată. Dar își cunoștea soțul și știa că în acest moment nu ar fi fost capabil să facă acest pas. „Katia și cu mine am stat multă vreme mână în mână. Ea înțelege pe jumătate temerile mele din cauza conținutului geamantanului."[37]

După o călătorie cu vagonul de dormit, de la Mulhouse la Toulon, iar de acolo la Marsilia, familia sosi, la 7 mai, la Le Lavandou. În timp ce Thomas Mann se culcă în pat ca să se odihnească după oboselile călătoriei, Katia, Elisabeth și Michael vizitară o casă de închiriat, situată în apropierea hotelului. În ziua următoare își continuară căutările în localitățile Sanary și Bandol unde familia intenționa să se stabilească, deși nu găsise încă o casă corespunzătoare. „Thomas și Katia Mann, cu 2 copii, de ieri la Grand Hotel Bandol, Erika și Klaus la Sanary, Hotel La Tour. Astăzi au luat ceaiul la noi", notează René Schickele, la 11 mai, în jurnalul său. „Thomas Mann este foarte nefericit. Trece și el prin aceleași stări ca majoritatea germanilor din categoria lui spirituală. Văd prea bine ce se întâmplă, își dau seama și ce se va mai întâmpla, dar în fond nu vor să accepte situația."[38]

Schickele avea dreptate. Thomas Mann nu putea sau nu voia să conștientizeze situația în care se găsea. Starea de spirit rămânea depresivă – în pofida unui modest confort în noua ambianță (camerele aveau câte o loggia, i se puse de îndată la dispoziție o masă mai mare la care să poată scrie), în pofida vizitelor consola-

toare ale copiilor, mai ales ale Erikăi, și în pofida încurajărilor venite din partea familiei Schickele, a Theresei Giehse și a altor prieteni: „Tot ce văd în această sferă de cultură mi se pare precar, hodorogit, lipsit de confort și situat sub nivelul meu de viață.“[39]

Gândurile sale se îndreptau spre Germania. Thomas Mann îi adresă guvernatorului Reich-ului național-socialist în Bavaria, Franz Xaver cavaler von Epp, rezident la München, o scrisoare care chipurile se bucură de „asentimentul tuturor părților“[40] – asta înseamnă al Katiei, Erikăi și al lui Klaus – în speranța că va „ajunge la un aranjament referitor la avere și mobilier“; ideea de a se putea întoarce acasă în toamnă deveni – deși respinsă de rațiune – o adevărată obsesie timp de câteva zile. În cele din urmă hotărârea definitivă: mobilele favorite, „masa de scris și fotoliul cu taburetul puteau fi ridicate, și expediate mai târziu prin intermediul lui Bernheim [negustor de antichități] iar gramofonul prin Koch [magazinul de articole muzicale]“[41]; acestea urmau să fie plasate într-o casă din Zürich, oraș pentru care optaseră între timp în loc de Basel. Cât timp și câtă putere de convingere va fi trebuit oare Katia Mann să investească pentru a restrânge visele desprinse de realitate ale soțului ei la dimensiunile unor obiective care poate că erau realizabile – cu o doză considerabilă de noroc? Și câte amănunte organizatorice vor fi trebuit oare puse încă la punct pentru ca obiectele atât de indispensabile soțului ei să ajungă cu adevărat la el?

La 12 mai – adică la trei luni după despărțirea de fiica lor – bătrânii Pringsheim sosiră pentru paisprezece zile la Bandol, peste două zile apăru fratele Heinrich, iar verișoara Ilse Dernburg transmise recomandări finan-

ciare din partea rudelor din Berlin: „încetul cu încetul numărul nostru crește“[42]. În câte o seară refugiații aveau chiar senzația că se găsesc în vechea ambianță familiară de acasă: Bubi și Medi făceau muzică pentru bunici; familiile Feuchtwanger, Schickele, Heinrich și copiii cei „mari“ alături de prietenii lor duceau „discuțiile obișnuite“[43], se lua ceaiul pe terasele diferitelor hoteluri sau la domiciliul acelor prieteni – de exemplu la familiile Feuchtwanger și Schickele – care își găsiseră deja locuințe corespunzătoare, se ieșea la plimbare, iar Erika le citea, seara, din cartea pentru copii la care lucra atunci.

Katia și mama ei aveau în timpul acesta răgazul să se ocupe de problemele practice. În cele din urmă se găsise o casă pentru vară. *La maison tranquille* promitea să corespundă tuturor așteptărilor. Dar cine să o gospodărească, cine să gătească pentru „familia“ care devenea tot mai numeroasă? Ei bine, Hedwig Pringsheim rezolvă și această problemă: domnișoara Maria, subreta din „Poschi“, va petrece vara pe Riviera și o va ajuta pe Katia să se instaleze la Sanary. Se pare că era momentul suprem; până și Thomas Mann observase că soția sa Katia nu era „chiar în formă“[44] și slăbise mult în ultima vreme. În rest însă totul părea să meargă bine – făcând abstracție de iritările obișnuite și ocazionalele izbucniri de mânie ale Vrăjitorului. Prima cameră gata aranjată fusese cea a lui Thomas Mann; stăpânul casei se bucură de „instalarea aproape totală“ în biroul simpatic, „la o fostă masă de joc acoperită cu postav verde“, care îi servea „deocamdată drept masă de scris“.[45]

Revenirea la „o formă de existență privată“ era „extrem de benefică“ nu numai pentru *pater familias,* ci

pentru întreaga familie. Iluzia unei noi „normalități", degrevarea stăpânei casei în urma sosirii punctuale a subretei Maria înseninau atmosfera generală; Thomas Mann începu să se ocupe iar de *Joseph* iar Katia plecă la Toulon, însoțită de tânărul Schickele, pentru a achiziționa „o mașină Peugeot, o cabrioletă frumușică, oferită spre vânzare de bursa de automobile."[46] Prețul: 13.000 de franci.

Rămânea în suspensie casa din München. Între timp apăruseră însă și aici constelații noi: „Draga mea micuță" – scrisoare a lui Hedwig Pringsheim din iunie 1933 – „nu te speria, nu s-a întâmplat nimic rău, dar este urgent. Deci: o familie din America, Taylor [...] s-a îndrăgostit de căsuța din Poschingerstraße, am rugat-o astăzi [...] pe Kürzchen [bona copiilor Mann, Marie Kurz] să i-o arate și în interior și a fost încântată. Doamna T. are 4 copii, 2 mai mari și 2 mai mici. [...]. Ar vrea să o închirieze pentru cel puțin 3 luni [...] cu 400 de mărci pe lună. Oferta mi s-a părut foarte avantajoasă pentru voi așa că am vrut să vă comunic totul de îndată. [...]. După primirea acestei scrisori [...] te rog să-mi comunici *imediat* telegrafic dacă răspunsul este «da» sau «nu». Căci Mrs. Taylor [...] ar dori [...] să se mute cât mai repede. Kürzchen a fost foarte plăcut impresionată de toată afacerea."[47]

Se pare că și soții Mann: în felul acesta își scoteau o parte din cheltuieli, iar chiria va putea fi ulterior ridicată. Familia Taylor se mută probabil foarte repede, căci Hedwig Pringsheim îi scrise, la 6 iulie, fiicei ei că făcuse o vizită la „Poschi": „A fost o senzație cam ciudată pentru mine, iar proprietatea mi s-a părut încântătoare."[48] Cu toate acestea se prefigurau probleme, deoarece Ida Herz sosise pentru a se instala în casă – probabil în

urma indicațiilor primite de la Sanary – și a pune în ordine biblioteca. Firește că nici una nici alta nu mai erau acum posibile, casa fiind închiriată, dar „cărțile, în măsura în care căprioara le dorește și are nevoie de ele", pot fi expediate. Katia, în schimb, insista ca indicațiile trasate de ea să fie respectate – o atitudine care o nemulțumea pe mamă: „Casa este de acum închiriată și pur și simplu nu mai ai dreptul să dai mereu dispoziții. Ieri mi-a telefonat [Marie Kurz] spunându-mi că Herzchen va veni, va înnopta acolo și va lua toate cărțile bune [...], m-a întrebat ce răspuns să dea? I-am spus că asemenea acțiuni nu mai pot avea loc acum, după ce contractul a fost deja încheiat și s-a predat totul, deci să fie amânate până în octombrie. Dar în clipa aceasta mi-a telefonat iar: cică într-o scrisoare *expres* tu ai repetat dispozițiile referitoare la cărți, spunându-i, în plus, să ambaleze porțelanul bun și alte obiecte și să le evacueze de acolo. Nu am putut decât să repet că, după părerea mea, un asemenea procedeu este *neavenit* și că îți voi face și ție cunoscut de îndată punctul meu de vedere. [...]. Referitor la cărți am vorbit cu doamna Taylor, care este extrem de cumsecade și mi-a promis că le va îngriji cu sfințenie, așa cum dorești tu." Noua chiriașă restituise până și argintăria, „aducându-și-o pe a ei proprie, precum și lenjeria de pat."[49]

Katia insistă pe tot parcursul lunii iulie pe lângă mama ei și Marie Kurz dând indicații care urma să fie duse la îndeplinire de îndată: și anume, să fie evacuate din casă mai întâi cărțile, apoi porțelanul, argintăria – iar în cele din urmă discurile. Nu îi păsa de modalitatea în care chiriașei i se va explica din ce cauză acțiunea nu suferă amânare, așa încât Hedwig Pringsheim interveni

din nou. Dacă fiica ei ține morțiș ca dispozițiile ei să fie puse în aplicare, să-i scrie măcar o „scrisoare drăguță, politicoasă, pe cât posibil scurtă“[50] doamnei Taylor care se arătase foarte generoasă și să o asigure – dacă se poate în limba engleză – „că sub conducerea competentă a lui Kürzchen va fi evitat orice disconfort pentru familie [...] iar cărțile respective vor fi înlocuite cu altele care vor umple golurile.“

Peste câteva zile Hedwig Pringsheim își dădu seama cât de înțelepte, deși lipsite de scrupule – dar aceasta nu mai avea nici o importanță în momentul de față – fuseseră dispozițiile transmise de fiica ei: „Când am citit ieri că o lege [referitoare la confiscarea «averilor dușmanilor poporului și ai statului»], [...] se află în elaborare, i-am spus lui Fay: aha! situația devine serioasă. Și am luat legătura cu Kürzchen, rugând-o să execute *acum* toate dispozițiile tale, căci poate că sunt totuși justificate; și anume să se grăbească.“[51]

În timp ce în Poschingerstraße obiectele erau triate și împachetate – se pare că într-adevăr în ceasul al doisprezecelea – la Sanary începuseră preparativele în vederea sărbătoririi celei de-a cincizecea aniversări a Katiei cu tot ritualul obișnuit din München. Erika se duse dis-de-dimineață în sat să aducă flori, copiii – prezenți cu toții în afară de Klaus – „împodobiră atât de frumos toată casa încât nu mai rămăsese nici un locșor care să nu fie înmiresmat de parfumul florilor, chiar și cabinetul intim fusese luat în antrepriză de Golo.“[52] Nu lipsea, firește, nici obișnuita „cantată“ compusă de Erika și „executată în timp ce doamna consilier cobora scările [...] fără să bănuiască nimic.“ Își recitară cu toții poezioarele; doar „Goethe“ (adică Thomas Mann), care

își compusese personal partea sa, se poticni: „am leșinat de râs". Toți actorii țineau în mână cât un mic cadou – „foarte multe sacoșele" – și, bineînțeles, dulciurile „sosite de la Paris la comandă specială." Seara, după cina luată în familie, s-a întrunit o mică societate, ca de obicei. „La masă", îi scrie Erika fratelui ei, „am băut doar noi șampania de calitatea întâi; pe cea mai puțin bună am servit-o oaspeților".

Dar tendința spre economie nu prevala totdeauna. Când își sărbători ziua de naștere René Schickele, a cărui situație financiară precară îi era bine cunoscută Katiei, aceasta făcu penitență, apărând – însoțită de cei doi copii mai mici – încărcată de flori minunate și cu un coș cu delicatese „adus special de la Toulon"[53]; cu conținutul lui, scrie René Schickele în jurnal, „se putea ospăta o societate numeroasă" care se și înființă spontan în seara respectivă, punctul culminant fiind apariția familiei Mann: „*El,* senator din cap până în picioare, care îmbrățișează milioane* de oameni. Katia care nu ajunge să spună și ea ceva își împinge, nervoasă, maxilarul înainte. Bibi și Medi privesc totul cu ochi mari. (Bibi va descrie mâine foarte amănunțit scena). Moni zâmbește, cu un picior încă în junglă. Într-un colț, Golo se balansează de pe un picior pe altul. [...]. Thomas Mann spune în cele din urmă [...]: «Cu un an înainte s-ar fi organizat un banchet în cinstea dumneavoastră», la care Katia izbucnește: «Na, masa de onoare este, oricum, întrunită aici, să ne mulțumim deci cu această situație.»"[54]

La masa de onoare se găsea și Heinrich Mann cu prietena sa Nelly și, „ca de obicei, cei doi frați vorbeau,

* Aluzie la un vers din oda lui Schiller „Către bucurie" (n. tr.)

cu toată tandrețea, limbi diferite – o atitudine ce se manifesta la Thomas mai ales atunci când era întru totul de acord cu Heinrich."[55] Cea mai dificilă problemă a serii, conform relatării lui Schickele, rămânea să o integreze pe Nelly Kröger care nu prea corespundea concepțiilor fraților Mann despre comportamentul în societate. „Toți se străduiesc să o scoată din anonimat pe doamna Kröger ceea ce eșuează de cele mai multe ori. Ea rămâne tăcută, doar fața ei exprimă convingerea că face și ea parte dintr-o familie la fel de bună ca noi. [...]. Fără aceste blestemate complexe de inferioritate [...] ar fi delicioasă." Firește că nimeni nu o ajuta cu adevărat. În orice caz, prietenul ei nu manifesta nici un talent în această privință: „Văzându-l alături de prietena sa, plin de atenții, ba chiar aferat, îți dai totuși seama din atitudinea sa că este foarte conștient de «lipsa de legalitate a relației». Katia simte atât de intens penibilul situației încât aceasta o influențează fără voia ei."

Corectă observație! În ciuda rezervelor, Katia Mann încerca mereu să-și demonstreze compasiunea pentru dificultățile lui Nelly, mai ales după ce Heinrich Mann legaliză legătura. În fond și la urma urmei Nelly făcea acum și ea parte din familie – chiar dacă provenea din altă pătură socială, fiind în consecință neagreată – și trebuia integrată în strategia de apărare necondiționată a clanului.

Dar în curând apărură probleme mai grave decât înclinația spre alcool a lui Nelly. Hedwig Pringsheim îi anunță că la finele lui august, după plecarea familiei Taylor, „buna și draga noastră Poschi" primise o grea lovitură: „A fost confiscat totul, casa și grădina și terenul [...] așa încât de acum înainte nu mai este voie să fie

înstrăinat nici un obiect («până la venirea domnului Th. Mann în persoană», spusese funcționarul, de altfel, foarte politicos).“[56] Situația este dificilă: se știa despre evacuarea celor 33 de lăzi, se cunoștea chiar și adresa convențională la care fuseseră expediate, precum și conținutul lor. „Culmea“ însă: „știau și că 2 colete fuseseră transportate în Arcisstraße [...] și că în ele se găsea argintăria“. Firește că ei doi, adică Alfred și Hedwig Pringsheim, nu aveau, în mod oficial, cunoștință de conținutul lăzii și al coșului, dar dacă Marie va fi obligată – conform amenințărilor – să facă o depoziție sub jurământ, va trebui să declare, conform adevărului, că era vorba despre 24 de tăcâmuri care, la actualul preț al argintului sunt [de bună seamă] lipsite de valoare, având [doar] pentru tine [...] o valoare fiindcă reprezintă cadoul de nuntă al bunicilor tăi, din care cauză trebuiseră puse la adăpost din calea unor eventuali chiriași.“[57]

O capodoperă a sistemului de transmitere conspirativă a unor informații! Cei de la Sanary știau acum foarte precis cu ce va fi înzestrată casa din Zürich-Küsnacht, pe care Erika Mann avusese norocul să o găsească.

La 22 septembrie Golo, subreta Maria, Medi și Michael plecară cu automobilul Peugeot la Zürich. În acest timp, Thomas și Katia Mann dădeau o masă de adio la hotelul *La Tour* încercând cu această ocazie să facă bilanțul. Preponderente erau sentimentele de recunoștință și încredere că – după cum notează Thomas Mann în jurnal – „tonalitatea de bază fericită“[58] a vieții sale se va impune și într-un context care, cu luni înainte, i-ar fi tăiat încă răsuflarea... o atitudine ce o determina și pe Katia să privească viitorul cu mai mult optimism.

Soții Mann admirară de la ferestrele hotelului *St. Peter* din Zürich vila elegantă și spațioasă de pe povârniș, construită în stilul caselor de la țară din Anglia și cu vedere spre lacul Zürich; având patru camere de baie îi asigura și stăpânului casei baia sa proprie. Acest amănunt compensa oarecum „lipsa izolării fonice" criticate de Thomas Mann din prima zi. Totuși „proprietarul îndărătnic al vilei"[59] rămase cu o impresie bună după inspectarea biroului de lucru foarte mare și elegant sperând să poată completa cât mai curând mobilierul cam improvizat, în urma aducerii mesei de scris și a fotoliului de lectură din München. Katia se gândea cum să repartizeze camerele și făcea târguielile necesare. La 28 septembrie se mutară cu ajutorul automobilului încărcat de bagaje și, împreună cu cinci dintre copii, sărbătoriră mutarea încropind o cină în sufrageria mică. Președintele federal Motta dădu un telefon[60] urându-le bun-sosit, ceea ce întări sentimentul că noul start stătea sub auspicii bune.

Înregistrarea familiei la Biroul de Evidență a Populației din Küsnacht nu întâmpină nici un fel de dificultăți, poliția pentru străini din Geneva acordându-le, după trei luni, permisiunea de rezidență[61], deocamdată pentru un an – cu o restricție: Thomas Mann primea dreptul de a-și exercita meseria de scriitor liber profesionist fără a fi impozitat, în schimb Katia nu avea voie să presteze o activitate remunerată.

Ei bine, așa ceva nici nu i-ar fi putut trece prin minte. Zilele ei erau oricum pline. În afară de ajutorul continuu dat Vrăjitorului, mai trebuia să caute o școală potrivită precum și profesori de muzică (la conservator) pentru cei „mici" și să completeze lipsurile din casă cu cele

absolut necesare – obligații de care se achită cu ajutorul bunelor prietene din Zürich, Emmie Oprecht și Lily Reiff. Deși înțelesese precizările cifrate din scrisorile mamei nu avea de unde să știe când vor sosi lăzile de la München cu propriile ei obiecte casnice și piese de mobilier. În schimb, vizitatorii care se înființară foarte curând și la Zürich voiau să fie bine primiți și, dacă se poate, chiar ospătați, deși înzestrarea cu veselă și argintărie era încă destul de provizorie. Familia Neumann este bucuroasă că „la voi poate mânca din șapte farfurii“[62], o consolă Hedwig Pringsheim pe Katia care îi scrisese probabil, după mutare, că nu are decât șapte farfurii și șapte perechi de tacâmuri. Pentru doamna Thomas Mann, răsfățată din copilărie, era o experiență cu totul inedită să trebuiască să se gospodărească în condiții atât de precare. Din acest punct de vedere fiica lui Ernst și Hedwig Dohm [adică Hedwig Pringsheim] care crescuse în condiții mai modeste făcea mult mai bine față, așa că nu pregetă să-și povățuiască fata: „Să nu vă sinchisiți de faptul că ceilalți sunt atât de bogați, că dispun de icre negre și slujitori. Cu atât mai distinși și spiritualizați păreți voi cu menuurile voastre modeste și subretele neinstruite.“[63]

La finele lui octombrie 1933 cele „40 de lăzi cu obiecte casnice, porțelanuri și cărți inutile“[64], sosite din München, inundară casa ca „un val venit din viața de odinioară“[65]: „multă argintărie, rochii, mantale, încălțăminte, fețe de masă și alte albituri, servicii de ceai și obiecte de artă“[66]; peste o lună sosiră, nevătămate, și mobilele mult așteptate de stăpânul casei; masa de scris din ale cărei sertare se despachetară „obiecte mărunte, ornamentale și de uz zilnic“. Scaunele vechi, „fotoliul Empire din

Hamburg și [scaunul] cu taburetul respectiv“[67] redară noului birou de lucru vechea atmosferă familiară; în holul casei apărură iar „frumoasele dulapuri Empire“ care aparținuseră familiei Mann, se fixară candelabrele și în cele din urmă se instală și „aparatul de muzică“. Și tablourile bine cunoscute reapăruseră pe pereți: băieții de la izvor de Ludwig von Hofmann, „micul Lenbach și portretul din copilărie al lui Medi“. Paturile erau acoperite cu vechile plăpumi de mătase.

În timp ce Katia se străduia să aranjeze la Küsnacht un nou domiciliu familial, național-socialiștii expropriară casa ei părintească fiindcă voiau să construiască pe terenul respectiv o clădire reprezentativă proprie. Hedwig Pringsheim scria la 1 noiembrie din Arcisstraße: „Citește cu ochii înlăcrimați această scrisoare! Este ultima care pleacă din casa ta părintească, ce nu mai seamănă, ce-i drept, câtuși de puțin cu o casă părintească ci cu un haos infernal, în care nici porcii nu s-ar simți bine.“[68] După puțin timp – familia Pringsheim reușise totuși să obțină o locuință elegantă în Maximiliansplatz – mama scrise că începuse deja demolarea: „Când m-am furișat astăzi, mânată de nostalgie, până în dreptul vechiului nostru cămin, l-am găsit înconjurat de schele, iar muncitorii intrau și ieșeau pe ferestre de parcă așa ar fi fost normal să fie; și un afiș: «Este interzisă intrarea persoanelor neautorizate». Fiind total «neautorizată» am făcut stânga împrejur și m-am simțit foarte ciudat.“[69]

Pentru a scăpa câtva timp de impresiile apăsătoare din München „străbunii“ întreprinseră o călătorie de paisprezece zile la Zürich, ca să-și viziteze fiica. Se pare că în perioada șederii lor în Schiedhaldenstraße

începură în familia Mann primele controverse pe teme politice între părinți și cei doi copii „mari". La începutul lui octombrie Erika – aflată la Zürich unde pregătea redeschiderea cabaretului ei *Pfeffermühle* – îi scrisese fratelui Klaus dându-i raportul asupra situației din Küsnacht: „Părinții noștri s-au aclimatizat deja foarte bine, dar tatăl nostru este un capitol cât se poate de trist."[70] Primul conflict declarat izbucni în clipa când Thomas Mann ținu morțiș să completeze un formular sosit din Berlin, de la Uniunea Scriitorilor Germani – aliniată acum – cu scopul de a-și afirma în fața lumii întregi „apartenența la literatura germană".[71] Faptul că mama se situă de partea copiilor – chiar dacă după o „discuție foarte chinuită"[72] – nu era de natură să creeze o atmosferă mai bună.

După părerea Katiei, Thomas Mann n-ar fi trebuit să stea pe gânduri nici o singură clipă, ci să declare în public că se dezice de stăpânitorii noii Germanii; dar ea mai știa și că soțul ei ar resimți o despărțire lipsită de echivoc ca „o tăietură care ajunge până în profunzimea țesuturilor pielii, iar schimbarea ca ceva ce pătrunde în adâncul adâncurilor ființei sale",[73] – și nu se știe dacă, „astfel amputat, ar putea supraviețui". Prin urmare, ce trebuia, ce putea să facă? Multe din scrisorile adresate de Katia între 1934 și 1937 celor doi copii „mari" și prietenilor apropiați ne arată cât de mult se consuma din cauza acestui conflict între lealitate și convingere.

În joc nu era numai întrebarea dacă, rămânând la Editura Fischer, Thomas Mann și-ar pierde integritatea moral-politică în ochii unei părți a emigranților – o dilemă pe care Katia sperase câtva timp să o rezolve, pe cale naturală, decesul bătrânului Samuel – în joc era însăși

productivitatea și capacitatea de a scrie a lui Thomas Mann, prejudiciată de paralizarea puterii de decizie; și tocmai acest aspect o îngrijora pe Katia: „Nu a renunțat la planul unei mari confruntări spirituale cu ideologia monstruoasă, dar pur și simplu nu *poate* lucra la roman; materialul a fost deja trecut în revistă și grupat – o operație atât de incitantă și în același timp deprimantă încât deocamdată a împins iar totul pe planul al doilea, ca să-și mai permită o pauză de respirație și să se distanțeze; în schimb a început eseul, de mult proiectat, despre Cervantes (care să rotunjească volumul de eseuri înlocuindu-l pe cel – eliminat – despre Hauptmann); nu știu dacă se va mai apuca vreodată de această lucrare și nu știu nici dacă așa ceva este de dorit, căci ar fi [...] probabil vorba despre o operă foarte cuprinzătoare, în genul *Considerațiilor*, care ar ajunge să fie terminată la un moment nepotrivit întrerupând, în același timp, pentru o perioadă imprevizibilă al treilea volum din ciclul *Joseph*. Sunt într-adevăr îngrijorată."[74]

Katia știa foarte bine că aceste griji nu vor dispărea, ci, dimpotrivă, vor dăinui cât timp conflictul de bază nu va putea fi soluționat. Eșuară și alte acțiuni promițătoare, de exemplu asentimentul dat de Thomas Mann de a sprijini revista scoasă de Klaus, DIE SAMMLUNG, care urma să le ofere scriitorilor germani din emigrație și colegilor lor europeni posibilitatea de a opune o rezistență spirituală activă și eficientă contra lui Hitler. Când Heinrich Mann atacă, în primul număr, în mod virulent, situația din Germania, fratele Thomas se distanță oficial de programul revistei, desolidarizându-se în felul acesta și de propriul fiu. Deși Klaus încerca să înțeleagă motivația tatălui său, este clar că tensiunile dintre Tho-

mas Mann și cei doi copii mai mari se ascuțiseră din nou, iar Katia ajunsese iarăși, ca de atâtea ori, între două fronturi. Ce-i drept, nu se îndoia că, într-o bună zi, soțul ei va lua decizia așteptată de ea, de copii și de prieteni, dar până atunci se străduia din răsputeri să dezamorseze din față eventualele consecințe ale ezitărilor sale sau, cel puțin, să le atenueze.

„Voi regreta totdeauna că soțul meu nu s-a dezis radical, de la început și din proprie inițiativă, ca dumneavoastră și alții, de această bandă blestemată", îi mărturisea lui Alfred Neumann în aprilie 1935. „Nu ar fi însemnat câtuși de puțin că ar fi fost obligat să se consume de acum înainte în polemici sterile neglijându-și activitatea productivă. Dimpotrivă, sunt convinsă că, dacă ar lua decizia unei despărțiri definitive, s-ar putea consacra acestei activități cu inima mai curată decât o face acum."[75] Necesitatea de a risca acest pas îl chinuiește tot timpul; dar omite să o spună în cuvinte lipsite de echivoc, de teamă că și-ar bara orice șansă de acțiune în Germania; „de parcă o asemenea șansă ar mai exista! [...], de parcă ar fi posibilă vreodată o reconciliere cu *această* Germanie!"

În ciuda analizei lucide, în ciuda nevoii de a-și descărca sufletul în fața unui prieten de a cărui înțelegere și loialitate nu se îndoia, mobilul principal al scrisorii Katiei îl reprezintă convingerea că bunul renume al lui Thomas Mann nu trebuie cu nici un preț să sufere. Această atitudine determină în decursul întregii vieți modul ei de a gândi și acționa: „Vă scriu despre conflictul permanent și stresant, fiindcă s-a acutizat din nou tocmai în aceste zile, din cauza proiectatei călătorii la Nisa, la care am renunțat în ultimul moment din considerente de sănătate.

De altfel, nici nu aș putea spune că a fost vorba despre un pretext, deoarece conflictele interioare dăunează într-adevăr sănătății. Firește că ar exista și posibilitatea de a te distanța cât mai mult de prezentul abominabil dedicându-te exclusiv operei. Dacă ținem însă seama de poziția soțului meu în lume și, mai ales, de faptul că el nu se distanțează sufletește ci participă cu pasiune la toate, o asemenea atitudine nu este realizabilă pe termen lung; dar dacă războiul nu va izbucni în curând (ceea ce se poate întâmpla în orice clipă), va trebui totuși să renunțe, la un moment dat, la alura rezervată – s-ar putea însă să fie prea târziu." – La sfârșit se impune din nou diplomata: „V-aș ruga [...] să nu vorbiți cu nimeni despre aceste lucruri [...] și să susțineți că nu am plecat la Nisa din motive de sănătate."[76]

În ianuarie 1936 sosi, în fine, momentul adevărului; și anume gazetarul Leopold Schwarzschild îl etichetă în public pe editorul lui Thomas Mann, adică pe Gottfried Bermann – ginerele și urmașul lui Samuel Fischer, decedat între timp – un „evreu protejat de național-socialiști", care este pe punctul de a întemeia în Elveția o editură pentru emigranți sub acoperirea „parteneriatului secret cu Ministerul Propagandei din Berlin". Firește, o minciună; concurența editurii influente (Thomas Mann fiind unul din principalii colaboratori) era într-adevăr temută la Zürich, însă nu fiindcă ar fi fost considerată o a „cincea coloană" din grația lui Goebbels. Proiectul unei fuziuni parțiale a editurilor Fischer/Berlin și Heinemann/Londra eșuă din motive economice, *nu* politice.

Dar oricum ar fi fost: Bermann era stigmatizat, defăimarea își arăta roadele, Thomas Mann se vedea constrâns să reacționeze – nu numai de dragul editorului ci

în apărarea propriului său renume de autor – și el acționă cu promptitudine. Împreună cu Hermann Hesse și Annette Kolb publică în NEUE ZÜRCHER ZEITUNG o dezmințire redactată de el: „Timp de trei ani dr. Bermann s-a străduit din răsputeri și în condiții foarte dificile să continue activitatea editurii în spiritul întemeietorului ei și acolo unde și-a dobândit notorietatea. [...]. Subsemnații, care sprijină editura și îi vor încredința și în viitor lucrările literare spre publicare, declară prin prezenta că, după știința lor, acuzele și insinuările exprimate și sugerate în articol sunt cu totul nefondate, prejudiciindu-l pe cel în cauză.“[77]

O formulare moderată, mai degrabă rezervată decât combativă în comparație cu invectivele lui Schwarzschild... nu însă pentru Klaus și cu atât mai puțin pentru Erika; aceasta îl detesta din suflet pe Bermann din cauza politicii sale editoriale, reproșându-i deja de ani de zile tatălui ei că nu se mută la o editură a emigrației, de exemplu la Querido din Amsterdam: „M-am certat [...] cu bătrânii“, citim încă în septembrie 1933 într-o scrisoare către Klaus.“ De ce? Din cauza lui Bermann! Broasca asta râioasă îndrăznește să-i scrie Vrăjitorului o scrisoare în care te atacă pe tine și pe Heinerle pe un *ton* pe care eu, în calitate de rudă de sânge, [...] nu l-aș tolera nici o clipă. Nici un cuvânt nu îi este prea drastic, nici o umilire prea nerușinată. [...]. Vrăjitorul zâmbește și spune: da, așa este, nu are o părere bună despre Aissi. [...]. Este clar ca lumina zilei că porcul ăsta urmărește un singur scop pe care îl și recunoaște fără perdea – și anume, toți emigranții să-și țină de-acum și până în vecii vecilor gura pentru ca el, rahatul, să nu aibă neplăceri în Germania. [...]. La început [...] m-am mulțumit să sudui,

cu care ocazie Gölchen, cel lipsit de maturitate și consecvență, s-a dezis de mine în mod infam – după aceea însă m-am înfuriat în așa hal încât am scris o scrisoare și nu m-am mai arătat. (Subliniez că până și instanța supremă, adică mama, a fost de părere că nu am dreptate și a devenit cam dură, din care cauză nu m-am putut decide să rămân impasibilă față de această situație mizerabilă.) Toate au evoluat exact așa cum le-am anticipat cu luni înainte când am vorbit cu tatăl tău – hotărârea greșită de a rămâne la Fischer este urmată de o serie de alte greșeli, generând necazuri, contradicții și inconsecvențe pe toată linia, astfel că nu se mai poate face o separație între «omenesc» și politic."[78]

Oare Erika nu voia să admită că, odată cu mutarea la o editură din exil, Thomas Mann și-ar fi trădat vechiul public cititor? Oare nu putea înțelege cât de obligat se simțea Vrăjitorul față de o editură care îl promovase cu înțelepciune și devotament de-a lungul anilor? Fără contractul pentru *Buddenbrooks* nu ar fi primit nici premiul Nobel! Și oare nu se întrebase niciodată din ce cauză bătrânii Fischer, Sammy și Hedwig, emoționanți și, în același timp, amăgiți, refuzau cu aceeași obstinație să părăsească Germania ca bătrânii Alfred și Hedwig Pringsheim?

Spre deosebire de mama ei, Erika afișa intoleranță când era vorba despre atitudinea ezitantă a tatălui, despre tactica tergiversării anxioase și alegerea renumitei „căi de mijloc". După publicarea în NEUE ZÜRCHER ZEITUNG a luării de poziție în sprijinul lui Bermann, sub titlul *Ein Protest* (Un protest), Erika rupse toate legăturile cu familia: „S-ar părea că – după părerea ta – dr. Bermann este prima personalitate care

a fost nedreptățită de când s-a instalat cel de-al treilea Reich și în apărarea căreia te pronunți în mod public. [...]. Primul cuvânt «pentru» rostit de gura ta este în favoarea doctorului Bermann, iar primul cuvânt «împotriva» – primul tău «protest» oficial de la începutul celui de-al treilea Reich se îndreaptă împotriva lui Schwarzschild și a «Jurnalului» (din N.Z.Z.!!!*). [...]. [Bermann] reușește acum pentru a doua oară (prima dată cu ocazia «Caietului inaugural» din SAMMLUNG) să te determine să ataci pe la spate emigrația și strădaniile ei – nu pot să mă exprim în alt fel. Probabil că te vei supăra pe mine după primirea acestei scrisori – mă aștept la așa ceva și acționez în cunoștință de cauză. [...]. Relația ta cu doctorul Bermann și editura sa este indestructibilă, – se pare că ești dispus să faci orice sacrificiu de dragul ei. Dacă faptul că, încet dar sigur, mă vei pierde pe mine înseamnă pentru tine un sacrificiu, adaugă-l la celelalte."[79]

Iată că sosise – iarăși! – momentul ca să intervină *Katia,* care luă inițiativa demonstrându-și și de data aceasta talentul de mijlocitoare. În primul rând o puse la punct pe Erika: „Sunt [...] de părere că dacă apreciezi pe cineva trebuie să-i treci cu vederea anumite lucruri cu care nu ești de acord."[80] Știa că ea, Katia, este mai tolerantă decât fiica ei, și admitea că spiritul tolerant ar putea fi numit și slăbiciune; dar oare ar fi imposibil ca Erika să privească lucrurile cu mai multă indulgență și empatie? „În afară de mine și de Medi ești singurul om de care Vrăjitorul se simte cu adevărat atașat, iar scrisoarea ta l-a jignit și durut foarte mult. [Eu] l-am atenționat asupra supărărilor și neplăcerilor pe care le

* NEUE ZÜRCHER ZEITUNG (n. tr.)

va provoca pasul făcut de el. [...]. Dar nu mă aşteptam ca [...] dezacordul tău să meargă atât de departe încât să rupi aproape legăturile cu el. Şi pentru mine, care sunt oarecum un accesoriu al lui, lovitura este foarte dură."[80]

„Accesoriu" – cuvântul denotă resemnare, dar exprimă şi înţelegere şi mândrie. Istoria cuvântului „accesoriu" este ilustrativă; se întâmpla de multe ori ca de-abia accesoriul potrivit să ducă la declanşarea resurselor ascunse într-un om. Din acest punct de vedere „accesoriul" Katia era o premisă indispensabilă a activităţii lui Thomas Mann – acceptată de o femeie care resimţea noţiunea de „accesoriu" ca „apartenenţă", sensul şi misiunea vieţii ei derivând tocmai din acest statut.

Katia îşi accepta rolul fiind dispusă să şi-l asume şi în situaţii conflictuale, deşi intransigenţa Erikăi o vexa profund. Orice conflict trebuia soluţionat – dar în mod rezonabil, echilibrat, şi ţinând cont de *ambele* puncte de vedere. „Ştiţi foarte bine", îi scria în 1936 lui Liesl Frank, „că modul meu de a vedea lucrurile nu se suprapune totdeauna cu cel al lui Tommy, dar m-am străduit de fiecare dată să respect punctul său de vedere."[31] Iată din ce cauză scrisoarea adresată fiicei îndărătnice nu putea însemna decât primul pas făcut în vederea aplanării divergenţelor care ameninţau să se acutizeze în mod periculos; în faza a doua urma să încerce să-l convingă pe Vrăjitor că este absolut necesară o declaraţie de principiu care să excludă de la bun început orice ambiguitate în aprecierea atitudinii sale. În urma acestor discuţii luă naştere o primă ciornă a renumitei scrisori către redactorul foiletonului din NEUE ZÜRCHER ZEITUNG, Eduard Korrodi, pe care Thomas

Mann o fasonă dându-i peste paisprezece zile forma definitivă, și anume o dezicere, lipsită de orice echivoc, de Germania național-socialistă și o profesiune de credință pentru solidaritatea sa cu scriitorii exilați. Această scrisoare nu ar fi fost concepută niciodată fără răbdarea Katiei, fără încrederea ei, fără atitudinea ei plină de fermitate dar și de înțelegere pentru posibilitățile partenerului, fără disponibilitatea de a suporta alături de el consecințele acestui pas.

Emigrația germanofonă respiră ușurată: un aliat important trecuse – în fine! – pe față de partea ei; și Klaus și Erika erau fericiți: „Mulțumiri, felicitări, binecuvântări“[82], îi telegrafiase, din Praga, Erika tatălui ei la trei zile după publicarea scrisorii. Amintindu-și de aceste momente, tonul Katiei este mai rezervat: „O poveste neplăcută“, îi scrie lui Klaus – încă înainte de apariția manifestului –, „care m-a costat cel puțin tot atâția ani de viață ca sfintele sărbători ale Crăciunului. Nu știu dacă «emigrația» va fi satisfăcută de răspuns, care este mai puțin tranșant față de Korrodi decât față de patrie, marcând o ruptură definitivă și totală. Faptul în sine este foarte incitant dacă ne gândim că rezistența opusă de Vrăjitor față de acest gest a fost de la bun început aproape patologică – și chiar este încă – așa încât privesc cu oarecare îngrijorare evoluția viitoare, cu atât mai mult cu cât [el] va avea mereu sentimentul că a fost constrâns să ia atitudine și că a acționat împotriva naturii sale.“[83]

Într-adevăr, situația lui Thomas Mann nu era de invidiat. Bermann anunțase pentru toamna următoare apariția celui de-al treilea volum din ciclul *Joseph.* Primele „voci extrem de admirative și respectuoase“[84] se

făcuseră deja auzite la Budapesta, Praga și Viena; doar reacția Germaniei întârzia. „Se pare că această carte nu va ajunge în Germania, nu știm deocamdată dacă [boicotul] îl vizează pe Bermann Fischer sau pe Vrăjitor, deoarece individul acesta mincinos [se referea la Bermann] nu dă nici o informație – poate la amândoi. După scrisoarea către NZZ *trebuia* să ne așteptăm la așa ceva, iar pentru moment Vrăjitorul nu pare să se agite din cauza aceasta."[85]

Mesajul lui Bermann, că 48% din comenzile pentru *Joseph* veneau din Germania, contribuise probabil la liniștirea sa. De altfel, notele din jurnal ne arată că Thomas Mann nu își făcea iluzii asupra consecințelor scrisorii sale de dezicere. Știa foarte bine că se poate aștepta la retragerea cetățeniei germane și acceptă cu recunoștință oferta Cehoslovaciei de a-i acorda, lui și familiei sale, cetățenia cehoslovacă. Dar deoarece – ezitant ca de obicei – nu se putea hotărî să dea publicității schimbarea cetățeniei, declarația oficială se tot amână, așa încât germanii reușiră să-și publice, cu o zi înaintea declarației guvernului de la Praga, a șaptea listă cu persoanele cărora li se retrăgea cetățenia.[86] Odată cu Thomas Mann, la 2 decembrie 1936 își pierdură „apartenența la Reich-ul german" *și* Katia, Golo, Monika, Elisabeth și Michael. REICHSANZEIGER publică la 2 decembrie 1936 expunerea de motive oficială: „Thomas Mann, scriitor, domiciliat mai demult la München. După schimbarea [regimului] nu a mai revenit în Germania stabilindu-și domiciliul în Elveția, împreună cu soția Katharina născ. Pringsheim, descendentă a unei familii de evrei. A participat de multe ori la manifestații internaționale organizate de asociații – aflate de

cele mai multe ori sub influență evreiască – a căror ostilitate față de Germania era bine cunoscută. Atitudinea sa s-a combinat în ultimul timp de repetate ori cu atacuri dușmănoase, fățișe, la adresa statului și a Reich-ului. Cu ocazia unei discuții despre evaluarea literaturii din exil s-a situat fără echivoc de partea emigrației antistatale, proferând în mod public cele mai grele insulte la adresa Reich-ului, care au fost întâmpinate cu dezaprobare nedisimulată chiar și de presa din străinătate. Fratele său Heinrich Mann, fiul său Klaus și fiica sa Erika și-au pierdut de mai multă vreme cetățenia germană din cauza comportamentului lor nedemn în străinătate."[87]

Odată cu acest act oficial deveniseră caduce și negocierile duse de avocatul Valentin Heins în legătură cu averea și casa din München – despre care Hedwig Pringsheim îi relata fiicei ei cu lux de amănunte, de obicei cu ajutorul unor aluzii îmbrăcate în perifraze poetice. Negocierile duse de Valentin Heins la Berlin devin „evenimente perimate"[88], casa din Herzogpark este când „biata Poschi bătrână și bolnavă"[89], când „căsuța", din a cărei grădină neglijată subreta Sophie îi aduce ca amintire „the last roses of the summer, left blooming alone"[90]*.

Firește însă că în octombrie 1937, când Hedwig Pringsheim trebui să le scrie despre scoaterea la licitație a mobilierului, anunțată cu ajutorul „unui inserat răsunător urbi et orbi"[91] și, în cele din urmă, (în luna februarie a anului următor) despre reconstruirea totală a casei, îi cam trecuse cheful de poezie: „Am aruncat [...]

* Ultimii trandafiri ai verii, părăsiți să înflorească în singurătate (în engl.) (n. tr.)

o privire asupra lui madame Poschi, unde zac multe grămezi de moloz, multe materiale, din cauza unor restructurări interioare radicale."[92]

Casa familială din Herzogpark încetase să mai existe. Katia se împăcă greu cu barbaria din München, descrisă de mama ei într-un ton atât de dramatic. Se pare că până la sfârșitul vieții resimțise exproprierea și pierderea cetățeniei ca o ofensă adusă sentimentului de onoare burghez. „Ne-au aruncat afară – și aceasta după o viață onorabilă"[93], subliniază încă la adânci bătrânețe.

Cert este că cenzura generată de emigrare în viața familiei Mann a fost, din prima zi, mult mai stresantă pentru Katia decât pentru soțul ei, al cărui echilibru se restabilea de îndată ce o masă de scris proprie și un birou confortabil garantau continuitatea, în ultimă instanță nepericlitată de nimic, a existenței sale. Dar faptul că acest lucru reușea și că Thomas Mann își putea regăsi în decurs de câteva – puține – luni ambianța familiară lui, rămânea exclusiv meritul Katiei. Mai ales în momente de răscruce energiile ei erau puse în întregime în slujba acestei „amazing family"[94]*

Ea personal continua să fie foarte modestă; nu o interesau nici toaletele scumpe, nici călătoriile costisitoare sau hotelurile de lux și nici bijuteriile prețioase. Dacă ținea cu toate acestea o contabilitate strictă, dacă negocia la sânge cuantumul onorariilor și nu ezita să accepte – până și după 1933 – subvenția bănească trimisă de tatăl ei cu regularitate, de la începutul căsniciei și independent de situația strălucită a familiei în urma primirii premiului Nobel, o făcea în mare măsură și fiindcă apăreau tot mai mulți prieteni și cunoscuți care

* Familie uimitoare (în engl.) (n. tr.)

aveau nevoie de ajutor: „Katia ne va trimite imediat banii intrați. Trăim cu adevărat de la mână până la gură."[95] – „Ieri au sosit de la Katia 758 de franci ca retribuție lunară."[96] – „Suntem blocați aici, fără bani. La 15 este scadentă plata chiriei. [...]. Katia promite 600 de franci"[97] – iată extrase spicuite din corespondența dintre René Schickele și Annette Kolb, iar exemple de acest gen găsim cu nemiluita. Firește că nu toți banii trimiși de Katia proveneau de la familia Mann, dar ea era forța motrice și avansa uneori sume și din veniturile proprii.

Era *și* acesta un motiv care impunea o gospodărire judicioasă a fondurilor: „Diminuarea rezervelor începe să-mi producă griji serioase"[98], se plânge adminstratoarea finanțelor – mai ales în legătură cu propriii ei copii: „Este [...] foarte stresant [...] să constați că nu există niciodată o relație echilibrată între cheltuieli și încasări."[99] Klaus era primul care se afla mereu la strâmtoare. Dar și Erika avea uneori dorințe greu de satisfăcut cu una cu două. Este adevărat că bunicii interveneau mereu ca salvatori – mai ales când era vorba despre nepoții șarmanți – finanțând ba achiziționarea de cărți, ba călătoriile și uneori chiar și un automobil[100], dar și averea lor era amenințată de politica rasială a noilor potentați: „Fay este de părere că noi, bieții părinți bocitori Huy și Tuy, după ce am pune la punct tot ce este necesar și ne-am îndeplini și obligațiile față de urmași, nu am mai rămâne nici cu atât cât ne-ar fi necesar pentru a duce o viață foarte modestă și că nu va mai putea fi nicidecum vorba să locuim «la etajul de sus»."[101] Chiar dacă, făcând aluzie la Huy și Tuy, Hedwig Pringsheim voia poate doar să semnaleze că la München se citise

cu atenție romanul *Joseph,* concluzia ei era totuși foarte transparentă: „Fay se teme [...] că în anul viitor va trebui să reducă *toate* cheltuielile, căci *chiar atât* de bogați nu mai suntem din păcate!“[102]

Cu toate acestea: nimeni nu suferea de foame – nici la München, nici la Küsnacht. Situația materială a ambelor familii era – cel puțin deocamdată – satisfăcătoare, iar la Küsnacht se înfiripa din nou și rapid o viață de societate comparabilă întru totul – ca desfășurare și personaje – cu cea de la München: astăzi îl întâlneai pe Franz Beidler, nepotul lui Wagner, împreună cu soția (care era sora lui Franz Werfel), mâine pe Leonhard Frank, poimâine pe librarul și protectorul tuturor refugiaților de la Zürich, adică Emil Oprecht cu soția Emmie – ca să nu mai vorbim despre cei aflați în tranzit, cum ar fi familia Neumann, Bruno Walter sau tot felul de actori. Dar se înființau uneori și vizitatori „inoportuni“ care – întocmai ca odinioară la „Poschi“ – deși binevenițI în sine, suprasolicitau forțele amfitrioanei atunci când picau, neanunțați, la orele prânzului: „Tenni, Lion și Therese – zău că este prea mult și, sincer vorbind, prea evreiesc. Iar după-amiază a mai dat peste noi și Reisi. [...]. În afară de ei mai vine după-amiază și diseară profesorul Kerényi din Budapesta cu soția, [...], chiar că este cam mult.“[103]

Când veneau „străbunii“ în vizită, familia se străduia din răsputeri să le ofere viața mondenă la care în ultima vreme fuseseră obligați să renunțe în mare parte la München. „Plină de viață, Offi [...] savurează o seară strălucită la familia Reiff, unde Unruh – dresat în prealabil de Vrăjitor – lecturează o dramă confuză în prezența unui cerc mare de paying guests“[104]* – un tip de sin-

* Musafiri plătitori (în engl.) (n. tr.)

drofie inițiat de Lily Reiff în folosul emigranților lipsiți de mijloace materiale. După mutarea, în 1939, la Zürich, Hedwig Pringsheim îi relatează de multe ori despre asemenea întruniri fiicei ei care se stabilise între timp la Princeton iar apoi în California. Și Thomas Mann profita cu plăcere de ocazie pentru a da citire – la el acasă, la Küsnacht, sau la prietenii din Zürich – unor pasaje din cartea la care lucra atunci: „Ieri a avut loc o serată la familia Oprecht. [...]. Totul a fost foarte frumos și plăcut, dar faptul că după masă, în timpul lecturii unui noi capitol din *Lotte**, amfitrionul nu numai că a adormit dar a și început să sforăie foarte zgomotos" a fost – după părerea Katiei – „totuși un incident cam penibil".[105]

În schimb, la München de mult nu mai putea fi vorba despre serate. „Străbunii" duceau o viață liniștită. Din când în când se mai înființa și acolo câte un oaspete proeminent – o rudă sau un prieten din timpuri apuse care nu se temea să-i viziteze pe bătrânii evrei și să-și prezinte omagiile fără a ține cont de vremurile noi: „Și ce crezi că s-a întâmplat astăzi, după masa de prânz?", îi scrie Hedwig Pringsheim – nu fără o nuanță ușoară de infatuare – fiicei ei. „Astăzi, duminică, ziua când după-amiază și seara are loc spectacolul *Concertul,* al nostru «Ex»** întreabă la telefon dacă între cele două, adică între 6 și 7 poate să ne facă o vizită!"[106] Firește că da. Gustaf Gründgens, care opri cu mare punctualitate Mercedesul în fața casei din Maximiliansplatz, îi invită pe bătrâni la reprezentația de duminică seara, interesându-se în cele din urmă și „dacă ex-socrii ar avea ceva împotrivă ca el să-i prezinte – în treacăt și fără mare

* Romanul *Lotte in Weimar* (Lotte la Weimar) (n. tr.).

** Se referă la Gustaf Gründgens, fostul soț al Erikăi. (n. tr.)

tevatură – cazul lor și șefului cu care era prieten. [...]. I-am spus că mă voi interesa." Firește că la Küsnacht oferta este respinsă, în mod evident nu cu încântare. Hedwig Pringsheim se simți însă obligată să-i ia încă o dată apărarea lui «Ex»[107]: oferta fusese făcută cu mult tact și modestie, iar spectacolul pe care Fay a vrut neapărat să-l vadă îi „amuzase copios"[108] pe cei doi bătrâni, nivelul fiind „foarte bun"; cât despre „Ex, își interpretase în mod *magistral* rolul". Nu știm cum au reacționat cei din Schiedhaldenstraße la această relatare.

De altfel, Gustaf Gründgens nu era unicul care făcea parte din grupul vechilor vizitatori ai casei din Arcisstraße; chiar dacă Hedwig Pringsheim susținea că viața dusă de ei la München este acum tot mai liniștită și retrasă, exista încă o serie de oaspeți care nu se sinchiseau de o eventuală discreditare a numelui lor – ceea ce ar fi fost foarte posibil – printre ei în primul rând succesorul lui Fay, Oskar Perron și chimistul Richard Willstätter, deținător al premiului Nobel. În 1938 – familia Pringsheim pierduse și locuința din Maximiliansplatz mutându-se în Widenmayerstraße, („aproape în fiecare casă [...] locuiește cineva pe care îl cunoaștem"[109]) unde ocupa o locuință ceva mai mică dar totuși destul de prezentabilă – Hedwig Pringsheim povestește despre vizita unui vechi cunoscut care, întocmai ca «G.G.», era cam *persona non grata* la Küsnacht, și anume Wilhelm Furtwängler, fostul coleg de școală al băieților: „Ieri [...] ne-a salutat [...] un domn pe care nu-l cunoșteam. Fay este stânjenit, eu însă exclam: Willy, copilul cel dulce! Și, de fapt, el era, cu creștetul complet pleșuv și o frunte plină de riduri deasupra vechii lui fețe de copil. Se scuză că nu ne-a făcut încă o vizită (cum așa?), [...] dar [el]

călătorește tot mereu, chiar și acum trebuie să plece; și dacă după întoarcere îi permitem să ne facă într-o zi o vizită? Firește că îi permitem."[110] Katia află în ianuarie 1938, la Zürich, că „Willi cel dulce", vecin apropiat în Widenmeyerstraße, i-a făcut deunăzi „o vizită de 2 ore și jumătate" mamei ei.[111]

Se pare că, recurgând tot mereu la povestioare de genul acesta, Hedwig Pringsheim reușise să-i ascundă fiicei ei restricțiile, de la o zi la alta tot mai numeroase – mai ales după pogromuri –, cărora le erau supuși în măsură crescândă și „străbunii". Dar oare doamna Thomas Mann presupunea cu adevărat că, în pofida situației din Germania – analizate și răsanalizate în cercul familiei – părinții ei ar putea duce o viață cât de cât normală și suportabilă? Sau din cauza sarcinilor multiple care o copleșeau nu mai avea pur și simplu puterea să își imagineze că persecuțiile și șicanele despre care citea și auzea zilnic ar putea să îi lovească și pe aparținătorii ei, deși începând cu anul 1937 aceștia nu mai primiseră viză de ieșire din țară nici măcar pentru o zi, cu atât mai puțin permisiunea de a face o vizită în Elveția? Nu tot Katia trebuise în iulie 1938 să o roage pe Gret Moser, prietena și viitoarea soție a fiului ei Michael, să plece la Konstanz pentru a calma puțin deziluzia bătrânilor care veniseră la lacul Konstanz în speranța că își vor revedea fiica măcar pentru o zi?

În scrisorile Katiei Mann găsim numeroase exemple care denotă uneori incapacitatea – poate chiar lipsa ei de disponibilitate – de a se transpune în structuri psihice complicate, mai ales dacă o asemenea empatie ar fi amenințat să disturbe desfășurarea echilibrată a zilei – un amănunt atât de vital pentru stăpânul casei. Când

Ida Herz (a cărei atitudine curajoasă fusese de importanță capitală în toamna anului 1933, când contribuise la salvarea bibliotecii de lucru din München) apăru, peste doi ani, neanunțată la Zürich – refugiindu-se din Nürnberg în urma persecuțiilor național-socialiste – Katia Mann îi relată fiului ei Klaus acest episod într-o manieră cam deconcertantă, chiar dacă ținem seama de faptul că, mai ales în scrisorile adresate celor doi copii mai mari, mama recurgea adeseori la un ton ce combina laconismul poantat și aroganța cu un substrat foarte ironic și distanțat, cristalizându-se într-un fel de jargon al familiei: „Am amintit deja nenorocirea *abominabilă* cu Herzchen; [...] din pur orgoliu nu și-a putut ține gura trebuind să spele putina în mare grabă; și încotro altundeva să-și fi îndreptat pașii dacă nu spre Zürich? După părerea mea a provocat în parte *ea* însăși amenințarea – cine știe în ce măsură este reală – pentru ca să fie aruncată în brațele domnului doctor; dar nu prea i-a mers căci acesta nu vrea să știe de ea – de fapt ascensiunea ei i se datorează exclusiv lui – și dacă nu ar avea o piele atât de groasă ar fi trebuit să se sinucidă demult. Dar nici nu-i trece prin minte așa ceva. În schimb se va aciua cumva aici ca refugiată politic deoarece forurile superioare își imaginează că în felul acesta ne fac *nouă* un serviciu – și asta în timp ce oameni foarte valoroși se prăpădesc.“[112]

Firește că asemenea aprecieri nu erau destinate marelui public; de fapt, trebuie interpretate mai degrabă ca manifestări momentane de nemulțumire decât ca atitudine relevantă. Cum altfel ar fi fost posibil ca, peste doi ani, Katia Mann să-i ceară, cu cea mai mare dezinvoltură, exact Idei Herz ajutorul într-o problemă

legată de fiul ei încă minor, Michael, pe care voia să-l scutească de obligația de a presta serviciul militar în Cehoslovacia pentru a-i ușura căsătoria, în Anglia, cu logodnica sa elvețiană? Ida Herz este rugată să afle „în ce condiții"[113] Michael Mann și Gret Moser ar putea încheia în Anglia o căsătorie valabilă.

Doamna Thomas Mann își urmărea scopurile cu o perseverență demnă de admirat *și* atunci când erau în joc interesele copiilor, nu numai când era vorba despre soțul ei. Ce-i drept, se obișnuise să ia la cunoștință cu resemnare acțiunile copiilor („În ceea ce o privește pe Mönle, catastrofa este fără doar și poate ireversibilă, deci nu are nici un sens să încerci să intervii. [...] Ah, ce bine ar fi să se căsătorească cu Kasimir Edschmid!"[114]); dar dacă avea impresia că unul din copiii ei este amenințat de un pericol real nu pregeta să recurgă la orice mijloace pentru a-l ajuta. Poate că aici trebuie căutat și motivul rugăminților adresate Idei Herz; la München, Katia avusese probleme cu Klaus și Erika; în anii petrecuți la Zürich, Michael era cel ce îi dădea motive de îngrijorare. Se pare că băiatul nu se mai simțea la largul său în casa părintească din care cauză se comporta în consecință. Dar, după părerea Katiei, el era încă prea necopt și nedisciplinat pentru a putea trăi pe picioare proprii într-o țară străină. Când, după o discuție furtunoasă cu tatăl său, Bibi părăsi casa într-o stare de spirit prevestitoare de rele, Katia îl căută peste tot o jumătate de noapte, terorizată de panică.[115]

Dar Bibi nu era unica sursă de frământări. Și Klaus se găsea iar într-o situație precară. Revista scoasă de el trebuise să-și înceteze apariția după doi ani din cauza numărului mic de abonați, tirajul romanelor sale rămâ-

nea mic, se adăugară câteva legături de prietenie eșuate, doar substanțele energizante îl mai ajutau să-și mențină productivitatea. Mamei îi dăduseră de multă vreme de gândit „adânciturile de după urechi“[116] ale fiului ei, precum și obiceiul de a-și clăti ochii cu ceai de mușețel, așa încât îl implorase tot mai insistent în scrisori să renunțe definitiv la „elementul mic-burghez“ – o formulă cifrată, menită să sublinieze aspectul demn de disprețuit al consumului de droguri. Dar în zadar, după cum se dovedi în primăvara anului 1937 când, din cauza consumului excesiv de droguri, Klaus trebui internat în clinica doctorului Klopstock, un medic bine cunoscut părinților săi. „Firește că mă agită *puțin* faptul că s-a ajuns atât de departe“, îi mărturisește Katia fiului ei. „În cazul lui Julchen a noastră“ [este vorba de Julia Löhr, sora lui Thomas Mann, care fusese toxicomană] „rațiunea și sensul existenței nu au avut suficientă putere, așa încât s-a scufundat în elementul mic-burghez; dar acolo unde există o voință masculină și talente creatoare, *trebuie* să o scoți la capăt cu așa ceva“ – „mai ales dacă ești fiul meu“.[117] O manieră tipică a Katiei de a consola! Nu recurgea la distanțare și admonestare ci la încurajare implicându-și propria persoană și accentuând aspectul pozitiv al procedeului care se impunea: „Cred că ai avut mare noroc ajungând în mâinile lui [Klopstock] și că, sprijinit de el, vei transpune în realitate decizia de a lupta, în ceasul al doisprezecelea, pentru înfrângerea definitivă a elementului burghez.“[118]

Solicitudinea mamei nu se manifesta numai în încurajările epistolare; spre deosebire de mulți tovarăși de suferință, Klaus își putea vedea exclusiv de tratament deoarece era scutit de orice griji materiale. Mama se

interesă de onorariile din Ungaria și își mobiliză oamenii de încredere pentru a afla care sunt dispozițiile privind circulația devizelor și a efectua plățile necesare.

Când erau în joc interesele copiilor Katia nu pregeta să depună orice efort – protecția ei activă fiind de importanță vitală și în alte momente precare. De multe ori era vorba despre probleme mult mai mărunte: Klaus Mann „a scris o carte nouă, iar Tommy trebuie să o citească mai întâi pe aceasta. Katia pare intransigentă când este vorba de așa ceva“[119], îi scrie Annette Kolb lui René Schickele cu un ton în parte admirativ în parte contrariat, adăugând peste câtva timp, după o vizită făcută la Küsnacht: „Acolo [la familia Mann] auzi dintr-o cameră sunetele viorii, din cealaltă acordurile pianului. Au fond c'est la marmaille à 6 têtes, qui joue le rôle principal dans la maison“.[120]*

Cu siguranță că lucrurile nu stăteau chiar așa în casa Mann, deși nimeni din familie nu contesta că muzica făcută la „cei mici“ ocupa un loc bine definit, mai ales după ce Elisabeth își dăduse bacalaureatul și începuse, întocmai ca fratele ei Michael, să studieze muzica la conservatorul din Zürich.

De altfel, se pare că prestațiile lor muzicale nu erau chiar de lepădat, în caz contrar cei doi „mici“ nu s-ar fi încumetat – în ciuda numelui lor – să întreprindă un mic turneu de concerte pe coasta de sud a Franței după ce Medi terminase școala. „Dragă doamnă Ilse, cei doi copii mai mici ai lui Thomas Mann ne-au luat cu asalt și campează la noi“ – citim într-o scrisoare adresată de René Schickele contesei Ilse Seilern –; „Medi a profitat

* În fond gașca cu șase capete a copiilor este cea care joacă rolul principal în casă. (în franc.) (n. tr.)

de faptul că a împlinit optsprezece ani pentru a se prezenta la examenul de șofer, iar în ziua următoare a luat-o din loc cu un Fiat mic (prețul: 400 de franci). [Ea] cântă la pian, iar fratele – cu un an mai mic – la vioară. [...]. Sâmbătă seara la ora 8,45 dau un concert. [...]. Dacă vă este cât de cât posibil poftiți și Dvs. – împreună cu atâția câți încap în mașina Dvs. Poate mai comunicați și la tot ce mișcă în jurul Dvs."[121]

Se pare că vitalitatea celor „mici" reedita, la Küsnacht, spiritul întreprinzător cu care cei doi „mari" puneau pe vremuri în aplicare, la München, tot ce le trecea prin minte.

După cum a arătat Thomas Sprecher, citând un martor al timpului, tocmai apariția Katiei în compania celor doi copii mai mici le conștientiza locuitorilor din Küsnacht faptul că această familie străină se stabilise în localitatea lor.[122] În timp ce Thomas Mann se arăta arareori în sat, mama și copiii nu prea puteau fi ignorați – căci sau opreau prin semne disperate autobuzul care plecase deja din stație, sau păcătuiau contra conceptelor elvețiene sobre, de bunăcuviință și decență, făcându-și, gălăgioși, de cap la stabilimentul băilor publice, sau doamna Thomas Mann pretindea un regim de favoare în prăvălii, prevalându-se de numele ei și nesocotindu-i pe clienții care stăteau la rând.

Citind asemenea descrieri, pe care cititor nu l-ar duce gândul la perioadele petrecute odinioară la Tölz? Dar, cu excepția plăcerii produse de băi, puține alte lucruri i-ar fi putut aminti Katiei Mann, la Küsnacht, de cei mai fericiți ani ai vieții ei. Chiar dacă în anumite împrejurări dădea dovadă de o vitalitate uimitoare, greutățile cauzate de pierderea căminului din München și lipsa

unui domiciliu stabil, care durase luni de zile, lăsaseră urme adânci. „Părul ei a încărunțit, vorbește repede și pripit ca de obicei și șade și acum pe marginea din față a scaunului. «Eman o senzație de disconfort, știu foarte bine», obișnuiește să spună“[123], notează un prieten după o vizită la Küsnacht în 1936; iar Katia Mann însăși declara tot mai des în scrisorile ei că se simte bătrână și inutilă: „Sunt o *Urschel** înfiorător de distrată, o realitate pe care am observat-o, de exemplu, și azi dimineață când mi-am pus cremă Nivea pe periuța de dinți, ceva ce îți dă de fiecare dată o senzație înfiorătoare.“[124]

„Urschel“ – iată calificativul preferat pe care Katia și-l acorda decenii în șir când voia să-și definească „bătrânețea“ și „pripeala“. Cuvântul avea pentru ea și un substrat grav, condimentat cu o doză de resemnare, dar în primul rând unul de autoironie – probabil fiindcă știa că *Urschel* – derivat de la numele *Ursula* – se putea referi și la o parteneră veselă și plină de vitalitate. N-ar fi exclus ca Vrăjitorul, care cunoștea foarte bine figura, să îi fi atras ocazional atenția soției sale asupra pasajului din *Hans Wursts Hochzeit* (Nunta lui Hans Wurst): „N-am chef / decât să o iau pe Ursel (Urschel) cu mine în pod / unde în fân și pe paie / să ne delectăm dulce, iubito“. – *Urschel,* ființa cu două fețe, un pic sucită și bizară, dar plină de elan la momentul oportun... S-ar putea ca doamna Katia Mann să se fi identificat cu această figură când se afla pe „puntea [ei] de comandă“ – bastionul propriu-zis al casei, de unde erau dirijate toate acțiunile. Spre deosebire de biroul stăpânului casei, aici toată lumea era bine-venită. Chiar și la vârstă adultă copiii

* Sensul de astăzi al cuvântului este „femeie dezordonată, plictisitoare, limitată“ (n. tr.)

pătrundeau în casa părintească prin camera mamei, fără să țină seama de oră; de exemplu, lui Golo i se păru extrem de firesc să apară deodată „noaptea, la orele zece și jumătate, ud leoarcă“ în dormitorul mamei, „în care se furișase pe nesimțite ca să nu deranjeze pe nimeni“. „Bineînțeles că aș fi putut și să mor cu această ocazie“, comenta doamna Thomas Mann. „Diverșii mei copii au o manieră foarte originală de a veni acasă.“[125]

Într-adevăr, la ușa camerei Katiei nu a existat niciodată un afiș pe care să scrie „Vă rog, nu deranjați!“, aflăm din descrierea atât de sugestivă a Monikăi Mann când vorbește despre „inima casei“ care era budoar și birou în același timp. Se caracteriza printr-o „plenitudine fermecător de haotică, fiind un centru vital“ – cu masa de toaletă încărcată de flacoane din cristal și cutiuțe de argint care serveau drept prespapier pentru „note de plată a cărbunilor și laptelui – probabil deja achitate“, cu șezlongul acoperit de cărți și lână roșie de croșetat; cu o comodă „care gemea sub povara scrisorilor și a manuscriselor, a unei cutii de cusut uriașe din piele de căprioară mov, a nenumăratelor fotografii, chei [...], liste cu numere de telefon și menuuri“, și o masă de scris cu forme gracile, care suporta și ea cu greu „două mașini de scris, cărțile de latină ale fraților, lexicoane rusești, și cutii cu limbă de pisică din ciocolată amăruie.“[126]

Evocarea Monikăi se referă la camera din Poschingerstraße a Katiei. Oare la Küsnacht să fi arătat altfel? Dar la Princeton? Ciudat, birourile lui Thomas Mann, cu masa de scris rearanjată cu meticulozitate în fiecare domiciliu nou, pot fi reconstituite la milimetru... dar oare cum arăta camera Katiei? Era tot un fel de budoar-birou? Nu știm. Cunoaștem doar casele: casa de pe

povârniș, cu multe trepte, situată pe Schiedhaldenstraße și apoi, începând cu a doua jumătate a anului 1938, a treia escală după München și Zürich, adică vila somptuoasă din Stockton Street/Princeton, care – după părerea noului stăpân al casei – reprezenta „în comparație cu Küsnacht, fără îndoială un nivel de trai net superior“[127], cu atât mai mult cu cât cel mai ilustru vizitator pe care îl avuseseră vreodată Katia și Thomas Mann, adică Albert Einstein, era unul din vecinii apropiați.

Capitolul 6

America

Perioada petrecută de Katia și Thomas Mann în America începe, de fapt, la 15 mai 1937, în ziua când o ziaristă care, cu trei săptămâni înainte, îi luase Vrăjitorului un interviu, fiind categorisită de el ca admiratoare simpatică și inteligentă, îi dezvăluise maestrului cine este ea de fapt: nu un *Nobody** ale cărui eforturi publicistice ar putea fi lichidate ca „fan mail"**, ci o doamnă din elita cercurilor din Washington: „It will be better if I identify myself as the wife of Eugene Meyer, owner and publisher of Washington Post and former Governor of the Federal Reserve Board".[1]

O lovitură de teatru! Iar această Mrs. Agnes Meyer, îi face nu una ci *două* oferte autorului: să țină o conferință pe tema *Can democracy survive?* (Poate supraviețui democrația?) într-un cadru ilustru, în fața unor *statesmen and legislators* [politicieni și legiuitori] și posibilitatea de a deveni colaborator permanent al ziarului WASHINGTON POST care ar putea începe cu publicarea textului integral al conferinței domnului dr. Mann: „Our paper is read every morning by every official from

* Un nimeni, o nulitate, o persoană lipsită de importanță (în engl.) (n. tr.)

** Scrisori de-ale admiratorilor (în engl.) (n. tr.)

the president down".[2] – Poate că ar fi bine să discute cât mai curând despre ofertă. Mr. și Mrs. Meyer s-ar bucura să-i poată întâlni pe Mr. și Mrs. Mann la Paris, unde vor sosi la 25 mai.

Ei bine, întâlnirea nu a avut loc. Thomas Mann se îmbolnăvise. În locul lui răspunse Katia și trimise, separat, eseul introductiv al soțului ei pentru revista MASS UND WERT, Agnes Meyer promițând că se va ocupa de el: pe plan ideal traducând ea personal eseul în limba engleză, iar pe plan material expediind un cec în valoare de 2000 de dolari.

Întocmai ca Joseph care ajunsese prizonier la egipteni, *și* Thomas Mann este scos din mizeria statutului de exilat prin „binecuvântarea venită de sus" – în cazul de față în sens foarte concret, adică din sfera intelectualității Casei Albe. Această *Entente cordiale** la cel mai înalt nivel putea începe: cu urcușuri strălucite și coborâșuri macabre, cu proiecte fascinante și episoade penibile: „Femeia asta vrea și să intre în viața mea, la modul foarte serios"[3], nota Thomas Mann în jurnalul său, anno** 1942, în al treizeci și șaptelea an al căsniciei sale.

Deocamdată, însă, începutul părea foarte promițător: din aprilie 1937, deci deja din ultimul an și jumătate petrecut în Elveția, renumitul scriitor german se află sub protecția unei „prințese"[4] care se străduia cu șiretenie, șarm și curaj să-l încetățenească pe Thomas Mann în America. Iar dacă Agnes Meyer își băga în cap să rea-

---

* Antanta Cordială – aluzie ironică la Tripla Înțelegere încheiată în anii 1904-1907 între Anglia, Franța și Rusia împotriva Triplei Alianțe (Germania, Austro-Ungaria și Italia) (n. tr.)

** În anul (în lat.) (n. tr.)

lizeze ceva, te puteai aștepta la miracole. De îndată ce „curtatul" îi dăduse să înțeleagă că – având în vedere mai ales situația politică din Europa – ar putea fi dispus să abandoneze continentul european, protectoarea lui începu tratativele cu Universitatea Princeton, declarând că este gata să finanțeze pentru scriitorul german postul unui profesor-invitat. În anul următor, fostul elev repetent din Lübeck – distins între timp cu numeroase titluri academice – este numit *Lecturer in Humanities* [conferențiar pentru științe umaniste], devenind coleg al lui Albert Einstein; iar mai târziu, când obligațiile de profesor începuseră să se repercuteze asupra activității creatoare a scriitorului, Agnes Meyer finanță pentru protejatul ei o sinecură, ca *Honorary Consultant for German Literature* [consultant onorific pentru literatura germană] la *Library of Congress* [Biblioteca Congresului] din Washington, o funcție cum nu se poate mai plăcută: bani mulți, muncă puțină, condiții extrem de munificente în ceea ce privește prezența; prestația impusă era de: o conferință pe an.

Dar bineînțeles că situația nu evoluă chiar atât de repede. Din punctul de vedere al lui Thomas Mann deocamdată era vorba, oficial, doar de o distanțare de Europa, limitată în timp, adică de o viață pe două continente, menită să stimuleze producția; soții Mann cunoscuseră acest al doilea continent, America, în timpul vizitelor întreprinse aproape anual începând cu 1934, precum și cu ocazia conferirii unui doctorat onorific la Harvard. În sinea lor se gândiseră însă de mult la posibilitatea unei mutări definitive. Decizia finală este luată în martie 1938, cu ocazia unui turneu de conferințe care îi duse prin tot continentul. „Din moment ce Hitler

și-a putut pune în aplicare atacul criminal asupra Austriei rămânând nepedepsit" – citim într-o scrisoare adresată de Thomas Mann lui Agnes Meyer la 21 martie 1938 – „iar o acțiune similară contra Cehoslovaciei, plănuită pentru viitorul apropiat, va întâmpina probabil o rezistență la fel de mică, Europa a devenit, într-adevăr, nelocuibilă pentru unul ca mine; făcând abstracție de toate reticențele psihice, cred că Elveția nu mi-ar mai oferi nici securitate fizică."[5] Gândindu-se la răpirea publicistului Berthold Jacob de către agenți germani, în martie 1935, Katia se exprimă cu și mai mare claritate față de Martin Gumpert: „Un lucru este cert, din păcate, și anume că securitatea personală a soțului meu nu mai poate fi garantată în casa noastră din Küsnacht, chiar dacă aș îndrăzni să cred că Elveția nu va fi deocamdată înghițită."[6]

Plecarea era prin urmare recomandabilă. Agnes Meyer deschisese o serie de porți; Thomas Mann acceptă funcția de profesor-invitat. Katia contactă în februarie 1938 o agenție imobiliară care să le caute o locuință la Princeton. Pentru a treia oară – după Sanary și Zürich – trebuia găsită o casă potrivită. Începu iar calcularea metrilor pătrați și a prețurilor, la care se adăugară considerente legate de amplasare, de legăturile feroviare, de „joncțiunea" cu New York-ul unde, la hotelul *Bedford* – care era de multă vreme hotelul lui Klaus și Erika și urma să devină în scurt timp și locul de cazare preferat al părinților – se întâlneau vechi cunoscuți, și anume prieteni de-ai copiilor, medicul și scriitorul Martin Gumpert, colegul său din Budapesta Robert Klopstock (l-am amintit deja), editorii Landshoff și Bermann, Emil Ludwig și Ferdinand Bruckner, „vechi

new-yorkezi" din Germania, și – după expansiunea teritorială a lui Hitler – mulți alți emigranți. Klaus Mann descrie cercul de la *Bedford* și festivitățile lui strălucite în autobiografia *Der Wendepunkt* (Cotitura): fiii lui Hofmannsthal și Max Reinhardt, Volkmar von Zühlsdorff și Oskar Karlweis, *e tutti quanti** se înființau aici, făcând planuri de a-i salva pe cei amenințați de Hitler și încheindu-și ziua la barul hotelului *Bedford.*

Deci soții Mann aveau mulți prieteni la New York – și în orice caz la Princeton: familiile Einstein, Kahler, Gauss, Shenstone. După câteva tentative eșuate, acțiunea de căutare a unei locuințe este încununată de succes: la 27 iunie 1938 Katia îi comunică prietenului Gumpert: „Am fost astăzi la Princeton și am semnat cu bine contractul de închiriere pentru casa pe care mi-am dorit-o de la bun început și care acum a devenit dintr-o dată disponibilă. Până aici, totul ar fi deci în ordine."

65, Stockton Street – o casă aproape ideală: o cameră de primire care semăna mai degrabă cu un hol, apoi un birou (cu o sofa – pentru Thomas Mann premisa indispensabilă a unei activități fructuoase), zece camere, cinci băi; prin urmare mobilierul, copiii și prietenii puteau sosi. Acolo unde mai era ceva de completat intervenea cu toată generozitatea Mrs. Meyer. Katia va fi de foarte multe ori în situația de a-i mulțumi patroanei lor; știa cât de obligată îi este lui „Madame" – după cum o numea uneori pe „Înalta Doamnă" în scrisorile adresate copiilor „mari". Firește că nu îi putea fi devotată din toată inima protectoarei înflăcărate care nu își disimula ambiția de a-l vindeca pe Thomas Mann de „misoginie". Știa însă foarte bine că nu avea motive să

* Cu toții (în ital.) (n. tr.)

se considere înjosită: nu se simțea cu nimic mai proastă „decât Meyer", doar mai puțin influentă; cu excepția artei chinezești, era la fel de inițiată în istoria culturii, iar în ceea ce privește opera soțului ei, probabil că, amintindu-și de perioada când erau logodiți, „prințesa" își va fi făcut, în sinea ei, propria părere despre interpretarea dată de Agnes Meyer romanului *Alteță regală*. În ochii lui Agnes Meyer relația dintre Imma Spoelmann și Klaus Heinrich rămânea „o poveste de dragoste fără dragoste", iar Imma, „unicul personaj al lui Thomas Mann care nu are o existență proprie".[7]

Era cât se poate de clar – dar (după cum Katia știa mult mai bine) cât se poate de greșit. Nu, de fapt, nu se simțea deloc la largul ei printre „cei bogați"; dineurile luate la familia Meyer, la Washington, sau vizitele făcute la Mount Kisco și la reședința din Virginia nu îi făceau mare plăcere. Luxul exorbitant o înspăimânta, în timp ce soțul ei îl savura din toți porii. Firește că tentativele „prințesei" de a-l electriza nu îl încântau nici pe el, ba chiar îl agasau în pofida sentimentelor de recunoștință față de *Grande Dame**.

„Mă gândesc la alianța dintre Jakob și Dumnezeu despre care spuneți că se încheiase spre mântuirea ambilor", îi scria Agnes Meyer într-o germană proprie, originală și simpatică – în fond, limba strămoșilor ei. „Oare de ce așa ceva să nu fie posibil și atunci când doi oameni se întâlnesc iar unul îi este cu mult superior celuilalt? Ar trebui scrisă o lucrare amplă – sper să găsesc la un moment dat timpul necesar – care să-i arate în general femeii că legăturile sufletești înfiripate de ea în mod instinctiv nu trebuie să reprezinte o plasă în care să

* Înalta Doamnă, aristocrata (în franc.) (n. tr.)

se prindă bărbatul ci să contribuie la eliberarea acestuia, dacă ea însăși vrea să se realizeze pe deplin".[8]

Thomas Mann – un zeu pentru care relația sufletească cu o femeie să nu devină o plasă în care să se prindă, ci, chiar dimpotrivă, să-l lege de forțe care îi netezesc calea spre o nouă libertate? Agnes Meyer – mântuitoarea sa pe urmele figurilor feminine ale lui Richard Wagner? Sau: Jakob și Thamar strămutați în Statele Unite, într-un *tête-à-tête** spiritualo-erotic? Probabil că pe destinatarul acestor interpretări îl oripilau din când în când exhibițiile protectoarei lui de care își bătea adeseori joc în jurnalul său, compensându-și în felul acesta ipocrizia. Dar față de ea nu își ieșea din fire, știind prea bine că fără Mrs. Meyer nu ar fi fost – cel puțin la început – cu nimic mai mult decât un emigrant oarecare printre toți ceilalți emigranți din America.

Și Katia, care știa să aprecieze subvențiile materiale princiare, își ținea sub control sentimentele. Doar scrisorile adresate lui Klaus și Erikăi arătau ce simțea cu adevărat pentru femeia înaltă, înveșmântată în haine scumpe, în prezența căreia Katia își dădea cu durere seama de propriile toalete modeste, de trupul care își pierduse linia ideală și – o lamentare permanentă, încă din tinerețea petrecută la München – de „picioarele prea groase" cu care tropăia atât de dizgrațios când umbla. „N-am ce îmbrăca, voi fi o figură jalnică la Washington și nici nu îmi pot cumpăra nimic din cauză că sunt bătrână, grasă și urâtă. Cum să te încumeți să te dichisești în asemenea situație?".[9]

Într-adevăr, Katia Mann și Agnes Meyer nu au stat niciodată de vorbă de la egal la egal – statutul lor era

* (Întâlnire) în doi, între patru ochi (în franc.) (n. tr.)

mult prea diferit pentru a face posibil așa ceva. „Katia may have been difficult, but she was necessary".[10] Textul din a doua autobiografie – rămasă neterminată – a „prințesei", *Life as Chance and Destiny* [Viața ca șansă și destin], este ilustrativ. În ceea ce o privește pe Agnes Meyer: „the days of unbroken intimacy"[11] între „Tommy" și „Ag", iar în ceea ce o privește pe Katia: „the dragon at the gate"[12], căreia îi revenea misiunea de a apăra de orice intruziune camera în care geniul medita asupra lui Goethe și Wagner, și, în plus, misiunea la fel de importantă de a nu se amesteca atunci când Thamar și Jakob doreau să fie singuri: „It is important to mention that Katia [...] was never present when Mann and I wished to visit together. Some of his men friends complained that conversations with Thomas Mann were impossible, because they never were allowed to see him without his wife. This was never a problem for me."[13]

Dacă aceste rânduri i-ar fi fost cunoscute și Katiei – nu ar fi putut să le conteste decât în parte. Firește că întrerupea unele discuții dacă observa că ele îl plictiseau pe „Tommy" sau îl rețineau de la activități mai importante, dar nu i-ar fi trecut niciodată prin minte să disturbe convorbiri care aveau pentru Vrăjitor o pondere obiectivă și personală. Comentariile pe marginea întâlnirilor soțului ei cu Agnes Meyer ne dovedesc că nu suferea câtuși de puțin de gelozie: „Oare ți-am scris despre portretul pe care ea [Agnes Meyer] i l-a schițat pentru *Book of the Month Club* [...] și în care tata apare ca un eremit lipsit de soție, lipsit de copii? Ce mai nebună geloasă!"[14] Când erau în joc interesele „tatălui" doamna Thomas Mann știa totdeauna ce are de făcut. Relația foarte diversificată dintre soțul ei și Agnes Meyer

însemna în ochii ei ceva absolut necesar, fiind un episod menit să garanteze gloria, câștigurile și mai ales securitatea vieții unui scriitor renumit, căruia i se oferise onoarea – îndoielnică – de a deveni, din grația și favoarea lui Agnes Meyer, succesorul excelenței sale ambasadorul Franței la Washington, Paul Claudel.

Pentru Katia existau lucruri mai importante decât viața complicată alături de „bogătași". Încă înainte de semnarea contractului de închiriere a casei din Princeton, îl însoți pe soțul încă lipsit de siguranță în spațiul lingvistic străin într-un *lecture-tour** care urma să-i ducă pe teren necunoscut, adică în cincisprezece localități risipite pe întregul continent. Har Domnului, putea și Erika să-i însoțească; datorită faptului că stăpânea perfect engleza, aceasta îl pilotă cu o mână sigură pe tatăl ei ocolind toate pericolele ridicate de *question-periods***.

Erika „se bucură peste tot de mare succes fiind alături de tatăl ei în timpul schimbului de întrebări și răspunsuri și șoptindu-i cuvintele – pe jumătate Pythia, pe jumătate Portia".[15] În curând tatăl și fiica formară un tandem perfect cooperând impecabil până în ultimul deceniu de viață a Vrăjitorului, așa încât Katiei îi revenea adeseori un rol secundar.

În schimb, la Princeton unde, după mutarea la 29 septembrie 1938, în vila din Stockton-Street, familia își găsise un nou cămin, Katia era cea care dădea tonul. Doamna Mann se simți din prima clipă bine în mediul academic în care atât ea cât și Thomas Mann fuseseră

* Turneu de conferințe urmate de întrebări puse de auditori (în engl.) (n. tr.)

** Seria de întrebări (în engl.) (n. tr.)

primiți cu multă solicitudine și simpatie. Mai ales Molly Shenstone, soția unui fizician din Princeton, manifestă în mod spontan atâta căldură și spirit de întrajutorare încât Mrs. Mann acceptă, fericită și ușurată, oferta lui Molly, transmisă prin Mrs. Gauss, de a o ajuta pe Katia la rezolvarea volumului mare de corespondență care sosea tot mereu.

Era și foarte necesar, deoarece solicitările emigranților lipsiți de mijloace materiale de a primi subvenții, iar mai târziu apelurile disperate ale prietenilor internați în Franța și amenințați cu expulzarea necesitau alcătuirea de memorii și cereri în limba engleză, pe care Katia nu le-ar fi putut redacta singură; trebuia, în plus, să găsească fideiusori pentru afidavituri (cauțiunea depusă de un martor american) și sponsori care să preia cheltuielile de transport, să formuleze petiții către *State Department** ca să dea consulatelor americane din Marsilia sau Lisabona dispoziții de a elibera vize de urgență refugiaților nominalizați pe listele anexate. „Nici nu vă puteți imagina" – îi scrie Katia la un moment dat lui Erich von Kahler – „ce avalanșă de telegrame și scrisori de dincolo de ocean se revarsă zilnic asupra noastră conținând de fiecare dată rugămintea scurtă și succintă ca Tommy să le facă urgent rost de o viză de intrare în Statele Unite. Întreaga emigrație pare să vadă în el un trimis oficial înzestrat cu plenipotențe nelimitate. În ciuda perspectivelor precare facem, firește, fără întrerupere demersurile necesare. [...]. Vize se mai pot obține în pofida spiritului obtuz și răuvoitor care domină peste tot, dar se pare că este aproape imposibil să mai

* Departamentul de Stat (Ministerul de Externe al S.U.A.) (în engl.) (n. tr.)

pleci din Europa. Din Anglia nu mai pleacă nimeni din cauza lipsei de locuri pe vapoare, iar închiderea granițelor continentului hitlerist devine de la o zi la alta mai completă. Nu numai Italia, dar nici Spania și Portugalia nu le mai acordă evreilor viză de tranzit."[16]

Doamna Thomas Mann expedia zi de zi scrisori către sedii ale poliției, oficii de pașapoarte și instituții de rang superior pentru a face ba aici ba acolo câte un mic pas înainte – colaborând adeseori cu Hermann Kesten, scriitorul prieten. „Dragă domnule Kesten, dacă vă este cumva cunoscută data nașterii lui Landshoff, fiți amabil și treceți-o în afidavit".[17] Iar în altă scrisoare: „Am un sentiment de neputință totală. Oare s-a făcut ceva pentru Hardekopf?"[18] Punând detaliu lângă detaliu, alcătuind adevărate mozaicuri și cerând cu insistență tot felul de informații, Katia își punea în valoare una din principalele ei virtuți: cea de a nu ceda cu nici un preț. „A sosit ieri o scrisoare expres de la dr. Rosien. În pofida indicațiilor clare primite de la Washington, consulul din Zürich, dr. Erwin Rosenthal, refuză să-i acorde viza și cere «detalii personale», ceea ce înseamnă un adevărat sabotaj. [...]. Se pare că acești consuli acționează după capul lor, iar cel din Zürich are în mod special o faimă proastă în acest sens."[19]

Lista celor ce cereau ajutor era lungă – apăreau mereu nume noi. Oare problema Annettei Kolb fusese în cele din urmă rezolvată? Doamna Kolb este cam desprinsă de realitate. Nu are nici o lețcaie chioară, dar vrea să vină încoace și cere un bilet pe un cliper. Robert Musil? Nu este atât de urgent. Ce-i drept, și Musil ar vrea să vină în S.U.A., așteaptă chiar o „întreținere conformă cu rangul său"[20], dar nu pare amenințat nemijlocit;

există cazuri mai urgente. „Nu pot nici cu cea mai mare bunăvoință pune la dispoziție o sumă mai mare pentru bietul Wolfenstein. Nici Liesl Frank cu care am luat de îndată legătura telefonică nu a găsit o soluție. Probabil că [...] nu există filantropi de natura celor pe care vi-i doriți dumneavoastră [dragă Kesten]. Trimit 50 de dolari, dar aceștia par aproape o batjocură atunci când ai nevoie de 1000. Totuși, dacă ar fi să faceți rost de toată suma, aceasta se va aduna doar din numeroase contribuții mărunte."[21]

Erich von Kahler, un tovarăș de luptă în probleme care vizau ajutorarea refugiaților, descrie într-o scrisoare adresată Katiei Mann eforturile cotidiene inerente unei asemenea activități: „Când reiei – pentru a câta oară – cu răbdare vechea poveste cu emiterea afidavitului, înscrierea la notariat, cererile adresate comitetului ai senzația că ești una din furnicile intrate în panică după ce un baston frivol le-a distrus mușuroiul, iar ele încep de îndată să care și să aranjeze iar totul – fără nici o speranță deoarece autoritățile au totdeauna un avans care nu poate fi recuperat. Dacă am ști pentru ce trebuie să suportăm toate acestea!"[22]

Doar empatia cu cei abandonați în voia sorții, care seara nu știau dacă ziua următoare îi va prinde încă în viață, o determina pe Katia să își continue demersurile, deși atitudinea implacabilă a autorităților aproape că o dezarma – atât pe ea cât și pe Molly Shenstone. „Excesele pe care și le permite birocrația americană îmi produc o greață fizică; ar fi într-adevăr mai decent dacă autoritățile ar declara că nu mai permit nimănui intrarea în țară în loc să le lase pe nenorocitele de victime să se zvârcolească în plasa condițiilor lor imposibile până își

găsesc acolo moartea".[23] Dar nu există o alternativă, iată de ce Mrs. Mann continua să își pună arta de a redacta petiții în slujba acelora ce necesitau ajutor urgent. Căci era neîntrecută în formularea unor scrisori care – în funcție de destinatar și de situația concretă – aveau un ton politicos și umil în text, afișând în schimb o atitudine energică în post-scriptum.

În timpul anilor petrecuți la Princeton, adică între 1938 și 1941, Katia resimți din plin oroarea victoriilor înregistrate de Germania – în pofida distanței care o separa de Europa – trăind pe viu toate momentele, deoarece în afară de refugiații străini pe care încerca să-i ajute, *și* viața unor membri ai propriei ei familii era amenințată de ocupanți. Fratele ei, fizicianul Peter Pringsheim, trăia la Anvers când germanii atacară Belgia; confruntat cu situația disperată a Franței, fiul ei Golo se alăturase luptătorilor din *Résistance* și fusese internat după încheierea păcii, fiind pasibil de extrădare; tânăra pereche, Monika și soțul ei, istoricul de artă maghiar Jenö Lányi, trăia la Londra, expusă atacurilor aeriene germane și cerea, disperată, ajutor pentru a se putea muta în S.U.A.; Heinrich, fratele lui Thomas, făcea parte dintre aceia care ar fi ajuns de îndată într-un lagăr de concentrare dacă germanii ar fi pus mâna pe el.

În afară de toate acestea, permisiunea de a emigra pentru bătrânii Pringsheim – grija majoră a Katiei – se lăsa și ea așteptată, în ciuda scoaterii la licitație (impusă de național-socialiști) a colecției de majolica, la Sotheby, în vara anului 1939. Berlinul refuza să le acorde viza de ieșire din țară, promisă în schimbul colecției. De-abia la 31 octombrie 1939, cu o zi înainte ca

autoritățile elvețiene să închidă definitiv granițele, sosi la Princeton vestea despre plecarea bătrânilor la Zürich, care avusese loc cu adevărat în ultima clipă. Katia primi, la scurt timp după aceea, prima scrisoare necifrată: „I-ai scris lui Babüschlein [fratele Katiei, Peter Pringsheim] că pentru părinți ar fi fost poate de preferat să rămână la München unde se pare că le merge foarte bine. [...]. Ah, prostuțo mică! Ce rost ar fi avut să-ți fi relatat și despre neplăcerile noastre, să-ți fi împovărat și mai mult inima oricum destul de împovărată? Nu am făcut-o, deoarece pe *mine* nu m-ar fi ajutat cu nimic, iar *ție* ți-ar fi dăunat".[24] Oare Katia nu a înțeles că fusese deja reziliat contractul de închiriere pentru locuința din Widenmayerstraße și că pe Fay îl aștepta cazarea într-o casă evreiască? „De doi ani nu mai aveam voie să mergem *nici* la teatru, *nici* la concerte, *nici* la cinema, *nici* la vreo expoziție, iar în anumite zile comemorative nu mai aveam voie nici să ieșim pe stradă după ora 12. Pe Fay îl chinuia și faptul că era obligat să semneze cu numele Alfred Israel, că trebuia să își ridice cartela de alimente de la comunitatea evreiască iar cumpărăturile le putea face doar în anumite prăvălii situate foarte departe. [...]. Este suficient? Cred că da. *Pe mine* m-au scutit în cele din urmă de numele «Sarah» cu care eram amenințată și sunt chiar deținătoarea mândră a unui pașaport arian. Ce-mi cumpăr cu el?! – Fay a trebuit să suporte ultima infamie cu ocazia controlului [înainte de a trece frontiera] când a fost dezbrăcat la piele, ciocănit, examinat. Nu l-am văzut niciodată atât de revoltat ca după această experiență".

Putem presupune că, în urma relatării mamei ei, Katia citea cu alți ochi apelurile de ajutor venite din

Europa. (Rămâne un mister din ce cauză Hedwig Pringsheim avea un pașaport arian deși, în virtutea legilor în vigoare pe atunci, era „evreică sută la sută"; Golo Mann presupunea că „originea iudaică [...] rămăsese incertă, deoarece familia Dohm se convertise la creștinism la începutul secolului al 19-lea."[25]) În schimb se lămuri o altă enigmă, și anume cui îi datorau bătrânii Pringsheim, în ultimă instanță, viza de ieșire din țară. (În orice caz, Winifred Wagner, care îi protejase ani îndelungați pe bătrânii admiratori ai lui Wagner, nu mai reușise să pună umărul în ultima etapă.) „Nu știu dacă am răspuns deja la nedumerirea ta în legătură cu *modul* în care am plecat, totuși, și anume în *ultimul* moment", – citim într-o scrisoare scrisă de Hedwig Pringsheim din Zürich, în decembrie 1939; „destul de ciudat! A fost la noi un om de la SS, *Obersturmführer**, se spunea chiar că are legături cu forurile supreme. Acest om de la SS avea misiunea să evacueze cât mai repede casa noastră vândută partidului. Așa a ajuns în contact cu Fay care i se plânse că noi *vrem* să emigrăm dar, în ciuda insistențelor, nu reușim să intrăm în posesia pașapoartelor. Ei bine, acest om, deși hipernazist, era un personaj mai tânăr, amabil, *foarte* cumsecade, înțelegător și încă și frumușel, care a spus imediat plin de bunăvoință: «Lăsați că aranjez eu!» După care luă avionul spre Berlin, se duse la minister, iar peste două zile am primit pașapoartele! Așa încât am pus totul la punct în mare grabă și am putut sosi la 31 octombrie la Zürich. Peste o zi ultimul termen de intrare în țară ar fi expirat iar Elveția ne-ar fi devenit inaccesibilă! Dumnezeu să-l

* Grad în SS. Corespunde aproximativ locotenentului din armată (n. tr.)

binecuvânteze pe *Obersturmführer!* (Să știi că nu toți sunt niște porci, după cum crede lumea)".[26]

Ceea ce Hedwig Pringsheim nu îi mai relată fiicei ei – dar Katia află totuși, probabil de la Golo – erau împrejurările exacte ale plecării din München și ale sosirii însingurate la Zürich, pe care Hedwig Pringsheim le-a consemnat în jurnalul ei: „Sculare la șase și jumătate [...] apoi, pe o ceață deasă la gară, unde Heinz ne ocupă trei locuri bune în vagonul de tranzit de clasa 1. Cele trei fete devotate, cu flori. [...]. A venit și familia Perron. [...]. Până la Bregenz totul a mers bine. Acolo au început calamitățile. Un control înfiorător, sadic, brutal, mai întâi l-au luat pe Heinz, apoi l-au dezbrăcat, cercetat și maltratat în mod revoltător pe Alfred, așa încât aproape că a pierdut trenul de mai târziu; despărțire tristă de Heinz care a trebuit să se întoarcă la München. La St. Margareten control superficial făcut de elvețieni dar nici urmă de Golo. O americancă drăguță, admiratoare a lui Tommy, ne-a invitat la o cafea proastă, apoi călătorie fără peripeții până la Zürich unde nu ne aștepta nimeni la gară, în schimb Alfred a alunecat pe scara compartimentului și a căzut sub vagon fiind scos de acolo de doi muncitori: spre spaima mea! O doamnă elvețiană foarte săritoare mi-a făcut rost de un hamal și un taxi, în timp ce eu îl susțineam cu greu pe pacient. În Mythenstraße [la Lily Reiff, prietena și protectoarea, foarte bogată, a refugiaților] nu eram așteptați, nu primiseră scrisoarea noastră, iar în casa plină până la refuz nu era loc și pentru noi: asta mai lipsea! Lily închirie pentru noi [la hotel] două camere cu baie. [...]. O zi proastă, trebuie marcată cu un chenar negru în calendar."[27]

Har Domnului, cei de la Princeton aveau parte și de zile mai senine. Pe lângă grijile cauzate de persecutați și de acei ce clamau ajutor, familia și viața cotidiană își cereau drepturile: Elisabeth se căsători cu istoricul și criticul literar italian Giuseppe Antonio Borgese – doar cu șapte ani mai tânăr decât Thomas Mann –, Hermann Broch și compozitorul Roger Sessions fiind martori la cununie. Ginerele insistă să aibă loc și o căsătorie religioasă, în schimb miresei – întocmai ca odinioară mamei ei – îi era total indiferent unde se schimbau inelele. Oaspeții se adunară după aceea în casa din Stockton Street, printre ei prietenii care sărbătoriseră și Crăciunul împreună cu familia: Erich von Kahler, Hermann Broch, devotata familie Shenstone; poetul englez W. H. Auden recită o poezie în manieră alexandrină, *Epithalamion* (familia Mann întreținea relații strânse de prietenie cu Auden, un homosexual declarat, pe care Erika îl luase, în 1935, în căsătorie din motive de pașaport). Festivitatea a fost fără doar și poate reușită, iar Katia îi făcu mamei ei o relatare amănunțită într-o scrisoare lungă care, firește,„nu emana doar bucurie". Diferența mare de vârstă dintre cei doi soți o îngrijora.

O viață mondenă se înfiripase și în afara serbărilor familiale. Prietenii din New York, poeți și muzicieni, apoi colegii din Princeton veneau cu plăcere în vizită; Adolf Busch și Rudolf Serkin concertau uneori în holul cel mare, iar Vrăjitorul citea din *Lotte in Weimar.* Un *flop** se înregistră o singură dată – și tocmai într-o societate mare. Veniseră cam 40 de oaspeți când recitatorul Ludwig Hardt își supraaprecie măiestria. L-am lăsat, îi scrie Thomas Mann lui Agnes Meyer, „să se producă în

* Fiasco (în engl.) (n. tr.)

casa mea, în prezența unei asistențe numeroase, dar s-a bucurat de succes doar la Einstein, ceilalți găsind că arta sa este hiperdramatizată și stranie".

O asemenea sindrofie în stil mare rămânea însă o excepție în casa Mann. Erau preferate întâlnirile în cerc restrâns – chiar în mai mare măsură decât la Zürich sau, pe vremuri, la München. Iar Katia își dovedea probabil și la Princeton talentul de a mijloci subiecte și episoade care puteau fi valorificate literar – un serviciu apreciat în mod special de Thomas Mann în spațiul lingvistic străin. De exemplu, nucleul povestirii *Die Betrogene* [Amăgita] de care Katia își aminti, spre încântarea soțului ei, peste doisprezece ani, adică la 6 aprilie 1952, în California, în timp ce își lua micul dejun, își are originea într-o dispută epistolară, din februarie 1940, între mamă și fiică. Hedwig Pringsheim îi relata atunci lui „Katiulein" a ei că „femeia cu feminitatea resuscitată" nu era *nicidecum* (subliniat cu o linie groasă în scrisoare) „doamna von Schauß", cum crezuse Katia. „Ai ofensa-o în felul acesta pe femeia asta cumsecade. Era vorba despre o doamnă impunătoare al cărei nume avea și el un *au* la mijloc, dar în ciuda eforturilor nu reușesc să mi-l amintesc. O austriacă dintr-o familie bună care mă vizita adeseori la un moment dat împărtășindu-mi chiar și intimitățile ei, dar pe care a luat-o în curând cumătra moarte. Dumnezeu să o odihnească în pace."[30]

Prin urmare „povestirea din viața unei femei", prelucrată literar în 1952/53, fusese subiect de discuție cu ani înainte – în plin război – între Zürich și Princeton. Se trezeau amintiri din vremuri vechi, deși acestea nu reușeau să alunge grijile prezentului. Prima urgență era

acum să-l scape pe Michael de pericolul de a fi atras, ca soldat cehoslovac, „în toată grozăvia“[31]; cu ajutorul părinților, acesta izbuti să se refugieze la New York și să se căsătorească acolo cu Gret Moser, fosta lui colegă de școală din Elveția. Și mai apăsătoare erau grijile legate de Monika. Aceasta se aflase, împreună cu soțul ei, printre pasagerii vaporului cu refugiați, *City of Benares,* torpilat de un submarin german. „Moni a scăpat cu viață, Lányi s-a înnecat“[32], le telegrafiase Erika părinților, după cum îi relatează Katia fiului ei Klaus, adăugând apoi că „ea [Erika] pleacă la Greenwich (Scoția) ca să o ia din spital [pe sora mai mică] care trebuie să fie total distrusă și dezechilibrată. Nu știu cum o să supraviețuiască având în vedere labilitatea ei psihică. Eri se va strădui, cu siguranță, din răsputeri să-i fie de ajutor. Dar mă tem că așa ceva depășește puterile ei.“

Totuși Moni ajunse la New York. I se refuzase un bilet de avion. Erika zbură singură, în calitate de jurnalistă; Monika trebui – tot singură – să traverseze din nou Atlanticul cu vaporul. La 28 octombrie 1940 Katia o așteptă la debarcaderul din New York. Ziarele mari americane publicară poze cu revederea dintre mamă și fiică. Peste o jumătate de an „biata mică văduvă“[33] se mută în California, odată cu familia: o nouă povară, după cum îi mărturisește Katia prietenei ei Molly Shenstone: „One really has not enough strength and energy to begin anything new. – For poor old Mony it was also rather a chock to give up her regular little existence protected by the family (though I quite agree with you that the life in the family is not good for her); it made her fell anew that she really belongs nowhere, [...] there is in fact no right thing for her, that is the tragedy.“[34]

Un lucru este cert: Katia ar fi preferat să rămână la Princeton; mediul academic îi plăcea – îi amintea de anii de studenție de odinioară și de dezbaterile din casa tatălui ei. Dar, din lipsă de sponsori, contractul de angajare a lui Thomas Mann la universitate nu este prelungit; în plus, scriitorul se cam săturase de obligațiile universitare care îl solicitau tot mai mult. Princeton începuse să i se pară prea monoton; preocupat de întâmplările senzaționale tratate în filme și de cazurile interesante, ieșite din comun, prefera să trăiască la Hollywood, în mijlocul „adunăturii din lumea filmului“[35], decât printre colegi ale căror discuții nu-l satisfăceau pe termen lung. Îl atrăgeau Santa Monica, împrejurimile orașului Los Angeles, Pacificul, vestul plin de voioșie. În plus, clima! Și numeroșii prieteni pe care soții Mann îi revăzuseră cu ocazia unui sejur de șase săptămâni la Brentwood! Oare ce-ar fi să se stabilească acolo – deocamdată de probă. O mutare în rate, ca cea de la Zürich la Princeton, cu ani în urmă? Vrăjitorului îi venea iarăși greu să ia o decizie. „Princeton mă plictisește [...]. Dar și ideea schimbării mă înspăimântă.“[36] În cele din urmă curiozitatea învinse, iar doamna Thomas Mann se supuse și de data aceasta dorinței soțului ei și, cu inima grea, se mută împreună cu el în California.

Rămasbun de la Princeton, în primul rând rămasbun de la Molly Shenstone, prietena descoperită în mod neașteptat și singura persoană căreia Katia îi împărtășea gândurile intime, grijile și speranțele: „Dearest Molly, I [...] am missing you more than I can express. For if I recollect all the friendships of my – alas – already so long life I have to realize that I never had a friend I *really* liked. And now this good fortune once occuring to

me the circumstances must be so unfavorable!"[37] Firește că nu putea spera să trăiască mereu în aceeași localitate ca Molly, dar, în ceea ce o privește, este hotărâtă să nu întrerupă niciodată legăturile cu ea.

Tonul scrisorilor către prietenă rămăsese neschimbat chiar și după trei ani – Molly Shenstone se găsea în Canada unde obligații impuse de starea de război îl siliseră pe soțul ei să se mute, iar Katia trăia deja de multă vreme la Pacific Palisades: „Dearest Molly, I am a lonely old lady, only too glad to have found in her older days a friend as you are! I never had many friends and the few I had have been lost by the circumstances. I did not expect to find more than acquaintances when we were transplanted to Princeton and I must praise the day when it occured to Mrs. Gauss to ask you to help me with the English correspondance".[38]

Pentru Katia, Princeton a însemnat, ani mulți, un paradis pierdut; cu ocazia vizitelor de mai târziu îl privea ca pe un tărâm al visurilor într-o zi aurie de toamnă. Vechi cunoștințe se plimbau agale pe Nassau Street, pe lângă ea treceau zâmbind *old ladies** ale căror nume Katia le uitase de fiecare dată; dar ele îi făceau totuși semn cu mâna. Toată lumea era amabilă iar proprietarii casei din Stockton Street 65 povesteau că se simt foarte fericiți în casa lor pe care o achiziționaseră la un preț modic, deși în ea locuise Thomas Mann, și anume cu 25.000 de dolari: „Why did *we* not buy it? We should have Princeton never left."[39] *Ah, de-am fi rămas aici!* Oare nu ar fi posibil să revenim – cândva – aici? Katia continuă să își facă iluzii încă multă vreme după terminarea războiului.

* Doamne bătrâne (în engl.) (n. tr.)

Firește că apăreau și momente de tensiune între cele două prietene; era foarte supărător că viața cotidiană nu permitea schimbul zilnic de scrisori cu partenera. Pauzele mai lungi dintre o scrisoare și alta duceau la neînțelegeri. Mărturisirile din 27 octombrie 1942 exprimau teama Katiei că și-ar putea pierde prietena iubită: „Dearest Molly, I really feel quite upset for getting out of contact with you in such a degree, and for the time being I seem more or less responsable for it. [...]. But [...] I can assure you that my inner attitude towards you has not changed in the least, that I have the same deep and warm affection for you I had in Princeton. I definitely feel this is not the case with you. I donnot mean, of course, that you have any bitter feelings against me, but that something is changed in your life, that there is no longer room for the kind of friendship you used to feel. Perhaps it is only the war which has occupied your whole soul, perhaps there are other disturbances you donot want to write me about."[40]

Katia insista ca prietena să-i împărtășească tot ce făcea și simțea, clipă de clipă, în viața cotidiană și în gândurile ei. O întrista faptul că ea însăși nu reușea să își exprime în mod corespunzător sentimentele într-o limbă străină: „I could write such nice letters in German".[41] În anumite momente, când doar formularea în germană putea reda ceea ce simțea cu adevărat, îndrăznea să încheie câte o scrisoare în limba ei maternă: „Mit herzlicher Umarmung" [Te îmbrățișez cu toată căldura[42]].

Este incontestabil că scrisorile Katiei către Molly Shenstone emană nu numai afecțiune ci și pasiune. (Thomas Mann constată cu oarecare uimire acest fapt:

„Scrisoare de la Mrs. Shenstone“ – citim la 2 martie 1942 în jurnalul său – „care îmi este infinit mai dragă decât savanta agasantă din Washington, chiar dacă [este] și isterică.“[43]). De câte ori se gândea la prietena ei Katia își amintea de casa din Mercer Street, din Princeton – o casă foarte ospitalieră – și mai ales de primirea cordială făcută lui Heinrich și Golo după sosirea lor, în octombrie 1940, cu vaporul *Nea Hellas.* Molly, soțul ei Allan și un „ajutor“ de la „Junction“ le urară bun-sosit în America acestor oaspeți mult așteptați. („Never again we shall have such a charming arrival.“[44])

Corespondența dintre cele două prietene nu se limita, firește, doar la un schimb de afecte, ele împărtășindu-și de multe ori lucruri cât se poate de prozaice. Relatările – de obicei homerice – ale Katiei despre slujnicele leneșe și bețivane care, în plus, risipeau ouăle atât de prețioase alternau cu lamentări despre coaforul nepriceput („the man [...] ruined my hair for months“[45]), costurile uriașe ale construcției casei și poveștile despre ceea ce făceau copiii și nepoții. Bineînțeles că prietena este prima căreia Katia îi relatează despre primirea la soții Roosevelt, la Casa Albă – dar nu fără a lansa o săgeată la adresa „celorlalte“ cunoștințe inevitabile din Washington: „We had two highly social days with the wealthy friends, not too bad, but rather tiring. The lecture was very successfull, but poor Mrs M[eyer] suffered terribly because it was politically so outspoken and the greatest living might be compromised in some way. She got a beautiful new fur coat to Christmas; it is so rare and expensive a material, that I even did not know it by name, something like fisher, and I looked pretty poor

and beggarlike in my old Persian Lamb in comparison".[46] Relatarea despre vizita „propriu-zisă" este destul de succintă în comparație cu aceste prostioare: „After the lecture we moved into this place and had, at 8,30 exactly, a prolonged breakfast with the hostess [Eleanor Roosevelt]. She is really awfully nice, remarkable simple and kind, and in the same time extremely intelligent and active. Tomorrow morning we are supposed to have breakfast with the president".

Aceste rânduri au fost scrise cu doar câteva săptămâni înainte de mutarea definitivă a familiei Mann în California, unde închiriaseră o casă la Brentwood, pe Amalfi Drive; de acolo construirea noului domiciliu familial pe San Remo Drive putea fi ușor supravegheată. În timp ce, încântat de climă și de cadrul natural marcat de palmieri, Thomas Mann reîncepu să lucreze la *Joseph,* toate temerile care o frământaseră pe Katia încă la Princeton se adeveriră: „Mutarea noastră în vestul îndepărtat se dovedește din ce în ce mai mult a fi fost o acțiune temerară, de neiertat."[47] O chinuiau dificultățile ridicate de construirea casei; notele de plată depășeau cu mult devizul, termenele nu erau respectate, promisiunile rămâneau neonorate. Oare cum de doi bătrâni atât de respectabili au putut să fie atât de imprudenți?[48] „Of course, poor Tommy is not to be blamed at all, fully confident as he is in the economic wisdom of his wife. [...]. But even if no financial catastrophe will be happen, I cannot feel happy about our decision, I really left Princeton with heavy heart. [...]. It was a mistake, I cannot help thinking it always again".[49]

Lamentările și reproșurile pe care și le făcea Katia sunt nenumărate și nu încetează nici după mutarea în

casa, până la urmă terminată cu bine, cu livingul ei frumos și spațios, cu grădina superbă și biroul de lucru de la ale cărui ferestre Thomas Mann putea privi în depărtare, până la Oceanul Pacific. Ce multe decizii eronate! Nu ar fi fost mai bine ca slujitorii de culoare, atât de devotați, care veniseră din Princeton împreună cu familia Mann, să fie menținuți cu orice preț în serviciu? Noua pereche, doi germani, domnul și doamna Hahn, „are pretentius, untrained and morose and it is also unpleasant to hear their German voices."[50]

Ar fi trebuit, ar fi trebuit, ar fi trebuit... Oare doamna Thomas Mann n-ar fi trebuit să calculeze în prealabil la ce distanță se afla cel mai apropiat „market", „post-office" și benzinăria? La toate se putea ajunge doar cu mașina. Și ce avea să facă acum, când, în urma intrării în război *și* a Americii, benzina devenea un articol tot mai rar? Și apoi numeroșii emigranți din împrejurimi care dădeau de dimineața până seara telefoane ca să comenteze situația, răspândind pesimism și indispunând pe toată lumea!

Dar să depună armele? Niciodată! Doamna Thomas Mann continuă până la sfârșitul războiului să lupte la Pacific Palisades pentru binele celor pe care îi păstorea. Oricât de stresantă ar fi fost lipsa personalului de serviciu – Katia le descurca până la urmă pe toate, așa ca odinioară, în perioada critică de la München. Tranșantă, plină de curaj și sacrificând două din rațiile de benzină – oricum reduse în timpul războiului – își căută ajutoare în cartierul negrilor din Los Angeles; datorită descrierii foarte exacte, Molly Shenstone putea ușor reconstitui toate peripețiile prin care trecea prietena ei: „Twice I made a trip to the darkest negro-section of Los Angeles,

sacrificing two weeks gasoline ration, and picked her up personnaly, but here she is now when she is not off (what, of course, happens the greater part of the week), naturally she has to be treated with the utmost regard, my personal radio [...] is on her bed table, the husband is welcome at any time, I give her my last eggs when she goes home – but any way we are lucky to have her, and it is certainly a relief for me".[51]

Obligația de a trata și cele mai banale lucruri cu o mână de fier îi ușură Katiei perioada de acomodare în California – așa cum se întâmpla la fiecare nou început. Oricât să fi fost de mare dorul de Princeton și de Molly, prezentul își cerea drepturile; Vrăjitorul se simțea bine pe țărmul Pacificului („ceea ce mă liniștește și mă bucură"[52]), se simțea bine în casa cu cel mai frumos birou pe care îl avusese vreodată; dar se simțea bine și datorită noilor și vechilor prieteni – unii, pe care îi cunoștea încă din perioada petrecută la Sanary, ajunseseră înaintea lor pe acest țărm, alții veniseră după ei: „Cu siguranță vreo două duzini de scriitori, dacă nu mai mulți".[53] Din acest grup făceau parte Bruno Walter și Bruno Frank, fratele Heinrich, din păcate cu soția, familia Werfel, Fritzi Massary, soții Feuchtwanger, Horkheimer, Adorno, apoi Hanns Eisler, Arnold Schönberg și Ernst Křenek. În curând se înfiripă o viață mondenă și la Pacific Palisades, întocmai ca la München, Zürich sau Princeton – mai variată și fascinantă ca niciodată: „Nici Parisul și nici Münchenul din jurul anului 1900 nu cunoscuseră o seară cu o atmosferă artistică mai intimă, cu atâta antren și veselie", notează Thomas Mann.[54]

Katia trecea drept o amfitrioană exemplară organizând impecabil seratele literare, când Vrăjitorul citea

din opera sa. Ea prefera să rămână acasă căci putea regiza totul împiedicând momente de impas de natura acelora ce se produceau uneori în alte case unde erau invitați. „Am fost deunăzi iarăși la familia Werfel. Am fost serviți cu familia Stravinsky, deoarece, după cum știm, tata ține foarte mult să aibă relații cu muzicienii. El [Stravinsky] este un om urât dar deosebit de șarmant – firește, rus alb în public – și are o soție foarte atrăgătoare, originală, în discordanță cu obiceiul locului. Vorbeau amândoi cu multă încântare de cartea ta despre Gide, soția plângându-se că nu reușiseră încă să o citească până la capăt deoarece fuseseră mereu rugați să o împrumute altora. Să și-o cumpere și alții! – Că în afară de această pereche plăcută a trebuit să o digerăm și pe detestabila de Jeritza însoțită de soțul ei atât de louche* este, din păcate, iarăși o gafă tipică pentru amfitrionii care derapează tot mai rău".[55]

Da, da, nu era lipsită de aroganță doamna Thomas Mann; stilul uzitat în Arcisstraße în timpul discuțiilor de la ceai sau de la serate o marcase pentru tot restul vieții. Dar când agrea pe cineva știa să fie foarte caldă și spontană. Mai ales nepoții, adică fiii lui Michael și fiicele Elisabethei, erau oricând bineveniți la bunici. Bunicul, Pielein, îi dădea „ceai de mușețel"[56] nepotului favorit, Frido, când începea să țipe (ceea ce făcea foarte des), iar bunica, Mielein, pornea de la insolențele micuțului pentru a reflecta asupra talentelor ei pedagogice: Frido este „a charming and lovable little boy, but sometimes he is so terribly naughty, and I really do not know how to handle him: a child of his age, who does not understand you seems terribly difficult to be brought to reason, and

* Dubios, luș (în franc.) (n. tr.)

my pedagogic talent fails me. I cannot remember how I did with my own children, but as a matter of fact the results were not so very brillant."[57]

„Rezultatele [educației mele] nu au fost deosebit de strălucite" – Katia Mann dispunea încă din tinerețe de acea însușire pe care un coleg de branșă foarte respectat al stăpânului casei, și anume Theodor Fontane, o numea cea mai omenească: autoironia. „Ah, Doamne, momentul când ne-am mutat în acest palat nu a fost foarte inspirat, iar vocile interioare care mă avertizaseră atât de insistent în această primăvară au fost probabil mai bine orientate decât vocea lui Adolf. Dar de-acum catastrofa trebuie să-și urmeze cursul."[58]

La data când Katia scria aceste cuvinte intrase și America în război; la Pacific Palisades se duceau discuții despre cea mai bună strategie la care ar trebui să se recurgă împotriva lui Hitler; Mrs. Mann salutase cu un sentiment de ușurare campania din răsărit, aclamând – în această privință de comun acord cu Molly Shenstone – cu entuziasm atacurile aeriene britanice asupra orașelor germane. Față de prietena englezoaică se lansa în adevărate tirade pline de ură împotriva „the Huns" [Hunii] (*Huni,* nu *Fritzi:* Katia rămăsese la terminologia din *primul* război mondial): „The last English raids were really elating, specially for somebody who hates the Huns as I do! You are quite right, the hatred is an absolute necessity in these times. I always think that people who cannot hate are also unable to love, and the pride often expressed here about the total absence of hatred makes me quite crazy".[59]

Acei ce își cântăreau cuvintele când venea vorba despre bombardarea orașelor germane erau de îndată

chemați la ordine. Prin urmare avea dreptate Annette Kolb care afirma că doamna Katia Mann se străduise de timpuriu să-și educe copiii în spiritul urii?[60] Nu prea. Katia era implacabilă doar când se referea la acei ce o alungaseră din țara ei făcând-o să rămână fără patrie – spre deosebire de mama ei care, deși trecuse prin momente mult mai umilitoare, rămăsese, în probleme ca războiul și răzbunarea, o adevărată pacifistă. Este impresionantă și relevantă scrisoarea scrisă de Hedwig Pringsheim Katiei în 1940, din Zürich, după o sărbătorire în familie a unei victorii; „Ah, ah! O vai, o vai! Ce vremuri ne-a fost dat nouă, străbunilor, să mai trăim! Și iată că *eu* sunt atât de sfâșiată lăuntric, atât de aiurită, încât nu mă pot alătura bucuriei debordante care i-a cuprins deunăzi pe Golo și pe drăguții de amfitrioni, familia Moser. [Probabil cu ocazia debarcării în Norvegia centrală, unde aliații reușiseră să construiască pentru scurt timp un cap de pod]. Golo susținea de-a dreptul că în seara aceasta toți oamenii din Zürich vor bea șampanie. [...]. Tu, draga mea, ai bea desigur împreună cu ei, îți cunosc prea bine atitudinea pătimașă. *Eu* însă sunt, după cum am spus, sfâșiată lăuntric. *După toate acestea* și *în pofida* celor întâmplate am, totuși, un suflet german chiar dacă poți să-ți imaginezi că îmi este *imposibil* să doresc victoria aventurii germane, cu atât mai puțin a Führer-ului – nici măcar o reușită temporară. Dar cu toate acestea inima mea sângerează când mă gândesc la toate mamele și soțiile germane, la tinerii zdraveni care sunt mânați fără nici un sens într-o moarte terifiantă. Golo spune: «Așa le trebuie!». *Eu* însă nu aș putea închina un pahar cu șampanie, aș putea doar să vărs lacrimi: așa gâscă sentimentală germană am rămas!“[61]

Dialogul purtat de la un continent la altul amintește de controversele din Arcisstraße în iarna anului 1916. Întocmai ca atunci, Hedwig Pringsheim nu reușea nici acum să vadă lucrurile altfel decât din perspectiva victimelor. În schimb Katia, care în timpul primului război mondial susținuse interesele germane, se situa acum în mod necondiționat de partea Aliaților – cu toate consecințele: „I cannot at least feel sorry for the German people. If punishment has ever been merited so this one. Mr. Churchill said today that the German cities will undergo an ordeal as the world has never known before. That they are smashed now by the very means they thought to be reserved only for them in order to subjugate all peoples on earth, is really a Nemesis, one has the feeling that the divine order about we had so many reasons to dispair in all these years is being restored".[62]

Mai târziu, când înfrângerea Germaniei devenise o certitudine, Katia Mann se exprima cu mai multă circumspecție – poate și în amintirea mamei ei care nu îi supraviețuise multă vreme soțului. Ultima ei zi luminoasă fusese 2 septembrie 1940, a 90-a aniversare a lui Alfred Pringsheim, la a cărui sărbătorire fuseseră invitați de către prietenii din Zürich. La sfârșitul festivității, oaspeții îmbrăcați în smochinguri și rochii de seară se adunaseră în jurul pianului, iar muzicieni de la orchestra *Tonhalle* se produseseră cu cvintetul din *Idila lui Siegfried* a lui Wagner „care a fost interpretat în mod impecabil în prelucrarea lui Fay".[63]

În luna iunie a anului următor consilierul va muri tot atât de pașnic ca ginerele său, Thomas Mann, la paisprezece ani după aceea. Soțiile vor veghea, fiecare la rândul ei, la Zürich, la căpătâiul câte unui muribund fără

să înregistreze momentul decesului. – Dar în timp ce Katia îi supraviețui soțului ei cu mai mult de un sfert de veac, Hedwig Pringsheim muri la un an după Alfred, și anume la 27 iulie 1942. Cu câteva luni înainte de a muri începuse să confunde planurile temporale: ziua de azi se îndepărtase în comparație cu cea de ieri; una din ultimele scrisori către fiica sa purta semnătura „mama Hedel“[64] – Hedel fiind apelativul ei pe când era fată tânără.

„I lost my mother“, îi scrie Katia la începutul lui august lui Molly Shenstone. „It was a tragedy that she survived my father [...] without anybody she loved near her“.[65] Moartea însingurată a mamei o afecta pe Katia. Ar fi vrut să audă de la prietena ei cuvinte de consolare; aceasta îi vizitase pe bătrânii ei părinți cu un an înainte, la Zürich, ducându-le mici cadouri și scriindu-le apoi scrisori amabile. Faptul că aceste cuvinte de îmbărbătare nu sosiră o întrista pe Katia, făcând-o să se simtă nesigură: „You are so much younger than I am and life has quite different problems and aspects in everything which moves or troubles you. I feel a kind of detachement.“[66]

Aceste cuvinte ne amintesc de scrisorile în care Katia, internată în septembrie și octombrie 1920 la sanatoriul din Oberstdorf, se plângea de lipsa de empatie a soțului ei. Dar, întocmai ca atunci, nu își permise nici acum, în 1942, să se piardă în lamentări sterile. Spusese ce gândea și simțea, putându-se dedica de acum înainte, cu un sentiment de eliberare, obligațiilor impuse de soț, copii și nepoți: „We are without any help in the house for weeks, and the hotel is packed with Klaus, Golo, Erika, Fridolin and Monika, for the meals. Erika

does the cooking, Golo is a wonderful dishwasher and gardener, but for the poor housewife who also has the exclusive care of the baby [Frido] there still remains plenty of work and I really hardly get through".[67]

O obligație după alta. La care se adăuga grija purtată fiilor soldați. Klaus, care se înrolase ca voluntar în armata S.U.A. este mobilizat cel dintâi: „Doamne Dumnezeule, ce spaimă, și nici o bucurie. Dar ce altceva putem face decât să sperăm că totul va merge bine. Nu îmi pot deloc imagina cum arăți în uniformă, trimite-mi urgent o fotografie".[68] Scrisorile către Klaus ne arată cât de ambivalente erau sentimentele Katiei. Pe de o parte se temea de plecarea fiului „în oroarea de dincolo de ocean"[69] – „oricum ar fi, mamele au o soartă amară!" – dar pe de altă parte se simțea recunoscătoare știind că la armată Klaus nu era expus pericolului de a lua droguri. I se adresa cu „eroule"[70], în maniera ei tipică de a împleti aprobarea cu distanțarea – în orice caz, cât timp situația nu devenea critică. În schimb Thomas Mann salutase de la bun început și fără nici o rezervă hotărârea fiului său cel mai mare fiind mândru de cariera rapidă făcută de Klaus. „Este destul de nostim că visul suprem al Vrăjitorului pare să fie să te vadă în uniformă de locotenent", îi scrie mama în aprilie 1943 – nu fără a atrage atenția și asupra dedesubturilor satisfacției tatălui: „Un rol important îl joacă faptul că pe Ag [Agnes Meyer, care nu avusese niciodată o părere prea bună despre Klaus] o va agasa grozav acest lucru".[71]

Dar nu numai Klaus, ci și Golo și Erika se prezentaseră ca voluntari, iar în decursul războiului chiar și Michael ajunse să fie amenințat cu încorporarea. „I have never expected to have three children in uniform, but

this is, of course, only normal and as it should be".[72]

În decembrie 1943 sosește la Pacific Palisades vestea că Klaus este trimis definitiv în Europa. În felul acesta Katia avea doi copii în zona teatrului de război. „Oare vei beneficia vreodată de permisie ca să vii acasă?", îi scrie fiului ei în luna martie a anului următor. „Îmi dau seama că deocamdată nici nu ne putem gândi la așa ceva, iar eu, o sărmană Niobe, trebuie să am răbdare – iată că deja sunt *tous les deux,* în curând poate *tous les trois* și *tous les quatres".*[73]*

Pentru a-și obiectiva sentimentele, Katia recurgea în această perioadă cu predilecție la imaginea figurii mitice grecești Niobe, care își pierduse copiii: „Că acum [...] voi avea în curând trei copii overseas** este într-adevăr cam mult pentru sărmana bătrână Niobe".[74] Nu crezuse niciodată că va ajunge într-o bună zi „mama unor soldați americani". „I certainly donot object to it, and it is not because I am now, as so many millions of other women, personally affected, it certainly also is not because I have the slightest doubts about Germany's final defeat [...] but first the costs will be terribly high – nobody can tell what the monsters will do before being annihilated – and second the problems *after* victory seem so complicated, so nearly insolulable, that is is difficult to look with some cheerfulness towards the future".[75]

Îngrijorarea crescândă provocată de copiii soldați, pe de o parte; temerile permanente legate de productivitatea și condițiile de lucru ale lui *pater familias,* pe de altă parte; după câteva ezitări, Thomas Mann atacase, în

*... amândoi, în curând poate toți trei și toți patru (Aluzie la romanul *Muntele magic*) (în franc.) (n. tr.)

** Dincolo de ocean (în engl.) (n. tr.)

martie 1943, cu hotărâre, vechea legendă despre *Faust;* dar din punctul de vedere al Katiei trebuia să-și întrerupă mult prea des munca pentru a îndeplini diferite obligații care se bucurau rareori de aprobarea ei, mai ales când era vorba despre compilarea unor teme tradiționale sau despre luări de atitudine politică „ușuratice": „Nu am fost deloc fericită de lucrarea [The Problem of Humanity In Our Time*] pe care am stenografiat-o mai întâi iar apoi am transcris-o de două ori; mă simțeam deja ca o contesă Tolstoi; și unde mai pui că [eseul] are, firește, dimensiunile a două conferințe normale, deci va trebui scurtat în mod corespunzător, [...], mi s-a părut, parțial, puțin cam răsuflat și inutil".[76]

Ei bine, repetiția generală în prezența lui Bruno și Liesl Frank se bucură de aprobare, dar Mrs. Thomas Mann nu era totuși convinsă de valoarea lucrării. Texte vechi, încropite pentru organizația femeilor iudaice *Hadassah* din Los Angeles, unde pot fi considerate acceptabile: „Conferința va fi ținută, parțial, la 13 septembrie pentru evreime, cu o inserție iudaică la care organizația nu a vrut în ruptul capului să renunțe și din cauza căreia tata s-a enervat așa de îngrozitor încât îți poți face griji pentru sănătatea sa. Uneori omul ăsta nu este deloc echilibrat."[77]

Katia detesta conglomeratele alcătuite din mai multe fragmente eseistice disparate; ar fi dorit exploatarea în continuare a filonului narativ – chiar dacă era de părere că nu este neapărat necesar să ia din nou naștere o „tetralogie" ca în cazul lui *Joseph.*

Pe cât ar fi fost de intens schimbul de păreri pe marginea problemelor care vizau activitatea literară a

* Problema umanității în epoca noastră (în engl.) (n. tr.)

Vrăjitorului și pe cât de sincer și-ar fi exprimat Katia punctele de vedere – când era vorba despre evenimente din viața particulară îl informa pe soțul ei doar dacă era convinsă că sfera lui de preocupări nu va fi disturbată. În timp ce *ea* personal cunoștea aproape toate problemele copiilor, *el* afla despre extrem de puține. Katia nu-i povesti nimic despre relația de dragoste dintre Erika și Bruno Walter, care se întinse pe ani de zile fiind – cel puțin din partea ei – foarte pasională (și cunoscută de multă vreme și celorlalți frați) – nimic despre amorurile fiicei mai mari cu „obiectul nepotrivit"[78] căruia Erika „îi dăruise inima". Ea personal nu agrea câtuși de puțin legătura: „Nu mă *pot* aștepta pe termen lung la nimic bun de la această relație care pentru mine reprezintă o eroare tot atât de mare ca o căsătorie între o fiică și propriul ei tată. [...]. Nu aș vrea să mai am și alți gineri din generația mea, unul* îmi este perfect suficient".[79]

Ce altceva poți face în asemenea situație decât să speri că timpul va aduce vindecarea? Dar așa ceva era ușor de spus; ca de obicei în cazul Katiei, după reflexia filozofică urma o izbucnire dramatică: „Doamne Dumnezeule, cum poate o femeie să fie îndrăgostită de bătrânul ăsta mincinos!", îi scria lui Klaus. „După cum știu de la tine, elementul figurativ nu este ieșit din comun și totul ar trebui să fie mai degrabă platonic."[80]

În adâncul sufletului mama era convinsă că nu se va alege nimic de această legătură – nici măcar după moartea soției lui Walter. Îl cunoștea prea bine pe vechiul prieten și știa că „nu va risca, în mod cert, [...] este, în fond, un fricos". Dar indiferent de ceea ce urma să se

* Se referă la Giuseppe Antonio Borgese, soțul Elisabethei (n. tr.)

întâmple, un lucru trebuia neapărat avut în vedere: „Vrăjitorul [...]. habar nu are de toată povestea și Doamne ferește să afle ceva“.[81]

O situație foarte ciudată: doi oameni bătrâni conviețuiau sub același acoperiș și păstrau tăcerea când erau în joc intimități de-ale familiei. De neimaginat ca îngrijorările și incertitudinile împărtășite fără perdea fiului Klaus să fie pomenite și în discuțiile cu soțul. Vrăjitorul trebuia cruțat.

Dar acesta avea nevoie și de stimulente și de un schimb viu de idei – iar de așa ceva ducea din ce în ce mai mult lipsă, mai ales din cauza războiului. „Una din condițiile de a savura frumusețile cam monotone și artificiale de pe aici“, îi scria Katia încă în vara anului 1942 lui Erich von Kahler, „este să facem cel puțin o dată pe an o călătorie în ținuturile răsăritene și să fim vizitați de prietenii noștri; căci dacă trebuie să rămâi pe termen nelimitat și fără întrerupere țintuit aici pe loc începi să te simți ca Ovidiu în exil la Marea Neagră“.[82]

Casa nefastă din Pacific Palisades – transfigurată și idealizată de-abia mult mai târziu, după întoarcerea definitivă în Elveția – „colivia de aur“[83] avea o amplasare paradiziacă, dar era foarte izolată, neavând vecini mai apropiați, ca la Princeton, doar natură pură lipsită de oameni. Și, în primul rând, se dovedea a fi mult prea mare pentru doi oameni bătrâni și însinguraţi. Chiar și Vrăjitorul părea uneori resemnat: ce rost aveau „living room“-ul uriaș și numeroasele camere pentru copii? De fapt, pentru cine? Viața mondenă se va restrânge, nici copiii nu o să mai apară. Katia își exprima mai drastic supărarea cauzată de singurătatea în doi, punând în scrisorile către copii un „Pfui!“ în paranteză după expresia „singurătate în doi“.

Nici întrunirile de seară, la care veneau mereu aceiași oameni, nu mai aveau de mult strălucirea de altădată. Dispoziția generală era adeseori tristă, uneori chiar macabră: „Am avut parte de o festivitate cam melancolică [la a 68-a aniversare a lui Thomas Mann], cu familia Frank și Heinerle, deși Nelly a fost cât se poate de decentă și a avut și amabilitatea să aducă o splendidă friptură de vițel și un kilogram de slănină (probabil s-a înhăitat cu un măcelar), așa că totul s-a desfășurat într-o atmosferă plină de demnitate".[84]

Nelly Kröger – numită și după ce ajunsese doamna Heinrich Mann tot „târfa"[85] – era o adevărată resuscitare a doamnei *Stöhr*:* lipsită de tact și ordinară, fiind și la Pacific Palisades o temă inepuizabilă de discuție, iar pentru Erika – nepoata ei atât de pătrunsă de sentimentul familiei – obiectul a tot felul de conspirații temerare; dacă Heinrich, un om atât de citadin, dorea să se întoarcă în răsărit, unde ar avea mai multe șanse să câștige câțiva dolari cu o activitate ocazională de ziarist, „curva bețivă"[86] ar trebui să facă un popas la New York, iar bătrânul Heinerle să profite de perioada în care este văduv de paie pentru a se reface în vila fratelui său. – Și, într-adevăr, în „sanatoriul" agreabil al cumnatei Heinrich se întremă foarte bine, dar despărțirea mult sperată de Nelly rămase o himeră: „infernul" – așa era numită în casa Thomas Mann viața familială a lui Heinrich – se dezlănțui din nou.

Iată de ce din punctul de vedere al Katiei sinuciderea soției lui Heinrich, în decembrie 1944, însemna o ușurare nu numai pentru familie ci *à la longue*** și pen-

* Personaj din romanul *Muntele Magic* (n. tr.)

** Pe termen lung (în franc.) (n. tr.)

tru „bietul și bătrânul unchi". Bineînțeles că deocamdată acesta se simțea foarte însingurat, iar „când, vorbind deunăzi cu el la telefon și interesându-mă ce mai este nou pe la ei, mi-a răspuns cu o voce calmă și înceată: «Din păcate nimic bun, Nelly tocmai a murit», pentru mine a fost totuși un adevărat șoc."[87] Ce o să se aleagă acum de văduv – iată o problemă foarte serioasă. „Nu-l putem în nici un caz lăsa singur în locuința sa. [...]. Îl vom lua pentru câtva timp la noi [...] și trebuie [firește] să facem față la toate."

Doamna Thomas Mann era din nou solicitată, trebuia din nou să-și facă datoria față de familie, indiferent cât de greu i-ar fi venit. „Viața ne mai joacă și feste, dar știu că până acum – bat în lemn! – ne-a mers nemeritat de bine și că trebuie să-i mulțumim lui Dumnezeu dacă lucrurile vor merge în continuare așa."[88]

Era necesar să se întreprindă imediat ceva, fără multă vorbărie. Katia știa ce are de făcut în momente de criză. (Cu ani mai târziu, când muri Giuseppe Antonio Borgese, luă imediat după primirea veștii primul tren de la Zürich la Florența, în timp ce Thomas Mann nu se urni de la biroul său, scrise o scrisoare de condoleanțe și se plânse în jurnal că rămăsese singur în toiul activității creatoare fiind expus la tot felul de apeluri telefonice inoportune.)

Mrs. Mann intră deci în acțiune, se urcă în automobil, se ocupă de cumnatul de 75 de ani – „căci acum doar pe mine mă mai are" – și o porni din nou în căutarea unei locuințe, o misiune pe care Heinrich nu i-o făcea deloc ușoară din cauza unor „emoții ciudate". „Când i-am telefonat că am găsit un dormitor frumos și un living mare și confortabil, în plus toate dependințele m-a întrebat cu o

voce severă: «Dar masa unde o voi lua?». Chiar dacă pedanteria demodată a „unchiului" o ducea uneori la exasperare, Katia ținea totuși la Heinrich putând fi satisfăcută de rezultatele solicitudinii ei. „Bunul nostru Heinerle [...], de la moartea nefericitei tinde fără doar și poate spre un embonpoint* tihnit încercând să-și savureze în liniște bătrânețile."[90]

Katia și Heinrich – aproape o idilă privată și plină de seninătate în vâltoarea unui război care se apropia vertiginos de sfârșit: „Între timp ne amenință amurgul zeilor. Nu reușesc să înțeleg cum de acești ticăloși pot continua un război pierdut din toate punctele de vedere și cum de poporul acesta lipsit de Dumnezeu este în stare să dea ascultare până în ultima clipă conducerii pe care el însuși și-a ales-o."[91]

Katia nu relatează nici despre festivitățile oficiale prilejuite de capitularea Germaniei și nici despre propriile ei sentimente în ziua respectivă. În jurnalul lui Thomas Mann citim doar: „Seara șampanie franțuzească pentru a sărbători VE-day".[92]**

În rest reflexiile sunt mai degrabă resemnate și rezervate: „Să fie [...] aceasta o zi foarte solemnă? Eu personal nu mă simt într-o dispoziție deosebit de euforică."[93] Nici Katia nu își prea făcea iluzii în legătură cu viitorul. Este adevărat că Germania fusese învinsă, dar oare ce va urma? Cum să fie normalizat un „popor absolut descreierat"?[94] Dar America? „Un continent distructiv, după cum Europa este un continent distrus".[95] Starea jalnică a „casei copiilor", din Herzogpark, despre

---

* Bunăstare, prosperitate (în franc.) (n. tr.)

** VE = Victory in Europe (Victorie în Europa)
VE-day = Ziua victoriei în Europa (în engl.) (n. tr.)

care relata Klaus, simboliza pentru Katia lipsa unei patrii. Oare unde să se mai simtă acasă?

La sfârșitul războiului doamna Thomas Mann avea o senzație de oboseală și melancolie. California însemna pentru ea din ce în ce mai puțin – întocmai ca fosta patrie. Important rămânea doar estul Americii, ținutul dintre New York și Princeton: „I am a little homesick for good old Princeton, not for unfortunate Europe, which exists no longer. [...]. I am too old and have seen too much to be able of any further hopeful élan."[96]

Pe patrioții germani din America îi detesta de mult. Katia se situa în mod consecvent pe pozițiile afișate de Erika într-un duel epistolar – publicat în revista AUFBAU – cu „mizerabilul și infamul"[97] de Carl Zuckmayer. (Iarăși o declarație dictată de o pornire momentană pătimașă, pe care autoarea o relativiză mai târziu.) Era imposibilă o reconciliere cu Germania. Imposibilă o comunitate de idei cu naționalismul emigranților și manifestările multor „indivizi" de stânga – aceasta era deviza în 1944. „Cu cât sfârșitul războiului este mai aproape" – îi scrie Katia lui Klaus în mai 1944 – „cu atât mai agitați devin toți ăștia fără să-și dea câtuși de puțin seama că tocmai *fiindcă* se simt în primul rând și exclusiv germani, după cum afirmă cu mândrie, ar trebui să tacă, deoarece nu în *această* calitate au fost primiți aici; nu s-a mai întâmplat niciodată ca aparținătorii națiunii contra căreia se duce cel mai sângeros război din toate câte au existat până acum să poată face pe grozavii în asemenea hal și în mod oficial în timp ce luptele sunt în desfășurare".[98]

Nu mai rămâneau decât vechii prieteni, liberalii integri situați între fronturi; dar tocmai mulți dintre aceștia se săvârșiră din viață în perioada din preajma sfârșitului

războiului sau părăsiră California. Mai ales moartea neașteptată a lui Bruno Frank, în iunie 1945, fusese un șoc: „Ne va lipsi foarte, foarte mult și nici o nouă prietenie nu o va putea înlocui pe cea față de el."[99] Curând după aceea muri și Franz Werfel. Leonhard Frank, care fusese un prieten plin de înțelegere în timpul redactării romanului *Doktor Faustus* se mută în răsărit după ce se pripășise „la Mamon-ul filmului"[100]. „Noi doi, bătrânii, ducem o viață foarte liniștită și monotonă, ca doi copaci destul de desfrunziți".[101] În ciuda resemnării, subtilitățile retorice, atât de agreate, din scrisorile Katiei ne arată cât de strălucită era încă inteligența ei: „Sunt obosită *din cauza vieții,* nu *de* viață. Dar probabil că, în fond, și una și alta."[102]

În orice caz, mult așteptatul an al păcii, 1945, nu este deloc frumos. Nici măcar de ziua de naștere a Katiei nu își amintise nimeni; „dragii de Frank"[103] nu mai erau aici, iar Thomas Mann uitase pur și simplu de aniversare deoarece nici unul dintre copii nu îi amintise de ea: „Că Vrăjitorul a uitat complet [de ziua de naștere] [...] și nu m-a felicitat cu nici un cuvânt a fost totuși cam urât."

Tristețea domnea peste tot. O serie de articole de consum necesare vieții de zi cu zi dispăruseră din prăvălii, deși existaseră încă în timpul războiului. Un nou motiv de nemulțumire pentru gospodina „mult prea tributară"[104] obligațiilor cotidiene concrete: „Unt nu este, ouă nu sunt, ulei nu este. Nu găsești meșteșugari, nu poți face reparații, din prăvălii au dispărut vânzătorii", în schimb noaptea îi vezi zăcând pe străzi pe soldații lăsați la vatră. „Este o rușine, un scandal și face imperios necesară introducerea economiei planificate contra căreia cei de aici luptă cu atâta înverșunare."[105]

În asemenea împrejurări este ușor de înțeles din ce cauză Katia lansă teze aproape revoluționare, mai ales în prima perioadă postbelică, văzând că „detestata *Free Enterprise** își ridică din păcate iar capul, provocând peste tot stagnare“[106] – o atitudine asemănătoare celei susținute (spre consternarea lui Agnes Meyer) cu doi ani în urmă de soțul ei în conferințele și eseurile despre libertate și democrație.

După moartea lui Roosevelt, Statele Unite nu mai erau aceeași Americă de a cărei cetățenie Katia și Thomas Mann fuseseră odinioară mândri: „Ah, între timp s-a abătut asupra noastră marea nenorocire că l-am pierdut pe al nostru de neînlocuit F.D.R. [Franklin Delano Roosevelt]“ îi scrie Katia în aprilie 1945 lui Klaus. „Mare păcat, într-adevăr, că nu a mai apucat sfârșitul [războiului]. [...]. Consecințele sunt imprevizibile.“[107]

Soții Mann nu se mai simțeau bine în țara marcată de anticomunismul brutal al unui Joseph McCarthy, „care le refuza cartea verde chiar și unor savanți cu totul apolitici când voiau să participe la congresele din străinătate, cu justificarea că acesta este un privilegiu la care nu pot avea pretenție“[108] – și anume erau în acest moment de două ori mai sensibili deoarece ideile sumbre asupra „orbirii îngrozitoare a omenirii“[109], evidente mai ales în America, mergeau mână în mână cu griji personale, potențându-se reciproc.

Cât de strălucită fusese – în iunie 1945, cu ocazia aniversării a 70 de ani – „călătoria triumfală“[110] a Vrăjitorului la Washington și New York! Făcuse cu ușurință față tuturor eforturilor, *Check-up* [controlul] impecabil! Dar în toamna care urmă: scădere rapidă în greutate,

* Inițiativa liberă (în engl.) (n. tr.)

inapetență, dispoziție proastă; tata este slab și depresiv, îi scria Katia lui Klaus; dar poate că aceste evoluții sunt totuși generate doar de „diverse împrejurări, cum ar fi mersul evenimentelor din cauza cărora [...] se enervează mereu, romanul care îl solicită în mod special [...].“[111] Deodată apărură însă și semne alarmante: tusea iritativă renitentă (în sine, ceva obișnuit la un fumător pasionat) nu voia nicidecum să cedeze, simptomele gripale păreau să indice existența unui focar „inflamator“, dr. Rosenthal diagnostică pe baza unei radiografii o „pată“ suspectă – pe scurt, se profila amenințarea unei boli periculoase. Neliniștea Katiei se transformă în îngrijorare profundă. Dar, ca de atâtea ori în momente critice, ea acționă cu înțelepciune și în mod judicios.

În căutarea unor sfătuitori demni de încredere, gândul o duse la Martin Gumpert, vechiul prieten și confident din perioada petrecută pe coasta de răsărit, care era medic și camarad al copiilor ei – fiind atașat mai ales de Erika prin relații marcate de afecțiune și harță, pasiune și ură pentru Strindberg. La 5 aprilie Katia îi descrise în mod amănunțit evoluția bolii și îi ceru ajutorul: „Dragă Martin [...], având în vedere că nu avem aici nici un prieten adevărat și cu atât mai puțin un medic competent și că nu pot în nici un caz să îmi asum eu singură răspunderea pentru pașii următori, mă adresez dumitale cu toată încrederea. [...]. Tommy s-a îmbolnăvit la 3 martie de gripă: febră ușoară, la început doar 100, dar după aceea a depășit 103, nu a reacționat deloc la penicilină; peste o săptămână simptomele au dispărut aparent dar au revenit după două zile, au dispărut din nou pentru o zi și de atunci, adică de o lună, merge tot așa; am tot mai mult impresia că această

stare febrilă s-a instalat cu mult înainte, și anume îmi amintesc că în ultima jumătate de an m-am mirat de mai multe ori – când îi spuneam lui Tommy noapte bună – că este atât de fierbinte; dar el declara de fiecare dată că este doar înfierbântat din cauza lecturii încordate; și, deoarece nu obișnuiește să aibă temperatură, nu am fost îngrijorată. De curând i-am făcut o a doua radiografie pulmonară [...]; dr. Rosenthal a declarat imediat că vede foarte clar un infiltrat în lobul drept inferior, insistând să fie urgent consultat un specialist, [...]; părerea acestuia a coincis întru totul cu a lui. Astăzi a avut loc un consiliu iar după părerea medicilor nu poate fi vorba decât de un proces tuberculos – aceasta fiind, firește, ipoteza cea mai fericită – sau despre o tumoare. [...]. În caz că ipoteza tumorală se confirmă – specialistul o consideră foarte probabilă – singura șansă de salvare ar fi o intervenție chirurgicală; având în vedere vârsta lui Tommy, această șansă nu ar fi mare, deși el pare să fie încă rezistent, iar cordul funcționează foarte bine. Îți poți imagina cât sunt de derutată și agitată. Cred că în caz de operație ar trebui să plecăm la New York unde se găsesc cu siguranță cei mai buni specialiști. Ce părere ai despre Nissen? [...]. Aș dori neapărat să-ți aflu părerea după ce te consulți eventual și cu colegii de acolo. Te rog, dragă Martin, telefonează-mi sâmbătă pe la 7.30 ora voastră (la noi va fi 4.30), este o oră la care Tommy doarme. [...]. Starea sa generală este de așa natură încât îi permite să întreprindă călătoria la New York."

Recomandarea medicilor consultați de Gumpert era lipsită de echivoc: internarea imediată a pacientului într-un spital ai cărui chirurgi ar putea face intervenția în caz că

diagnosticul malign s-ar confirma. Căci dacă tumoarea este malignă, singura posibilitate de salvare rămâne intervenția operatorie. În caz contrar moartea va surveni în decurs de unul sau maximum doi ani. Spitalele cele mai indicate: New York sau Chicago, unde lucrează cei mai buni chirurgi – la New York Rudolf Nissen, un elev al lui Sauerbruch, emigrat mai întâi de la Berlin la Instanbul, iar de acolo la Boston, în prezent profesor la *Long Island College of Medicine.* De același calibru ca el, dar poate de preferat ca ftiziolog lui Nissen (care era mai renumit), ar fi W. E. Adams din Chicago, care fusese, și el, la specializare la Sauerbruch, la spitalul *Charité,* între 1935 și 1937, cu ocazia unui an sabatic.

Presupunem că Gumpert pleda pentru Chicago poate și fiindcă știa că acolo locuia Medi, care își putea vizita tatăl la spital fără a trezi suspiciuni și îi putea fi de ajutor mamei în zilele critice. Un lucru era sigur pentru Katia de la bun început: Thomas Mann nu trebuia să afle în nici un caz adevărul despre starea sa. Așa încât insistă ca atât familia cât și personalul de la clinică să păstreze cu strictețe tăcerea, știind prea bine că Vrăjitorul ar fi depus armele dacă ar fi auzit cuvântul „cancer". Prin urmare: nici o aluzie în prezența pacientului, nici o informație strecurată în presă. Mrs. Mann era iarăși „the dragon of the gate" [cerberul de la ușă] în sensul lui Agnes Meyer. Datorită vigilenței ei ferme Thomas Mann a supraviețuit, și anume un deceniu întreg, adică mult mai mult decât prognozează statisticile pentru cazuri similare.

Katia se liniști în oarecare măsură după luarea deciziei: „S-ar putea", îi scria lui Klaus, „ca impresionată de verdictul unui specialist de aici, abominabil de prag-

matic și lipsit de inimă – care m-a pus de fapt în fața unei alternative: ori o operație aproape lipsită de șanse de reușită, ori o boală lungă, chinuitoare, în continuă agravare – să fi dat în mod exagerat frâu liber disperării mele, căci *eram,* firește, disperată. Acum, însă, mi se pare [...] că situația nu este chiar atât de îngrozitoare. – În primul rând, starea Vrăjitorului poate avea și o altă cauză, nemalignă; în al doilea rând, chiar și în acest caz nefericit, o operație efectuată de către o somitate de prim rang și într-un stadiu incipient, poate să fie urmată de o evoluție întru totul pozitivă. [...]. [De aceea] ne-am decis, după o matură chibzuință, să plecăm mâine dimineața la Chicago."[112] „Draga de Medi" a aranjat totul și putem fi siguri că Vrăjitorul va fi tratat cu cea mai mare grijă și solicitudine. Klaus să-și comunice de fiecare dată noua adresă, ca să poată fi ținut la curent până în clipa când nu vor mai exista motive de îngrijorare. „Să dea Dumnezeu ca acest moment să vină cât mai curând – dacă totul merge bine. Vrăjitorul pare foarte liniștit, de o manieră resemnată care mă înspăimântă puțin – este amabil și răbdător."

Ca de obicei în momente de grea încercare, doamna Thomas Mann era stăpână pe situație cumpănind cu circumspecție toate eventualitățile; fiica cea mai mare ajunsese iar pe planul al doilea, fiind, ce-i drept, indispensabilă, dar prea dominată de dispoziția afectivă momentană și prea pesimistă. „Dragul meu", îi scrie Erika fratelui Aissi [Klaus]; chiar dacă Mielein crede că șocul de a ne vedea pe amândoi poate fi prea puternic pentru Vrăjitor, deci că este de preferat ca tu să nu i te arăți deocamdată, ar fi bine să fii totuși prezent aici – atât pentru cazul unui deznodământ fericit cât și pentru

cel al unuia nefericit. Mi-ar plăcea să călătorim împreună; totul ar fi mai suportabil. But then – dacă mă acceptă nu pot aștepta. Lui Golo i-am comunicat părerea mea și l-am sfătuit să vină. El așteaptă o telegramă de la Medi; de conținutul acesteia depinde hotărârea pe care o va lua. Mă tem că este prea optimist – sau se preface că este."[113]

Interesul întregii familii se îndrepta din nou spre tatăl aflat în pericol – un om grav bolnav despre a cărui stare Katia îl informa, din trenul care îi ducea la Chicago, pe Alfred Neumann. Întocmai ca în 1935 simțea nevoia să-și verse amarul în fața unui prieten care îi fusese atât ei cât și Vrăjitorului cel mai devotat dintre devotați: „[El] plângea când știa că sunt în pericol", scria Thomas Mann după moartea lui Neumann. Cât de adevărat! Probabil că pe vechiul prieten îl vor fi podidit lacrimile citind scrisoarea Katiei: „Dragă Alfred, îți scriu câteva rânduri știind cât de mult te gândești la noi. Tommy stă întins pe banchetă și doarme liniștit; până acum se simte exact atât de bine cât este posibil în situația de față. Plecarea a fost aproape insuportabilă. Când am văzut cum l-au luat, palid și bolnav, cu ambulanța, când am văzut expresia de resemnare lipsită de orice speranță întipărită pe fața sa, în plus servitoarea care plângea în hohote și [câinele] profund întristat, am depus un efort supraomenesc ca să-mi păstrez cumpătul. Dar în tren totul a mers mai bine. Mai întâi s-a *enervat* fiindcă locurile rezervate nu erau prea bune, ceea ce înseamnă totuși o reacție sănătoasă; apoi ne-am aranjat cât mai comod în compartimentul nostru, iar ziua de ieri a fost, până la urmă, cea mai bună din ultimele săptămâni."[115]

Deci se deciseseră pentru Chicago și *Billing's Hospital,* nu pentru New York. Oare decizia luată era cea bună? În ultima clipă, doctorul Klopstock îi deconsiliase să meargă la Adams, un „chirurg mediocru". Ar fi încă timp suficient pentru o altă alegere; să mai aștepte o zi, pentru Dumnezeu! O scrisoare mai amănunțită îi aștepta la Medi.

Dar Katia nu se abătu de la hotărârea luată – și se dovedi că avusese dreptate. Dr. Adams era un chirurg strălucit, operația se desfășură fără nici o complicație; din când în când aveau chiar posibilitatea să vorbească germana la spital. Internistul, dr. Bloch, originar din Nürnberg, locuise în aceeași casă cu Ida Herz – Thomas-Manniadă la secția de terapie intensivă, motiv de a abate atenția pacientului care nu află nici în continuare ce pericol îl amenințase. Nimic nu pledează pentru ipoteza că ar fi cunoscut adevărul, reușind să disimuleze totul. În realitate, nu ar fi scris niciodată cartea plină de seninătate *Die Entstehung des Doktor Faustus* (Geneza doctorului Faustus) dacă ar fi fost informat asupra diagnosticului (carcinom epidermoid localizat în apropierea hilului). Ferm convins că doar „cartea" îl îmbolnăvise, Thomas Mann se întoarse, după depășirea momentului de criză, la activitatea sa, însuflețit de un nou elan.

„General conditions of patient absolutely unaware of seriousness very good"[116]: cablograma Katiei își păstra actualitatea chiar și după „most elegant operation" [cea mai elegantă operație]. Vrăjitorul reveni la el acasă. Sofaua îl ademenea să schițeze următorul capitol; privind pe ferestrele mari, Thomas Mann se delecta la vederea culorilor și luminilor care mijeau printre lămâi:

„Grădina și panorama [sunt] paradiziace“[117] – rămânând însă într-o privință incorigibil, în ciuda avertismentelor doctorului Rosenthal, și anume continuă să fumeze: „Doar câteva țigarete pe zi.“[118]

Katia, o nefumătoare convinsă, îl lăsa pe soțul ei să procedeze cum dorește. În timp ce, după o scurtă întrerupere, *el* era în stare să depună din nou o activitate concentrată la masa de scris, *ea* avea, ca de obicei, „a lot of futile little duties“[119] de rezolvat (*futile:* un cuvânt cheie în corespondența Katiei). „Greatest man's great woman“[120*] era din nou amenințată să se piardă în noianul multiplelor obligații. Iată de ce se simțea fericită când o mai vizita câte un nepot și – în ciuda grijilor care o copleșeau – regreta de fiecare dată plecarea copiilor: „Nepoții [...] au plecat. [...]. Am avut mult de lucru, nu contest, dar m-a uns totuși la inimă.“[121] În rest: „Căpșorul plin până la refuz“ cu tot felul de probleme: boala Vrăjitorului! Îngrijirea acordată cumnatului! Soțul lui Medi, care, după părerea mamei, își suprasolicita mereu soția! Și, în fine, relația, care nu se mai sfârșea, dintre Erika și Bruno Walter: „*Multe* griji mai pot avea!“[122]

Multe griji și o mare tristețe. La 22 mai 1949 – anticipăm – Katia primi, la Stockholm, vestea așteptată de ani de zile cu teamă, că fiul ei cel mai mare s-a sinucis. Cât de atașată fusese de acest fiu, cât de bucuroasă de aparenta renunțare la droguri în perioada petrecută la armată („războiul i-a făcut tot atât de bine lui Klaus ca odinioară răposatului Hindenburg“[123]); cât de mult regretase dispariția revistei sale DECISION: „Mă răfuiesc cu Dumnezeu fiindcă nu a manifestat mai multă bunăvoință, de care ar fi fost mare nevoie.“[124] Cât de mult o

* Soția măreață a celui mai măreț om (în engl.) (n. tr.)

revoltaseră, în 1948, comentariile de presă pe marginea tentativei de sinucidere a lui Klaus: „Este, firește, o barbarie ca o asemenea tentativă să fie imediat disecată cu lux de amănunte în presă, căci așa ceva nu privește pe nimeni. Iar acest tip de *publicity* îngreunează, bineînțeles, reintegrarea în viață a celui vizat."[125] O reintegrare care nu mai fusese posibilă pe termen lung pentru Klaus Heinrich Mann.

Katia păstră tăcerea asupra despărțirii definitive de fiul ei. Lamentările patetice nu erau relevante pentru ea. „Compasiunea mea profundă pentru inima de mamă și pentru E[rika]. Nu ar fi avut dreptul să le facă așa ceva"[126] – Katia nu ar fi scris niciodată aceste cuvinte notate de Thomas Mann; nu știa ce înseamnă sentimentalismul, în schimb știa cu atât mai bine ce înseamnă disperarea, mila și simțul datoriei. Katia nu plecă la înmormântarea fiului ei, care avu loc la Cannes, ci rămase alături de soț, continuând, împreună cu el, turneul de conferințe prin Peninsula Scandinavă. După reîntoarcerea la San Remo Drive își reluă, firește, obligațiile cotidiene dintre care făcea parte în primul rând îngrijirea cumnatului Heinrich; îl vizita zilnic ajutându-l cu vorba și cu fapta. Având în vedere vârsta și starea precară a sănătății sale era oare cazul să accepte propunerea Republicii Democrate Germane de a deveni președintele noii Academii de Arte? L-ar aștepta o vilă, un automobil cu șofer, serviciu impecabil, faimă și apreciere. Dar era oare încă în stare să facă față solicitărilor? Heinrich ezita. Un membru al familiei Mann ca succesor al lui Max Liebermann: iată o ofertă foarte onorantă. Cu toate acestea Katia nu voia să-l influențeze în nici un sens. Cumnatul trebuia să ia el singur o hotărâre. În cele din

urmă Heinrich decise să rămână în California, iar Katia se îngriji ca banii de călătorie expediați de R.D.G. să fie returnați.

Heinrich Mann muri la 12 martie 1950; decesul, la care se așteptau cu toții de mult, surveni totuși pe neașteptate: „Moartea sa ne-a luat prin surprindere; se simțea destul de bine și punea în discuție până și ideea unei mutări la Berlin (chiar dacă ipoteza aceasta mă neliniștea, în fond). [...]. Cu două zile înainte de moartea sa îl vizitasem împreună cu Tommy ceea ce i-a făcut mare bucurie; am stat de povești cu multă animație [...] insista să-și serbeze ziua de naștere, din 27, la noi acasă, împreună cu Golo pe care îl ruga să-și ia neapărat o zi liberă de la colegiul său."[127] În seara zilei de 10 fusese foarte bine dispus și se culcase de-abia la unsprezece și jumătate deoarece ținuse să mai asculte o simfonie de Ceaikovski. „Infirmiera îl găsi însă în dimineața următoare în pat, în stare de inconștiență totală și, în ciuda eforturilor medicilor, nu se mai trezi din comă iar seara, la unsprezece și jumătate și-a dat sufletul. Nici nu i-am fi putut dori un sfârșit mai lin, și a fost probabil o fericire că nu s-a mai lansat în aventura berlineză. – Dar este totuși [...] foarte trist că, în decurs de un an, s-au prăpădit trei membri ai familiei [Viktor Mann murise în 1949]. Iar pentru Tommy este foarte tragic că a rămas acum unicul supraviețuitor dintre cei trei frați."

S-ar putea ca moartea fratelui și înmormântarea acestuia la cimitirul din Santa Monica să fi adâncit dorința lui Thomas Mann – exprimată după sfârșitul războiului de repetate ori – de a-și găsi odihna cea de pe urmă în pământ european. America îi devenise

străină. Ce să mai facă într-o țară ale cărei autorități dirijate de FBI îi interziseseră – într-o formă umilitoare pentru el – să țină la *Library of Congress* o conferință, programată deja, despre *The Years of my Life* (Anii vieții mele).

Deci înapoi în Europa? Poate – dar deocamdată doar „de probă". În 1947 – ne întoarcem la prima perioadă postbelică – puteau să riște o traversare a oceanului: „Medicii nu au nimic de obiectat împotriva călătoriei lui Tommy, ceea ce este îmbucurător. Am trimis deunăzi la Chicago ultimele sale radiografii pulmonare, iar internistul ftiziolog, bunul profesor Bloch, ne-a scris entuziasmat spunând că putem da de-acum uitării acest episod."[128]

De la Southampton soții plecară, trecând prin Londra, în mult iubita Elveție pentru a serba la Zürich ziua de naștere a Katiei împreună cu „perechile fericite", sosite de la München, și anume Heinz și Mara Pringsheim, precum și Vikko și Nelly Mann. Întâlnirea se desfășură într-o atmosferă caldă („Heinz Pringsheim mâncă trei șnițele. Țuică de prune și cafea"[129], iar despărțirea a avut loc cu „îmbrățișări, lacrimi și sărutări"[130], nota Thomas Mann în jurnalul său).

Călătoria fusese o aventură temerară dar reușită și, în linii generale, foarte interesantă. Perspective de viitor și – oameni renumiți! În toamna anului 1947, în timpul călătoriei de întoarcere cu vasul supraaglomerat *Westerdam,* familia Mann făcu cunoștință cu pictorul Max Beckmann, care fusese cazat într-o cabină cu trei paturi, împreună cu doi domni străini, în timp ce soția sa împărțea cabina cu alte două doamne – un lucru inimaginabil pentru Katia și Thomas Mann, care chiar și pe vapoarele ticsite rămâneau ceea ce erau de decenii

întregi, și anume pasageri privilegiați, de clasa întâi. „Beckmann [...] manifestă o oarecare bădărănie pe care o constatăm și la Bach. Dar trebuie să fie un pictor important deși nu înțeleg mare lucru din arta sa. Soția născută von Kaulbach este foarte distinsă și drăguță, iar el pare – în ciuda grosolăniei – să o respecte foarte mult tratând-o cu o considerație delicată, de care nu se poate mândri oricine [că ar avea parte de ea]".[131]

Ca epistolografă doamna Thomas Mann era la înălțime mai ales când zugrăvea personaje: de exemplu pe bătrânul Hesse, care, în ciuda stării generale nu prea bune, nu arăta câtuși de puțin ca un candidat la moarte ci ca un „țăran bătrân, rezistent și spiritualizat". Sau pe văduva lui Gerhart Hauptmann, Margarete, pe care soții Mann o întâlniră, în 1952, la Bad Gastein: „Nu numai că trăiește, dar în vara aceasta am fost câtva timp împreună cu ea, mai prieteni ca niciodată. Acum este foarte fericită că răposatului ei i s-a ridicat în *Muntele magic* un monument atât de frumos, și, în genere, a devenit mult mai amabilă – nenorocirea a readus-o pe făgașul ei, pe care îl prefer fără doar și poate celui ales de Alma [Werfel]."[133]

În rezumat, cele patru „călătorii de probă" în Europa (din 1947, 1949, 1950, 1951) rămăseseră tatonări nefinalizate. Thomas Mann spera că vechiul spațiu lingvistic îi va aduce o regenerare a forțelor care începeau să slăbească. Și mai important era faptul că Erika întâmpina în ultima vreme greutăți tot mai mari în S.U.A. în încercările ei de a-și găsi o ocupație rezonabilă, sperând că va avea mai multe șanse în Europa. Cu toate acestea Katia ezita încă. Oare nu era prea târziu pentru un nou început?

Prima vizită din 1947 le demonstrase că vechile răni continuau să sângereze. Se redeschiseseră după sfârșitul războiului, când atât emigranții care fuseseră „patrioți" declarați în America cât și apărătorii „emigrației interne" din Germania afișară aceleași teze naționaliste.

„Dad* are *multe* supărări", îi scria Katia lui Klaus. „Este într-adevăr detestabil să constați că, de îndată ce interdicția impusă de război patriei a fost ridicată, asupra lui se revarsă un val de ostilitate, în cel mai pur stil nazist – în parte dinspre «emigrația internă» (Frank Thieß, [Erich] Ebermayer) [...], în parte dinspre indivizii furioși din fițuica lui Seger [NEUE VOLKSZEITUNG, o revistă germanofonă care apărea la New York]; aceștia se întrec în cuvinte pline de dispreț contra tatei fiindcă nu aleargă în grabă mare în Germania, să treacă, împreună cu ceilalți, prin momentele de ananghie ale patriei și să pună și el umărul la încropirea «democrației» – a cărei edificare se pare că nu o împiedică absolut nimeni. În fond, ai putea rămâne indiferent dar, din păcate, pe cel ocărât situația îl mâhnește nejustificat de mult, ceea ce nu îi face deloc bine."[134]

În timp ce invectivele americane care îl vizau pe Thomas Mann amuțiră în scurt timp, mulți reprezentanți ai „emigrației interne" își menținură verdictul bucurându-se de susținerea unor publiciști conservatori. Se auziră critici pline de aroganță la adresa lui Thomas Mann care ar fi fost un „scriitor" și nu un „poet", iar – cu ocazia celei de-a doua călătorii în Europa, din 1949 – presa vest-germană nu făcu economie de acuze îndreptate împotriva unui autor care, după o perioadă de exil petrecut în

* *Dad* (sau *daddy*) se poate traduce cu tăticul (în engl.) (n. tr.)

lux, îndrăznește să-l omagieze pe Goethe atât la Frankfurt cât și în „zonă", la Weimar. Cât de diferite, adică de pozitive fără rezerve, erau în schimb vocile din R.D.G.! Vestul și Estul se confruntau pe față; nu putea fi vorba despre o împăcare între cele două Germanii – scopul propriu-zis al omagierii lui Goethe în ambele țări. „Dacă ne gândim la consecințe", îi scrie Katia, la 30 ianuarie 1950, lui Erich Pfeiffer-Belli, „obiectivul călătoriei întreprinse de noi de dragul lui Goethe pare total ratat, iar o ură pe care cu greu o pot înțelege adie fără încetare dinspre vechea patrie spre noi. Supărarea principală a cauzat-o probabil vizita în zona de est, deși, cu puțină bunăvoință, toată lumea ar fi trebuit să priceapă care a fost substratul ei."[135]

Cu toate acestea, doamna Thomas Mann nu era nicidecum atinsă de cecitate la ochiul stâng, o dovadă fiind scrisoarea în care îi descrie fiicei mai mari, într-o manieră plastică dar nu lipsită de maliţiozitate, primirea de care avuseseră parte în R.D.G.: „Pe undeva, după Plauen, a avut loc ceremonia festivă de întâmpinare. Ceea ce s-a pus în mișcare începând cu această clipă este greu de descris. [...]. Din momentul intrării în țară și până la plecare [totul] [...] s-a desfășurat într-un ritm necruțător: un cortegiu de zece mașini, cu mașină de radioemisie, cu fanfară, ansambluri corale ale copiilor de la școală, postere, cuvântări ţinute de primari, ghirlande de flori – și așa a mers de la o localitate la alta. Mai ales FDJ [= Freie Deutsche Jugend*] care își zbiera de dimineața până seara imnul - Horst-Wessel-al-Păcii**,

---

* Organizația de tineret „Tineretul German Liber" (n. tr.)

** Aluzie plină de ironie: imnul Horst Wessel fusese un imn nazist pe vremea lui Hitler. (n. tr.)

strigând, printre picături, în cor: «Îl salutăm pe Thomas Mann al nostru!» trezea asociații destul de funeste."[136]

Oare după impresii atât de contradictorii mai era cazul să se apropie de Germania? Nu exista pericolul ca, în Vest, fostul emigrant să fie stigmatizat, pentru tot restul vieții, ca un comunist, iar în Est să fie stilizat în antiamerican consecvent?

Temeri nemotivate! Thomas Mann devine încă din anii cincizeci – deci din perioada războiului rece – în măsură crescândă un autor al întregii Germanii. Este tot mai aclamat și în Germania Occidentală, aparițiile sale la München, la Hamburg sau Lübeck se desfășoară într-o atmosferă triumfală, aplauzele sunt sincere și spontane. Rezultatul „călătoriilor de probă" este până la urmă clar: un plus evident pentru Europa, un minus hotărât pentru America – țară în care, după destrămarea „Californiei germane", Katia și Thomas Mann sunt tot mai însinguraţi. Și fratele geamăn al Katiei, Klaus, – „Kaleschlein" – părăsește în 1951 coasta de vest, la cinci ani după ce, alungat din a doua sa patrie, Japonia, găsise adăpost la soră și cumnat, împreună cu fiul său Klaus Hubert. „Fratele meu geamăn a sosit; de fapt este neschimbat după 15 ani de despărțire. Firește că în ceea ce privește exteriorul am îmbătrânit cu toții, Tommy cel mai puțin."[137]

Klaus Pringsheim era un om de lume de care și Vrăjitorul se simțea atașat (un lucru aproape firesc; în fond, cu decenii în urmă fratele geamăn își dovedise talentele ca mijlocitor de căsătorii și mentor); „Kaleschlein" era o companie șarmantă; după întoarcerea la orchestra sa japoneză, Katia îi simți în mod dureros lipsa: „Suntem acum o familie jalnic de micuță și pot spune că elemen-

tul de animație ne lipsește foarte mult. Nu mai vezi articole decupate din ziare, nu ne mai cheamă nimeni la telefon pentru a ne atrage atenția asupra unor emisiuni importante de la radio, nu mai ducem discuții cu nepoata certăreață* (după cum se știe, eu sunt un mielușel) și cât de plăcute erau excursiile noastre serale la concerte. Cum să ajung la sala de concert fără tine?"[138]

Se poate presupune că nu numai înmormântarea lui Heinrich, ci și plecarea din California a lui Klaus Pringsheim au influențat decizia soților Mann de a-și prelungi a cincea călătorie de după război în Europa – și anume pe cea din 1952 – peste termenul inițial de opt săptămâni, ba chiar de a petrece eventual iarna în Elveția; iar în caz că ar găsi o casă potrivită pe care să o poată închiria, vor rămâne definitiv în Europa. Se pare deci că la 24 iunie, când părăsiră San Remo Drive, plecau din nou în necunoscut. De data aceasta, însă, Katia știa foarte bine cum vor cădea zarurile: „Sunt convinsă că [tata] se va simți mai bine dincolo."[139] Firește că îl influențaseră și insistențele Erikăi ca el să părăsească de urgență continentul, „dar, în realitate, și el spune de ani mulți că ar vrea să-și sfârșească zilele în Elveția sa iubită". Prin urmare Katia se supuse din nou dorinței lui „Tommy" deși nu își făcea iluzii asupra dificultăților unei reveniri atât de târzii în Europa: „Prinsesem deja mici rădăcini [în California] și poate că nu este înțelept să le smulgi la o vârstă atât de înaintată."[140]

Dar, hai să riscăm! Important era doar – iar în această privință Katia și Thomas Mann căzuseră de acord – ca mutarea să nu degenereze în spectacol. Deci se va evita o desprindere dramatică de America,

* Se referă la Erika (n. tr.)

se va evita orice izbucnire care ar putea fi exploatată de mass-media; totul se va petrece ca o tranziție lină în vederea configurării cât mai productive a asfințitului vieții – o acțiune pe care nimeni nu o putea condamna.

Prin urmare: Europa! Elveția – ultima haltă. Dar în care parte a ei? În Tessin – pe urmele lui Hermann Hesse? Sau mai degrabă în vest, în zona franceză? „Am trecut în revistă diferite oferte la Vevey, constatând că pe aceste meleaguri am putea găsi ceva accesibil și confortabil: o clădire seniorială cam la nivelul localității Montreux".[141] Cu ocazia acestei călătorii soții Mann vizitară un vechi prieten din perioada californiană, și anume pe Charlie Chaplin, căruia i se refuzase viza de întoarcere în S.U.A. și care achiziționase o proprietate superbă în acea regiune („Ei bine, nu putem, totuși, face o comparație, domnule Mann."[141])

Spre deosebire de soțul ei, Katia iubea ținuturile romanice cu toate aspectele lor. În ambianța mediteraneană se simțea cel mai bine – ea, care vorbea perfect limba franceză, întocmai ca mama ei. Chiar și în clipa când se îmbarca pe un transatlantic ca *Île de France* se bucura de „atmosfera franceză cultivată și tihnită"[142]. Formată la școala lui Maupassant și Flaubert critica – după cum am văzut – cu strășnicie greșelile gramaticale făcute de copii când cereau bani sau – și mai rău – neglijențele care se strecurau în pasaje din romanele lor: „Trebuie însă să-ți atrag atenția", îi scria fiului ei Klaus după lecturarea romanului acestuia *Der Vulkan* [Vulcanul] „că este o greșeală *urâtă* (subliniat!) să traduci *chicken* prin *poulé* și că formula corectă este *à bas* les boches*, în speranța că vor și rămâne *en bas*."[143] Katia

* Jos nemții (în franc.) (n. tr.)

Mann nu a uitat niciodată cunoștințele dobândite la școală, împrospătându-le cu ocazia meditațiilor date copiilor și nepoților: greaca (spre regretul ei nu și rusa – în ciuda lexicoanelor de pe măsuța din budoar, amintite de Monika); franceza o stăpânea perfect; engleza din păcate doar acceptabil, după cum i se plângea mereu lui Molly Shenstone; în schimb latina strălucit. Pentru a da expresie sentimentului de izolare resimțit în paradisul californian, gândul o dusese în primul rând la exilul lui Ovidiu.

S-a gândit oare la poetul roman și în timp ce căuta o locuință pe malul lacului Geneva? „Îți pot spune, dragul meu Kaleschlein, că țărmul [de aici] îți lasă o impresie de pustietate cu nenumăratele sale hoteluri care sunt goale aproape tot anul; nimic nu este atât de deprimant ca un țărm amenajat pentru turiști străini și divertismente, dar ieșit din circuit".[144]

În acest caz încotro să se îndrepte? Să se întoarcă totuși în California? Să audă iarăși profesiunea de credință chinuitoare a lui Agnes Meyer, care susținea că Thomas Mann și cu ea sunt predestinați să devină *împreună* mari și renumiți? („As I told you, we will be forced into greatness."[145]) Nu, mai bine nu! „Nu reușim să luăm o hotărâre – ne gândim ba să zburăm înapoi, dacă vila rămâne pe mai departe nevandabilă, (și anume după alegeri, dacă rezultatul acestora este pe placul nostru)... ba să rămânem totuși în Europa."[146]

În ultimă instanță se impuse însă ca singură variantă: Zürich, spațiul lingvistic german. Revederea vechilor cunoștințe! Rememorarea perioadei când reușiseră să scape de amenințarea lui Hitler! Cultură europeană în mijlocul lumii vechi, atât de familiare! – Doamne Dumnezeule, Katia împachetase destule geamantane

în viața ei; în ciuda incertitudinilor era momentul ca „bieții bătrânei“[147] să se liniștească, viața nomadă – de care Thomas Mann se plânsese cât timp nu se simțise „aciuat“ nicăieri – trebuia să ia odată sfârșit.

La finele toamnei 1952, dorința lor se împlini. După „Poschi“, a cărei părăginire fusese descrisă atât de plastic de Klaus în urma vizitei făcute la München în calitate de reporter de război, după Schiedhaldenstraße, după Stockton Street, Amalfi Drive și San Remo Drive, se mutară în Glärnischstraße din Erlenbach. „Am găsit o casă foarte atrăgătoare – firește, nu este *by far** un *palatial home*** – și anume la Erlenbach, mai sus de lacul Zürich, nu departe de fosta noastră casă din Küsnacht, cu o vedere superbă spre lac și spre munți, un peisaj de care tata este îndrăgostit. Dar [este] nemobilată.“[148] Katia se strădui – din nou – să încropească un provizorat locuibil. Se instalară cu puțin înainte de Crăciun. Chiria era de 9.000 de franci pe an, un preț avantajos, aproape ca pentru prieteni. Predarea cheilor se derulă sub auspicii favorabile; după luni de pelerinaj dispoziția stăpânului casei părea euforică: „Zi *importantă, memorabilă* în seria adnotărilor mele care au început cu Arosa 1933. Au trecut nouăsprezece ani de când am plecat din München, orașul pe care l-am vizitat deunăzi în mod solemn. Paisprezece ani în America, iar acum întoarcerea în Elveția. [...]. Aștept [...] cu încredere, ba chiar cu o curiozitate plină de bucurie, aproape juvenilă, și cu oarecare speranțe viața [...] în apropiere de Zürich, în [încăperi] confortabile și în ambientul format din păduri și pajiști, atât de drag inimii mele.“[149]

---

* Nici de departe (în engl.) (n. tr.)

** O reședință somptuoasă (în engl.) (n. tr.)

Dar casa își decepționă chiriașii. Când sosiră mobilele din California se constată că încăperile erau prea scunde, suprafața locuibilă prea mică iar biroul insuficient de mare pentru a putea așeza în el vechile dulapuri de cărți și sofaua. Stăpânul casei ducea și lipsa unei băi proprii. Mult așteptatul reviriment creator nu se instaură; activitatea stagna. Vrăjitorul atribuia totul ambianței necorespunzătoare: „Nostalgia perioadei când în colțul sofalei mele lucram la roman [*Faustus*]. [...]. Nu o să mă consolez niciodată de pierderea casei din Pacific Palisades și o urăsc pe cea de aici.“[150]

În schimb, Thomas Mann nu dădea semne de oboseală când întreprindea turnee de conferințe. Chiar și în săli ticsite „putea vorbi o oră întreagă, cu mult antren, fără a se resimți după aceea.“[151] Între timp „situația se schimbase radical“[152] până și în Germania. Katia începu să prindă curaj. În ultimă instanță decizia de a se stabili iar în Europa fusese totuși corectă. „De dincolo se aud lucruri puțin îmbucurătoare. [...]. În ceea ce privește alegerea celui cu cinci stele [Eisenhower] și a echipei lui *înfiorătoare* de colaboratori, părerea oamenilor competenți pare unanimă; continentul este măcinat de griji serioase.“[153]

Griji și în viața privată. Felul de a fi arțăgos al Erikăi, aroganța ei uneori insuportabilă deveniseră sursă de mâhnire cotidiană pentru mamă: „K. este chinuită, ca de atâtea ori, de extremismul urii ei [al Erikăi]; nu mai poate înăbuși dorința de a se separa.“[154] Se adăugau răcelile repetate ale lui Thomas Mann care începuse să piardă din nou din greutate, precum și propriile disfuncționalități fizice ale Katiei. „Sănătatea soției mele lasă și ea din când în când de dorit“, îi comunica Thomas Mann

prietenului Feuchtwanger care rămăsese în California. „Dar se ține totuși bine fiind în continuare energică și activă. La 24 iulie o vom sărbători căci împlinește 70 de ani. Ea personal nu dorește să se facă mare vâlvă, deși o merită din plin! Erika se străduiește să pună puțin în mișcare autoritățile publice."[155]

Cu succes, după cum arată numeroasele scrieri omagiale apărute în ziarele mari, în frunte cu elogiile aduse de Bruno Walter în cotidianul – neagreat – NEUE ZÜRCHER ZEITUNG și felicitările lui Lion Feuchtwanger publicate în AUFBAU. Și Erika schiță cu această ocazie un portret încântător al mamei ei. Fiica cea mai mare avea talentul de a organiza festivitățile mai deosebite – de exemplu cea de-a cincizecea aniversare a Katiei în 1933, la Sanary, sau petrecerile improvizate când Vrăjitorul termina câte o operă mai mare. Katia însăși puse o singură condiție: dorea să-și petreacă ziua de naștere împreună cu fratele ei geamăn. În schimb, respinse propunerea de a sărbători „ziua cea mare"[156] „în ambianță bavareză"[156], împreună cu rudele care mai erau în viață. Dacă urma să aibă totuși loc o festivitate, ea să aibă loc acolo unde hotărâse să se „stabilească" pentru tot restul zilelor ei, adică la Zürich. „Ziua cea mare" a fost deci sărbătorită acolo, „frumos și solemn", după cum află Ida Herz. „A început de dimineață. Fetele – erau prezente toate trei, plus Golo – aranjaseră o masă superbă cu cadouri, iar prietenul nostru elvețian, Richard Schweizer, se produsese cu o mică serenadă matinală, interpretată admirabil de membrii orchestrei simfonice."[157]

Nu lipsise, firește, nici tradiționala „cantată" festivă compusă de Erika și interpretată de cei patru nepoți

„îmbrăcați în costume drăgălașe". (În romanul său autobiografic, *Professor Parsifal,* Frido Mann va descrie cum se desfășurase totul). La *lunch* luaseră parte cei doi frați, adică „celălalt sărbătorit [Klaus] și Heinz împreună cu soțiile, precum și socrii lui Bibi, niște oameni foarte drăguți", iar seara fuseseră *ei* invitați de către prietenii din Elveția la un dineu de gală organizat la *Eden au lac,* „cu cuvântări frumoase, în primul rând una emoționantă ținută de soțul meu."[157]

În ciuda rezervelor inițiale, omagiile îi făcuseră bine doamnei Thomas Mann, chiar dacă ea își exprimă după aceea temerea că nu o va scoate niciodată la capăt cu răspunsurile de mulțumire pentru „avalanșa copleșitoare de scrisori, telegrame și flori – am fost *mult prea* elogiată".

Probabil că a durat câtva timp până a reușit să scrie toate scrisorile de mulțumire, deoarece, ca de obicei, existau lucruri mai urgente de făcut: casa! Casa ca premisă a unei noi productivități literare. Casa pe care Katia și Erika nu conteneau să o caute. O casă asemănătoare celei din Pacific Palisades, pe care și-o imaginară timp de trei luni de zile și în cele din urmă o găsiră – așezată pe o înălțime deasupra lacului, cu vedere spre apă, munți și grădini, nu departe de oraș, între păduri și City; în plus, în fosta localitate de reședință a lui Conrad Ferdinand Meyer: Kilchberg pe lacul Zürich, Alte Landstraße 39. Achiziționarea ei se perfectă la 27 ianuarie 1954. O zi mare! Thomas Mann nota: „Fără îndoială o dată memorabilă în cadrul acestor însemnări începute în 1933. Cred că procedăm corect și înțelept."[158]

Conduși de Erika, Thomas și Katia Mann trecură, în Joia Verde a anului 1954, pentru prima dată în revistă

ultimul lor domiciliu: vila din Kilchberg. „Combinația din camera mea de lucru cu biblioteca este excepțională. [...]. Îmi am din nou baia mea proprie, ca în California. Impresionant să pot sta iarăși, înainte și după-amiază, pe sofaua mea din P.P.“[159]* Cuvintele au fost scrise la 15 aprilie 1954, imediat după mutare.

Un nou început? Deocamdată totul mergea bine; romanul *Krull,* „scris la maniera veche, adică în colțul sofalei“[160], progresa iar. Casa era plăcută, panorama frumoasă, localitatea „mai civilizată“ decât Erlenbach. Katia respiră ușurată și savură în liniște vizita vechilor prieteni: „Seara au fost la noi Molly și Allan Shenstone“[161], nota Thomas Mann la 16 iulie 1954 – pentru Katia o „dream-like visit“[162], de care își va aminti cu multă plăcere. În scrisoarea de mulțumire îi amintea iar prietenei cât de mult însemnau pentru ea micile suveniruri legate de perioada petrecută împreună. „The little silver disk you once gave me in Princeton, is always on my desk, and I'm wearing your shawl every day.“[162]

Din păcate știm prea puține despre existența Katiei în ultimul an de viață a lui Thomas Mann, când a trebuit să constate că elanul inițial, „abordarea plină de curaj și spiritul întreprinzător“[163], precum și pofta de muncă începuseră să lâncezească deja la câteva luni după mutarea în casa nouă. „Nu ajung la nimic. Nu mă apuc de conferință.“[164]

Conferința! Cuvântarea tot mai amplă despre Schiller, sub auspiciile căruia stătuse în 1905 căsătoria Katiei cu Thomas Mann! *Schwere Stunde* [O oră grea]**: bilanțul unui artist care își vede productivitatea literară amenințată

* P.P. = Pacific Palisades (n. tr.)

** Nuvelă scrisă de Thomas Mann în 1905 (n. tr.)

de „mariajul burghez". După aceea, căsnicia de o jumătate de secol cu Katia Pringsheim, care infirmă tocmai această teză; iar acum, în final, din nou evocarea figurii preferate – dar cu cât efort, cu câte lapsusuri! Cât de chinuitor de dependent ajunsese de sfaturile unor *ghostwriter*-i* și de ajutorul altora, dintre care nu mai făcea parte și Katia – Thomas Mann recurgea la Erika și Golo. Katia nota: „Umila mea persoană nu poate îndrăzni să emită păreri pe plan ideatic, ea este aptă doar să scrie scrisori de refuz foarte amabile și măgulitoare."[165]

Din păcate „tata" nu a ales forma potrivită, îi relatează Katia fratelui geamăn. În loc de a se chinui cu eseul („Nesuferitul de «Schiller»". Așa ceva îi cere totdeauna eforturi mult mai mari decât o narațiune, Doamne Dumnezeule, oare cine i-l va scrie?"[166]), ar trebui să dea în continuare frâu liber talentului său narativ și să se apuce de volumul al doilea al romanului *Krull* după ce primul are „aproape *un succès fou*** în Germania."

Da, doamna Thomas Mann rămânea pragmatică respectând, neabătută, un vechi principiu, și anume să privească spre viitor și nu spre trecut. Să facă planuri! De exemplu: să chibzuiască dacă este cazul ca în casa Mann să aibă loc în anul 1955 *două* jubileuri: nunta de aur la 11 februarie și aniversarea a 80 de ani la 6 iunie. „În fond, nunta de aur nu ar mai trebui serbată deoarece cel mai renumit dintre pământeni – cine altcineva ar avea dreptul la acest titlu? – de-abia va reuși să facă față, în iunie, la toate omagierile și festivitățile."[167]

Când erau în joc probleme organizatorice, Katia continua să fie încă și acum capul familiei purtând răspun-

* Scriitor din umbră, scriitor la negru. (în engl.) (n. tr.)

** Un succes nebun (în franc.) (n. tr.)

derea pentru ingeniozitatea cu care se concepeau diferitele acțiuni. Chiar dacă la 27 aprilie 1955, cu ocazia unei audiențe la Vatican, fusese trecută pe planul al doilea, ca „anexă" („K. așteptase"[168]), în ceea ce privește regia evenimentelor care urmau să aibă loc *ea* era factorul de decizie. Este, firește, foarte frumos din partea Vrăjitorului – îi scria fratelui ei – să considere ziua de 11 februarie la fel de importantă ca cea de 6 iunie și să dorească să-l vadă la ei, încă din timpul iernii, pe fratele geamăn – adică pe acel ce pusese la cale căsătoria; dar, din punctul *ei* de vedere, obligația de a scrie de două ori toate „scrisorile de mulțumire", îi depășește forțele, chiar dacă se bucură deocamdată de o „sănătate ridicol de bună".[169]

În felul acesta, nunta de aur este sărbătorită doar în cadrul familiei, în prezența a patru dintre copii (Mönle lipsea), care îi surprinseră pe părinți cu un cadou inedit, imaginat cu multă dragoste: noul Niko – un câine pudel în vârstă de doi ani pe al cărui spate era prinsă o poezie compusă de Erika.

„Aproape excesiv [a fost] sărbătorită", trei zile în șir, aniversarea aniversărilor din iunie, la care „președintele federal a venit personal din Berna și a ținut o cuvântare splendidă iar Universitatea federală i-a conferit un «doctorat honoris causa»; apoi solemnitatea cea mare din sala teatrului, urmată de o recepție dată de notabilități. Toate ziarele elvețiene scoseseră ediții festive, presa mondială se întrecea în elogii, iar Knopf sosi cu avionul, de la New York, special pentru marele eveniment – era enorm."[170]

Momentele memorabile se succedară cu repeziciune – toate fiind consemnate de Katia cu conștiinciozitate:

comemorarea solemnă a lui Schiller la Stuttgart și Weimar, omagiile aduse sărbătoritului [Thomas Mann] de Lübeck „orașul natal spășit“[171]. Iar apoi, *post festum**, primirea la regina Olandei („Katiei i s-a interzis să facă o reverență“[172]), repetarea triumfală a cuvântării despre Schiller la Amsterdam, distincții și elogii. În cele din urmă zile de odihnă în localitatea bine cunoscută Noordwijk, vizita fratelui Peter și a cumnatei Emmeke – și apoi, deodată, cotitura bruscă: gamba stângă umflată (oare cum de Katia, care urmase în timpul războiului un curs de prim-ajutor, observă prezența unei tromboze de-abia după vizita medicului?), transportul în poziție orizontală, pe o „targă“[173] (din cauza agitației, Katia scria cuvântul cu ortografia greșită a mamei ei, Hedwig Pringsheim), călătoria cu avionul până la Zürich, internarea în Spitalul cantonal, enervarea cauzată de medicul șef („este clar că nu mă poate suferi, nu mă onorează cu nici un cuvânt, cu nici o privire, ceea ce mă miră, căci eu sunt foarte amabilă și docilă“[174]) și, în cele din urmă, acea ultimă zi de vineri, 12 august 1955.

Katia, care în momentele de grea încercare se gândea totdeauna și la acei ce îi împărtășeau suferința, descrise sfârșitul nu numai în scrisorile adresate prietenei Molly, fratelui ei geamăn Klaus și prietenului Reisiger, ci și într-o relatare amplă destinată Idei Herz: „Pacientul [a fost] conștient toată ziua, s-a simțit de câteva ori rău, dar nu a suferit cu adevărat – de fapt toată boala a evoluat fără dureri. [...]. După-amiază [a] glumit chiar de câteva ori cu medicul [...] spunându-mi deodată că ar fi cazul să vorbesc franțuzește cu el deoarece este originar din Wallis. Spre seară s-a instalat dispneea; i

* După sărbătoare (în lat.) (n. tr.)

s-a pus de îndată tubul cu oxigen ca să-i ușureze respirația; dar după ce criza s-a repetat de două ori medicii și-au dat seama că nu mai este nimic de făcut; i s-a administrat morfină după care s-a relaxat imediat, putând respira liniștit, fără oxigen. Înainte de a adormi, mi-a cerut încă o dată ochelarii; apoi a mai zăcut poate o oră, respirând liniștit și destins, iar la opt seara, când inima a încetat să-i mai bată, nici nu mi-am dat seama, deși ședeam lângă patul său."[175]

Capitolul 7

Fără Vrăjitor

La 2 octombrie 1955 Katia rememoră, într-o scrisoare către Molly Shenstone, anii îndelungați petrecuți alături de Thomas Mann, încercând să-și imagineze ce viitor o așteaptă în singurătate: „Dearest Molly, I received so many beatiful letters after Tommy's death, but yours certainly moved me more than all the others, and I should have thanked you long ago. But it is so hard for me to write, and you know exactly how I feel. I always new I would survive Tommy and that I had to, but I never really believed it. The Schiller-tour [...] was [...] so triumphal, a kind of a late harvest, that it must have given him satisfaction, though he has been rather sceptic about success through all his life. In Noordwijk [...] he felt so well and happy as he had not done for years and insisted on my making reservation for next year. [...]. He was conscious till to the end and though the shadow of death had always been present to him and goes through all his books, he obviously never thought of it this day. [...]. One may call it a blessing for him that he hardly knew any decline, but this so completely unexpected separation after more than fifty years in common I still cannot grasp. I am now here with Medi and the granddaughters for about two weeks in her lovely place, and she does her

very best to cheer me up a little. All the children say, they need me, but grown up children can and must live without their mother. The one who really needed me is no longer and I cannot see much sense in my further life."[1]

Cum altfel s-ar fi putut pronunța o femeie a cărei viață se axase cu un inegalabil exclusivism pe un singur om? De-a lungul anilor Katia împărțise totul cu soțul ei: triumfurile dar și înfrângerile, fericirea dar și disperarea care îl cuprindea mai ales atunci când se afla într-o companie agasantă, când „Herz" îl bătea la cap sau când trebuia să joace, în prezența familiei Meyer, rolul lui „greatest living"[2] [a celui mai renumit dintre pământeni]: „Pe tata șederea acolo l-a călcat în asemenea măsură pe nervi încât în timpul nopții a trebuit să sacrific câteva ore de somn pentru a-l molcomi cât de cât și a evita o izbucnire (care ar putea fi foarte penibilă). Dar mă bucur cu adevărat. Că am scăpat de acest paradis al bogătașilor."[3]

„I cannot see much sense in my further life"? Fiindcă nu mai exista un Vrăjitor căruia să-i poată povesti de toate – fiind sigură că el se va amuza – de exemplu scena cu ceasornicarul, ca o nostimadă insolită? „Bătrânul și bizarul meu ceasornicar, care m-a întrebat deunăzi ce vârstă am, nu reușea să accepte ideea că sunt încă atât de tânără; crezuse probabil că am o sută de ani, iar faptul că am doar șaizeci i-a trezit de îndată sexualitatea, așa încât m-a scărpinat sub bărbie."[4]

„Not much sense in my further life?" Așa să fie? – Doar cu o rezervă: ca răposatul să nu cadă în desuetudine. Căci în afară de grija purtată în permanență copiilor și nepoților, principala misiune a Katiei continua să fie, și după 12 august 1955, să contribuie la sporirea

renumelui său. Important de acum înainte era să facă tot ce stătea în puterile ei pentru a promova acea faimă postumă în care „răposatul" nu crezuse câtuși de puțin: „Thomas Mann era totdeauna foarte sceptic referitor la asemenea posibilitate. [El] ar fi cu siguranță surprins (sau, cine știe, poate chiar este) să constate cât de actuală a rămas încă opera sa."[5]

Firește că ea, Katia, o femeie în vârstă și oricum foarte ocupată în calitate de „căpetenie a finanțelor"[6], nu mai putea face prea multe. „Și anume situația este de așa natură încât copiii împreună cu numeroșii specialiști onorabili pot foarte bine gestiona și administra totul; bineînțeles că nici eu nu voi pregeta să-mi aduc contribuția în măsura în care îmi va fi posibil."[7] Prin urmare își spunea părerea, cu vervă și, nu rareori, cu sarcasm, dacă vedea că savanții o apucă, după opinia ei, pe căi greșite sau sunt supraapreciați de breasla lor, ca de exemplu – oricum! – Caroline Newton: „Nu aș afirma niciodată că buna noastră Caroline este o femeie importantă."[8] Biografii, de ex. Walter Berendsohn, erau sfătuiți să accepte corecturile făcute de Katia pe textele care i se prezentaseră: „Vă comunic pe o foaie separată obiecțiile mele."[9] Aprecierile ei erau foarte tranșante. Nu numai filologii critici ci și editura căreia Thomas Mann îi încredințase în cele din urmă *opera omnia* era uneori admonestată cu duritate: „O întreprindere industrială supradimensionată, toți sunt suprasolicitați și nu știu unde le este capul; în plus auzi mereu intercalându-se vocea lui Tutt [Tutti Bermann Fischer]."[10] Cum să poți edita, în asemenea condiții, un volum reprezentativ de corespondență, „o selecție definitivă cu un cuvânt introductiv"? („Nu pot și nici nu vreau!")

Fischer pierduse mult prea mult timp și nici măcar nu lansase, imediat după moartea lui Thomas Mann, un apel pentru a colecta scrisorile. Cei din Est ajunseseră mult mai departe, proiectând deja scoaterea unei ediții complete istorico-critice, iar răposatul era omagiat într-un mod încă inimaginabil în Vest. „Aproape că nu trece o zi în care să nu primesc de la vreun oraș estgerman înștiințarea că vor să dea unei străzi numele lui Thomas Mann, ceea ce în Republica Federală nu s-a întâmplat încă."[11]

„Totul pentru faima Vrăjitorului" – aceasta era deviza la Kilchberg, întocmai ca odinioară la München, Princeton sau în California; managera Katia Mann considerase în decursul întregii vieți că misiunea ei este să stimuleze și să susțină activitatea soțului, iar acum iată că rămăsese singură: „Este incontestabil că o viață pusă în mod atât de exclusiv în slujba cuiva își cam pierde sensul dacă persoana respectivă dispare. Nu m-am priceput niciodată să atrag atenția asupra mea și probabil că nu o să învăț acest lucru la bătrânețe."[12]

Într-adevăr, Katia nu se pricepea la așa ceva, dar rămase și pe mai departe „căpetenia finanțelor" în familie, trebuind să vegheze ca, după moartea lui Thomas Mann, copiii să nu fie dezavantajați. Când erau în joc tantieme îi controla la sânge pe editori – așa cum făcuse dintotdeauna. Vechiul reproș rămase valabil: Bermann ne înșală, „după cum se știe, de fiecare dată"[13]; achită, ce-i drept, din când în când câte „o sumă", dar de multe ori doar jumătate din cea la care ar avea dreptul autorul – și de obicei și aceasta „fără decont. Trebuie să pretindem o procedură mai businesslike."*

* Calculat, pragmatic, corespunzător intereselor (în engl.) (n. tr.)

În realitate, doamna Thomas Mann știa ce are de făcut, ținea evidența chiar și a unor sume mai mici, controla cifrele indicate de edituri și pe cele de la secțiile financiare și verifica deconturile lui Bermann. „Cică numărul exemplarelor, vândute în Europa, din volumul al patrulea al lui Joseph s-ar ridica la 264! Așa ceva este atât de imposibil încât nu pot decât să mă mir că sunt prima care sesizează inadvertența; iar dacă numărul mic de exemplare vândute din ultimele lucrări publicate nu mi se pare deloc convingător, probabil că avem de-a face cu o contabilitate defectuoasă [...] ceea ce dă de gândit."[14]

În pofida încasărilor încă foarte consistente, calculele făcute de Katia după moartea lui Thomas Mann deveniseră și mai pedante ca înainte. Parola ei era: *„Les affaires sont les affaires."**

Când fratele Klaus, alias Kaleschlein, o rugă să-i împrumute o sumă de bani pentru proxima sa călătorie în Europa, Katia îi atrase cu fermitate atenția asupra obligațiilor ei față de propria familie: „Am primit ieri scrisoarea ta și trebuie să admit că a reprezentat un mic șoc pentru mine. Firește că voi proceda așa cum mi-ai cerut. Dar un împrumut (?) atât de mare mă face să mă simt vinovată față de copii, căci în calitatea mea de căpetenie a finanțelor port o anumită răspundere; și nici nu dispun momentan de «lichidități» chiar atât de mari, deoarece trebuie să plătesc impozite extrem de mari." Dar firește că în cele din urmă Katia expedie banii (bineînțeles, fără a alerga de îndată, „cu limba scoasă, la bancă"). În fond, după 12 august fratele geamăn rămăsese cea mai apropiată persoană. Trebuia totuși

* Afacerile sunt afaceri (în franc.) (n. tr.)

să facă mereu calcule deoarece toată răspunderea apăsa acum pe umerii ei și uneori se simțea atât de excedată, cu „căpșorul [ei] zăpăcit", ca pe vremea când trăia și Thomas Mann.

Excedată? – Mai degrabă: lipsită de încredere în propriile talente. Este impresionant să citim cum se minimaliza doamna Thomas Mann în scrisorile adresate prietenilor după marea cezură. Îi ruga să nu supraaprecieze „existența [ei] nu prea importantă"; acei ce îi vor binele să ia la cunoștință că ea, Katia, este „un om ca toți ceilalți"[17]; această formulă corespunde întru totul adevărului și, de altfel, provine de la Wagner. Să citească în *Parsifal* cuvântul final al lui Gurnemanz despre Titurel. „Dacă îți treci în revistă viața atât de lungă îți dai perfect seama ce ai fi putut face mai bine, deci nu poți decât să murmuri mereu, protestând: «nu sunt nici pe departe atât de minunat»."[18]

Uneori aveai impresia că marea umbră aruncată de Thomas Mann întuneca tot mai mult existența, oricum dificilă, pe care trebuia să o ducă în continuare soția sa: „Dacă vii la Kilchberg, dragă Hermann Kesten, vei vedea că sunt o soție de scriitor care, rămasă singură, nu prea mai poate înfrunta atât de ușor viața."[19] Dorința de a reintra, la bătrânețe, în rolul Katharinei Pringsheim nu se contură nici o clipă; Katia continua să fie cine era: doamna Thomas Mann. Vechile tradiții rămaseră neatinse; primul Crăciun petrecut, la Kilchberg, fără *pater familias* se desfășură – în mare parte datorită ajutorului dat de Erika și Therese Giehse – aproape după același tipic ca până atunci. Lipsea doar vocea tatălui care intonase cântecele de Crăciun.

Prin urmare, mai întâi sărbătorirea Crăciunului la

Kilchberg, apoi vacanța de schi de la Pontresina, iar în timpul verii vacanța familială la moșia lui Medi de la Forte dei Marmi – vechile ritualuri erau respectate chiar dacă în altă formă. Grație scrisorilor către Molly Shenstone și, mai ales, celor către fratele ei cunoaștem multe amănunte despre viața dusă de Katia Mann până la începutul anilor șaptezeci, deci în perioada de tinerețe a bătrâneții ei. Ce noroc că fratele, Klaus Pringsheim, a nesocotit, cu aplombul care îl caracteriza, dispozițiile surorii de a distruge neapărat scrisorile ei („nu uita de moștenirea pe care o lași!“[20]).

Datorită acestui act de nesupunere suntem în situația de a ne face o imagine concretă despre bătrâna doamnă care scria și acum la fel de agitat și spontan („urât și pripit“[21]) cum vorbea, stilul ei fiind când distanțat, ca cel al unui cronicar, când vijelios; când cumpănit, când impetuos – dar totdeauna autocritic: „Paranteza este mult prea lungă!“[22] – „Paranteza ar fi trebuit închisă, sau mai degrabă [ar fi trebuit] să nu fi fost deloc deschisă!“[23] În același timp își schimba părerile în funcție de dispoziția momentană, făcând uneori salturi de-a dreptul mortale. Izbucnirile contra xenofobiei elvețienilor și a lipsei lor de ospitalitate sunt relativizate și infirmate de adevărate imnuri închinate „țării superbe“[24] a cărei cetățeană doamna Thomas Mann a devenit, până la urmă, la finele vieții ei.

Adeseori trecea, hodoronc-tronc, de la una la alta, amestecând momentele personale cu cele politice, cu ajutorul unei fantezii rămase încă foarte vii („din care cauză Tommy mă lua de multe ori peste picior“[25]): de la fratele Peter care era pe moarte și fratele Heinz care era grav bolnav autoarea sări la „alesul nostru“ John F.

Kennedy și asasinarea sa; de la polemica („așa se spunea în Germania“[26]) dintre „dezgustătorul“ Nixon și „băiatul cu fața inexpresivă“ [Kennedy] („Omul îmi pare prea duplicitar“[27]) la Nehru, care, dacă îi dăm crezare lui Chaplin, s-a îngrășat prea tare dar continuă să fie totuși cel mai bun; de la ticălosul de Macmillan („rămâne probabil la putere în timp ce onestul de Gaitskell a trebuit să moară“[28]) la „cuplul înfiorător de Gaulle-Adenauer“[29]; de la NEUE ZÜRCHER ZEITUNG, ziarul încă neagreat deși, în genere, mai echilibrat, la obișnuitele probleme cu personalul de serviciu: „Din păcate, servitoarea mea Gretula devine tot mai impertinentă, deși sau tocmai *fiindcă* o port pe palme.“[30]

Pe de o parte reflecțiile asupra asasinării lui Kennedy („Dacă i-a fost dat să aibă o moarte atât de jalnică și absurdă, asasinul [...] ar fi trebuit să fie un rasist fanatic; în acest caz [Kennedy] ar fi murit ca un martir ceea ce ar fi prejudiciat grav cealaltă parte. Așa, însă, ghinionul a făcut ca acel Oswald să fie un comunist“.[31]), pe de altă parte amănunte private amuzante și sfaturi date de soră fratelui ei – ambele formulate cu luciditate, fantezie și înțelepciune: „Dar ia ascultă aici, dragul meu K.lein [Kaleschlein], am aflat că boala ta bărbătească s-a agravat serios. Dacă medicul te sfătuiește să te operezi, *trebuie* să îl asculți. Știu că nu este ceva plăcut dar un procent incredibil de mare de bărbați se supune, la o vârstă mai înaintată, acestei intervenții chirurgicale – din cercul meu de cunoștințe aproape toți au trecut deja prin asta; de exemplu Kuzi* care este cardiac și a depășit vârsta de 80 de ani (mâine împlinește 84); este foarte riscant să tergiversezi această problemă. Te rog mult, ascultă-mi sfatul.“[32]

* Bruno Walter (n. tr.)

Cine nu este pus la punct, mai ales în anii șaizeci și șaptezeci – uneori chiar pus în adevărata lumină? Lista acelor pe care Katia îi laudă este scurtă dar impresionantă („Desigur că urmărești și tu cu satisfacție activitatea minunatului nostru Willy Brandt. Sper că ticăloșii nu vor reuși să-l dea jos pe politicianul renunțării și trădătorul de patrie!“[33]). În schimb lista acelor criticați denotă o minuțiozitate cu adevărat monstruoasă: Politicieni criminali! Susținători insolenți ai războiului din Vietnam pe care Katia îl compara cu războaiele duse de Hitler. De exemplu Lyndon B. Johnson, expertul în tertipuri – un adevărat ticălos, răspunzător de escaladarea bombardamentelor; a transformat chiar și Saigonul într-un morman de ruine: „Războaiele sunt totdeauna înfiorătoare, dar unul atât de cumplit ca acesta cred că nu a mai existat. Până și un crainic moderat al televiziunii germane a primit – în ciuda respingătoarei slugărnicii a R.F.G. față de America – permisiunea să vorbească [...] nu numai despre condițiile îngrozitoare din Saigon (pe care salvatorii libertății lui l-au transformat, cu ajutorul bombelor cu napalm etc., într-un infern bântuit de pestilență, foamete, lipsă de apă și sute de mii de oameni rămași fără adăpost – și toate acestea ca să combată Vietcongul –) ci să-și exprime îngrijorarea și mai mare în legătură cu americanii care și-au pierdut tot creditul moral fiind la pământ din punct de vedere politic.“[34] (Atacurile Katiei contra politicii marțiale a Statelor Unite și angajamentul ei pentru o societate civilă umană trădau influența crescândă a fiicei ei Elisabeth care activase câtva timp, la Santa Barbara, în cadrul unui proiect de cercetare „Studies of Democratic Institutions“.*).

* Studii despre instituțiile democratice (în engl.) (n. tr.)

Doamna Thomas Mann detesta din tot sufletul aroganța americană, deși știa foarte bine, *și* după obținerea cetățeniei elvețiene, cât de îndatorată îi fusese la un moment dat micii cărți verzi care îi garantase securitatea în țara neuitatului Franklin Delano Roosevelt. Dar în era lui Lyndon B. Johnson, pe care îl eticheta drept ticălos și escroc, aclama demonstrațiile anti-Vietnam condamnând – alături de William Fulbright și Walter Lippman – practicile administrației americane. Suspecta în special măsurile luate de secțiile financiare – oricum neagreate – care, după părerea ei, încasau impozite pentru a subvenționa afacerile industriei de război americane: „Am fost împovărată cu impozite atât de supărătoare. [...]. Oare este absolut necesar ca *eu* să cofinanțez programul dement de înarmare de acolo? Aici sunt însă în mod evident indezirabilă, deoarece câțiva domni [era vorba despre o delegație din R.D.G.] au depus coroane de flori la a cincea comemorare a morții [lui Thomas Mann]."[35]

Comparativ, confruntarea cu poliția elvețiană ce nu mai era dispusă să tolereze în tăcere repetatele încălcări ale regulilor de circulație de către Katia care împlinise între timp optzeci de ani, părea aproape o idilă. Cu toate acestea retragerea permisului de conducere deveni o adevărată dramă în decursul căreia doamna Thomas Mann se lăsă tot mai mult pradă acceselor de furie: „Polițistul cantonal de aici, un oarecare Smittlin, [...] insistă să mi se interzică neapărat șofatul și a redactat un raport atât de mincinos despre șofatul meu (incorect?) încât trebuie să mă supun acum unei serii de examinări de al căror rezultat depinde păstrarea permisului."[36] Și toate acestea din cauza unei coliziuni total

inofensive! „Este într-adevăr respingător!" După părerea Katiei era „șicanoasă" maniera în care „autoritățile o tratează pe biata bătrânică. Ele pretind de la mine un control de medicină legală, unul psiho-tehnico-psihologic și un nou examen de conducere. Peste examenul medical am trecut cu brio și glorie, ce înțeleg ei prin al doilea nu știu, iar la examenul practic experții răuvoitori îi pot găsi nod în papură chiar și celui mai experimentat șofer."[37]

Ei bine, candidata nu trecu examenul iar autoritățile încasară taxe de „sute de franci" (ceea ce îi revoltă, după spusele Katiei, până și pe elvețieni); Golo voi să-i facă un abonament la un *autoservice,* dar Katia refuză: drumul *până în oraș* putea să-l parcurgă ușor cu un mijloc de transport în comun, ca la München; după ce își va face cumpărăturile va lua pentru înapoiere un taxi – ce nevoie ar avea de un abonament la *autoservice?*

Descrierea modului în care pierduse permisul de conducere este cu adevărat magistrală în corespondența Katiei din anii șaizeci. Atât de amuzantă și nuanțată era cozeria unei femei care cocheta în același timp cu ideea „morocănoșeniei [ei] acre"[38] și se plângea de „tulburealã"[38] shakespearizând tot mereu! „Melancolie tulbure"[39] – iată o formulă care pornea din inima ei. Căci oricât de hazliu s-ar fi exprimat – melancolia bătrâneții nu putea fi ocolită pe termen lung în ciuda accentuării rezistenței fizice (doar „trombozica"[40] îi mai dădea uneori de furcă).

„Sunt robustă dar viața nu mă mai bucură"[41]. Formularea epigramatică dintr-o scrisoare adresată în octombrie 1960 vechiului prieten, Erich von Kahler din Princeton, rezuma chintesența unei vieți în care se mai

întâmplau foarte puține în comparație cu dinamismul trăirilor din trecut. Ritmul monoton al zilelor adâncea starea depresivă. „Despre mine nu prea am ce povesti. Viața se scurge într-un tempo tot mai rapid iar interesul meu pentru ea scade mereu deși sunt robustă și activă, chiar în prea mare măsură pentru gustul meu, o consecință a condiției mele de șef al familiei și de widow of*...“[42]

„Văduva lui...“ – era o formulă obligatorie. Trebuia să invite la ceai admiratori ai marelui dispărut în măsura în care aceștia se dovedeau a fi cunoscători, să țină la zi corespondența, să răspundă la diferite întrebări, să semneze procuri, iar, în primii ani de după moartea lui Thomas Mann, să pună în ordine scrisorile pe care Fischer le adunase totuși în cele din urmă. „Se pare că sunt câteva mii. Doamne Dumnezeule, câte a mai scris tata! A întreținut o corespondență regulată chiar și cu oameni despre care nu am auzit niciodată. Că numai Herz deține 375 îmi depășește toate așteptările și, în fond, este o rușine.“[43]

Katia stătea bucuroasă de vorbă cu oaspeții interesați, coversația ei fiind fermă, adeseori dârză și uneori magistrală; se înșela extrem de rar, memoria ei rămânând excelentă până la o vârstă foarte înaintată. De cele mai multe ori era suficient un mic imbold pentru a reînvia trecutul. Când fratele geamăn prezentă, în anul 1961 – adică de la o distanță în timp de o jumătate de secol – în NEUE ZÜRCHER ZEITUNG, afacerea *Wälsungenblut*[44], scandalul de atunci se profilă iar cu toată intensitatea în amintirea ei: „Bietul Fay, nu apare în cea mai bună lumină, deși putem vorbi și de o notă

* Văduva lui... (în engl.) (n. tr.)

oarecum hazlie, când nu a vrut să-şi irosească pe degeaba accesul de furie; iar de scena îngrozitoare, cu ţipetele necontrolate, îmi amintesc încă mult prea bine."[45] Resuscitaţi de Katia în episoade descrise cu multă plasticitate, vechi prieteni reveneau pe scenă integrându-se printre copii – în frunte cu fiica Elisabeth. „Copilaşul" – astăzi participantă la un congres internaţional din Moscova, mâine scriind o carte cerută de un editor american, poimâine străbătând India cu o maşină de teren: „Ce copilă!"[46]

Ce copilă! „She is, in some way, really my best child, the most attached to the poor old parents", îi scria Katia lui Molly Shenstone pe vremea când Borgese era încă în viaţă, „and in the same time an excellent little mother, housewife, spouse, only too active, and I have the feeling that her husband, whose secretary, chauffeur and what not she is, enjoys her activities perhaps too much in regard to her health!"[47] Admiraţie pentru Medi, dar în acelaşi timp – gândindu-se la suprasolicitarea propriei ei persoane în vremuri trecute – un autoportret secret.

Ce copilă – în orice caz, însă, nu lipsită de trei mici cusururi: Medi era uneori prea generoasă, în plus îndrăgostită de animale şi, în primul rând, avea un *faible** pentru bărbaţii mai în vârstă. Cine dracu' o pusese pe Elisabeth, după moartea lui Borgese din 1952, să se lege pentru a doua oară de un „prieten atât de vârstnic"[48], Corrado Tumiati, căruia îi va supravieţui sau pe care îl va îngriji când va fi un moşneag? Căci „îi dai mai degrabă mai mult decât mai puţin ca vârsta sa adevărată. În nici un caz nu ar putea fi luat drept fiul meu".[48]

* O slăbiciune (în franc.) (n. tr.)

Cu toate acestea, după 12 august 1955 casa lui Medi rămase locul de refugiu al Katiei – un refugiu în care își împrospăta, an de an, forțele pentru viața adeseori istovitoare din Zürich iar, mai târziu, după îmbolnăvirea Erikăi, pentru îngrijirea acesteia. Forte dei Marmi – o idilă a cărei atmosferă era marcată de „my best child" împreună cu domnul înțelept și șarmant de lângă ea, deși vârsta lui era mai puțin obișnuită.

Har Domnului că acasă, la Kilchberg, distanța dintre generații rămânea normală, iar Katia avea un fiu pe care se putea baza și care corespundea și ca vârstă, și anume pe Golo; în pofida obligațiilor profesionale din Münster, iar mai târziu din Stuttgart, acesta își păstrase camera din casa părintească ajutându-și mereu mama. Chinuit el însuși de fluctuații ale stărilor de spirit, își înțelegea mama în manifestările ei contradictorii – Golo, pe care și-l dorea alături de ea în singurătatea casei familiale din Kilchberg: un om blajin, sensibil și tolerant, totdeauna puțin distrat, dar fermecător în „zăpăceala"[49] sa, chiar dacă de o „nehotărâre aproape patologică"[49]. Istoricul Golo, un corifeu al breslei sale, rămase pentru mama lui, până la sfârșit, un savant cu capul în nori, lipsit de orice simț al realității. „Se angajează totdeauna la mult prea multe fiindcă nu este în stare să refuze ceva."[50] Ce-i drept, i se fac „mereu cele mai onorabile propuneri"[51], dar o va „alege cu siguranță pe cea mai puțin avantajoasă, iar apoi va suferi, căci așa este el și cu asta basta!"[51] Și nu obișnuiește nici să răspundă la scrisori, „necioplitul": „Nu prea mi-am educat bine copiii."[51]

Iată că era reluată vechea problemă, pusă pe tapet și la Pacific Palisades: „Pedagogia nu face parte din punctele mele forte" – și, de fapt, „eșecurile" Katiei erau

evidente: Klaus, toxicoman; Erika, măcinată de animozități; Mönle, o „proastă" căci – pentru mamă o dovadă fără doar și poate agravantă a nepriceperii ei – nu reușise (spre deosebire de ceilalți copii mai înțelepți) nici măcar să-și încropească un cămin propriu („în schimb a scris un foileton oribil despre nuvelele tatălui ei"[52]), și, în cele din urmă, Michael: inițial un muzician de valoare medie, apoi germanist – talentat dar arogant: „Ceea ce mă doare este lipsa mai mult decât totală de dragoste față de maestră [adică Erika]. Nu îi este deloc milă de ea, i-a spus-o de repetate ori lui Golo, iar despre noul volum cu corespondență [...] scrie nu numai cu înfumurarea tipică a germanistului, ci chiar inechitabil și plin de răutate."[53]

Katia, care se străduia mereu să mențină pacea și armonia în familie, găsea că Michael are o atitudine scandaloasă față de propiul fiu. „Din păcate trebuie să-ți relatez că tânărul tău coleg [Frido, care în această perioadă voia să devină muzician, întocmai ca unchiul său] a fost aproape repudiat de tatăl său, – un om atât de arbitrar și necontrolat – în parte fiindcă acesta nu este de acord cu profesiunea aleasă, în parte fiindcă îl consideră [pe Frido] egoist și încrezut. Michael declară foarte agitat că l-a scos din evidență. Dar, Doamne Dumnezeule, nu se poate proceda în felul acesta."[54] – Alături de asemenea dojeni găsim și alte aprecieri, pline de respect, la adresa fiului silitor, uneori impulsiv, dar în fond bun la inimă. Spre deosebire de Erika pentru care un lucru nu putea fi decât alb sau negru, Katia nu își menținea pe vecie condamnările, revizuindu-și fără nici un efort verdictele – și anume atât când se referea la mult criticata Ida Herz cât și când vorbea despre

Michael și nepotul Frido. După moartea Vrăjitorului acesta din urmă locuise, împreună cu fratele Toni, aproape zece ani la bunica sa care, la nevoie, făcea și lecțiile cu el. Considerat la început ca spirit mediocru, nepotul arătă pe neașteptate ce se ascunde în el. „Să știi că Frido este totuși mai inteligent decât crezuserăm cu toții", îi scria Katia în mai 1966 fratelui ei.[55]

Nepotul Fridolin, pe care Thomas Mann îl iubise enorm de mult, apărea în ochii bunicii ca un personaj labil, necomunicativ, netransparent, înclinat să se supraaprecieze. Katia nu credea că Frido ar fi foarte muzical: „Nu s-a întâmplat niciodată ca, după un concert, să vrea să transpună la pian vreo melodie auzită sau, cel puțin, să încerce să o fredoneze și nici să [...] improvizeze vreodată un singur ton; la pian exersează plin de zel dar școlărește și nu se pricepe deloc să cânte ceva la prima vedere – mi se pare exclus să devină dirijor."[56]

Dar acest „tall boy"* recuperă deodată toate rămânerile în urmă, îi spuse adio muzicii, se converti la catolicism („și se zice că este foarte «elated»"[57]**) ajungând să strălucească în domeniul filozofiei și teologiei, și, „în noua ipostază" își luă, cu bine, ba chiar înainte de termen, toate examenele, impresionându-și bunica prin studiul intens al Bibliei și cunoștințele sale teologice: „*Mie* personal asemenea probleme religioase, asemenea domenii dificile și complicate mi-au fost în decursul întregii vieți foarte străine"[58], ar fi spus Katia, conform adnotărilor lui Frido din autobiografie. „Nu ține de natura mea să mă transpun în aceste sfere. Există însă mulți

* (Umoristic) persoană importantă, grangur (în engl.) (n. tr.)

** Transportat, în culmea fericirii (în engl.) (n. tr.)

oameni care se pricep la așa ceva, printre ei și unii apropiați nouă. Știi foarte bine că, de exemplu, unchiul Bruno este adânc înrădăcinat în această lume, dar nu oricine se simte în stare de așa ceva."[58] (Unchiul Bruno era Bruno Walter care, într-o scrisoare impresionantă, foarte spiritualizată, în care își exprima condoleanțele la moartea Vrăjitorului și schița un memento asupra esenței nemuririi).

Dar convertitul îi impunea nu numai bunicii ci și tatălui: Michael se reconcilie cu fiul său fiind dispus să-i faciliteze studiul teologiei. Spre consternarea Katiei, până și tanti Monika salută proiectele nepotului. „Moni, aiurita asta nechibzuită, subscrie, considerând că Frido își ia cu siguranță în serios noua carieră; căci ea personal a văzut totdeauna în el un teolog înnăscut!!"[59]

„Aiurita nechibzuită"! Monika rămânea copilul neiubit, deși Katia își dădea toată silința să-și țină sub control animozitatea față de Mönle. „Sunt foarte hotărâtă să nu mai spun în toată viața mea nici un cuvânt depreciativ la adresa ei"[60] – o declarație scrisă dar dată uitării! Katia nu putea sau nu voia să înțeleagă că Monika avea o mulțime de prieteni în lumea întreagă, chiar dacă pentru ea rămânea în continuare copilul „prost, foarte neagreat"[61], cu care nu reușea deloc să se înțeleagă. „Când emite și ea, din când în când, cu vocea ei inexpresivă și ruginită, câte o sentință strâmbă și apodictică trebuie să spui în sinea ta: *si tacuisses* [o, de-ai fi tăcut]. Deși are și un fel special de a tăcea – apăsător, ostentativ de neinteresat, chiar dezaprobator – care este, și el, greu de suportat."[62]

Și iată că exact Monikăi îi veni ideea de a scrie o autobiografie – în care protagonist era tatăl ei! „Nesin-

ceră, denaturată și lipsită de legitimitate“[63], cârpăceala unei diletante care – acesta este verdictul mamei – nu știe absolut nimic despre Thomas Mann: „Dintre cei șase copii era cel mai puțin apropiată de tată, iar amănuntele concrete citate [în această carte] despre el – oricum destul de puține – sunt exclusiv emanații ale fanteziei ei“.[64] Culmea este că acest jalnic *opusculum** se bucură până la urmă de succes! („Doamne Dumnezeule, câte toate nu au succes!“). Tocmai Monika îndrăznise să scrie despre tată – ea, care era descalificată de către părinți și frați ca *outsider*** din cauza recalcitranței, din cauză că nesocotea consensul familiei!

Dacă s-a întâmplat vreodată ca doamna Thomas Mann să fie cu adevărat furioasă – și anume din adâncul sufletului, nu în urma unor probleme minore, cum fusese retragerea permisului de conducere – acest moment s-a petrecut în clipa când Mönle s-a încumetat să scrie nu o carte oarecare – asta mai treacă-meargă („nu cred că [ambițiile literare ale lui Moni] îi vor dăuna vreunuia din ceilalți membri ai acestei *amazing family*“[65]***) – ci tocmai *această* carte, care îl punea pe Vrăjitor într-o lumină imposibilă și, în plus, îi făcea concurență studiului Erikăi despre *Das letzte Jahr* [Ultimul an]. Amintirile Monikăi, *Vergangenes und Gegenwärtiges* [Trecute și prezente], onorate de critici cu prezentări amănunțite și recenzii comparative care o categoriseau pe Erika drept o autoare mai mult sau mai puțin „rece, rigidă“[66] – iată ceva inimaginabil în viziunea

* Operă de proporții reduse (în lat.) (n. tr.)

** Străină, neintegrată în familie (în engl.) (n. tr.)

*** Familie uimitoare (în engl.) (n. tr.)

Katiei! „Ușor de înțeles că pe Erika a supărat-o. Dar este o dovadă a nivelului foarte coborât."[66]

Cel mai târziu după apariția celor două cărți, conflictul dintre frați părea inevitabil. Ce-i drept, mama se străduise mereu să facă pace mai ales între Erika și Medi, dar eforturile ei rămaseră ani în șir zadarnice. „Ceea ce îmi amărăște bătrânețile [...] este atitudinea mai mult decât neamicală a copiilor mei față de buna și grăsuța lor soră mai mare [«grăsuț» ar putea face parte tot din arsenalul de cuvinte din jargonul familiei, căci, în realitate, Erika era slabă ca un țâr], iar în această privință [ei] întind în mod evident prea tare coarda, deși o oarecare motivație [...] ar exista. Pe de altă parte, ea [adică Erika] este extrem de susceptibilă și suspicioasă, fiind și exagerat de atașată de mine, ceea ce nu prea îmi convine, deoarece trebuie mereu să țin cont de ea. Poate că fără ea m-aș fi decis de mult să plec la tine, în Japonia."[67]

Dar asemenea călătorii ademenitoare deveniseră între timp imposibile. Erika își dădu asentimentul doar pentru un scurt voiaj în California, în compania lui Medi și Gret. În schimb vizita la Knopf care lansase o invitație la Londra, unde își sărbătorea a 70-a aniversare, precum și cea la Klaus Pringsheim sunt contramandate de urgență deși doamna Thomas Mann își dăduse cu jumătate de gură acceptul. „Ah, toate menajamentele astea!" Cât timp Erika rămase în viață, mama continuă să fie dominată de ea și terorizată de apeluri telefonice, trebuind să intervină mereu, când la medici când la surori și – la vârsta ei! – să imagineze soluții salvatoare pentru un viitor care era oricum iluzoriu. Cât de mult ar fi dorit să fie liberă și să plece la Princeton ca să o revadă

pe Molly, „if Erika's conditions were a little bit more satisfactory. [...]. But she is more helpless than ever, cannot walk a single step, the doctors don't know what to do, and yet I feel she cannot spend the whole life in hospitals".[68]

Ce să fi făcut Katia în asemenea situație? Să o lămurească pe Erika și să treacă de partea lui Medi care cu greu își mai putea înfrâna indignarea cauzată de comportamentul tiranic al surorii? Imposibil. În fond, Erika fusese persoana cea mai apropiată de Vrăjitor. „Nu se poate contesta", 'îi scria Katia fratelui geamăn în ianuarie 1961, „că, dominatoare și invidioasă cum este, a făcut din moștenirea spirituală a tatălui scopul vieții ei. [...]. Dintre toți copiii a fost cea mai atașată de el; după ce evoluția politică a pus capăt turneelor ei de conferințe, s-a dedicat exclusiv operei lui, conferințelor lui, alcătuirii volumelor de eseuri etc. Medi și Bubi nu sunt nici pe departe atât de inițiați ca ea; își au viața lor proprie [...], nu ar fi avut niciodată timpul necesar să treacă, la Frankfurt, în revistă scrisorile. [...]. De fapt, modesta și bătrâna protagonistă ar avea mult mai multe motive să se plângă, dar nici nu se gândește la așa ceva, – de dragul păcii și armoniei [familiale]."[69]

Într-adevăr, Katia reacționase cu generozitate și eleganță când, în timpul exilului american, fiica ei preluase în măsură tot mai mare atribuțiile care îi reveniseră odinioară mamei. Doamna Thomas Mann nu fusese niciodată meschină și ranchiunoasă. În ciuda animozităților manifestate de Erika, o admira pe „maestră"[70] care lucra, cu succes variabil, la ecranizările operelor lui Thomas Mann și la editarea corespondenței, chiar și când avea cele mai îngrozitoare dureri („survine o com-

plicație după alta și totul este o calamitate fără sfârșit“[71]); cu sprijinul secretarei ei, Anita Naef, întreținea o corespondență cu lumea întreagă – de cele mai multe ori într-un ton dur și nu rareori provocator. După lecturarea, în taină, a unor scrisori de familie (cele scrise de Kaleschlein trebuia de multe ori să fie distruse ca să nu cadă în mâinile Erikăi) răspundea conform propriului ei gust, ba chiar o punea pe mamă să semneze scrisori dactilografiate de ea – de exemplu către Hermann Kesten – al căror conținut, formule de adresare sau de încheiere nu ar fi fost niciodată concepute în felul acesta de către Katia. (Kesten își dădu seama de dedesubturi și răspunse cu multă eleganță: „Presupun că am primit o scrisoare care s-a rătăcit, căci nu pare să vină de la dumneavoastră și nici să îmi fie adresată mie.“[72])

Făcând abstracție de asemenea mistificări umilitoare mama rămase alături de fiica ei cea mai mare, cu răbdare și solicitudine, în toate etapele bolii, indiferent dacă era vorba de fracturi, tulburări de circulație, atrofii și consecințe ale abuzului de droguri – extins pe ani de zile – sau, în cele din urmă, de cancerul letal. „Tumoarea care s-a dezvoltat pe nesimțite era atât de mare încât nu a mai putut fi extirpată. Creierul prezintă leziuni ireversibile și [Erika] nu mai poate rămâne multă vreme în viață în această stare, cu funcțiile vitale reduse.“[73]

Katia dădea o mână de ajutor în măsura în care îi permitea rezistența fizică, dar aceasta începea să cedeze; iar când nu mai putea, intervenea, ca de obicei, fiul ei Golo: „Ieri am fost iar la spital, la Erika“, îi scria [el] lui Martin Gregor-Dellin, prietenul devotat al familiei. „Am avut impresia că nu o mai duce mult. Nici nu ar fi

de dorit [...] căci asta nu mai poate fi numită viață, este doar un chin mocnit și o angoasă – sperăm – doar pe jumătate conștientă. Natura nu întreabă însă dacă e bine sau rău. [...]. Dar mă tem că atunci când va avea loc sfârșitul inevitabil bătrâna mea mamă și cu mine vom fi atât de tulburați încât nu vom mai avea puterea să organizăm ceea ce trebuie organizat, adică înmormântarea. Credeți că ați putea spune câteva cuvinte? Cineva ar trebui să o facă. [...]. Eu personal nu aș reuși, rezistența mea nervoasă nu este considerabilă; cred, de asemenea, că în astfel de ocazii fratele nu este cea mai potrivită persoană. [...]. Dar ceva trebuie să se întâmple. [...]. În orice caz, trebuie să pregătim totul."[74]

Erika Mann a murit la 27 august 1969. Se pare că, la înmormântare, Katia a fost calmă – calmă ca în august 1955, când, după spusele lui Golo, plânsese doar înăuntru, în casă, înainte de plecarea cortegiului funerar. Nu știm cum a reacționat Katia ani mai târziu, la moartea lui Michael, și nici dacă a aflat despre ea. Se zice că în ultimii ani de viață devenise cam ciudată și ușor confuză, întocmai ca mama ei după decesul lui Alfred Pringsheim; uneori avea impresia că fiii ei Klaus și Michael apăruseră în cameră: „După o matură chibzuință" – spunea Golo Mann – „sora mea Elisabeth și cu mine am hotărât să nu îi comunicăm bătrânei noastre mame vestea [despre moartea lui Michael]. Dar s-ar putea să bănuiască totuși ceva."[75]

La finele anilor șaptezeci rândurile prietenilor din jurul Katiei Mann se răriseră. Fratele Peter murise încă în 1962, după o lungă suferință. „Oare de ce nu a putut muri în urmă unei boli acute – o pneumonie sau o criză cardiacă. Și nici nu este relevant pentru familia mea.

Toți strămoșii, în măsura în care știm despre ei, au murit în deplinătatea facultăților mintale, chiar dacă ușor senilizați."[76]

Nu mai era în viață nici Bruno Walter care la a 80-a aniversare a lui Thomas Mann – ce mult era de atunci! – dirijase *Mica Serenadă* a lui Mozart la teatrul din Zürich. Deși relația sa amoroasă cu Erika îi provocase multe griji, Kuzi fusese ultimul vechi prieten al Katiei. Scrisoarea sa de condoleanțe rămânea de neuitat.

Și apoi două decese care vor lăsa cele mai adânci urme în viața Katiei din ultimii ani: al lui Molly Shenstone și al lui Klaus Pringsheim. Prietena intimă muri în 1968. „I must say", citim în scrisoarea de condoleanțe adresată de Katia lui Allan Shenstone, „the older I become the more I am missing dear Molly. She was the best, the most thoughtful friend I ever had. I certainly have not to complain about my children, but it is not the same thing."[77]

Peste patru ani, la 7 decembrie 1972, muri Klaus Pringsheim, fratele geamăn, de care Katia era profund atașată încă din prima copilărie. Fusese și frate și prieten, în plus un confident „al tatălui", un liberal de centru stânga în tradiția bunicilor săi, Ernst și Hedwig Dohm; în Europa nu se bucurase niciodată de un succes real. Spre deosebire de R.D.G. care îi dădu totuși acces la *Gewandhaus,* fostul emigrant nu avusese după 1945 nici o șansă în Republica Federală.

Nimeni nu știa, la bătrânețe, atâtea despre Katia ca fratele „Kaleschlein" care înregistra cu mult calm admonestările surorii, firește, fără a da totdeauna urmare sfaturilor ei. Sora geamănă, „devotata K'lein"[78], trebuia uneori să spună lucrurilor pe nume: nepoata

[adică Erika] să nu afle, pentru nimic în lume, despre întâlnirea fratelui cu Gustaf Gründgens! „O ipoteză înfiorătoare! [Erika] îl detestă în așa măsură încât ar fi foarte jignită. Frido trebuie să scrie tocmai acum o compunere pentru școală pe tema: este cazul să le spui tuturor totul? Firește că nu. Prin urmare nici despre această întâlnire cu G.G."[79]

Fratele citi scrisoarea, ignoră dispoziția de a o arde imediat, în schimb decupă din ziar articole despre care presupunea că ar putea-o interesa pe sora lui; de exemplu elogiile la adresa lui Hrușciov erau totdeauna binevenite.

După moartea lui Klaus Pringsheim Katia nu mai avea cu cine să discute pe față și degajat despre opiniile ei: „Ah, *cât de mulți* prieteni pierzi în decursul unei vieți *atât de lungi*", îi scrisese lui Alice von Kahler, „și te simți tot mai însingurat. Oricâtă bucurie ți-ar face, copiii, nepoții și strănepoții nu-i pot substitui pe tovarășii de generație de care te leagă amintiri comune."[80]

Decese peste tot. În 1973 murise și Otto Klemperer, un vechi prieten de-al fratelui geamăn. „Klempi" trăia din 1954 la Zürich și venea adeseori, împreună cu fiica sa, Lotte, în vizită la Katia, în casa din Alte Landstraße. Grav bolnav, vulnerabil atât psihic cât și fizic, se însănătoșea totuși de fiecare dată pe neașteptate: „Cu câteva zile înainte mi-a telefonat, spre surprinderea mea, Klemperer. De data aceasta chiar că îl dădusem pierdut după ce citisem în presă că trebuise să-și contramandeze concertele de la Londra. Dar a fost doar ceva trecător; a dirijat opt concerte, cu toate simfoniile lui Beethoven, iar fiica sa Lotte mi-a povestit, radiind de fericire, că este într-o formă colosală. Nu aș fi crezut că

așa ceva este posibil, dacă mă gândesc cum arătase cu ocazia numeroaselor vizite pe care i le-am făcut la clinică."[81]

Katia cunoștea o mulțime de anecdote despre Klemperer. Odată se așezase cu Erika în holul hotelului ca să-i citească noul libret, dar constată că îl uitase; o trimise pe fiica Lotte să-l aducă, iar apoi începu să citească; Erika era încântată; Klemperer acceptă să compună foarte curând muzica aferentă, după ce va ajunge la St. Moritz, și anume... la pianul din holul hotelului – spre delectarea vizitatorilor.

Povestirile foarte succinte ale Katiei nu se încheiau decât rareori fără o poantă... nici cele despre prietenul „Klempi", care, atunci când accesele de melancolie (ce îl persecutau, urmărindu-l pe tot globul pământesc) îi permiteau, devenea aproape tot atât de exuberant în compania Katiei ca în momentele marilor succese dirijorale. Celebrul dirijor ținea mult la gemenii Pringsheim fiind foarte atașat de „Kaleschlein" încă din anii 1907/08, când lucraseră împreună la Teatrul din Praga; iar prietenia dintre Katia și „cei doi Klempi" – adică tatăl Otto și fiica Lotte – supraviețui perioadei de despărțire. În săptămânile dinaintea decesului Erikăi, scria Katia, familia Klemperer manifestase multă atenție și solicitudine. Aceasta se baza pe reciprocitate: Katia se bucura de succesele triumfale ale prietenului, își nota cu grijă data aparițiilor lui în public și suferea alături de el atunci când „psihicul" îl obliga să-și întrerupă activitatea. Marele dirijor era în ochii ei un geniu înconjurat de faimă dar foarte vulnerabil, grandios și în același timp „ciudat", depășindu-l la bătrânețe, prin arta sa dirijorală, până și pe Bruno Walter. „Ți-am scris deja despre concertul

neobișnuit de frumos, dirijat la Lucerna, de Klemperer, la care am fost împreună cu Bibi și familia [...]? La rugămintea fiicei Lotte, a trebuit să merg după aceea în camera artiștilor, bine zăvorâtă, iar maestrul, total epuizat, s-a comportat destul de bizar."[82]

Pentru Katia, Klemperer era omul care combina o doză de extremă și suverană preciziune cu extravaganțe uneori temerare – de altfel și cu acea mândrie evreiască destul de străină ei: „Veștile despre războiul fulger victorios [al Israelului împotriva Egiptului, în 1967] au sosit tocmai când Klempi dirija, în sala arhiplină *Tonhalle,* simfonia a doua de Mahler – admirabil și cu un succes uriaș. A fost excedat de mândrie și bucurie din cauza faptelor de vitejie nemaiauzite ale poporului său. De altfel, a revenit de scurt timp la religia strămoșilor, frecventează cu asiduitate templul și respectă riturile. De câte ori îl văd, mă roagă să-ți transmit salutări."[83]

Și fiica Lotte îi era foarte dragă Katiei, după cum arată scrisorile semnate „a ta străbună prietenă" sau „Mielein". După moartea lui Klemperer îi scrise fetei, rămasă deodată atât de singură, o scrisoare care face o referire indirectă la propriul ei destin: „Îmi imaginez prea bine ce înseamnă această pierdere pentru tine care i-ai dedicat [lui] atâția ani din viață. Dar totuși! Ești suficient de tânără ca să-ți refaci viața. [Eu însă] – Dumnezeule, în curând împlinesc nouăzeci de ani! – spuneam totdeauna, pe drept cuvânt, că sunt cea mai bătrână prietenă a tatălui tău (sau, mai degrabă, el era prietenul meu mai tânăr)."[84]

Prin urmare, la intervale tot mai scurte, scrisori cu chenar negru și, de multă vreme, nici un sentiment de

fericire după o viață lungă și binecuvântată, în ciuda loviturilor sorții? Nici o „inițiativă, nici o acțiune concretă“[85] după acel 12 august despre care Katia afirma adeseori că fusese și ultima *ei* zi de viață? – Ba da! În afară de ocupațiile cotidiene aveau loc și festivități familiale, vizite și călătorii: în anul 1967 pentru ultima dată în California – o vizită scurtă: fără Frank, fără Neumann, fără Feuchtwanger, muriseră cu toții – supraviețuiseră doar femeile: Marta, Eva, Fritzi, o revedere nu lipsită de nostalgie.

Iar la patru ani după moartea lui Thomas Mann premiera filmului *Buddenbrooks,* la Lübeck: o festivitate pe gustul Vrăjitorului. „Orașul își ieșise din pepeni întrecându-se în elogii postume aduse marelui său fiu dispărut – cu steaguri, iluminație feerică, oaspeți de onoare, recepție mare în vechea primărie care arăta într-adevăr ca grădina fermecată a lui Klingsor, șampania curgea. Iar eu am fost foarte omagiată și fotografiată împreună cu starul Nadia Tiller.“[86]

Mai târziu, în anul 1966, încă un eveniment mare. La șaizeci și unu de ani după festivitatea din Arcisstraße se celebrează, la München, din nou o „nuntă princiară“: căsătoria nepotului Frido cu Christine Heisenberg, fiica marelui fizician. Socru mic era din nou un savant important; ziua stătea din nou sub auspiciile artei: „Familia Heisenberg este extrem de numeroasă“, îi scria Katia fratelui ei la 29 august 1966, „*șapte* copii, cei mai mulți deja căsătoriți, extrem de germani dar totuși foarte simpatici. Seara dinaintea cununiei nu a fost serbată cu obișnuitele glume decoltate ci cu muzică de cameră; Heisenberg nu este doar un fizician excepțional ci și un pianist extraordinar, socrul Bibi a strălucit la violă, iar doi dintre fiii familiei atât de muzicale cântau la celelalte

instrumente de coarde. La vioara întâi un virtuoz cu numele Zigmondi (sau ceva asemănător) despre a cărui activitate la Tokyo am citit nu de mult o relatare foarte pozitivă. Firește că am intrat în vorbă cu el și s-a întrecut [...] în laude aduse activității prodigioase a fratelui meu geamăn. În ziua următoare s-a celebrat cununia religioasă catolică foarte lungă, dar frumoasa tânără pereche a fost emoționantă. Frido își comandase în mod special un fel de costum de diplomat, cu pantaloni în dungi și o floare la butonieră. Apoi a urmat dineul nupțial propriu-zis, cu multă bună-dispoziție, iar Heisenberg a ținut un discurs într-adevăr foarte frumos."[87]

Încă o dată strălucirea din Arcisstraße, încă o dată comuniunea dintre artă și știință! Un anturaj format exclusiv din oameni simpatici: Gret, mama lui Frido, foarte apreciată de Katia în decursul întregii vieți – deși unii o acuzau că ar fi avut tendința să-i neglijeze pe copii în avantajul tatălui („*așa ceva* nu mi-ar fi trecut niciodată prin minte"[88]) – stătea de vorbă cu amfitrioana („o femeie blondă, chipeșă, cu aspect foarte german"); pe Katia ne-o imaginăm stând alături de Werner Heisenberg și povestind despre fratele Peter, vecinul Einstein și zilele fericite din Princeton. Ce păcat că cei doi „străbuni", Alfred și Hedwig Pringsheim (cu care Katia semăna tot mai mult la bătrânețe) nu mai erau prezenți – și, firește, Vrăjitorul. Lui, în primul rând, i-ar fi plăcut foarte mult festivitatea din casa Heisenberg unde i s-ar fi rezervat un „loc de onoare".

Nu, nu se poate spune că viața dusă de Katia Mann în ultimul sfert de veac ar fi fost săracă în evenimente, chiar dacă pentru ea nu mai însemna – după cum afirma adeseori – decât o „viață postumă". Cât de

numeroase erau contradicțiile cu care se vedea confruntată: admirație în lumea întreagă, *dar* tristețe în singurătate – trei dintre copii au murit înaintea mamei: „Nu ar fi trebuit să se întâmple."[89] Forță motrice a unei familii mari și centru al unei comunități de admiratori ai marelui dispărut, *dar* solitudinea din casa din Kilchberg. Sentimentul de siguranță de la Forte dei Marmi, unde, influențată de Medi, doamna Thomas Mann începu să acorde mai multă atenție celor ce se întâmplau în jurul ei, *dar* în același timp și „obligațiile cotidiene" care, în ciuda disciplinei riguroase („La o vârstă foarte înaintată omul trebuie să facă ceva și pentru sine"[90]), erau tot mai greu de îndeplinit odată cu trecerea anilor.

„Nu am putut niciodată face în viață ceea ce aș fi dorit să fac."[91], mărturisise Katia, la bătrânețe, în memorii. Dar oare ce „ar fi dorit"? Viața ei dă un răspuns la întrebarea ridicată de ea însăși: nimic altceva decât ceea ce a făcut, liberă și nesilită de nimeni și fără nici o constrângere socială sau economică. Și anume, s-a realizat axându-și întreaga viață pe Thomas Mann – de a cărui importanță nu s-a îndoit nici o clipă – întemeind, cu el, o familie și „dedicându-i" (NU „sacrificându-i") viața, după cum îi scrie la un moment dat Lottei Klemperer.

Dacă am fi rugat-o pe doamna Thomas Mann, după ce depășise bine vârsta de optzeci de ani, să circumscrie acel *punctum puncti* – cum îi plăcea să spună –, adică momentul marii sinteze dintre cele două ipostaze, și anume dedicarea existenței ei unui altuia și realizarea propriei existențe, credem că ar fi indicat zilele petrecute, în primăvara lui 1960, la Ierusalim, împreună cu fratele geamăn care dirija un concert la Tel Aviv. Proiectată de multă vreme și chibzuită în toate amănuntele, era prima

acțiune întreprinsă după moartea Vrăjitorului, trezind agitație și așteptări ce nu se puteau compara cu nici un alt eveniment de după august 1955. „Sunt deja complet zăpăcită și nu reușesc să le termin, la timp, pe «toate» (nu știu nici eu ce înseamnă «toate»“).[92] Dar era sigură că noile impresii o vor bucura pe „bătrâna atât de fragilă“.[93]

Și apoi primirea colosală făcută celor doi evrei bătrâni care călcau pe urmele unui mare defunct. Încă o întâmpinare cum nu se poate mai onorabilă. Încă o primire fastuoasă organizată de ambasadă („Îi dau imediat telefon lui Gottfried pentru ca domnii să aibă timp să facă pregătirile adecvate“[94]). Încă o festivitate ilustră: o distincție pentru cei în viață, o reverență respectuoasă în fața celui dispărut. Punctul culminant: vizita în dumbrava celor o mie de copaci plantați în apropierea chibuțului Hazorea cu ocazia celei de a 80-a aniversări a lui Thomas Mann – o acțiune documentată în cărțile de onoare ale *Keren Kayemeth Leisrael,* unde găsim următoarea notă: „Thomas Mann, the great poet and humanitarian on the occasion of his 80th birthday planted by friends and devoted admirers in Israel“.[95]

Un moment emoționant pentru doamna Thomas Mann: amintirea voiajului întreprins în anul 1930, când Vrăjitorul voise să verifice, cu ajutorul unei „călătorii de control“, corectitudinea descrierii Țării Sfinte, a locuitorilor și vecinilor ei în ciclul de romane din jurul lui *Joseph;* ca încoronare intenționase să viziteze la sfârșit și Ierusalimul. Dar Katia care se îmbolnăvise și zăcea la *Deutsches Hospital* nu avusese atunci posibilitatea să vadă centrul vechii Palestine. În schimb lua acum contact cu noul Israel. „Este într-adevăr o țară interesantă“ – conchide Katia într-o scrisoare lungă adresată vechiu-

lui prieten Hans Reisiger – „și este într-adevăr uimitor ce s-a putut realiza în doar câțiva ani, în condiții extrem de vitrege și sub amenințare continuă. [...]. Tommy se bucură aici de onoruri dumnezeiești, mai ales datorită lui *Joseph,* iar un reflex al acestora se răsfrânge și asupra mea."[96]

Sub asemenea auspicii călătoria în Israel devine pentru Katia o magică reunificare cu cel decedat – o reunificare în care Thomas Mann credea din adâncul sufletului, după cum o dovedește cuvântarea ținută la a 70-a aniversare a soției sale: „Vom rămâne împreună, mână în mână, chiar și în împărăția umbrelor. Dacă eu, esența existenței mele, opera mea va dăinui în posteritate, ea [Katia] va trăi concomitent cu mine, alături de mine."[97] Katia Mann – avem această convingere, deși datele concrete, anecdotele și confesiunile nu ne permit, în ultimă instanță, decât să construim ipoteze – deci, Katia Mann se va fi gândit probabil adeseori la cuvintele despre comuniunea conjugală care se perpetuează *in saecula saeculorum*.*

Oare ea, omul de lume, credea într-o legătură dincolo de moarte? Rămâne sub semnul întrebării. Cert este însă că a avut motive bine întemeiate să dea preferință unui anumit pasaj scris de Vrăjitor; dar nu scenei când Rahel naște, oricât de mult ar fi impresionat-o, ci discuției fanteziste dintre Goethe și Charlotte Kestner în trăsură, mai bine zis punctului culminant al acesteia: „Și ce bucurie va fi atunci când ne vom trezi, cândva, iar împreună."[98]** Cu ajutorul tipicei lui emoții aureolate de

---

* În vecii vecilor, de-a pururea (în lat.) (n. tr.)

** În traducerea lui Alex. Philippide, *Lotte la Weimar,* reed. de Edit. RAO, București, 2005

un citat Vrăjitorul îi atribuie, în scena finală a romanului *Lotte in Weimar,* lui Goethe cel atât de admirat cuvintele[99] de la sfârșitul romanului *Wahlverwandtschaften* [Afinitățile elective] pe care le va relua la a 70-a aniversare a Katiei când spune „vom rămâne împreună".

Doamna Thomas Mann, născută Katharina Pringsheim, l-a urmat la 25 aprilie 1980 pe singurul om care avea cu adevărat nevoie de ea fiindcă fără ajutorul ei nu și-ar fi putut realiza opera.

Note explicative

Cuvânt înainte
1. Golo Mann, *Jugend,* pag. 37
2. Ibidem, pag. 37
3. Ibidem, pag. 48

Capitolul 1

1. Cerere pentru a fi admisă la examenul de maturitate: Bay HSTA, MK 15032, dosar 5652/8483, Arhiva Centrală de Stat. München
2. Numele celorlalți candidați și aprecierile provin din: Bay HSTA MK 21493, dosar 31646: Raport anual asupra Wilhelmsgymnasium din München pe anul școlar 1900/1901, cap. III, Examenul final de la gimnaziu
3. Diploma de bacalaureat
4. Diploma de bacalaureat
5. ALLGEMEINE ZEITUNG, München, 10.06.1901
6. Diploma de bacalaureat
7. *Zauberer,* pag. 828
8. Constanthéodory, decupaj din ziar, Arhiva Universității München
9. Hedwig Pringsheim-Dohm, *Bayreuth einst und jetzt* (în: VOSSISCHE ZEITUNG, foiletonul din 16.08.1930)

10. Hedwig Pringsheim-Dohm, *Wie ich nach Meiningen kam* (în: VOSSISCHE ZEITUNG, foiletonul din 20.07.1930)
11. Ibidem
12. Vezi: Heinz Pringsheim, *Katia,* pag. 148
13. *Memoiren,* pag. 9
14. *Kinderbüchlein,* 10.11.1888
15. *Kinderbüchlein,* 31.12.1887
16. *Kinderbüchlein,* 6.11.1883
17. *Kinderbüchlein,* 12.08.1884
18. *Kinderbüchlein,* 15.04.1885
19. *Kinderbüchlein,* 29.01.1885
20. *Kinderbüchlein,* 25.12.1897
21. *Kinderbüchlein,* 14.03.1882
22. *Kinderbüchlein,* 19.12.1885
23. *Kinderbüchlein,* 8.07.1888
24. *Kinderbüchlein,* 6.01.1888
25. *Kinderbüchlein,* 3.08.1890
26. *Kinderbüchlein,* 21.06.1886
27. *Kinderbüchlein,* 8.07.1888
28. *Kinderbüchlein,* noiembrie 1894
29. *Kinderbüchlein,* 18.01.1885
30. *Kinderbüchlein,* 11.05.1885
31. *Kinderbüchlein,* 1.06.1892
32. *Kinderbüchlein,* 14.04.1892
33. *Kinderbüchlein,* 23.03.1889
34. *Kinderbüchlein,* 14.04.1889
35. *Kinderbüchlein,* 12.12.1891
36. *Kinderbüchlein,* 30.12.1891
37. *Kinderbüchlein,* 21.04.1892
38. Hedwig Pringsheim către Katia, Zürich, 29.05.1941
39. *Kinderbüchlein,* 24.07.1888

40. *Kinderbüchlein,* 26.09.1888
42. *Kinderbüchlein,* 1.10.1888
43. Arhiva Universității Ludwig Maximilian, München
44. *Kinderbüchlein,* 26.09.1888
45. *Kinderbüchlein,* 17.04.1889
46. *Kinderbüchlein,* 16.07.1892
47. *Kinderbüchlein,* 22.03.1890
48. *Kinderbüchlein,* 22.03.1890
49. *Kinderbüchlein,* 22.03.1890
50. *Kinderbüchlein,* 6.07.1885
51. Thomas Mann către Heinrich, 27.02.04; *Briefw.,* pag. 50
52. Ebers, loc. cit.
53. Ibidem
54. *Memoiren,* pag. 16
55. Ebers, loc. cit.
56. Hedwig Pringsheim către Dagny Langen-Sautreau, 7.09.1918, Wiedemann, pag. 36
57. Ebers, loc. cit.
58. *Kinderbüchlein,* 3.06.1891
59. Ebers, loc. cit.
60. Heinz Pringsheim, *Katja,* pag. 150
61. Ibid., pag. 148
62. *Kinderbüchlein,* 21.07.1888
63. *Kinderbüchlein,* 21.07.1888
64. Hedwig Pringsheim către Maximilian Harden, 28.06.1901
65. Diploma de bacalaureat al lui Klaus Pringsheim
66. ALLGEMEINE ZEITUNG, München, 14.07.1901
67. ALLGEMEINE ZEITUNG, München, 27.06.1901
68. *Memoiren,* pag. 25

Capitolul 2

1. *Memoiren,* pag. 11
2. *Memoiren,* pag. 11
3. *Zauberer,* vol. 1, pag. 905
4. XIII, pag. 394; *Gabriele Reuter*
5. Hedwig Pringsheim, *Erinnerungen an Ludwig Bamberger* (în: VOSSISCHE ZEITUNG, foiletonul din 11.12.1932)
6. Hedwig Pringsheim, *Meine Eltern Ernst und Hedwig Dohm* (în: VOSSISCHE ZEITUNG, foiletonul din 11.05.1930)
7. Arhiva Universității Ludwig Maximilian, Sen. 110 (1900-1902) (Femei care urmează studii universitare, Cereri 1900-1902)
8. Arhiva Universității Ludwig Maximilian, Sen. 110 (1900-1902)
9. ALLGEMEINE ZEITUNG, München, 22.06.1901
10. Către Klaus, 11.07.1948
11. Pentru enumerarea prelegerilor vezi Arhiva Universității, München, Stud - BB - 166, 176, 186, 196, 206
12. *Memoiren,* pag. 11
13. Comp. Arhiva Universității, München, Stud - BB - 216
14. *Memoiren,* pag. 11
15. Către Gustav Hillard-Steinböhmer, 3.05.1964
16. *Memoiren,* pag. 19
17. *Memoiren,* pag. 17
18. Hedwig Pringsheim către Katia, 9.01.1940
19. Oskar Perron către Katia, 15.08.1955
20. Rudolf Fritsch și Daniela Rippl, pag. 10 și urm.
21. *Memoiren,* pag. 11
22. Hedwig Pringsheim către Maximilian Harden,

4.12.1902, foaia 18
23. *Zauberer,* voi. 1, pag. 945
24. T.M. către Heinrich, 27.03.1904, *Briefw.,* pag. 52
25. T.M. către Heinrich, 1.04.1901, *Briefw.,* pag. 25
26. T.M. către Heinrich, 13.02.1901, *Briefw.,* pag. 19
27. *Memoiren,* pag. 25
28. T.M. către Heinrich, 27.03.1904, *Briefw.,* pag. 52
29. Max Bernstein in MÜNCHENER NEUESTE NACHRICHTEN din 30.03.1887; citat după Joachimsthaler, partea 1, pag. 324
30. TB, 9.11.1919
31. TB, 9.02.1919
32. TB, 28.12.1919
33. VIII, 197; *Gladius Dei*
34. Ernst Penzoldt, *Frau Elsa* (în: *Causerien*)
35. T.M. către Heinrich, 27.02.1904, *Briefw.,* pag. 49
36. *Memoiren,* pag. 24
37. T.M. către Heinrich, 27.03.1904, *Briefw.,* pag. 52
38. T.M. către Heinrich, 27.02.1904, *Briefw.,* pag. 47
39. T.M. către Heinrich, 27.02.1904, *Briefw.,* pag. 50
40. Ibid., pag. 52
41. *Zauberer,* pag. 944
42. T.M., *Notizbuch 6,* Notizbücher 1-6, pag. 295; vezi și Kurzke, pag. 159
43. Hedwig Pringsheim, *Auf dem Fahrrad durch die weite Welt* (în: VOSSISCHE ZEITUNG, foiletonul din 10.08.1930)
44. *Memoiren,* pag. 21/22
45. ALLGEMEINE ZEITUNG, München, Morgenblatt, 4.06.1901
46. Hedwig Pringsheim, vezi foiletonul citat la nota 43
47. *Memoiren,* pag. 24

48. *Memoiren,* pag. 26
49. Hedwig Pringsheim către Dagny Langen-Sautreau, 8.03.1907, Wiedemann, pag. 26
50. T.M. către Katia, finele lui august 1904, *Br. I,* pag. 55
51. T.M. către Katia, finele lui august 1904, *Br. I,* pag. 43
52. T.M. către Katia, finele lui august 1904, *Br. I,* pag. 44
53. T.M. către Katia, finele lui august 1904, *Br. I,* pag. 50
54. T.M. către Katia, finele lui august 1904, *Br. I,* pag. 46
55. T.M. către Katia, finele lui august 1904, *Br. I,* pag. 56
56. Klaus Pringsheim, *Nachtrag zu „Wälsungenblut"* (în: NEUE ZÜRCHER ZEITUNG, 16.12.1961)
57. Către Klaus Pringsheim, 16.07.1961
58. *Memoiren,* pag. 25
59. T.M., *Notizbuch 7, Notizbücher 7-12,* pag. 112
60. T.M. către Heinrich, 23.12.1904, *Briefw.,* pag. 54
61. T.M. către Heinrich, 23.12.1904, *Briefw.,* pag. 54
62. *Memoiren,* pag. 27
63. *Memoiren,* pag. 29
64. Julia Mann către Heinrich, 16.02.1905, *Ich spreche,* pag. 143
65. Julia Mann către Heinrich, 4.01.1905, *Ich spreche,* pag. 135
66. Julia Mann către Heinrich, 16.02.1905, *Ich spreche,* pag. 144
67. Julia Mann către Heinrich, 4.01.1905, *Ich spreche,* pag. 135
68. Julia Mann către Heinrich, 4.01.1905, *Ich spreche,* pag. 134
69. Julia Mann către Heinrich, 4.01.1905, *Ich spreche,* pag. 136
70. Julia Mann către Heinrich, 4.01.1905, *Ich spreche,* pag. 136

71. Julia Mann către Heinrich, 7.01.1905, *Ich spreche,* pag. 138
72. Julia Mann către Heinrich, 7.01.1905, *Ich spreche,* pag. 138
73. Julia Mann către Heinrich, 16.02.1905, *Ich spreche,* pag. 146
74. Julia Mann către Heinrich, 16.02.1905, *Ich spreche,* pag. 143
75. Julia Mann către Heinrich, 16.02.1905, *Ich spreche,* pag. 144
76. Julia Mann către Heinrich, 16.02.1905, *Ich spreche,* pag. 144
77. Julia Mann către Heinrich, 16.02.1905, *Ich spreche,* pag. 145
78. Julia Mann către Heinrich, 16.02.1905, *Ich spreche,* pag. 145
79. Julia Mann către Heinrich, 16.02.1905, *Ich spreche,* pag. 145
80. Julia Mann către Heinrich, 16.02.1905, *Ich spreche,* pag. 146
81. Julia Mann către Heinrich, 16.02.1905, *Ich spreche,* pag. 146
82. Julia Mann către Heinrich, 16.02.1905, *Ich spreche,* pag. 146
83. Julia Mann către Heinrich, 16.02.1905, *Ich spreche,* pag. 146
84. Hedwig Pringsheim către Maximilian Harden, 15.02.1905, foaia 29/30
85. T.M. către Heinrich, 23.12.1904, *Briefw.,* pag. 54

Capitolul 3

1. T.M. către Heinrich, 20.11.1905, *Briefw.,* pag. 62
2. Vezi *Memoiren,* pag. 30
3. Comp. Jochen Eigler, *Ärzte,* pag. 25
4. T.M. către Ida Boy-Ed, 3.09.1905, Boy-Ed, pag. 157
5. XI, 470; *Little Grandma*
6. Elisabeth Mann-Borgese într-un interviu dat ziarului FRANKFURTER ALLGEMEINE SONNTAGSZEITUNG, 4.11.2001
7. XI, pag. 470
8. Hedwig Pringsheim către Maximilian Harden, 22.06.1905, foaia 33/34
9. T.M. către Heinrich, 20.11.1905, *Briefw.,* pag. 63
10. T.M. către Ida Boy-Ed, 11.11.1905, *Boy-Ed,* pag. 158
11. T.M. către Ida Boy-Ed, 11.11.1905, *Boy-Ed,* pag. 158
12. Hedwig Pringsheim către Maximilian Harden, 23.01.1906, foaia 60
13. Klaus Pringsheim, *Nachtrag zu Wälsungenblut* (în: NEUE ZÜRCHER ZEITUNG, 16.12.1961)
14. Ibidem
15. Hedwig Pringsheim către Maximilian Harden, 12.03.1906, foaia 63
16. Hedwig Pringsheim către Maximilian Harden, 23.03.1906, foaia 64
17. Hedwig Pringsheim către Maximilian Harden, notă în caietul de însemnări, 22.05.1910
18. T.M. către Heinrich, 1.04.1909, *Briefw.,* pag. 98
19. Erika Mann, *Der kleine Bruder und der große* (în: *Ozean,* pag. 462)
20. Hedwig Pringsheim, notă în caietul de însemnări, 6.06.1910

21. Hedwig Pringsheim, notă în caietul de însemnări, 7.06.1910
22. Hedwig Pringsheim către Maximilian Harden, 28.05.1909, foaia 176
23. Către Dagny Langen-Sautreau, 13.05.1909, Wiedemann, pag. 31
24. Anexă la anunțul publicitar din NEUE RUND-SCHAU, caiet 7, iulie 1914
25. *Kind,* pag. 13
26. Monika Mann, *Vergangenes,* pag. 31
27. Hansen/Heine, pag. 28 și urm.
28. *Kind,* pag. 33/34
29. Hedwig Pringsheim către Dagny Langen-Sautreau, 23.06.1908, Wiedemann, pag. 29
30. Hedwig Pringsheim către Dagny Langen-Sautreau, 8.03.1907, Wiedemann, pag. 26
31. Hedwig Pringsheim către Dagny Langen-Sautreau, 15.11.1909, Wiedemann, pag. 33
32. Hedwig Pringsheim, notă din caietul de însemnări, 27.03.1911
33. Hedwig Pringsheim, notă din caietul de însemnări, 15.03.1913
34. Hedwig Pringsheim, notă din caietul de însemnări, 22.08.1911
35. Hedwig Pringsheim, notă din caietul de însemnări, 26.08.1911
36. Hedwig Pringsheim, notă din caietul de însemnări, 5.01.1912
37. Hedwig Pringsheim, notă din caietul de însemnări, 17.01.1912
38. Hedwig Pringsheim, notă din caietul de însemnări, 21.02.1912

39. Virchow, *Zauberberg,* pag. 167
40. *Memoiren,* pag. 78
41. Virchow, *Zaubeberg,* pag. 179
42. Către Christian Virchow, 4.07.1970
43. Hedwig Pringsheim, notă din caietul de însemnări, 11.03.1912
44. Hedwig Pringsheim, notă din caietul de însemnări, 12.03.1912
45. Hedwig Pringsheim, notă din caietul de însemnări, 14.03.1912
46. Hedwig Pringsheim, notă din caietul de însemnări, 18.03.1912
47. Hedwig Pringsheim, notă din caietul de însemnări, 22.03.1912
48. Vezi Virchow, *Zauberberg,* pag. 172 şi urm.
49. Hedwig Pringsheim, notă din caietul de însemnări, 13.06.1912
50. Hedwig Pringsheim către Maximilian Harden, 2.08.1912, foaia 228-230
51. III, 14, *Zauberberg*
52. III, 61
53. III, 73
54. III, 74
55. Hedwig Pringsheim către Maximilian Harden, 18.10.1912, foaia 234
56. Hedwig Pringsheim, notă din caietul de însemnări, 5.10.1912
57. Hedwig Pringsheim, notă din caietul de însemnări, 15.11.1912
58. Hedwig Pringsheim, notă din caietul de însemnări, 13.11.1913
59. Hedwig Pringsheim, notă din caietul de însemnări,

21.12.1913
60. Hedwig Pringsheim, notă din caietul de însemnări, 3.01.1914
61. Hedwig Pringsheim, notă din caietul de însemnări, 23.11.1914
62. Hedwig Pringsheim, notă din caietul de însemnări, 2.12.1912
63. Hallgarten, *Schatten,* pag. 46
64. *Kind,* pag. 35
65. Hedwig Pringsheim, notă din caietul de însemnări, 24.07.1915
66. Golo Mann, *Jugend,* pag. 32
67. Klaus Mann, *Kind,* pag. 51
68. Ibidem, pag. 51
69. Golo Mann, *Jugend,* pag. 32
70. Hedwig Pringsheim către Maximilian Harden, 14.01.1918, foaia 452
71. Monika Mann, *Vergangenes,* pag. 16 și urm.
72. Hedwig Pringsheim către Maximilian Harden, 13.02.1918, foaia 454
73. Golo Mann, *Jugend,* pag. 35
74. Hedwig Pringsheim către Maximilian Harden, 27.03.1915, loc. cit., foaia 314
75. Hedwig Pringsheim către Maximilian Harden, 12.06.1915, foaia 321
76. Hedwig Pringsheim către Maximilian Harden, 27.066.1915, foaia 323
77. Hedwig Pringsheim către Maximilian Harden, 27.06.1915, foaia 323-325
78. Hedwig Pringsheim către Maximilian Harden, 13.12.1915, foaia 344
79. Hedwig Pringsheim către Maximilian Harden,

19.09.1915, foaia 327/328
80. VIII, 1072/1073, *Gesang vom Kindchen*
81. TB, 10.01.1919
82. TB, 18.03.1919
83. VIII, 1074
84. TB, 13.11.1918
85. TB, 11.09.1918
86. TB, 17.09.1918
87. TB, 28.09.1918
88. TB, 30.09.1918
89. TB, 28.09.1918
90. TB, 21.04.1919
91. TB, 21.04.1919
92. TB, 21.04.1919
93. TB, 22.04.1919
94. XI, 144
95. Vezi scrisoarea către Erika, 26.04.1926: „cert este că o femeie cu atât de puțini copii câți am eu acum poate fi pe drept cuvânt numită *orba*."

Capitolul 4

1. Hedwig Pringsheim către Maximilian Harden, 30.06.1921, foaia 519
2. TB, 15.08.1920
3. Monika Mann, *Vergangenes,* pag. 53
4. Ibidem, pag. 30
5. Klaus Mann, *Kind,* pag. 34
6. Klaus Mann, *Kind,* pag. 74
7. Klaus Mann, *Das Bild der Mutter* (în: *Eltern,* pag. 323)
8. Către Thomas Mann, 12.02.1920
9. Către Thomas Mann, 13.09.1920

10. Către Erika, 26.09.1920
11. Către Erika, 26.09.1920
12. Către Erika, 26.09.1920
13. TB, 28.06.1921
14. Vezi recenzia lui Thomas Mann: *Eine Liebhaber-aufführung im Hause Mann,* XI, 350/351
15. Hallgarten, *Schatten,* pag. 106
16. *Kinder-Theater, Blitze,* pag. 56
17. Thomas Mann către Paul Geheeb, 20.05.1923
18. SÜDDEUTSCHE ZEITUNG, 23.07.1963
19. Către Erika și Klaus, 1.01.1928
20. Către Erika, 4.07.1924
21. Către Erika, 10.06.1922
22. Către Erika, 10.06.1922
23. Către Erika, 4.07.1924
24. Către Erika, 4.07.1924
25. Către Erika, 4.07.1924
26. Către Paul Geheeb, 20.08.1922
27. Thomas Mann către Paul Geheeb. 4.05.1925
28. Golo, *Jugend,* pag. 25
29. Către Erika, 22.07.1922
30. *Jugend,* pag. 119
31. *Jugend,* pag. 121
32. Către Erika, 9.09.1925
33. Monika Mann, *Vergangenes,* pag. 14
34. Ibid., pag. 14/15
35. Ibid., pag. 15
36. Ibid., pag. 39/40
37. Către Erika, 5.10.1924
38. VIII, 626
39. VIII, 625
40. Către Erika, 10.05.1922

41. Către Erika, 8.02.1928
42. VIII, 622
43. Către Thomas Mann, 31.06.1920
44. Hedwig Pringsheim către Maximilian Harden, 6.07.1906, foaia 74
45. Către Thomas Mann, 12.02.1920
46. Către Thomas Mann, 23.02.1921
47. Către Thomas Mann, 23.01.1921
48. TB, 19.02.1938
49. Către Thomas Mann, 2.10.1920
50. Către Thomas Mann, 5.09.1920
51. Către Thomas Mann, fără dată (imediat după sosirea la Casa Stillach/Oberstdorf) 1920
52. Către Thomas Mann, 31.06.1920
53. Către Thomas Mann, 16.06.1920
54. Către Thomas Mann, 22.09.1920
55. Către Thomas Mann, 16.09.1929
56. Klaus Mann, *Kind,* pag. 24
57. Către Erika, 15.12.1924
58. Către Erika, 5.06.1926
59. Către Erika, 6.05.1926
60. Către Erika, 25.08.1926
61. Către Erika, 7.01.1926
62. Către Erika, 7.01.1926
63. Către Erika, 26.10.1925
64. Către Erika, 20.01.1925
65. Către Erika, 8.02.1928
66. Citat după Spangenberg, pag. 76
67. Către Erika și Klaus, 27.06.1922
68. Către Erika, 17.01.1925
69. Către Erika, 12.08.1924
70. Către Erika, 8.12.1924

71. Către Erika, 3.10.1927
72. Către Erika, 21.03.1925
73. Hedwig Pringsheim către Dagny Sautreau, 24/26.12.1924, Wiedemann, pag. 47
74. Către Erika, din Paris, 10.05.1931
75. Către Erika, din Rauschen, 31.01.1929
76. Către Erika, 31.01.1929
77. Către Erika, 26.08.1925
78. Către Erika, 31.08.1925
79. Către Erika, 22.08.1926
80. Către Erika, 31.01.1921
81. Către Erika, 5.08.1927
82. Către Erika, 22.08.1927
83. Către Erika, 19.10.1927
84. Către Erika, 19.10.1927
85. TB, 16.07.1950
86. IX, 792/793
87. TM către Klaus și Erika, 19.10.1927, *Zauberer,* pag. 71/72
88. X, 206
89. X, 201
90. TB, 20.02.1942
91. TB, 6.03.1951
92. Către Erika, din Stockholm, 13.12.1929
93. Către domnul Kampmann, München, 6.05.1930
94. Către Erika, 16.04.1925
95. Către Erika, 20.04.1925
96. Către Ida Herz, 6.05.1932
97. Hedwig Pringsheim către Dagny Langen-Sautreau, 24/26.12.1924, Wiedemann, pag. 47
98. Către Erika, din Timmendorf/Marea Baltică, 11.08.1921

99. Către Erika, 25.03.1926
100. Către Erika, 27.08.1929
101. Către Erika, 17.7.1930
102. Către Erika, 28.08.1930
103. Către Erika, din Nidden, 9.08.1931
104. Către Erika, din Nidden, 9.08.1931
105. Către Erika, 22.08.1927
106. TB, 7.05.1919
107. TB, 7.05.1919
108. TB, de ex. 7.10.1945
109. Lista este citată după autobiografia Constanzei Hallgarten intitulată *Als Pazifistin in Deutschland,* pag. 10/11
110. Citat după Klaus Mann, *Wendepunkt,* pag. 291

Capitolul 5

1. Erika Mann, *Der Dennoch Fasching* (în: *Blitze,* pag. 106)
2. Klaus Mann, TB, 6.02.1933
3. Klaus Mann, TB, 10.02.1933
4. III, 11
5. TB, 29.10.1952
6. Klaus Mann, TB, 28.02.1933
7. Către Erika, din Bruxelles, 16.02.1933
8. Către Erika, din Bruxelles, 16.02.1933
9. Către Erika, 24.02.1933
10. *Memoiren,* pag. 96
11. Către Erika, 24.02.1933
12. Alfred Döblin către Oskar Loerke, Kreuzlingen, 4.03.1933, *Dichter,* pag. 242
13. Către Erika, 24.02.1933

14. TB, 15.03.1933
15. TB, 17.03.1933
16. TB, 18.03.1933
17. TB, 15.03.1933
18. Erika către Klaus, 30.03.1933
19. Hedwig Pringsheim către Katia, 24.03.1933
20. Hedwig Pringsheim către Katia, 26.03.1933
21. TB. 27.03.1933
22. Către Ida Herz, Lugano, 27.04.1933
23. Vezi și Jürgen Kolbe, *Heller Zauber,* pag. 414-417, și Golo Mann, *Jugend,* pag. 522-527
24. Golo Mann, *Jugend,* pag. 523
25. TB, 8.04.1933
26. Către Klaus, 16.04.1933
27. TB, 14.04.1933
28. Către Klaus, 16.04.1933
29. TB, 19.04.1933
30. Ernst Penzoldt către Katia, München, fără dată
31. Hedwig Pringsheim către Katia, 19.04.1933
32. Copia unei scrisori a lui Alfred Pringsheim; anexă la scrisoarea lui Hedwig Pringsheim către Katia, 19.04.1933
33. Hedwig Pringsheim către Katia, 19.04.1933
34. Vezi TB, 21.04.1933
35. TB, 26.04.1933; pentru cele ce urmează comp. TB, 28.04.1933
36. Vezi TB, 30.04.1933
37. TB, 30.04.1933
38. *Schickele, TB,* pag. 1050
39. TB, 10.05.1933
40. TB, 8.05.1933
41. TB, 9.05.1922

42. TB, 15.05.1933
43. TB, 17.05.1933
44. TB, 31.05.1933
45. TB, 12.06.1933
46. TB, 15.06.1933
47. Hedwig Pringsheim către Katia, 21.06.1933
48. Hedwig Pringsheim către Katia, 6.07.1933
49. Hedwig Pringsheim către Katia, 8.07.1933
50. Hedwig Pringsheim către Katia, 11.07.1933
51. Hedwig Pringsheim către Katia, 21.07.1933
52. Erika către Klaus, 25.07.1933
53. *Schickele, TB,* 4.08.1933, pag. 1051
54. *Schickele, TB,* 4.08.1933, pag. 1051/1052; comp. și *Memoiren,* pag. 106
55. *Schickele, TB,* 4.08.1933, pag. 1052
56. Hedwig Pringsheim către Katia, 25.08.1933
57. Hedwig Pringsheim către Katia, 25.08.1933
58. TB, 22.09.1933
59. Kesten, *Meine Freunde,* pag. 51
60. Humm, *Rabenhaus,* pag. 40
61. Vezi Sprecher, *Exil,* pag. 24/25
62. Hedwig Pringsheim către Katia, 11.10.1933
63. Hedwig Pringsheim către Katia, 18.12.1933
64. TB, 30.10.1933
65. TB, 31.10.1933
66. Ibidem
67. TB, 25.11.1933
68. Hedwig Pringsheim către Katia, 1.11.1933
69. Hedwig Pringsheim către Katia, 14.11.1933
70. Erika către Klaus, 9.10.1933
71. TB, 8.12.1933
72. TB, 8.12.1933

73. *Schickele, TB,* 11.12.1933, pag. 1060
74. Către Klaus, 5.09.1934
75. Către Alfred Neumann, 1.04.1935
76. Către Alfred Neumann, 1.04.1935
77. NEUE ZÜRCHER ZEITUNG, 18.01.1936, XI, 787
78. Erika către Klaus, 28.09.1933
79. Erika către Thomas Mann, 19.01.1936, *Zauberer,* pag. 91-93
80. Katia către Erika, 21.01.1936, *Zauberer,* pag. 93-96; citate la pag. 94 și 96
81. Către Liesl Frank, 16.06.1936
82. Erika către Thomas Mann, 6.02.1936, *Zauberer,* pag. 106
83. Katia către Klaus, 1.02.1936
84. Către Alfred Neumann, 28.10.1936
85. Către Klaus și Erika, 29.10.1936
86. Vezi: Sprecher, *Exil,* pag. 26
87. Citat după Grossmann, *Emigration,* pag. 71
88. Hedwig Pringsheim către Katia, 25.08.1935
89. Hedwig Pringsheim către Katia, 23.08.1933
90. Hedwig Pringsheim către Katia, 16.09.1935
91. Hedwig Pringsheim către Katia, 6.10.1937
92. Hedwig Pringsheim către Katia, 5.02.1938
93. Declarație făcută de Katia Mann lui Inge Jens, 1960
94. Acesta este titlul unui eseu al diplomatului și scriitorului britanic Harold Nicolson despre „uimitoarea familie“ Mann.
95. René Schickele către Annette Kolb, 4.11.1936, *Briefe im Exil,* pag. 250
96. René Schickele către Annette Kolb, 16.04.1936, ibidem pag. 279
97. René Schickele către Annette Kolb, 14.09.1936, ibi-

dem pag. 280
98. Către Klaus, 24.03.1935
99. Către Klaus, 26.10.1937
100. Vezi: către Klaus, 24.03.1936
101. Hedwig Pringsheim către Katia, 23.10.1935
102. Hedwig Pringsheim către Katia, 3.08.1934
103. Către Klaus, 12.08.1937
104. Către Klaus, 24.03.1936
105. Către Klaus, 12.08.1937
106. Hedwig Pringsheim către Katia, 12.08.1934
107. Hedwig Pringsheim către Katia, 17.08.1934
108. Hedwig Pringsheim către Katia, 12.08.1934
109. Hedwig Pringsheim către Katia, 19.10.1937
110. Hedwig Pringsheim către Katia, 19.10.1937
111. Hedwig Pringsheim către Katia, 7.01.1938
112. Către Klaus, 2.10.1935
113. Către Ida Herz, 3.08.1938
114. Către Klaus, 9.11.1936
115. Vezi TB, 28 și 29.11.1936
116. Către Klaus, 28.05. 1937
117. Către Klaus, 28.05.1937
118. Către Klaus, 4.06.1937
119. Annette Kolb către René Schickele, 3.09.1934, *Briefe im Exil,* pag. 337
120. Annette Kolb către René Schickele, 6.09.1934, ibid. pag. 338
121. René Schickele către contesa Iise Seilern, 11.06.1936, *Schickele, TB,* pag. 1236
122. Sprecher, *Zürich,* pag. 53/54
123. Erich Ebermeyer, *Deutschland,* pag. 25. Notă din 20.02.1936
124. Către Klaus, 17.12.1936

125. Către Klaus, 12.08.1937
126. Monika Mann, *Vergangenes,* pag. 12/13
127. TB, 27.06.1938

Capitolul 6

1. De la Agnes Meyer, 15.05.1937, *Vaget,* pag. 78. („Este mai bine să mă prezint: sunt soția lui Eugene Meyer, proprietarul și editorul ziarului WASHINGTON POST și fost director al Băncii Federale Americane")
2. De la Agnes Meyer, 15.05.1937, *Vaget,* pag. 78 („Ziarul nostru este citit în fiecare dimineață de întreaga administrație – de la președinte în jos.")
3. TB, 2.03.1942
4. Formulă ocazională, întrebuințată de Thomas Mann adeseori când vorbea despre Agnes Meyer
5. Către Agnes Meyer, 21.03.1938, *Vaget,* pag. 116
6. Katia către Gumpert, 26.07.1939
7. De la Agnes Meyer, 11.12.1939, *Vaget,* pag. 184
9. Către Klaus, 19.08.1943
10. *Vaget,* pag. 808 („Katia era, poate, dificilă, dar era necesară".)
11. *Vaget,* pag. 808 („zilele intimității netulburate")
12. *Vaget,* pag. 808 („cerberul din fața ușii")
13. *Vaget,* pag. 808 („Trebuie să subliniez că doamna Katia nu era niciodată prezentă când domnul Mann și cu mine voiam să ne vizităm. Unii dintre prietenii săi de sex masculin se plângeau că era imposibil să se întrețină cu Thomas Mann deoarece nu puteau sta de vorbă cu el decât în prezența soției sale. Pentru mine asta nu a reprezentat niciodată o problemă.")

14. Către Klaus, 13.06.1944
15. Către Erich von Kahler, 29.03.1938
16. Către Erich von Kahler, 18.07.1940
17. Către Hermann Kesten, 28.08.1940
18. Către Hermann Kesten, 28.12.1940
19. Către Hermann Kesten, 30.01.1940
20. Către Hermann Kesten, 30.01.1940
21. Către Hermann Kesten, 5.12.1941
22. Erich von Kahler către Katia Mann, 15.07.1941
23. Către Hermann Kesten, 7.08.1941
24. Hedwig Pringsheim către Katia, 14.11.1939
25. Vezi: *Jugend,* pag. 536
26. Hedwig Pringsheim către Katia, 10.12.1939
27. Hedwig Pringsheim, notă din caietul de însemnări, 31.10.1939
28. Hedwig Pringsheim către Katia, 5.12.1939
29. Către Agnes Meyer, 25.10.1946, *Vaget,* pag. 668
30. Hedwig Pringsheim către Katia, 19.02.1940
31. Către Klaus, 24.04.1943; către Monika, 24.09.1940 precum și cu alte ocazii
32. Către Klaus, 24.09.1940
33. TB, 28.10.1940
34. Către Molly, 25.03.1941 („Chiar că nu ai nici putere și nici energie să te apuci de ceva nou. – Pentru biata Moni a fost un adevărat șoc să trebuiască să renunțe la mica ei existență reglementată și ocrotită de familie – deși sunt de acord cu tine că viața familială nu este potrivită pentru ea –; a fost pusă din nou în situația să simtă că nu își are nicăieri locul, [...], într-adevăr, nu există nimic ce să fie croit pe măsura ei, aceasta este tragedia“.)
35. Citat după Schnauber, pag. 105

36. TB, 24.03.1940
37. Către Molly, 5.02.1941 („Draga mea Molly, nici nu îți pot spune cât de tare simt lipsa ta. Căci dacă rememorez toate prieteniile din viața mea – din păcate – atât de lungă, trebuie să-mi mărturisesc că nu am avut niciodată o prietenă pe care să o iubesc *cu adevărat*. Iar acum, când am, în fine, parte de această fericire, împrejurările îmi sunt atât de potrivnice.")
38. Către Molly, 31.07.1944 („Draga mea Molly, sunt o femeie bătrână și însingurată, dar foarte fericită de a fi găsit, la apusul vieții, o prietenă ca tine. Nu am avut niciodată mulți prieteni, iar pe puținii pe care i-am avut i-am pierdut din cauza împrejurărilor vitrege. Când am fost transplantați la Princeton, m-am așteptat să am parte doar de cunoscuți, și trebuie să binecuvântez ziua în care doamnei Gauss i-a trecut prin minte să te roage să-mi dai o mână de ajutor la rezolvarea corespondenței în limba engleză.")
39. Către Molly, 30.11.1941 („De ce nu am cumpărat-o noi? Nu ar fi trebuit să plecăm niciodată din Princeton")
40. Către Molly, 27.10.1942 („Mă supără într-adevăr să văd că legătura dintre noi s-a întrerupt în felul acesta; în momentul de față se pare că *eu* sunt mai mult sau mai puțin vinovată de acest lucru. Dar pot să te asigur că atitudinea mea față de tine nu s-a schimbat cu nimic și că simt față de tine aceeași afecțiune profundă și caldă pe care am avut-o la Princeton. Îmi dau perfect seama că asta este situația în ceea ce mă privește. Firește, nu vreau să spun că *tu* ai avea ceva împotriva mea, ci că în viața ta au inter-

venit anumite schimbări, așa încât în ea nu mai este loc pentru acea prietenie pe care o simțeai mai demult față de mine. Poate că războiul este acela care te preocupă atât de mult, sau poate că ai și alte supărări despre care nu vrei să-mi scrii.")

41. Către Molly, 5.02.1941 („În limba germană aș putea scrie scrisori atât de frumoase!")
42. Către Molly, 5.02.1941
43. TB, 2.03.1942
44. Către Molly, 15.10.1941 („Cred că nu vom mai avea niciodată parte de o primire atât de încântătoare.")
45. Către Molly, 5.02.1941 („Omul ăsta mi-a distrus frizura pentru luni întregi de acum înainte".)
46. Către Molly, 13.01.1941 („Am avut două zile foarte mondene cu prietenii noștri bogați – nu chiar rele dar foarte obositoare. Conferința a fost un succes real, dar biata Mrs. Meyer a trecut prin cazne îngrozitoare fiindcă [conferința] a fost atât de categorică iar «cel mai renumit dintre pământeni» [i.e. Thomas Mann] s-ar fi putut compromite în oarecare măsură. De Crăciun, [ea] a primit o mantie nouă și frumoasă din blană, dintr-un material atât de rar și costisitor, încât nu-i cunoșteam nici măcar numele, ceva ce aducea a *Fischer,* așa că în vechea mea blană de astrahan arătam alături de ea ca o adevărată cerșetoare"... „După conferință am venit aici și am luat un dejun îmbelșugat împreună cu amfitrioana [Eleanor Roosevelt]. Ea este într-adevăr foarte simpatică și amabilă și, în plus, extrem de inteligentă și activă. Mâine dimineață este vorba să luăm micul dejun împreună cu președintele.")
47. Către Erich von Kahler, 23.12.1941

48. În l. engleză în original; către Molly, 25.02.1941: „the frivolous old Mann's ruined themselves" (Bătrânii și nechibzuiții de soți Mann s-au ruinat)
49. Către Molly, 25.03.1941 („Firește că nu-l putem incrimina pe bietul Tommy, care se bazează atât de mult pe competențele economice ale soției sale. [...]. Dar chiar dacă nu se va produce o catastrofă financiară, *nu* mă pot felicita pentru hotărârea luată de noi. Am părăsit Princeton într-adevăr cu inima grea și, fără să vreau, trebuie să constat mereu că a fost o greșeală din partea noastră.")
50. Către Molly, 22.02.1942 („sunt pretențioși, neinstruiți și morocănoși, și este neplăcut să auzi vocile lor germane")
51. Către Molly, 26.01.1943 („De două ori m-am deplasat în cel mai negru cartier de negri din Los Angeles ca să-i aduc direct de acolo, ceea ce m-a costat rația de benzină pentru două săptămâni. Dar acum [ea] este aici, atunci când nu are liber, ceea ce se întâmplă, firește, în cea mai mare parte a săptămânii. Și, firește că trebuie tratată cu cea mai mare solicitudine, radioul *meu* se află pe noptiera *ei,* soțul ei este bine-venit ori de câte ori dorește să vină, iar când pleacă acasă îi dau ultimele ouă – dar cu toate acestea suntem fericiți că o avem; pentru mine este o mare ușurare.")
52. Către Erich von Kahler, 6.06.1942
53. *Memoiren,* pag. 131/132
54. Spalek/Strelka, pag. 35
55. Către Klaus, 2.09.1943
56. Către Erich von Kahler, 23.12.1941
57. Către Molly, 25.06.1942 („Frido este un băiețaș fer-

mecător și drăgălaș, dar uneori atât de necrescut încât zău nu mai știu cum să-l strunesc. Un copil de vârsta sa, care nu te înțelege, este foarte greu de convins să facă sau să nu facă ceva, iar talentul meu pedagogic se dovedește a fi ineficient. Nu îmi mai amintesc cum am procedat cu proprii mei copii, dar, în realitate, nici rezultatele nu au fost prea strălucite.")

58. Către Klaus, 11.01.1942
59. Către Molly, 24.03.1942 („Ultimele raiduri aeriene britanice au fost într-adevăr mărețe, mai ales pentru cineva care îi urăște atât de profund pe germani ca mine! Ai perfectă dreptate, ura este o necesitate în această perioadă. Cred că oamenii care nu sunt în stare să urască nu sunt în stare nici să iubească, iar satisfacția atât de des afișată în legătură cu lipsa sentimentului de ură mă înnebunește.")
60. Annette Kolb către René Schickele, 12.07.1934, *Briefe im Exil,* pag. 130
61. Hedwig Pringsheim către Katia, 11.04.1940
62. Către Molly, 2.06.1942 („Nu am nici un pic de compasiune pentru germani. Dacă cineva a meritat să fie pedepsit, cu siguranță că ei sunt aceștia. Mr. Churchill a spus astăzi că asupra orașelor germane se va abate executarea unei sentințe divine de asemenea proporții cum nu s-a mai pomenit în lumea întreagă. Iată adevărata Nemesis: ca ei să fie distruși cu aceleași mijloace despre care credeau că le sunt rezervate exclusiv lor pentru a subjuga celelalte popoare. Am putea aproape spune că s-a restabilit dreptatea imanentă de a cărei existență am avut în ultimii ani de atâtea ori motive să ne îndoim.")

63. Hedwig Pringsheim către Katia Mann, 13.10.1940
64. Hedwig Pringsheim către Katia Mann, 8.12.1941
65. Către Molly, scrisoare nedatată de la finele lui iulie / începutul lui august 1942 („Mi-am pierdut mama. A fost o tragedie că i-a supraviețuit tatălui meu fără ca o persoană pe care o iubea să se fi aflat alături de ea.“)
66. Către Molly, 27.10.1942 („Tu ești cu mult mai tânără decât mine; viața are cu totul alte aspecte și probleme în tot ce te impresionează sau apasă, iar eu simt o oarecare detașare din partea ta.“)
67. Către Molly, scrisoare nedatată de la finele lui iulie / începutul lui august 1942 („De săptămâni întregi nu avem nici un ajutor în casă, iar hotelul este plin: cu Klaus, Golo, Erika și Fridolin; în plus, și Monika ia masa la noi. Erika se ocupă de gătit, Golo spală minunat vesela și este grădinar; dar pentru biata amfitrioană – care răspunde, ea singură, de bunăstarea celui mic – rămân încă destule de rezolvat și simt că de-abia mai reușesc să fac față.“)
68. Către Klaus, 17.12.1942
69. Către Klaus, 24.04.1943
70. Către Klaus, 3.03.1943, 22.04.1943, și altele
71. Către Klaus, 22.04.1943
72. Către Molly, 15.08.1943 („Nu aș fi crezut niciodată că voi avea trei copii în uniformă, dar este un lucru firesc și normal, și așa cum trebuie să fie.“)
73. Către Klaus, 21.03.1944
74. Către Klaus, 12.04.1944
75. Către Molly, 22.04.1944 („Firește că nu am obiecții și nu mă plâng că am și eu aceeași soartă ca alte milioane de femei care sunt afectate personal.

Desigur, nu mă plâng nici fiindcă aș avea cea mai mică îndoială în ceea ce privește înfrângerea Germaniei [...], dar prețul va fi, în orice caz, foarte ridicat – nu poate nimeni să știe ce vor mai face monștrii ăștia înainte de a fi fost distruși. În afară de aceasta, problemele care vor apărea *după* victorie par atât de complicate, aproape insolubile, încât îmi vine greu să privesc spre viitor cu optimism.")

76. Către Klaus, 2.09.1943
77. Către Klaus, 2.09.1943
78. Către Klaus, 20.10.1948
79. Către Klaus, 29.08.1944
80. Către Klaus, 6.11.1948
81. Către Klaus, 10.02.1945
82. Către Erich von Kahler, 6.06.1942
83. Titlul primului capitol din cartea autobiografică a lui Frido Mann, *Professor Parsifal*
84. Către Klaus, 15.06.1943
85. Către Klaus, 30.07.1944
86. Către Klaus, 29.04.1942
87. Către Klaus, 19.12.1944
88. Către Klaus, 19.12.1944
89. Către Klaus, 19.12.1944
90. Către Klaus, 1.06.1945
91. Către Klaus, 28.01.1945
92. TB, 8.05.1945
93. TB, 7.05.1945
94. Către Klaus, 28.01.1945
95. Către Klaus Pringsheim, 26.03.1952
96. Către Molly, 31.10.1945 („Îmi este cam dor de bunul și vechiul Princeton, dar nu de nefericita Europă care nu mai există. [...]. Sunt prea bătrână și am

văzut prea multe pentru ca să mai pot fi animată de elanuri optimiste.“)
97. Către Klaus, 19.05.1944
98. Către Klaus, 19.05.1944
99. Către Klaus, 27.06.1945
100. Către Klaus, 5.11.1945
101. Către Klaus, 5.11.1945
102. Către Klaus, 27.9.1947
103. Către Klaus, 25.7.1945
104. O frecventă plângere a Katiei Mann, preluată probabil, ca figură de stil, de la Jakob Wassermann: „deși, după cum obișnuia să spună răposatul Wassermann, sunt «prea adânc înrădăcinată în concret».“ Către Erich von Kahler, 19.01.1952
105. Către Klaus, 4.01.1946
106. Către Klaus, 4.01.1946
107. Către Klaus, 19.04.1945
108. Către Klaus Pringsheim, 12.03.1952
109. Către Klaus, 5.10.1947
110. Către Klaus, 1.06.1945
111. Către Klaus, 4.01.1946
112. Către Klaus, 10.04.1946
113. Erika către Klaus, scrisoare nedatată, din aprilie 1946
114. X, 5313; *Pentru Alfred Neumann*
115. Către Alfred Neumann, 10.04.1946
116. Cablogramă nedatată către Klaus – după sosirea la Chicago, cu scurt timp înainte de operație („Starea generală a pacientului foarte bună, nu are habar de gravitatea cazului său.“)
117. TB, 28.05.1946
118. TB, 28.05.1946

119. Către Molly, 26.01.1943 („o grămadă de obligații mărunte, lipsite de importanță")
120. Formulă de persiflare la adresa terminologiei utilizate de Agnes Meyer; Katia recurge adeseori la ea când li se adresează prietenilor apropiați; de ex. într-o scrisoare către Viktor Mann, 27.11.1948
121. Către Klaus, 11.07.1943
122. Către Klaus, 22.11.1948
123. Către Klaus Pringsheim, 30.07.1946
124. Către Klaus, 11.01.1942
125. Către Viktor Mann, 25.07.1948
126. TB, 22.05.1949
127. Către Nelly Mann, 12.03.1949
128. Către Viktor Mann, 24.02.1947
129. TB, 24.7.1947
130. TB, 27.07.1947
131. Către Klaus, 3.09.1947
132. Către Klaus, 23.07.1947
133. Către Klaus Pringsheim, 3.09.1952
134. Către Klaus, 23.9.1945
135. Către Erika Pfeiffer-Belli, 30.01.1950
136. Către Erika, 4.08. 1949, *Br./Antw.,* pag. 266
137. Către Viktor Mann, 24.11.1946
138. Către Klaus Pringsheim, 19.11.1951
139. Către Klaus Pringsheim, 12.03.1952
140. Către Martin Gumpert, 20.10.1953
141. Către Klaus Pringsheim, 16.09.1953
142. Către Klaus, 9.06.1939
143. Către Klaus, 30.07.1939
144. Către Klaus Pringsheim, 26.11.1953
145. TB, 26.03.1953 („După cum v-am spus, suntem constrânși să fim mari")

146. Către Klaus Pringsheim, 21.09.1952
147. Către Klaus Pringsheim, 24.02.1964
148. Către Klaus Pringsheim, 16.11.1952
149. TB, 29.10.1952
150. TB, 4.07.1953
151. Către Ida Herz, 27.03.1955
152. Către Klaus Pringsheim, 16.11.1952
153. Către Klaus Pringsheim, 16.11.1952
154. TB, 24.12.1954
155. TM către Lion Feuchtwanger, 31.05.1953, Feuchtwanger, *Briefwechsel mit Freunden,* voi. 1, pag. 150
156. Către Klaus Pringsheim, 15.06.1953
157. Către Ida Herz, 3.09.1953
158. TB, 29.01.1954
159. TB, 15.04.1954
160. TB, 15.04.1954
161. TB, 16.07.1954
162. Către Molly, 9.01.1955 („vizita de vis"... „Mica farfurie de argint pe care mi-ai făcut-o cadou la un moment dat, la Princeton, se află în permanență pe masa mea, iar șalul primit de la tine îl port zilnic.")
163. TB, 4.06.1954
164. TB, 11.09.1954
165. Către Klaus Pringsheim, 6.12.1954
166. Către Klaus Pringsheim, 23.08.1954
167. Către Klaus Pringsheim, 23.08.1954
168. TB, 1.05.1953
169. Către Klaus Pringsheim, 18.06.1955
170. Către Klaus Pringsheim, 18.06.1955
171. Către Ida Herz, 23.04.1955
172. TB, 11.07.1955

173. Către Hans Reisiger, 17.07.1955
174. Către Hans Reisiger, 10.08.1955
175. Către Ida Herz, 26.08.1955

Capitolul 7

1. Către Molly, 2.10.1955 („Draga mea Molly, după moartea lui Tommy am primit atâtea scrisori frumoase, dar firește că a ta m-a impresionat mai mult decât toate celelalte și ar fi trebuit să-ți mulțumesc de mult pentru ea. Îmi vine însă atât de greu să scriu, și sunt convinsă că tu îți dai seama cum mă simt. Am știut totdeauna că îi voi supraviețui lui Tommy și că așa trebuie să fie, dar nu am crezut niciodată cu adevărat că va fi așa. Turneul-Schiller a fost atât de triumfal, un fel de răsplată târzie – cred că i-a dat o mare satisfacție, deși [el] a fost toată viața destul de sceptic în ceea ce privește succesul. La Nordwijk s-a simțit mai bine ca niciodată în ultimii ani și a insistat să rezerv de pe acum locuri și pentru anul următor. A fost conștient până în ultima clipă și, deși umbra morții l-a însoțit de-a lungul întregii vieți, sunt sigură că în ziua aceea nu s-a gândit la moarte. A fost într-adevăr o binecuvântare că nu s-a simțit slăbit de puteri; dar încă nu mă pot obișnui cu această despărțire neașteptată după ce am petrecut împreună mai mult de cincizeci de ani. Deocamdată mă aflu pentru două săptămâni la Medi și nepoate, în casa ei frumoasă, și ea face tot ce poate ca să mă redreseze. Toți copiii susțin că au încă nevoie de mine, dar niște copii adulți pot și trebuie să trăiască fără mama lor. Singurul care avea

cu adevărat nevoie de mine nu mai există. Așa că am senzația că viața mea nu prea mai are sens de acum înainte.")

2. Formulă („cel mai renumit dintre pământeni") utilizată adeseori de Katia Mann când vorbea cu prietenii apropiați, pentru a persifla admirația lui Agnes Meyer față de Thomas Mann – de ex. în scrisoarea către Molly din 13.01.1941
3. Către Klaus, 17.10.1943
4. Către Klaus, 23.07.1943
5. Către Bertold Spangenberg, 24.03.1975
6. Așa se autoeticheta Katia de multe ori; vezi de ex. scrisoarea către Klaus Pringsheim din 27.02.1957
7. Către Klaus Pringsheim, 4.10.1955
8. Către Walter Berendson, 23.10.1972
9. Către Walter Berendson, 16.12.1972
10. Către Hans Reisiger, 16.12.1958
11. Către Klaus Pringsheim, 4.10.1955
12. Către Klaus Pringsheim, 11.09.1955
13. Către Klaus Pringsheim, 20.09.1955
14. Către G.B. Fischer, 8.01.1946, *Verleger,* pag. 429
15. Către Klaus Pringsheim, 27.02.1957
16. Cu aceste calificative se autoacuza Katia de multe ori; de ex. în scrisoarea către Klaus Pringsheim din 4.10.1955
17. Către Harry Matter, 25.06.1960
18. Către Martin Gregor-Dellin, 5.08.1964
19. Către Hermann Kesten, 3.01.1956
20. Către Klaus Pringsheim, 5.08.1961
21. Către Klaus Pringsheim, 28.08.1960
22. Către Klaus Pringsheim, 25.02.1964
23. Către Klaus Pringsheim, 5.08.1961

24. Către Klaus Pringsheim, 26.06.1960
25. Către Klaus Pringsheim, 2.05.1957
26. Către Klaus Pringsheim, 10.11.1960
27. Către Klaus Pringsheim, 10.03.1961
28. Către Klaus Pringsheim, 20.01.1963
29. Către Klaus Pringsheim, 1.09.1962
30. Către Klaus Pringsheim, 12.01.1960
31. Către Klaus Pringsheim, 16.11.1963
32. Către Klaus Pringsheim, 14.09.1960
33. Către Klaus Pringsheim, 11.12.1970
34. Către Klaus Pringsheim, 8.02.1968
35. Către Klaus Pringsheim, 11.06.1961
36. Către Klaus Pringsheim, 14.06.1962
37. Către Klaus Pringsheim, 25.03.1964
38. Către Hans Reisiger, 5.11.1963
39. La Shakespeare: „sullen melancholy" [melancolie posacă, ursuză, apăsătoare]
40. Către Klaus Pringsheim, 27.04.1959 precum și cu alte ocazii
41. Către Erich von Kahler, 11.10.1960
42. Către Klaus Pringsheim, 22.12.1957
43. Către Klaus Pringsheim, 28.10.1957
44. NEUE ZÜRCHER ZEITUNG, 16.12.1961
45. Către Klaus Pringsheim. 17.12.1961
46. Către Klaus Pringsheim. 2.10.1962
47. Către Molly, fără dată, 1942 („Într-un anumit fel este într-adevăr cel mai bun copil al meu, și cea mai atașată de bieții și bătrânii ei părinți; în plus, o excepțională mamă, gospodină și soție. Doar că puțin prea activă și am impresia că soțul – căruia îi este secretară, șofer și câte altele încă – profită poate prea mult de activitățile ei ceea ce merge în

detrimentul sănătății ei")
48. Către Klaus Pringsheim, 4.10.1955
49. Către Klaus Pringsheim, 9.01.1959
50. Către Klaus Pringsheim. 9.01.1959
51. Către Klaus Pringsheim, 24.07.1962
52. Către Klaus Pringsheim, 16.12.1958
53. Către Klaus Pringsheim, 25.01.1964
54. Către Klaus Pringsheim, 26.10.1963
55. Către Klaus Pringsheim, 11.05.1966
56. Către Klaus Pringsheim, 29.01.1958
57. Către Klaus Pringsheim, 25.10.1963
58. Frido Mann, *Parsifal,* pag. 130
59. Către Klaus Pringsheim, 25.05.1964
60. Către Klaus, 19.08.1938
61. Către Klaus Pringsheim, 26.08.1956
62. Către Klaus Pringsheim, 24.09.1961
63. Către Klaus Pringsheim. 13.07.1956
64. Către Gustav Hillard-Steinböhmer, 25.11.1956
65. Către Klaus, 24.01.1948
66. Către Klaus Pringsheim, 13.07.1956
67. Către Klaus Pringsheim, 5.08.1961
68. Către Molly, 19.10.1964 („Dacă starea de sănătate a Erikăi ar fi ceva mai bună! Dar [ea] este mai neputincioasă ca niciodată, nu poate face nici un pas singură, iar medicii nu știu ce să mai încerce. Sunt însă de părere că nu-și poate petrece întreaga viață la spital.")
69. Către Klaus Pringsheim, 12.01.1961
70. Denumire dată deseori Erikăi în scrisorile către fratele ei; de exemplu în scrisoarea către Klaus Pringsheim din 28.08.1964
71. Către Klaus Pringsheim, 28.08.1964

72. De la Hermann Kesten, 1.04.1959
73. Către Artur Beul, 25.05.1969
74. Golo Mann către Martin Gregor-Dellin, 9.06.1969
75. Golo Mann către Martin Gregor-Dellin, 12.01.1977
76. Către Klaus Pringsheim, 5.05.1962
77. Către Allan Shenstone, 16.03.1969 („Trebuie să-ți mărturisesc ceva: cu cât îmbătrânesc cu atât simt mai dureros lipsa dragei mele Molly. A fost cea mai bună, cea mai sensibilă prietenă pe care am avut-o vreodată. Sigur că nu mă pot plânge de copiii mei, dar este totuși altceva.")
78. Către Klaus Pringsheim, 26.10.1968
79. Către Klaus Pringsheim, 1.05.1956
80. Către Alice von Kahler, 20.09.1973
81. Către Klaus Pringsheim, 13.12.1959
82. Către Klaus Pringsheim, 29.09.1958
83. Către Klaus Pringsheim, 24.06.1967
84. Către Lotte Klemperer, fără dată (iulie 1973)
85. TB, 4.06.1954
86. Către Klaus Pringsheim, 13.12.1959
87. Către Klaus Pringsheim, 19.08.1966
88. Către Klaus, 10.07.1944
89. Către Walter Berendson, anexă (scrisă cu mână proprie) la scrisoarea de mulțumire din septembrie 1969
90. Către Klaus Jonas, 15.02.1973
91. *Memoiren,* pag. 162
92. Către Klaus Pringsheim, 24.02.1960
93. Către Klaus Pringsheim, 9.01.1959
94. Către Klaus Pringsheim, 18.02.1960
95. „Lui Thomas Mann, marelui poet și umanist, plantați cu ocazia celei de-a 80-a aniversări a sale, de către

prieteni și admiratori devotați din Israel" – Cărțile de onoare de la Keren Kayemeth Leisrael / Fondul național israelian din Ierusalim, Nr. 1474

96. Către Klaus Pringsheim, 31.03.1950
97. XI, 526
98. II, 764, *Lotte im Weimar*
99. Acele cuvinte sunt: „Ce bucurie va fi atunci când se vor trezi, cândva, din nou împreună" (Goethe, *Die Wahlverwandtschaften* [Afinitățile elective], finele capitolului al 18-lea, partea a 2-a, sfârșitul romanului)

Tabel cronologic

– 24 iulie 1883: se naşte, la Feldafing, Katia Pringsheim, al cincilea copil (având un frate geamăn) şi unică fiică a părinţilor ei. Tatăl: profesorul de matematică Alfred Pringsheim; mama: actriţa Hedwig, născ. Dohm, fiica lui Ernst Dohm, redactor al revistei KLADDERADATSCH şi a soţiei sale, militanta pacifistă şi feministă Hedwig Dohm (născ. Schleh).

– Iunie 1901: dă bacalaureatul, ca elevă externă, la *Wilhelmsgymnasium*.

– Din semestrul de iarnă 1901/02 până în semestrul de iarnă 1904/05: studiază matematica şi fizica la Universitatea „Ludwig Maximilian" din München.

– 11 februarie 1905: căsătorie cu Thomas Mann.

– Iunie 1905: surghiunirea în Argentina a fratelui celui mai mare, Erik, din cauza contractării unor datorii (la jocuri de noroc şi de altă natură).

– 9 noiembrie 1905: se naşte primul copil, Erika.

– 18 noiembrie 1906: se naşte al doilea copil, Klaus.

– 1907: construirea unei case la ţară, în localitatea Bad Tölz, ca reşedinţă de vară.

– Începutul anului 1909: moartea fratelui Erik, în Argentina.

– 27 martie 1909: se naşte al treilea copil, Golo.

– 7 iunie 1910: se naşte al patrulea copil, Monika.

– Octombrie 1910: mutarea într-o locuinţă mai mare

din Mauerkircherstraße.

– Mai/iunie 1911: călătorie la Brioni și Veneția împreună cu soțul și cumnatul Heinrich. Plecare precipitată din cauza pericolului unei epidemii de holeră.

– 2-18 septembrie 1911: sejur la Sils Maria, împreună cu părinții.

– 18 ianuarie – 7 martie 1912: cură și tratament la sanatoriul Ebenhausen de lângă München.

– 11 martie – 6 august 1912: din cauza unei bronșite renitente sejur la Davos, la *Waldsanatorium Jessen.*

– 15 noiembrie – 21 decembrie 1913: cură și tratament la Meran.

– 3 ianuarie – 12 mai 1914: cură la un sanatoriu din Arosa.

– 4 ianuarie 1914: mutarea familiei în casa nouă din cartierul Herzogpark (München), Poschingerstraße 1.

– Martie – iunie 1915: epidemie de apendicită; toți copiii plus mama trebuie să se supună intervenției chirurgicale pentru îndepărtarea apendicelui. Klaus se află luni de zile în pericol de moarte.

– 1917: casa din Tölz este vândută în avantajul împrumuturilor de război.

– 24 aprilie 1918: se naște al cincilea copil, Elisabeth.

– 21 aprilie 1919: se naște al șaselea copil, Michael.

– 27 mai 1920 – 23 iunie 1920: repaus la Kohlgrub și Oberammergau.

– 4 septembrie 1920 – 14 octombrie 1920: cură la sanatoriul *Stillachhaus*/Oberstdorf.

– August/septembrie 1920: vacanță la Marea Baltică împreună cu Thomas Mann și nașul Elisabethei, istoricul literar Ernst Bertram, mai întâi pe plaja din Timmendorf, apoi o săptămână de vacanță la Marea Nordului, în

Wenningstedt, pe insula Sylt. Călătorie la Lübeck cu ocazia unei conferințe ținute de Thomas Mann în cadrul „Săptămânii Nordice"; vizită la Ida Boy-Ed.

– Martie/aprilie 1923: Katia îl însoțește pe Thomas Mann în turneul de conferințe de la Viena, Budapesta și Praga. Vizită la Hugo von Hofmannsthal, la Rodaun, și la prima soție a lui Heinrich Mann, actrița Maria Kanova din Praga.

– Aprilie/mai 1923: călătorie în Spania, împreună cu Thomas Mann, la invitația școlilor germane din Madrid și a lui Diego de León.

– 1923: fiul Golo se transferă de la *Wilhelms-gymnasium* la școala cu internat *Salem* condusă de Kurt Hahn, unde dă bacalaureatul în 1927.

– Sfârșitul lui ianuarie – începutul lui aprilie 1924: concediu de odihnă de șase săptămâni la hotelul *Clavadel* de lângă Davos.

– 1924: Erika Mann își dă bacalaureatul la München și începe studiul actoriei la Berlin. Fiul Klaus părăsește școala din Odenwald fără să o fi terminat, lucrează ca literat și jurnalist la Berlin și se logodește cu Pamela Wedekind. Monika îl urmează pe fratele Golo la *Salem.*

– Octombrie 1925: soții Mann pleacă la Lübeck, la o sărbătorire târzie a zilei de naștere, marcată prin prezentarea, la teatrul orășenesc, a dramei *Fiorenza.* În continuare, călătorie la Bremen și Berlin. Max Liebermann îi face portretul lui Thomas Mann.

– 1925: Pamela Wedekind, Gustaf Gründgens, Erika și Klaus Mann interpretează împreună prima dramă scrisă de Klaus Mann, *Anja und Esther* (Anja și Esther).

– 18-19 ianuarie 1926: la Paris *(Pariser Rechenschaft).*

– Aprilie-iunie 1926: după o pneumonie, cură la sanatoriul din Arosa (trei săptămâni îi ține companie și Thomas Mann).

– 24 iunie 1926: Erika Mann se căsătorește cu Gustaf Gründgens (divorțează în 1929).

– August/septembrie 1927: vacanță de vară la Kampen (insula Sylt) împreună cu cei doi copii mai mici. Thomas Mann îl întâlnește pe Klaus Heuser.

– 1927/1928: Klaus și Erika fac o călătorie în jurul lumii.

– 29 iulie – 23 august 1929: la inițiativa unui admirator din Königsberg al lui Thomas Mann concediu la Rauschen/Samland, împreună cu Thomas Mann, Elisabeth și Michael.

– 1929: Golo își începe studiile la Universitatea din Heidelberg.

– 7-23 decembrie 1929: călătorie la Stockholm cu ocazia decernării premiului Nobel.

– 11 februarie 1930: nunta de argint.

– Mijlocul lui februarie – mijlocul lui aprilie 1930: călătorie întreprinsă împreună cu Thomas Mann în Egipt și Palestina, pe urmele lui Joseph. Katia se îmbolnăvește de dizenterie și trebuie internată la *Deutsches Hospital* din Ierusalim.

– Iulie/August 1930: prima vacanță petrecută la Nidden (golful din Kurlanda) în casa de vacanță construită din banii primiți cu ocazia acordării premiului Nobel. Vizita bunicilor Pringsheim.

– Mai 1931: Katia îl însoțește pe Thomas Mann la Paris cu prilejul apariției ediției în limba franceză a romanului *Muntele magic*.

– Mijlocul lui iulie – începutul lui septembrie 1931: la

Nidden împreună cu copiii și oaspeți alternativi.

– 13-22 martie 1932: călătorie la Praga, Viena, Berlin și Weimar cu ocazia centenarului Goethe.

– Mijlocul lui iulie până în septembrie 1932: pentru ultima dată la Nidden.

– 10 februarie 1933: conferința lui Thomas Mann despre *Leiden und Größe Richard Wagners* [Suferința și măreția lui Richard Wagner] în „Auditorium maximum" de la Universitatea din München.

– 11-25 februarie 1933: Katia îl însoțește pe Thomas Mann în turneul de conferințe întreprins la Amsterdam, Bruxelles și Paris. Începutul emigrației.

– 26 februarie 1933: vacanță de iarnă la Arosa; mutare la Lenzerheide, apoi la Lugano; decizie de a petrece vara pe Riviera franceză.

– 10 mai 1933 – 17 iunie 1933: la Bandol. În căutarea unei locuințe.

– 18 iunie – 18 septembrie 1933: în *Villa La Tranquille* din Sanary sur mer.

– 27 septembrie 1933: mutare în casa din Schiedhaldenstraße 33, Küsnacht/Zürich.

– Sfârșitul lui octombrie 1933: demolarea casei părintești din Arcisstraße după ce fusese expropriată de național-socialiști.

– 17 mai – 18 iunie 1934: prima călătorie în S.U.A. la invitația editorului Alfred Knopf, cu ocazia apariției în America a primului volum din tetralogia *Joseph.*

– Ianuarie 1935: Katia îl însoțește pe Thomas Mann într-un turneu de conferințe despre Wagner ținute la Praga, Brünn, Budapesta și Viena.

– Mai 1935: călătorie de vacanță la Nisa; vizită la René Schickele și Heinrich Mann.

– 9 iunie – 13 iulie 1935: a doua călătorie în S.U.A. Thomas Mann devine, împreună cu Albert Einstein, *doctor honoris causa* al Universității Harvard.

– 30 iunie 1935: dineu la familia Roosevelt, la Casa Albă.

– 1 octombrie 1936: Katia și Thomas Mann obțin cetățenia cehoslovacă împreună cu Golo, Monika, Elisabeth și Michael.

– 2 decembrie 1936: pierderea cetățeniei germane.

– 12 ianuarie 1937: vizită de mulțumire – împreună cu Thomas Mann și Golo – la Proseč, localitatea în care familia Mann obținuse naturalizarea.

– Aprilie/Mai 1937: a treia călătorie în S.U.A. la invitația *New School for Social Research.* La un dineu ocazionat de inaugurarea Academiei Germane din New York are loc prima întâlnire cu Mr. și Mrs. Meyer și cu psihanalista Caroline Newton.

– Sfârșitul lui decembrie 1937: îmbolnăvire gravă a lui Michael (meningită și oftalmie).

– 15 februarie – începutul lui iulie 1938: a patra călătorie în S.U.A.; Thomas Mann întreprinde un turneu prin 15 orașe americane în care își prezintă conferința – cerută și tradusă de Agnes Meyer – pe tema *The Coming Victory of Democracy*. Erika, stabilită cu precădere în S.U.A., își însoțește părinții, care își încheie turneul cu un concediu de odihnă în casa de la țară a Carolinei Newton. Thomas Mann acceptă postul de profesor oferit de Universitatea Princeton. Katia caută și găsește o casă potrivită: Stockton Street 65.

– Iunie/iulie 1938: Klaus și Erika lucrează ca reporteri despre războiul civil din Spania.

– Septembrie 1938: lichidarea gospodăriei din

Küsnacht și îmbarcarea pentru America.

– 28 septembrie 1938: instalarea la Princeton (65, Stockton Street).

– Octombrie 1938: Katia face cunoștință cu Molly Shenstone.

– 6 martie 1938: Michael Mann se căsătorește cu Gret Moser (la New York).

– Martie 1939: Monika Mann se căsătorește cu istoricul de artă maghiar Jenö Lányi (la Londra).

Iunie – mijlocul lui septembrie 1939: călătorie în Europa a soților Mann însoțiți de Erika. Vacanță de odihnă la Noordwijk. Intenția de a pleca peste trei săptămâni la Zürich trebuie mereu amânată pentru a nu periclita proiectata emigrare în Elveția a părinților Pringsheim.

– 7 august 1939: plecare la Zürich unde Katia nu își găsește încă părinții.

– 18 august 1939: plecare de la Zürich la Londra, la Monika și soțul ei; peste trei zile plecare cu avionul la Stockholm, la Congresul PEN care este însă contramandat din cauza amenințării izbucnirii războiului. Plecare precipitată, cu avionul, la Londra unde Erika reușește să obțină (pentru 9 septembrie) bilete pentru vapor.

– 18 septembrie 1939: sosire la New York și plecare mai departe, la Princeton.

– 31 octombrie 1939: sosirea părinților Pringsheim la Zürich – cu o zi înainte de închiderea definitivă a granițelor.

– 23 noiembrie 1939: Elisabeth Mann se căsătorește, la Princeton, cu istoricul italian Giuseppe Antonio Borgese, cu care se mută la Chicago.

– Februarie 1940: Katia îl însoțește pe Thomas Mann într-un „lecture tour" de patru săptămâni prin vestul mijlociu și sudul S.U.A.

– 5 iulie – 6 octombrie 1940: vilegiatură la Brentwood, lângă Los Angeles.

– 31 iulie 1940: se naște la Carmei, lângă San Francisco, primul nepot, Fridolin, fiul lui Michael și Gret Mann. Michael este membru al *Symphony Orchestra* din San Francisco, în calitate de violist.

– 23 septembrie 1940: vasul cu refugiați, *City of Benares,* pe care se îmbarcaseră Monika și Jenö Lányi ca să vină în America, este scufundat de submarine germane. Monika supraviețuiește, dar soțul ei moare.

– Sfârșitul lui septembrie 1940: Thomas și Katia Mann achiziționează un teren pe San Remo Drive, la Pacific Palisades, și decid să se mute definitiv pe coasta de vest.

– 28 octombrie 1940: Monika se întoarce, ca văduvă, în casa părintească; mama ei o așteaptă la debarcaderul din New York.

– 30 noiembrie 1940: se naște, la Chicago, nepoata Angelica Borgese.

– 14/15 ianuarie 1941: Thomas și Katia Mann sunt oaspeții președintelui Roosevelt, la Casa Albă.

– Mijlocul lui martie – mijlocul lui aprilie 1941: după lichidarea gospodăriei din Princeton Katia îl însoțește pe Thomas Mann într-un „lecture tour" prin vestul S.U.A. La 8 aprilie soții se instalează într-o casă pe Amalfi Drive (Pacific Palisades). Katia supraveghează construirea noii case pe San Remo Drive.

– 25 iunie 1941: Alfred Pringsheim moare la Zürich.

– 14 octombrie – finele lui noiembrie 1941: Katia îl

însoțește pe Thomas Mann într-un „lecture tour" și o reîntâlnește pe prietena Molly Shenstone la New York, unde rămâne aproximativ paisprezece zile.

– Finele anului 1941: Klaus a cărui revistă DECISION trebuise să-și înceteze apariția după doi ani, se prezintă ca voluntar la armata S.U.A.

– Începutul lui februarie 1942: mutare în casa nouă de pe San Remo Drive în clipa când toți copiii, în afară de Monika, părăsiseră casa părintească venind doar din când în când în vizită.

– 20 iulie 1942: se naște al treilea nepot, Anthony, fiul lui Michael.

– 27 iulie 1942: moare, la Zürich, Hedwig Pringsheim.

– 8 noiembrie – mijlocul lui decembrie 1942: Katia îl însoțepte pe Thomas Mann într-o călătorie la Chicago – Washington – New York – Princeton; o nouă întâlnire cu Molly Shenstone; pe drumul de întoarcere o oprire la San Francisco pentru a vizita familia lui Michael.

– Decembrie 1942: familia Borgese se mută pentru aproximativ trei luni în casa nouă de pe San Remo Drive. Klaus primește aprobarea de a se înrola în *US Army*.

– Iulie 1943: Erika este corespondentă la Cairo.

– 9 octombrie – 8 decembrie 1943: Katia îl însoțește pe Thomas Mann într-un nou „lecture tour": de la Washington pe coasta de răsărit, apoi la New York și în Canada (Montreal). Revedere cu Molly Shenstone.

– 5 ianuarie 1944: examenul de verificare și apoi acordarea cetățeniei americane lui Katia și Thomas Mann.

– 6 martie 1944: se naște al patrulea nepot, Domenica Borgese, la Chicago.

– August 1944: vizita lui Michael cu soția și cei doi

băieți și a fratelui Peter.

– Octombrie 1944: Erika lucrează ca reporter în ținuturile eliberate de pe continentul european.

– 22 decembrie 1944: botezul ultimilor trei nepoți are loc la *Unitarian Church* din Los Angeles. De Crăciun Katia îi are în jurul ei pe cei patru nepoți împreună cu părinții lor. După multă vreme, din nou un Crăciun în mijlocul familiei.

– Ianuarie/februarie 1945: Heinrich Mann petrece câteva săptămâni la frate și cumnată, după sinuciderea soției Nelly în decembrie 1944.

– Februarie 1945: Klaus colaborează la ziarul american pentru armată STARS AND STRIPES din însărcinarea căruia relatează despre starea casei din Herzogpark (München) imediat după intrarea trupelor americane în Germania (în mai 1945).

– 12 aprilie 1945: moare Franklin D. Roosevelt cu a cărui politică Thomas și Katia Mann se identificaseră în mare măsură.

– 24 mai – 4 iulie 1945: Katia îl însoțește pe Thomas Mann într-un turneu etichetat de ea mai târziu drept „călătorie triumfală"; această călătorie combină obligațiile de a ține conferințe cu festivitățile ocazionate de a 70-a aniversare a lui Thomas Mann în cercul vechilor prieteni de pe coasta de est.

– Crăciunul 1945: vine Michael cu familia. Erika este în Germania, în calitate de corespondentă de presă despre procesele de la Nürnberg; Klaus, concediat din armată, încearcă să realizeze la Roma proiecte de film; Golo este la Bad Nauheim unde se străduiește să înființeze un serviciu german de știri și informații.

– Martie 1946: Thomas Mann trece printr-o serie de

gripe recidivante; doctorul Rosenthal diagnostichează „o pată" pe plămân.

– Începutul lui aprilie 1946: după ce îl consultă pe medicul și prietenul Martin Gumpert, Katia decide să plece cu soțul ei la *Billings Hospital* din Chicago unde Thomas Mann să facă o bronhoscopie, și, dacă este cazul, să se supună și unei intervenții chirurgicale.

– 24 aprilie 1946: îndepărtarea unui carcinom epidermoid localizat în apropierea hilului este încununată de succes. Refacerea pacientului progresează peste așteptări de bine.

– 28 mai 1946: întoarcerea la Pacific Palisades.

– 1 noiembrie 1946: sosește la San Remo Drive, venind din Japonia, fratele geamăn Klaus Pringsheim împreună cu fiul său Hubertus.

– Noiembrie 1946: Golo preia un post de profesor de istorie la *Pomona College;* Monika se mută în Europa.

– 24 decembrie 1946: Crăciun fără copii. Doar Golo îi consolează pe bătrânii săi părinți.

– 22 aprilie – 14 septembrie 1947: călătorie la New York (trecând prin Chicago și Washington). Îmbarcare a soților Mann și a Erikăi în vederea primei călătorii în Europa de după război.

– 16-24 mai 1947: ședere la Londra. Revedere cu verișoarele Katiei, Käthe Rosenberg și Ilse Dernburg precum și cu Ida Herz.

– 24 mai – 21 iunie 1947: Zürich. Revedere cu rudele rămase în Germania: Viktor Mann și Heinz Pringsheim cu soțiile lor.

– 10 august 1947: plecare cu avionul în Olanda; zece zile petrecute în bine cunoscuta localitate Noordwijk.

– 14 septembrie 1947: revenire la San Remo Drive.

– 21 aprilie 1949: Viktor Mann moare la München. Katia păstrează legătura cu cumnata Nelly.

– Mai 1949: călătorie la Londra, trecând prin Washington și New York – a doua călătorie în Europa de după război. În continuare, în Suedia și Danemarca. La 21 mai primesc, la Stockholm, vestea că Klaus s-a sinucis. Katia nu pleacă la înmormântare însoțindu-l mai departe pe soțul ei în turneul de conferințe din Peninsula Scandinavă, iar la 1 iunie pleacă împreună cu el la Zürich. La 23 iulie, după șaisprezece ani, Katia și Thomas Mann pun din nou piciorul pe pământ german. Omagiu adus lui Goethe în *Paulskirche* din Frankfurt, la 25 iulie.

– 26 iulie 1949: continuarea călătoriei spre München. Reîntâlnire cu rudele.

– 30 iulie 1949: călătorie la Weimar; omagierea lui Goethe la Teatrul Național.

– 5 august 1949: reîntoarcere la Pacific Palisades.

– 31 octombrie 1949: Katia își însoțește soțul la San Francisco, la o întrevedere cu Pandit Nehru.

– 12 martie 1950: Heinrich Mann moare fiind înmormântat la Santa Monica.

– Mijlocul lui aprilie 1950: călătorie la New York trecând prin Chicago și Washington unde lui Thomas Mann nu i se permite să-și țină, ca în ceilalți ani, conferința de la *Library of Congress,* din cauza vizitei efectuate de el la Weimar.

– Mai-august 1950: a treia călătorie în Europa de după război (Stockholm, Paris, Zürich). După 6 iunie – a 75-a aniversare a lui Thomas Mann – Katia se supune unei intervenții chirurgicale ginecologice, la clinica *Hirslanden.* După aceea soții se mută la *Grandhotel Dolder,* unde Thomas Mann își întâlnește ultima mare

iubire, pe chelnerul Franzl Westermayer.

– 20 august 1950: plecare cu avionul la New Haven unde *Yale University Library* a organizat o mare expoziție despre Thomas Mann, manifestând interes pentru moștenirea literară a acestuia.

– 29 august 1950: înapoi la Pacific Palisades.

– Iulie-octombrie 1951: a patra călătorie în Europa de după război. Soții Mann petrec cea mai mare perioadă la Zürich; „sejururi pentru cură" la Wolfgangsee, Salzburg, Bad Gastein, Lugano.

– 9 octombrie 1951: din nou la Pacific Palisades.

– 24 iunie 1952: plecare în a cincea și ultima călătorie în Europa. Revenire definitivă în Elveția.

– 2 decembrie 1952: semnarea contractului de închiriere pentru o locuință în Glärnischstraße 12 din Erlenbach, lângă Zürich.

– 4 decembrie 1952: moare Giuseppe Antonio Borgese. Katia pleacă imediat la Fiesole. Thomas Mann rămâne la Zürich.

– 24 decembrie 1952: după luni de zile petrecute la hotel are loc mutarea în casa închiriată la Erlenbach.

– 20-30 aprilie 1953: Katia îl însoțește pe Thomas Mann la o sesiune a *Academia dei Lincei* din Roma, unde acesta este primit de papă într-o audiență particulară, în timp ce Katia îl „așteaptă".

– 3-8 iunie 1953: plecare cu avionul la Londra, de acolo la Cambridge unde Thomas Mann devine doctor honoris causa împreună cu Pandit Nehru.

– 11 iunie 1953: călătorie la Lübeck și Travemünde.

– 24 iulie 1953: sărbătorirea gemenilor Pringsheim, la hotelul *Eden au Lac* din Zürich, cu ocazia celei de-a 70-a aniversări.

– 10-14 septembrie 1953: în căutarea unei locuințe pe țărmul lacului Geneva. Vizită la Chaplin, la Vevey.

– 28 ianuarie 1954: după îndelungate căutări, achiziționarea casei din Kilchberg.

– 15 aprilie 1954: mutare în casa nouă din Alte Landstraße 39, Kilchberg, pe țărmul lacului Zürich.

– Finele lui August 1954: turneu de conferințe întreprins de Thomas Mann în ținutul Rinului. Reîntâlnire cu Ernst Bertram la Köln și cu familia Heuser la Düsseldorf.

– 18 ianuarie – 5 februarie 1955: Arosa. Thomas Mann contractează o infecție virală gravă și este internat la spitalul cantonal din Chur după un colaps circulator. La 5 februarie Katia și Thomas Mann revin la Kilchberg.

– 7 mai 1955: plecare, cu Thomas Mann și Erika, la Stuttgart, cu ocazia festivităților dedicate lui Schiller, la 8 mai, în sala mare a Teatrului Național, în prezența președintelui R.F.G. Theodor Heuss. În ziua următoare vizitarea Muzeului Național Schiller din Marbach pe Neckar.

– 13 mai 1955: la Weimar. Repetarea conferinței despre Schiller, la Teatrul Național, după cuvântul de deschidere rostit de ministrul culturii din R.D.G., Johannes R. Becher.

– 16-21 mai 1955: la Lübeck. Thomas Mann devine cetățean de onoare al orașului.

– 4-6 iunie 1955: festivități la Kilchberg și Zürich cu ocazia celei de-a 80-a aniversări a lui Thomas Mann.

– 2 iulie 1955: lui Thomas Mann i se conferă Crucea de Comandor al Ordinului de Orania-Nassau.

– 5-23 iulie 1955: vacanță de relaxare la Noordwijk.

– 8 iulie 1955: premiera filmului *Alteță Regală,* la Amsterdam (prezentat pentru prima dată în Olanda).

– 11 iulie 1955: audiență acordată de regina Olandei, la reședința de vară din Soestdijk.

– 20 iulie 1955: Thomas Mann simte dureri în gamba stângă care i se umflase.

– 23 iulie 1955: „transportat la orizontală" la Zürich; internare la spitalul cantonal. Ameliorare treptată până la colapsul din 11 august.

– 12 august 1955: Thomas Mann suferă un nou colaps greu. Transfuziile, perfuziile și injecțiile rămân fără rezultat. Decesul survine la 12 august, ora 20.

– 16 august 1955: înmormântare la cimitirul din Kilchberg; slujba este oficiată de preotul local; la dorința familiei, cuvântarea comemorativă este ținută de Richard Schweizer.

– Septembrie 1955: Katia pleacă la Medi, la Forte dei Marmi.

– Crăciunul 1955: serbat la Kilchberg, în familie.

– Ianuarie 1956: vacanță de iarnă la Pontresina împreună cu copiii și prietenii. După moartea lui Thomas Mann, devin o regulă fixă atât vizita de patru săptămâni la Medi, la Forte dei Marmi, precum și o vacanță de iarnă de paisprezece zile, în compania alternativă a copiilor și nepoților, la munte – la început la Pontresina. Nepoții băieți [Frido și Toni] locuiesc la bunică în timp ce tatăl lor, Michael, se întoarce în America, mai întâi ca membru al *Pittsburgh Symphony Orchestra,* apoi ca germanist. Alți colocatari ai casei – nu în permanență prezenți – sunt Erika (administrează moștenirea literară a tatălui ei și se ocupă de editarea corespondenței) iar, din 1965, Golo.

– Primăvara anului 1958: în urma unei căzături în casa din Kilchberg, Erika face o fractură metatarsiană

complicată la piciorul stâng, care nu vrea să se vindece.

– Primăvara anului 1959: călătorie la Lübeck, la premiera filmului *Buddenbrooks.*

– Septembrie 1960: starea Erikăi se agravează în urma unei fracturi de col femural după care urmează afecțiuni ale musculaturii, sistemului osos, stomacului și bronhiilor, fără ca numeroasele perioade de spitalizare și internările în sanatorii, operațiile (la Oxford și St. Gallen) și curele (la Viena și Bad Ragaz, la Leukerbad și în clinica *Hirslanden* din Zürich) să aibă un rezultat pozitiv. Katia o îngrijește pe fiica ei mai mare atât acasă cât și în diferitele spitale.

– Primăvara 1960: călătorie de o săptămână în Israel, împreună cu fratele geamăn. Vizită la dumbrava închinată lui Thomas Mann, în apropierea kibbuzului Hazorea.

– 1963: Angelica Borgese se căsătorește.

– 1964: se naște primul strănepot, Michael, fiul Angelicăi.

– 1965: patru săptămâni de tratament la băile Kreuth, însoțită de Golo, ca să-și revină din oboseala cauzată de îngrijirea necesitată mereu de Erika.

– 16 august 1966: nepotul Frido se căsătorește cu Christine Heisenberg.

– Octombrie 1967: la invitația lui Gret și Michael și cu asentimentul Erikăi, Katia (în vârstă de 84 de ani) pleacă în California. Călătoria cu avionul până în America o face însoțită de Medi. Ședere la Santa Barbara unde Medi lucrează la *Center for Study of Democratic Institutions,* apoi la Pacific Palisades. Revedere cu Marta Feuchtwanger, Fritzi Massary și Eva Herrmann. După o vizită la Michael și Gret Mann (cu

fiica adoptivă Raju) în localitatea Orinda de lângă Berkeley, întreprinde călătoria de întoarcere (cu avionul) însoțită de Gret, cu oprire la New York, unde Katia trebuie să aștepte să se vindece de o infecție virală.

– 1968: moare prietena Molly Shenstone.

– 27 august 1969: Erika Mann moare la spitalul cantonai din Zürich în urma extirpării unei tumori cerebrale maligne.

– 7 decembrie 1972: moare fratele geamăn Klaus Pringsheim.

– 1 ianuarie 1977: în noaptea de Anul Nou moare Michael Mann în urma consumului excesiv de alcool și barbiturice. Elisabeth și Golo cad de acord să nu-i comunice mamei (în vârstă de 94 de ani) moartea celui de-al treilea copil.

– 25 aprilie 1980: Katia Mann moare la ea acasă, fiind înmormântată, la 30 aprilie, alături de Thomas Mann, la cimitirul din Kilchberg.

Nu figurează în acest tabel cronologic călătoriile întreprinse, în anii douăzeci, în mod regulat – vara și iarna – cu cei doi copii mai mici, Elisabeth și Michael. Călătoriile „de serviciu" ale Katiei în calitate de însoțitoare a lui Thomas Mann se concentrau în această perioadă pe sud-estul european, Viena, Budapesta, Praga și, firește, Paris unde era indispensabilă datorită cunoașterii perfecte a limbii franceze.

Călătoriile din perioada emigrației, în primul rând acele „lecture tours" din Statele Unite, cu care ocazie doamna Thomas Mann cutreieră aproape întregul continent american, sunt amintite doar paradigmatic, ca exemplu, întocmai ca vizitele făcute de bătrâna doamnă

fiicei ei Erika în perioada bolilor ei grave.

În rezumat, tabelul de mai sus ne arată că numeroaselor atribute relevante pentru Katia Mann trebuie să le mai adăugăm unul: era extrem de „umblată", chiar dacă din cauza bolii Erikăi (după moartea acesteia fusese deja prea târziu) nu a mai apucat să întreprindă călătoria, de mult planificată, în Japonia, unde fusese invitată de fratele geamăn.

Bibliografie

Asper, Helmut G., *„Etwas Besseres als den Tod..." Filmexil in Hollywood.* Marburg 2002

Baum, Vicky, *Es war alles ganz anders.* Berlin-Frankfurt 1962

Böhm, Karl Werner, *Zwischen Selbstzucht und Verlangen. Thomas Mann und das Stigma der Homosexualität.* Würzburg 1991 (în: Studien zur Literatur und Kulturgeschichte, vol. 2)

Brandt, Heike, *Die Menschenrechte haben kein Geschlecht. Die Lebensgeschichte der Hedwig Dohm.* Weinheim-Basel 1989

Breloer, Heinrich, *Unterwegs zur Familie Mann.* Frankfurt 2001

Csokor, Franz Theodor, *Zeuge einer Zeit. Briefe aus dem Exil 1933-1950.* München-Wien 1964

Detering, Heinrich, *Das offene Geheimnis. Zur literarischen Produktivität eines Tabus.* Göttingen 1994

Döblin, Alfred, *Briefe.* Olten-Freiburg/Br. 1970

Döblin, Alfred, *Autobiographische Schriften und letzte Aufzeichnungen.* Olten 1978

Ebermeyer, Erich, *... denn heute gehört uns Deutschland.* Hamburg-Wien 1959

Ebermeyer, Erich, *... auf morgen die ganze Welt.* Hamburg-Wien 1966

Ebers, Hermann, *Lebenserinnerungen* (manuscris

nepublicat)

Eigler, Jochen, *Thomas Mann – Ärzte der Familie und die Medizin in München – Spuren in Leben und Werk* (1884-1925) în: *Krankheit und Literatur des fin de siècle (1890-1914),* Die Davoser Literaturtage 2000, Frankfurt 2002, pag. 13 şi urm. (citat ca *Ärzte*)

Feuchtwanger, *Lion, Briefwechsel mit Freunden, 1933-1958.* Berlin-Weimar 1991

Feuchtwanger, Marta, *Nur eine Frau,* München 1983

Fritsch, Rudolf şi Daniela Rippl, *Alfred Pringsheim.* München 2001 (în: Schriften der Sudetendeutschen Akademie der Wissenschaften und Künste, vol. 22, Forschungsbeiträge zur Naturwissenschaftlichen Klasse) pag. 1-12

Fry, Varian, *Auslieferung auf Verlangen.* München 1986

Giehse, Therese, *„Ich hab nichts zum Sagen".* München-Wien 1973

Grossmann, Kurt R., *Emigration. Die Geschichte der Hitler-Flüchtlinge 1933-1945.* Frankfurt/M. 1969

Habe, Hans, *Ich stelle mich.* München 1986

Häntzschel, Hiltrud, *„Pazifistische Friedenshyänen?" Die Friedensbewegung von Münchner Frauen in der Weimarer Republik und die Familie Mann* (în: *Jahrbuch der deutschen Schillergesellschaft,* 36. Anul 1992, pag. 307-332)

Hallgarten, Constanze, *Als Pazifistin in Deutschland.* Stuttgart 1956

Hallgarten, George W., *Als die Schatten fielen. Memoiren 1900-1968.* Frankfurt-Berlin 1969

Hansen, Volkmar şi Gert Heine, *Interviews mit Thomas Mann, 1909-1955.* Hamburg 1983

Harpprecht, Klaus, *Thomas Mann. Eine Biographie.* Reinbek bei Hamburg 1995

Herzog, Wilhelm, *Menschen, denen ich begegnete.* Bern-München 1959

Hesse, Hermann – Mann, Thomas, *Briefwechsel,* ed. lărgită, Frankfurt 1975

Hillard-Steinböhmer, Gustav, *Thomas Mann im Blick seiner Töchter* (în: *Merkur,* Stuttgart/Köln, anul 10, Nr. 10, octombrie 1956, pag. 1024 și urm.)

Hillard(-Steinböhmer), Gustav, *Späte Begegnung mit Thomas Mann* (în: *Der Wagen,* Lübeck, anul 1957, pag. 146-152)

Holzer, Kerstin, *Elisabeth Mann Borgese.* Berlin 2001

Humm, R.J., *Bei uns im Rabenhaus.* Zürich 1963

Ittner, Jutta, *Augenzeuge im Dienst der Wahrheit: Leben und literarisches Werk Martin Gumperts (1897-1955).* Bielefeld 1998

Jens, Inge, *Dichter zwischen rechts und links.* Ed. a 2-a revizuită și adăugită. Leipzig 1994 (citată ca *Dichter*)

Joachimsthaler, Jürgen, *Max Bernstein, Kritiker, Schriftsteller, Rechtsanwalt (1854-1925).* Frankfurt-Berlin ș.a. 1995 (în: Regensburger Beiträge zur Deutschen Sprach - und Literaturwissenschaft, Seria B, vol. 58)

Kantorowicz, Alfred, *Exil in Frankreich.* Bremen 1961

Kesten, Hermann (editor), *Deutsche Literatur im Exil,* Frankfurt 1973

Kesten, Hermann, *Meine Freunde, die Poeten.* Frankfurt ș.a. 1980

Kieser, Rolf, *Erzwungene Symbiose. Thomas Mann, Robert Musil, Georg Kaiser und Bertolt Brecht im Schweizer Exil.* Cap. I, *Thomas Mann und die bürgerliche Schweiz.* Bern-Stuttgart 1984

Kolb, Annette/Schickele, René, *Briefe im Exil 1933-1940* (în colaborare cu Heidemarie Gruppe, editat de

Hans Bender, Mainz 1987)

Kolbe, Jürgen, *Heller Zauber. Thomas Mann in München 1894-1933.* Berlin 1987

Kreis, Gabriele, *Frauen im Exil.* Düsseldorf 1984

Kröll, Friedhelm, *Die Archivarin des Zauberers.* Cadolzburg 2001

Kroll, Frederic, et. al., *Klaus-Mann-Schriftenreihe,* vol. I, 2, 3, 4/I, 5 și 6. Wiesbaden 1976 și urm.

Krüll, Marianne, *Im Netz des Zauberers. Eine andere Geschichte der Familie Mann.* Zürich 1991

Kruft, Hanno-Walter, *Alfred Pringsheim, Hans Thomas, Thomas Mann. Eine Münchner Konstellation.* München 1993 (în: Bayerische Akademie der Wissenschaften, clasa filozofie – istorie, tratate, N.F.H. 107, pag. 18 și urm.)

Kurzke, Hermann, *Thomas Mann. Das Leben als Kunstwerk.* München 1999

Lehnert, Herbert, *Thomas Mann in Princeton* (în: The Germanic Review, vol. XXXIV. 1964, p. 15-32)

Litten, Freddy, *Oskar Perron – ein Beispiel für Zivilcourage im Dritten Reich* (ediție lărgită în: *Frankenthal einst und jetzt,* Nr. 1/2, 1995, pag. 26-28)

Lothar, Ernst, *Wunder des Überlebens.* Viena (fără an)

Ludwig, Karl, *Die Flüchtlingspolitik in der Schweiz 1933-1945.* Bern (fără an)

Lühe, Irmela von der, Erika Mann. Eine Biographie. Frankfurt – New York 1993

Mann, Erika, *Das letzte Jahr. Bericht über meinen Vater.* Frankfurt 1957

Mann, Erika, Briefe und Antworten, editat de Anna Zanco Prestel, 2 volume. München 1984/85 (citat ca *Br./Antw.*)

Mann, Erika, Mein Vater, der Zauberer. Editat de Irmela von der Lühe și Uwe Naumann. Reinbek bei Hamburg 1996 (citat ca *Zauberer*)

Mann, Erika, Blitze überm Ozean. Eseuri, cuvântări, reportaje, editate de Irmela von der Lühe și Uwe Naumann. Reinbek bei Hamburg 2000 (citat ca *Ozean*)

Mann, Frido, *Professor Parsifal.* München 1989

Mann, Golo, *Erinnerungen und Gedanken. Eine Jugend in Deutschland.* Frankfurt 1999

Mann, Julia, *Ich spreche so gern mit meinen Kindern. Erinnerungen, Skizzen, Briefwechsel mit Heinrich Mann.* Berlin-Weimar 1991 (citat ca *Ich spreche*)

Mann, Katia, *Meine ungeschriebenen Memoiren.* Frankfurt 1974 (citatele provin din ediția Fischer Bibliothek 1983. Citat ca: *Memoiren*)

Mann, Klaus, *Der Wendepunkt. Ein Lebensbericht.* Frankfurt 1952 (citat ca *Wendepunkt*)

Mann, Klaus, *Kind dieser Zeit.* Reinbek bei Hamburg 1967 (citat ca *Kind*)

Mann, Klaus, *Briefe und Antworten 1922-1949.* Editat de Martin Gregor-Dellin, München 1987

Mann, Klaus, *Tagebücher 1931-1949,* 6 volume, editate de Joachim Heimannsberg, Peter Laemle și Wilfried F. Schoeller, München 1989-1991 (citat ca *Klaus Mann, TB*)

Mann, Klaus, *Die neuen Eltern. Aufsätze, Reden, Kritiken 1924-1933.* Editat de Uwe Naumann și Michael Töteberg. Reinbek bei Hamburg 1992 (citat ca *Eltern*)

Mann, Michael, *Fragmente eines Lebens,* editat de Frederic C. și Sally P. Tubach. München 1983

Mann, Monika, *Vergangenes und Gegenwärtiges.* München 1956, reeditare la Reinbek 2001 (citat ca *Vergangenes*)

Mann, Monika, *Wunder und Kindheit*. Köln 1965

Mann, Thomas. *Thomas Mann an Ernst Bertram.* Pfullingen 1960

Mann, Thomas, *Briefe* (3 volume) editat de Erika Mann. Frankfurt 1961, 1963, 1965 (vol. I, 1889-1936 citat ca *Br. I*)

Mann, Thomas *Briefwechsel mit seinem Verleger Gottfried Bermann Fischer 1932-1955.* Editat de Peter de Mendelssohn. Frankfurt 1973 (citat ca *Verleger*)

Mann, Thomas, *Gesammelte Werke in 13 Bänden.* Frankfurt 1974 (numărul volumului și pagina sunt citate cu cifre romane)

Mann, Thomas, *Briefe an Otto Grautoff 1894-1901 und Ida Boy-Ed 1903-1928.* Frankfurt 1975 (citat ca *Boy-Ed*)

Mann, Thomas, *Tagebücher 1918-1921, 1933-1955.* Zece volume, Frankfurt 1977-1995 (citat ca *TB*)

Mann, Thomas – Mann, Heinrich, *Briefwechsel 1900-1949.* Editat de Hans Wysling; nouă ediție lărgită Frankfurt 1984 (citat ca *Briefw.*)

Mann, Thomas – Meyer, Agnes E., *Briefwechsel 1937-1955.* Editat de Hans Rudolf Vaget. Frankfurt 1992 (citat ca *Vaget*)

Mann, Thomas, *Notizbücher, 2* volume, editate de Hans Wysling și Yvonne Schmidlin. Frankfurt 1992

Mann, Viktor, *Wir waren fünf. Bildnis der Familie Mann.* Konstanz 1949

Martin, Ariane, *Schwiegersohn und Schriftsteller, Thomas Mann in den Briefen Hedwig Pringsheims an Maximilian Harden.* (În: *Thomas Mann Jahrbuch,* vol. 11, 1998, pag. 127 și urm.)

Mendelssohn Peter de, *Der Zauberer. Das Leben des deutschen Schriftstellers Thomas Mann.* Ediție lărgită și revizuită, în 3 volume. Frankfurt 1992 (citat ca *Zauberer*)

Naumann, Uwe, *Klaus Mann.* Reinbek bei Hamburg 1984

Naumann, Uwe (editor), *„Ruhe gibt es nicht, bis zum Schluß". Klaus Mann (1906-1949). Bilder und Dokumente.* Reinbek bei Hamburg 1999

Pauli, Hertha, *Ein Riß geht durch die Zeit.* Hamburg-Wien 1970

Pentzoldt, Ernst, *Frau Elsa* (în: *Causerien. Die schönsten Erzählungen,* vol. 5, Frankfurt 1981, pag. 178 și urm.)

Perron, Oskar, *Alfred Pringsheim* (în: *Jahresbericht der Deutschen Mathematiker-Vereinigung,* Nr. 56, 1952/53, pag. 1-6)

Pringsheim, Hedwig, *Kinderbüchlein.* Manuscris păstrat în moștenirea literară a lui Golo Mann, Schweizerisches Literaturarchiv Bern

Pringsheim, Heinz, *Katja* (în: *Die schöne Münchnerin,* editat de Hans Arens, München 1969, pag. 148-160 (citat ca *Katja*)

Pringsheim, Klaus iun. (împreună cu Boesen, Victor), *Wer zum Teufel sind Sie? Lebenserinnerungen.* Bonn 1995

Riess, Curt, *Gustaf Gründgens.* Hamburg 1965

Sahl, Hans, *Das Exil im Exil, Memoiren eines Sozialisten II.* Hamburg-Zürich 1991

Schickele René, *Tagebücher* (în: René Schickele, *Werke in drei Bänden.* Editat de Hermann Kesten în colaborare cu Anna Schickele. Köln-Berlin 1959, voi. 3 (citat ca *Schickele, TB*)

Schirnding, Albert von, *Thomas Mann, seine Schwiegereltern Pringsheim und Richard Wagner* (în: *Themengewebe,* publicații ale Cercului de promovare a

lui Thomas Mann, din München [asoc. înregistr.] Nr. 1, München 2001)

Schnauber, Cornelius, *Spaziergänge durch das Hollywood der Emigranten.* Zürich 1992 (citat ca *Schnauber*)

Schwerin, Christoph conte, *Als sei nichts gewesen. Erinnerungen.* Berlin 1997

Selbmann, Rolf, *Vom Jesuitenkolleg zum humanistischen Gymnasium.* Frankfurt/M. – Berlin – New York 1996

Spalek, John M. și Joseph Strelka, *Deutsche Exilliteratur seit 1933. I. Kalifornien.* Bern – München 1976

Spangenberg, Eberhard, *Mephisto, Karriere eines Romans.* München 1982.

Sprecher, Thomas, *Thomas Mann im Schweizer Exil* (în: *Blätter der Thomas-Mann-Gesellschaft,* Nr. 23, Zürich 1989/90 (citat ca *Exil*)

Sprecher, Thomas, *Thomas Mann in Zürich.* Zürich-München 1992 (citat ca *Zürich*)

Sprecher, Thomas, *Ehe als Erlösung?* (în: *Vom „Zauberberg" zum „Doktor Faustus".* Die Davoser Literaturtage 1998. Frankfurt 2000, pag. 185 și urm.)

Sprecher, Thomas și Fritz Gutbrodt (editor), *Die Familie Mann in Kilchberg,* Zürich 2000

Stahlberger, Peter, *Der Zürcher Verleger Emil Oprecht und die deutsche politische Emigration 1933-1945.* Zürich 1970

Strohmeyr, Armin, *Klaus und Erika Mann. Les enfants terribles.* Berlin 2000

Taylor, John Russell, *Fremde im Paradies. Emigranten in Hollywood 1933-1940.* Berlin 1985

Virchow, Chr. sen., A. P. Naef, H. E. Schaefer și J. Chr. Virchow iun., *Thomas Mann und die Pneumologie. Zur Indikation des thorax-chirurgischen Eingriffs im April 1946* (în: *Deutsche medizinische Wochenschrift,* anul 122, 1997, pag. 1432-1437)

Virchow, Christian, *Katia Mann und der «Zauberberg»* (în: *Auf dem Weg zum Zauberberg.* Die Davoser Literaturtage 1996, Frankfurt 1998, pag. 165-185 (citat ca *Virchow, Zauberberg*)

Virchow, Christian, *Thomas Mann and the most elegant operation* (în: *Vom „Zauberberg" zum „Doktor Faustus".* Die Davoser Literaturtage 1998, Frankfurt 2000, pag. 47 și urm.)

Walter Bruno, *Thema und Variationen.* Stockholm 1947

Walter, Hans-Albert, *Deutsche Exilliteratur 1933-1950.* Voi. 2: *Asylpraxis und Lebensbedingungen in Europa.* Darmstadt-Neuwied 1972. Voi. 2 [Serie Nouă]: *Europäisches Appeasement und überseeische Exilpraxis.* Stuttgart 1984 Vol. 3: *Internierung, Flucht und Lebensbedingungen im Zweiten Weltkrieg.* Stuttgart 1988

Weissensteiner, Friedrich, *Die Frauen der Genies.* Berlin 2001

Wiedemann, Hans-Rudolf (editor), *Thomas Manns Schwiegermutter erzählt.* Lübeck 1985

Wlßkirchen, Hans, *Die Familie Mann.* Reinbek bei Hamburg 1999

Wysling, Hans și Yvonne Schmidlin, *Thomas Mann. Ein Leben in Bildern.* Zürich 1994

Zoff, Otto, *Tagebücher aus der Emigration (1939-1944).* Heidelberg 1968

Zuckmayer, Carl, *Als wär's ein Stück von mir.* Wien 1967

Arhive consultate

Bundesarchiv, Koblenz [Arhivele Federale din Koblenz] (Scrisorile lui Hedwig Pringsheim către Maximilian Harden)

Department of Rare Books and Special Collections der Princeton University [Departamentul de carte rară și colecții speciale al Universității Princeton] Secția manuscrise (Scrisorile Katiei Mann către Molly Shenstone)

Deutsche Bibliothek Frankfurt/M. Deutsches Exilarchiv 1933-1945 [Biblioteca germană din Frankfurt/M. Arhiva exilului german 1933-1945] (Corespondența Katiei Mann în probleme legate de ajutorarea refugiaților; American Guild for German Cultural Freedom)

Deutsches Literaturarchiv, Marbach [Arhiva germană de literatură din Marbach] (Scrisori ale Katiei Mann către: Erich Ebermayer, Martin Gregor-Dellin, Gustav Hillard-Steinböhmer, Nils Kampmann, Annette Kolb, Erich Pfeiffer-Belli, René Schickele, Ernst Schnabel; scrisori ale lui Hedwig Pringsheim către Dagny Sautreau)

Hauptstaatsarchiv München [Arhivele Centrale de Stat din München] (Piese de arhivă referitoare la examenele de absolvire de la gimnazii, Anuarul de la Wilhelmsgymnasium, Cerere de înmatriculare)

Jüdischer Nationalfonds, Jerusalem [Fondul Național ludaic din Ierusalim] (Nota referitoare la dumbrava sădită în onoarea lui Thomas Mann)

McMaster University, Mills Memorial Library, the William Ready Division of Archives and Research Collections, Hamilton, Ontario, Canada (scrisorile Katiei Mann către Klaus Pringsheim, precum și câteva scrisori de-ale lui Peter Pringsheim către fratele lui din Japonia)

Münchener Stadtbibliothek, Monacensia [Biblioteca municipală din München, Moncensia] (scrisorile Katiei Mann către fiul ei Klaus; corespondența cu școala din Odenwald, scrisori către Liesl Frank, Hermann Kesten, Alfred și Kitty Neumann; corespondența dintre Erika și Klaus Mann)

Rowohlt Verlag, Reinbek [Editura Rowohlt, Reinbek] (Corespondența lui Martin Gregor-Dellin din arhiva editorială Spangenberg)

Schweizerisches Literaturarchiv, Bern [Arhiva elveţiană de literatură din Berna] (Das *Kinderbüchlein* a lui Hedwig Pringsheim, în moștenirea literară a lui Golo Mann)

Stiftung Archiv der Akademie der Künste zu Berlin [Fundația Arhiva Academiei de Arte din Berlin] (Corespondența Katiei Mann cu Martin Gumpert, scrisori de-ale Katiei Mann către Viktor Mann și soția sa Nelly)

Thomas Mann-Föderkreis München [Cercul de promovare a lui Thomas Mann din München] (Moștenirea lui Anita Naef)

Thomas-Mann-Archiv, Zürich [Arhiva Thomas Mann din Zürich] (Scrisori de-ale Katiei Mann către Erika, Leonhard Frank, Ida Herz, Erich von Kahler, Alice von Kahler, Lotte Klemperer, Hans Reisiger; scrisori de condoleanțe primite la moartea lui Thomas Mann de la Oskar Perron și Bruno Walter; scrisorile lui Hedwig Pringsheim către fiica ei; caietele cu însemnări ale lui Hedwig Pringsheim)

Mulţumiri

Prezenta biografie este rezultatul unei activităţi de cercetare care se întinde pe mai mult de patru ani. Nu ar fi putut lua naştere fără solicitudinea şi ajutorul dat de o serie de arhive. Căutările noastre au început la „Arhiva Thomas Mann“ din Zürich unde Thomas Sprecher ne-a permis accesul la scrisorile Katiei către Thomas şi Erika Mann, precum şi către cam o sută de alţi destinatari, cum ar fi Ida Herz, Alice şi Erich von Kahler, Hans Reisiger, Leonhard Frank, Otto şi Lotte Klemperer. Am putut citi şi scrisorile de condoleanţe (uneori impresionante) primite de Katia Mann după 12 august. Cu ocazia uneia din numeroasele noastre întâlniri Cornelia Bernini şi-a amintit de micile caiete de însemnări – greu de descifrat – ale lui Hedwig Pringsheim, cărora până acum nimeni nu le dăduse importanţă; Katrin Bedenig a răspuns cu multă competenţă şi amabilitate la nenumăratele noastre solicitări, iar lui Ivo Rüttimann i-a reuşit să transforme în documente citibile chiar şi unele înscrisuri care cu greu ar fi putut fi reproduse.

La fel de productive s-au dovedit a fi şi investigaţiile întreprinse în colecţia de manuscrise *Monacensia* din München, unde Elisabeth Tworek, Ursula Hummel şi Gabriele Weber ne-au dat o mână de ajutor facilitându-ne accesul la corespondenţa dintre Klaus şi mama sa, precum şi la cea dintre Klaus şi Erika, apoi dintre Katia,

Alfred și Kitty Neumann, Liesl Frank, Hermann Kesten și schimbul de scrisori cu Paul Geheeb și școala din Odenwald. În plus, arhivarele începură să caute *Kinderbüchlein* a lui Hedwig Pringsheim, inițial de negăsit; în schimb, se descoperiră excerptele făcute de Peter de Mendelssohn. Străduințele comune de a da de urma însemnărilor Katiei, ca mamă tânără, despre evoluția copiilor ei rămaseră însă zadarnice în ciuda eforturilor ample și concertate.

Datorită colaborării active cu arhivarul șef, consilierul dr. Malisch, autorii izbutiră să găsească la „Arhiva Centrală de Stat" din München copiile documentelor care atestă examenul de bacalaureat susținut de Katharina Pringsheim (cererile și răspunsurile precum și raportul anual al școlii) – documente *ex post* la fel de indispensabile pentru reconstituirea evoluției Katiei Pringsheim ca însemnările din *Kinderbüchlein* a lui Hedwig Pringsheim; grație implicării personale a lui Thomas Feitkecht, șeful „Arhivei Elvețiene de Literatură" din Berna, această „cărticică" a fost, în fine, totuși descoperită. După o căutare îndelungată, îngreunată din cauza mutării „Arhivei generale", am putut exploata materialul – înghesuiți într-un ungher al sălii de lectură provizorii.

Prompt și precis, ca de obicei, a fost ajutorul dat de compartimentul pentru exil al „Bibliotecii Germane" din Frankfurt/M. – mai bine-zis sprijinul acordat de Mechthild Hahner și Sylvia Asmus. Dânsele ne-au trimis, la Tübingen, fotocopiile din Arhiva *American Guild* dându-ne posibilitatea să reconstituim cu mai multă minuțiozitate eforturile depuse de Katia Mann pentru salvarea scriitorilor amenințați din Europa.

Speram să găsim în documentele din Princeton și alte informații legate de acest complex de probleme. Poate că existau indicii referitoare la colaborarea cu Molly Shenstone pe care Thomas Mann o amintește atât de des în jurnalul său ca ajutor indispensabil? Investigațiile întreprinse la *Department of Rare Books and Special Collections* de la Princeton University, mai ales la *Manuscript Division* au fost încununate de succes: ni s-au trimis aproximativ 140 de scrisori microfilmate. Chiar și prima lectură la ecran a fost incitantă. Deși nu am găsit nici un cuvânt care să indice o colaborare în probleme legate de ajutorarea refugiaților, dispuneam totuși de documente neașteptate care atestau existența unei prietenii impresionante, foarte importante pe plan emoțional pentru Katia Mann (pe atunci în vârstă de aproape șaizeci de ani).

A doua surpriză plăcută ne-a produs-o numărul mare al unor scrisori despre care speram să ne ofere indicii interesante asupra unei perioade pentru care găsiserăm doar foarte puține documente edificatoare, și anume scrisorile scrise la bătrânețe fratelui geamăn, Klaus Pringsheim, stabilit din 1951 iarăși în Japonia. Datorită corespondenței – în parte foarte personale – întreținute ani de zile de către autoare [Inge Jens] cu Klaus-Hubert Pringsheim (fiul fratelui geamăn), stabilit în Canada, știam despre intenția lui Klaus junior de a alcătui o arhivă a familiei Pringsheim pe baza numeroaselor documente care supraviețuiseră mutării de pe un continent pe altul rămânând, se pare, nevătămate chiar dacă nu erau clasate încă. Decesul survenit înainte cu doi ani l-a împiedicat să mai realizeze acest proiect. Dar în timpul bolii sale a depus toate documentele la McMaster

University, *Mills Memorial Library, the William Ready Division of Archives and Research Collections* din Hamilton, Ontario/Canada. După citirea schimbului de scrisori dintre autoare și Klaus-Hubert Pringsheim în legătură cu alcătuirea unei biografii a Katiei Mann, directorul responsabil, Carlo Spadoni, și-a dat asentimentul, permițându-ne accesul la documentele relevante.

Multă înțelegere pentru cererile noastre – uneori destul de ciudate în aparență – am găsit în problema călătoriei târzii a doamnei Thomas Mann la Ierusalim. Ambasada israeliană ne-a mijlocit adresele de contact necesare, iar la Ierusalim ne-au ajutat să ne descurcăm acea *grande dame* a presei germanofone din Israel care este Alice Schwarz-Gardos de la ISRAEL-NACHRICHTEN, precum și Jana Marcus de la *Fondul Național Evreiesc.*

Să ne întoarcem în Germania. La Fundația „Archiv der Akademie der Künste" din Berlin am găsit în primul rând scrisori către Martin Gumpert dar și către Alfred și Kitty Neumann și – preluate din fostele depozite din Est – un schimb de scrisori între Heinrich Mann și cumnata sa [Katia Mann], precum și o corespondență, din perioada postbelică, între Katia, Viktor și Nelly Mann; toate aceste documente ne-au fost puse la dispoziție repede, cu multă bunăvoință și fără formalități birocratice deși ne prezentaserăm acolo neanunțați în prealabil.

În plus, s-a dovedit a fi de mare folos și „Arhiva editorială Spangenberg" de la Editura Rowohlt, Reinbek, unde am găsit scrisori de-ale lui Martin Gregor-Dellin.

Și, în sfârșit: „Arhiva Federală din Koblenz" unde – urmând o sugestie dată de Ariane Martin – am găsit în persoana lui Gregor Pickro un colaborator plin de înțelegere care ne-a mijlocit, cu ajutorul unor microfișe,

accesul la scrisorile adresate de Hedwig Pringsheim lui Maximilian Harden: 152 de documente aproape indispensabile pentru conturarea ambianței în care trăise Katia Mann.

Această trecere în revistă ne arată că nu am realiza nimic fără sprijinul arhivelor și al arhivarilor din lumea întreagă! Din care cauză să ni se permită să le mulțumim cu această ocazie încă o dată, din toată inima, *expressis verbis* – ceea ce pot face și toți cititorii – pentru ajutorul competent și nicidecum de la sine înțeles.

Dar nu numai instituțiile ci și personalități din sfera privată au manifestat o solicitudine plină de generozitate și mult interes, ceea ce – după cum se știe – este de natură să stimuleze un proiect ca al nostru. Albert von Schirnding, un cunoscător aproape unic al istoriei culturii orașului München, ne-a atras atenția asupra scrisorilor adresate de Hedwig Pringsheim fiicei ei în perioada emigrației – documente care au devenit, contrar tuturor așteptărilor, o piesă de rezistență a cărții noastre. Rolf Selbmann, istoric literar la Universitatea din Bamberg și autor al unei monografii despre *Wilhelmsgymnasium* din München, ne-a făcut un cadou important oferindu-ne certificatele de bacalaureat ale gemenilor Pringsheim. După lecturarea cărții sale o vedem pe Katharina Pringsheim ca absolventă cu bacalaureat a aceleiași școli pe care o frecventaseră și Lion Feuchtwanger, Wilhelm Furtwängler și Johannes R. Becher.

Detalii surprinzătoare ne-a pus la dispoziție anticarul Ulrich Kocher din Reutlingen. Klaus și Ilsedore Jonas care și-au câștigat de mai multe decenii merite deosebite în activitatea de cercetare axată pe opera lui

Thomas Mann ne-au permis accesul la scrisorile adresate lor cu regularitate de către Katia Mann. Erich W. Hartmann, atașat de autoare în urma participării comune la numeroase sesiuni ale „Societății Thomas Mann", ne-a făcut plăcuta surpriză de a ne trimite un convolut cu scrisori emoționante către Artur Beuel – un german stabilit la Cannes, care are grijă de mormântul lui Klaus Mann. Și, în fine, Karin Ebers-Schultz ne-a pus la dispoziție cópii ale unor fragmente din amintirile unchiului ei, Hermann Ebers.

Lor, tuturor, la adresăm la sfârșitul lucrării noastre încă o dată cele mai calde mulțumiri.

Le mulțumim și acelora care au răspuns în scris la întrebări puse de noi și ne-au ajutat dându-ne o serie de indicații bibliografice: Bernhard Ebneth (Neue Deutsche Biographie, München), Jochen Eigler (München), Deborah Vietor-Engländer (Mainz), Dirk Heissner (München), Yurika Pringsheim (Passau), Horst Reday-Pringsheim (München), Thomas Sprecher (Zürich) și Christian Virchow senior (Davos).

Ultimele mulțumiri, cele mai importante, i le adresăm lectorului nostru Uwe Naumann. Sprijinul acordat de-a lungul anilor și îndemnul neobosit de a continua această muncă sisifică ne-a împiedicat de repetate ori să depunem armele. Cum să-l fi decepționat pe acest om atât de circumspect și atât de perseverent? Dânsul a citit cu un ochi critic textul, capitol după capitol, notând pe margine când „Continuați tot așa!", când „Ar fi necesare mai multe amănunte!" sau „Atenție la cronologie, vă rog!"

Dornic de cunoaștere – cum a fost dintotdeauna în domeniul său consacrat, și anume cel al cercetărilor despre familia Mann – punând mereu întrebări și stimu-

lându-ne, manifestând îndoieli sau exclamând „Evrica!“, aștepta să i se dea răspunsuri.

„Ni le-a cerut și le-a obținut.“ Pentru toate acestea îi rămâneam recunoscători lui Uwe Naumann.

I.J.

Tübingen, 20 octombrie 2002

Index

Adams, W.E. 269, 272
Adenauer, Konrad 300
Adorno, Theodor W. 250
Aissi v. Mann, Klaus
Ammann, Ottmar 112
Auden, Wystan Hugh 241
Augspurg, Anita 168

Bamberger, Ludwig 42
Baum, Vicki 168
Bäumer, Gertrud 168
Beckmann, Emy 168, 276, 277
Beckmann, Mathilde (numită Quappi) 276
Beckmann, Max 276, 277
Beethoven, Ludwig van 316
Beidler, Franz 213
Bengelmann (profesor) 11, 24
Berendson, Walter 295
Bermann, Gottfried v. Bermann Fischer, Gottfried
Bermann Fischer, Brigitte (numită Tutti) 295
Bermann, Fischer, Gottfried 178, 203-206, 208, 209, 228, 296, 297,304
Bernoulli, Christoph 179
Bernstein, Elsa 51, 52, 53, 168
Bernstein, Eva 52
Bernstein, Max 51, 52, 79
Bernus, Alexander von 132
Bertaux, Felix 173
Bertram, Ernst 156, 165
Bibi v. Mann, Michael
Bloch, Robert G. 272, 276
Böhm, Karl Werner 159
Bondi, Eva (născ. Dohm) 89
Bondi, Georg 89
Borgese, Giuseppe Antonio 241, 262, 273, 305
Bork, Dr. 89, 90
Boy-Ed, Ida 74
Brandt, Willy 301
Brentano, Lujo 44
Broch, Hermann 241
Bruckner, Ferdinand 228
Bülow, Hans 19
Burckhardt (profesor) 103, 118
Busch, Adolf 241
Busch, Wilhelm 23

Chaplin, Charlie 282, 300
Churchill, Winston 254
Claudel, Paul 233
Cronegk, Ludwig 17, 19

Dernburg, Ilse 189
Dickens, Charles 118
Dohm, Ernst 15, 19, 315
Dohm, Eva v. Bondi Eva
Dohm, Hedwig („Little Grandma", „Urmiemchen") 12, 15, 32, 42, 51, 61, 67, 74, 75, 108, 315

Ebermayer, Erich 156, 278

Ebers, Hermann 33-37
Ebert, Friedrich 151
Edschmid, Kasimir 218
Ehrenberg, Paul 50, 55, 172
Einstein, Albert 224, 227, 229, 242, 320
Eisenhower, Dwight D. 285
Eisler, Hanns 250
Emilie (subretă) 28
Epp, Franz Xaver cavaler von 189
Eulenburg und Hertefeld, Philipp prinț de 51
Eulenburg und Hertefeld, Siegwart prinț de 12
Eva (bucătăreasă) 116, 122, 123

Faltin, Hermann 81, 87, 88, 111
Fay/Fey v. Pringsheim, Alfred
Fenzel (maestru de balet) 36
Feuchtwanger, Lion 190, 250, 286, 319
Feuchtwanger, Marta 250, 319
Fischer, Hedwig 205
Fischer, Samuel 49, 50, 77, 149, 200, 203, 205
Flaubert, Gustave 282
Fontane, Theodor 252
Frank, Bruno 85, 86, 151, 172, 183, 250, 258, 261, 265, 319
Frank, Leonhard 213, 265
Frank, Liesl 207, 236, 258
Franz, Ellen 19
Franzl W. v. Westermeier, Franz
Frick, Wilhelm 166
Fulbright, Wilhelm 302
Furtwängler, Adolf 45
Furtwängler, Wilhelm 215, 216

Gaitskell, Hugh Todd 300
Gaulle, Charles de 300
Gauss, Alice 229, 234, 245
Geheeb, Paul 127, 131, 132
Georg II, duce de Saxonia-Meiningen 17, 19
Gerlach, Walter 184
Giehse, Therese 157, 189, 298
Glöckner, Ernst 156
Goebbels, Joseph 203
Goethe, Johann Wolfgang von 232, 279, 324
Grautoff, Otto 66
Gregor-Dellin, Martin 313
Griselle, madame (guvernantă) 21
Gründgens, Gustaf 147, 214-215, 316
Gulbransson, Olaf 52, 184
Gumpert, Martin 228, 229, 267-269

Hahn, domnul și doamna (personal de serviciu) 249
Hahn, Kurt 133
Hallgarten, Constanze 124, 168
Hallgarten, Ricki 124, 125, 126, 169
Hallgarten, Robert 124
Hallgarten, Wolfgang 125
Hardekopf, Ferdinand 235
Harden, Maxa 67
Harden, Maximilian 38, 49, 51, 62, 67, 75, 77, 78, 82, 97, 100, 108, 115
Hardt, Ludwig 241

Harpprecht, Klaus 50
Hauf, Lilly 168
Hauptmann, Gerhart 52, 82, 150, 163
Hauptmann, Klaus 52
Hauptmann, Margarete 168, 277
Hegel, Georg Wilhelm Friedrich 160
Heins, Valentin 179, 186, 187, 210
Heisenberg, Christine 319
Heisenberg, Werner 319, 320
Herrmann Eva 319
Herz, Ida 164, 179, 191, 217, 272, 286, 291, 294, 304, 307
Hesse, Hermann 204, 277, 282
Heuser, Klaus 156-162
Heuser, Ursei 156-162
Himmler, Heinrich 151, 152
Hitler, Adolf 109, 151, 171, 174, 175, 178, 201, 228, 252, 253, 283, 301
Höflich, Lucie 47
Hofmann, Ludwig von 199
Hofmannsthal, Hugo von 82, 150, 151, 229
Holzmeier, doamna 104
Homer 85
Horkmeier, Max 250
Hruşciov 316
Humperdinck, Engelbert 51

Ibsen, Henrik 51
Iuliana, regina Ţărilor de Jos 291

Jacob, Berthold 228
Jessen, Friedrich 94, 95, 99, 100, 144
Johnson, Lyndon B. 301, 302
Johst, Hanns 151, 152

Kahler, Alice von 229, 316
Kahler, Erich von 229, 234, 236, 241, 260, 303
Kainz, Josef 17
Karlweis, Oskar 229
Kaulbach, Friedrich August von 24, 46, 50
Kaulbach, Wilhelm von 25
Kennedy, John F. 300
Kerényi, Karl 213
Kerr, Alfred 48, 49
Kesten, Hermann 235, 236, 298, 313
Kierkegaard Søren 58
Kilpper, Gustav 156
Kisch, Egon Erwin 172
Klabund (Alfred Henschke) 52
Klemperer, Lotte 316-318, 321
Klemperer, Otto 316-318
Klopstock, Robert 219, 228, 272
Knappertsbusch, Hans 184, 185
Knopf, Alfred 290, 311
Kökenberg (moaşă) 81
Kolb, Annette 168, 204, 212, 220, 235, 253
Kollwitz, Käthe 168
Körner, Karl Theodor 125
Korrodi, Eduard 207, 208
Kotzebue, August 125
Křenek, Ernst 250
Kröger, Nelly 195, 250, 261, 262
Krumbacher, Karl 44

Kurz, Marie 179, 191-193, 196
Kurzke, Hermann 50
Kuzi v. Walter, Bruno

Landshoff, Fritz 228, 235
Langen-Sautreau, Dagny 57
Lanyi, Jenö 237, 243
Lenbach, Franz Seraph von 35, 46, 51, 53, 199
Lessing, Gotthold Ephraim 125
Lessing, Theodor 79
Liebermann, Max 89, 274
Lindemann, Ferdinand 48
Lion, Ferdinand 213
Lippman, Walter 302
Lipps, Theodor 45
Liszt, Franz 16
Litzmann, Berthold 151
Löhr, Joseph 66, 151
Löhr, Julia (născ. Mann) 63, 66, 219
Lüders, Marie Elisabeth 168
Ludwig, Emil 228
Ludwig II, rege al Bavariei 25

Macmillan, Harold 300
Mahler, Gustav 318
Mahler-Werfel, Alma 182, 277
Mann, Carla 65
Mann, Elisabeth („Lisa", „Medi") 74, 75, 109, 110, 112, 135, 136, 155, 174, 181, 182, 185, 188, 190, 194, 196, 209, 220, 241, 251, 269, 270, 293, 299, 301, 305, 311, 312, 314, 321
Mann Erika 72, 76, 80, 107, 116-132, 134, 136, 140, 145, 146, 155, 157, 159, 167, 171, 173-177, 179, 182, 186, 188, 190, 194, 196, 200, 204-208, 210, 212, 228, 231, 233, 241, 243, 255, 256, 259, 261, 264, 267, 270, 273, 277, 279, 281, 285-289, 307, 310-317
Mann, Frido 136, 251, 255, 287, 307, 308, 316, 319, 320
Mann, Golo 80, 86, 87, 104-107, 117, 125, 126, 132, 133, 135, 157, 179, 182, 187, 194, 196, 205, 209, 223, 237, 239, 240, 247, 253, 255, 256, 271, 275, 288, 303, 306, 307, 313, 314
Mann, Gret (născ. Moser v. Moser, Gret)
Mann, Heinrich 31, 51, 53, 61-65, 80, 86, 151, 174, 186, 189, 190, 194, 201, 204, 210, 237, 247, 250, 261-263, 274, 275, 281
Mann, Julia (născ. da Silva Bruhns) 31, 62-68, 96
Mann, Klaus („Aissi") 80, 83, 85, 106, 107, 116-119, 125, 126-132, 136, 145, 146, 152, 157, 159, 171, 172, 182, 186, 188, 194, 200, 201, 204, 208, 210, 212, 217, 218-220, 228, 229, 231, 251, 255-257, 259, 260, 264, 269, 270, 273, 274, 278, 282, 284, 307, 314
Mann, Michael („Bibi") 111, 136, 182, 188, 190, 194, 196, 209, 216, 218, 220, 243, 251, 256, 307, 308, 309, 312, 314, 319
Mann, Monika 44, 80, 83, 107, 116, 117, 125, 134, 135, 136,

156, 182, 209, 218, 223, 237, 243, 255, 290, 307, 309, 310
Mann, Nelly (născ. Kilian) 276
Mann, Nelly (născ. Kröger) v. Kröger, Nelly
Mann, Toni 308
Mann, Viktor 167, 275, 276
Mann Borgese, Elisabeth v. Mann, Elisabeth
Marcks, Erich 124
Marcks, Gerta 116, 124, 125, 126
Maria (subretă) 190, 196
Martens, Armin 158
Massary, Fritzi 250, 319
Maupassant, Guy de 282
May, Richard 88, 90
McCarthy, Joseph 266
Medi v. Mann, Elisabeth
Mendelssohn, Peter de 41, 50
Menzel, Adolph von 85
Meyer, Agnes 225-233, 241, 247, 256, 266, 283, 294
Meyer, Conrad Ferdinand 287
Meyer, Eugene 225, 294
Michelangelo Buonarroti 158
Moralt, Rudi 126
Moser, Fritz und Paula 253
Moser, Gret 216, 218, 243, 311, 320
Motta, Giuseppe 197
Mozart, Wolfgang Amadeus 315
Mühsam, Erich 172
Müller, Friedrich von 89, 90, 93
Musil, Robert 235

Naef, Anita 313
Nehru, Jawaharlal 300
Neumann, Alfred 201, 213, 271, 319
Newton, Caroline 295
Nissen, Rudolf 269
Nixon, Richard 300

Offi v. Pringsheim, Hedwig
Oncken, Hermann 52
Oprecht, Emil 213, 214
Oprecht, Emmie 198, 213
Ossietzky, Carl von 172
Oswald, Lee Harvey 300
Ovidiu 260, 283

Penzoldt, Ernst 52, 184
Perron, Oskar 48, 215, 240
Pfeiffer-Belli, Erich 279
Pfitzner, Hans 52, 184
Ponten, Josef 52, 151
Preetorius, Emil 151
Pringsheim, Alfred („Fay", „Fey", „Ofay", „Străbunii") 11, 14, 15, 20, 28-30, 35, 41, 42, 46, 54, 66, 67, 78, 79, 89, 95, 147, 148, 184, 189, 205, 212, 215, 238-240, 244, 254, 304, 314, 320
Pringsheim, Emilia (numită Emmeke) 291
Pringsheim, Erik 21, 23, 24, 27, 28, 31, 75, 81, 82, 101
Pringsheim, Ernst Georg 47, 48
Pringsheim, Hans 48
Pringsheim, Hedwig (născ. Dohm, „Fink", „Offi", „Străbunii") 11, 15-32, 34, 38, 42, 47, 55, 61, 63, 73, 75, 76-82, 87-92, 94-103, 105-108, 113, 115, 126, 139, 140, 153, 157, 160,

165, 177, 179, 181, 185, 190-193, 195, 198, 205, 210-216, 238-242, 253-255, 291, 314, 320
Pringsheim, Heinz 21, 24, 32, 33, 37, 44, 90, 240, 276, 287, 299
Pringsheim, Klaus („Kaleschlein") 21-23, 28, 31, 32, 38, 53, 54, 60, 64, 77, 96, 97, 156, 280, 281, 283, 286, 287, 290, 291, 297, 299, 300, 307, 311, 315-318, 320-322
Pringsheim, Klaus Hubert 280
Pringsheim, Mara 276
Pringsheim, Paula 34, 35
Pringsheim, Peter („Babüschlein") 21, 24, 28, 33, 89, 148, 237, 238, 291, 299, 314, 320
Pringsheim, Rudolf 35, 62

Reiff, Lily 198, 213, 240
Reinhardt, Gottfried 229
Reinhardt, Max 46, 154, 229
Reinhardt, Wolfgang 229
Reisiger, Hans 86, 151, 172, 213, 291, 323
Reuter, Gabriele 42, 168
Ringier, Georg 72
Robert, Emmerich 17
Röckl (profesor) 26
Romberg, Ernst von 93, 101
Röntgen, Wilhelm Conrad 41, 42, 45, 48
Roosevelt, Eleanor 248
Roosevelt, Franklin Delano 248, 266, 302
Rosenberg, Hermann 61
Rosenthal, Erwin 235
Rosenthal Friedrich (Frederick) 267, 268, 273
Rosien, Dr. 235
Rosmer, Ernst v. Bernstein, Elsa
Rupprecht, moştenitorul tronului în Bavaria 173

Sauerbruch, Ernst Ferdinand 269
Schäfer, Wilhelm 153
Schäuffelen, Eugenie 66
Schauß, doamna von 242
Schickele, Hans 191
Schickele, René 183, 188, 190, 194, 212, 220
Schiller, Friedrich von 288, 290, 293
Schillings, Max von 46
Schmidt (rector) 135
Schönberg, Arnold 250
Schopenhauer, Arthur 148
Schubert, Franz 126
Schülein (profesor) 11
Schwarzschild, Leopold 203, 204, 206
Schweizer, Richard 286
Seger, Gerhard 278
Seilern, Iise, contesă 220
Serkin, Rudolf 241
Sessions, Roger 241
Shakespeare, William 79
Shenstone Allan 234, 241, 247, 288, 315
Shenstone, Molly 234, 236, 241, 243-250, 254, 255-257, 283, 288, 291, 293, 299, 305, 312, 315

Siemsen, Anna 168
Smith, Mary 72
Sophie (subretă) 123
Spengler, Oswald 52
Sprecher, Thomas 221
Steche, O. 130
Steininger, Babette 12, 39
Stöcker, Helene 168
Stolberg-Wernigerode, Juliane zu 168
Strauß, Richard 46, 184
Strawinsky, Igor 251
Stresemann, Käte 168
Stuck, Franz von 46
Süskind, Wilhelm, Emanuel 128, 147
Suttner, Bertha von 108

Taylor, Henriette 190-193
Ternina, Milka 28-30
Thämling, (stareța) von 95
Thieß, Frank 278
Thimig, Helene („Tiemich") 155
Thoma, Hans 35, 36, 53
Tiller, Nadia 319
Timpe, Willri 158
Tumiati, Corrado 305

Unruh, Fritz von 213

Virchow, Christian 92, 93, 95
Voll, Karl 45
Vossler, Karl 172

Wagner Cosima 16
Wagner, Richard 14-16, 24, 54, 172 și urm., 184, 213, 231, 239, 254, 298
Wagner, Winifred 239
Walter, Bruno 52, 124, 126, 151, 250, 259, 273, 286, 300, 309, 315, 317
Walter, Grete 124, 130
Walter, Lotte 124, 130
Wangenheim, Gustav von 156
Weber, Max 52
Weese, Artur 43
Werfel, Franz 182, 213, 250, 251, 265
Werner, Anton von 35
Westermeier, Franz (Franzl) 158
Wilde, Oscar 126
Willstätter, Richard 215
Wolfenstein, Alfred 236
Wölfflin, Heinrich 126

Zuckmayer, Carl 264
Zühlsdorff, Volkmar von 229

Cuprins

Cuvânt înainte 7
Capitolul 1: În casa Pringsheim 11
Capitolul 2: Anii de studiu și nunta 41
Capitolul 3: O familie din marea burghezie . . . 71
Capitolul 4: Doamna Thomas Mann 115
Capitolul 5: Exil în Europa 171
Capitolul 6: America 225
Capitolul 7: Fără Vrăjitor 293
Note explicative 325
Tabel cronologic 363
Bibliografie 381
Arhive consultate 391
Mulțumiri 393
Index 401

COLECȚIA
DESTINE ȘI PASIUNI

Cunoscuții germaniști Inge și Walter Jens, autorii lucrării **DOAMNA THOMAS MANN**, pornesc de la rolul esențial jucat de Katia Mann în viața și creația soțului ei și a celor șase copii ai familiei Mann.
Preluând toate grijile și problemele vieții de zi cu zi, Katiei Mann îi revine funcția crucială de liant al unei familii mari și dificile și de catalizator al unei creații literare unice și geniale în condițiile turbulente ale evenimentelor istorice din secolul XX.
Inge și Walter Jens se bazează în prezentarea lor pe o multitudine de documente inedite (mai ales corespondență) care văd pentru prima dată lumina tiparului lărgind și amplificând cadrul; în felul acesta viața familiei Mann este proiectată pe un fundal care primește amprenta unei istorii culturale a secolului XX.

Draga mea prietenă Katia,
Acum , că ai păşit şi tu pragul vârstei biblice, acest salut venit de departe îţi urează bun-sosit. Multe glasuri pline de dragoste şi respect vor ajunge, cu această ocazie, până la tine. În calitate de vechi prieten, permite-mi să mă alătur şi eu, cu un solo, corului festiv...
[...] Se întâmplă rareori ca o personalitate atât de originală ca tine să fie atât de lipsită de orice dorinţă de autoafirmare, dar în cazul tău o multitudine de calităţi spirituale [...] merge mână în mână cu un altruism desăvârşit – ai rămas toată viaţa în umbra ilustrului tău soţ, aşa încât s-ar putea ca rolul principal pe care ţi-l atribuie cercul iniţiaţilor, şi, în primul rând, poetul însuşi, să te deranjeze ...
[...] Punctul central pe care s-au axat gândurile şi străduinţele tale a fost şi a rămas „Tommy"! Ţi-ai închinat întreaga viaţă creaţiei sale, liniştii sale sufleteşti, sănătăţii sale şi intereselor sale lumeşti – pentru care el personal nu reuşea să manifeste interes. Ai preluat tu tot ce ţine de afaceri: negocierea şi redactarea contractelor, problemele legate de impozite şi altele asemănătoare, precum şi corespondenţa cu editorii, etc. Ai învăţat la o vârstă înaintată să stenografiezi pentru ca autorul să-ţi poată dicta direct totul; pe scurt, faptul că s-a putut dedica exclusiv creaţiei sale este meritul tău. Adaptarea la gândirea lui, înţelegerea profundă, sensibilitatea artistică şi – la nevoie – sfatul tău înţelept au însoţit acest proces de creaţie.
Ai lansat un tip propriu, cel al „idealistei pragmatice". Sufleteşte ai participat la tot ce a fost zămislit în laboratorul scriitorului, dar în acelaşi timp ai ferit poarta de la intrare de orice intruziune a vieţii cotidiene, te-ai interpus între el şi lumea exterioară ale cărei atacuri ai încercat să le deviezi pe cât posibil [...] direcţionându-le spre propriul piept. O dovadă a succesului înregistrat în apărarea acestui sanctuar este bogăţia, profunzimea, senzaţia de ataraxie, de solitudine care răzbat din cele create acolo [...]

Al tău Bruno
Beverly Hills, 1953

(scrisoare a dirijorului Bruno Walter cu ocazia celei de a 70-a aniversări a Katiei Mann)

33,79 lei

Vivaldi

ISBN 973-9473-78-4
978-973-9473-78-1

6 422570 000978